

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

**AZƏRBAYCAN
FOLKLORU
ANTOLOGİYASI**

XXI kitab

(QAZAX ÖRNƏKLƏRİ)

BAKI – 2012

**Azərbaycan Respublikası MEA
Folklor İnstitutu Elmi Şurasının
qərarı ilə çap olunur**

TOPLAYICILAR: fil.ü.e.d., prof. Mürsəl HƏKİMOV

TƏRTİB EDƏNLƏR: fil.ü.f.d. **Rza XƏLİLƏV**,
fil.ü.f.d., **Əziz ƏLƏKBƏRLİ**

REDAKTORU: fil.ü.f.d., Tahir **ORUCOV**

RƏYÇİLƏR: fil.ü.e.d., prof. **Mahmud ALLAHMANLI**
fil.ü.f.d., **Oruc ƏLİYEV**

**Azərbaycan folkloru antologiyası, XXI kitab (Qazax
örnəkləri)**, Bakı, “Elm və təhsil“ nəşriyyatı, 2012. 376 səh.

Azərbaycan MEA Folklor İnstitutununun nəşr etdirdiyi
“Azərbaycan folkloru antologiyası“ silsiləsindən olan bu cildə
Qazax bölgəsinin folklor örnəkləri toplanmışdır.

A 3202050000 Qrifli nəşr
098 - 2012

© Folklor İnstitutu, 2012.

**ÇOXCİLDLİ "AZƏRBAYCAN FOLKLORU
ANTOLOGİYASI" NİN (AFA)
NƏŞR OLUNMUŞ KİTABLARI**

1. AFA, I. Naxçıvan folkloru. Tərtib edənlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Təhmasib Fərzəliyev, filologiya üzrə elmlər doktoru Məhərrəm Qasımlı; redaktoru və “Ön söz”ün müəllifi filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı; rəyçilər: AMEA-nın müxbir üzvü, tarix üzrə elmlər doktoru, professor Vəli Əliyev, filologiya üzrə elmlər doktoru Bəhlul Abdulla. Bakı, “Sabah” nəşriyyatı, 1994.

2. AFA, II. İraq-Türkman folkloru. Tərtib edənlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qəzənfər Paşayev, doktor Əbdüllətif Bəndəroğlu; redaktoru: AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Yaşar Qarayev; rəyçilər: AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Azad Nəbiyev, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı. Bakı, “Ağrıdağ” nəşriyyatı, 1999.

3. AFA, III. Göyçə folkloru. Toplayıb tərtib edən: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov; redaktoru: AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Yaşar Qarayev; rəyçilər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qara Namazov, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev. Bakı, “Səda” nəşriyyatı, 2000.

4. AFA, IV. Şəki folkloru. Tərtib edənlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev, Hikmət Əbdülhəlimov, filologiya üzrə elmlər doktoru Ramazan Qafarov, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Vaqif Aslan; redaktoru və “Ön söz”ün müəllifi: AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Yaşar Qarayev; rəyçilər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Hüseyn İsmayılov, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Faiq Çələbi. Bakı, “Səda“ nəşriyyatı, 2000.

5. AFA, V. Qarabağ folkloru. Toplayanlar: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Təhmasib Fərzəliyev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nəcəf Nazim (Quliyev); tərtib edəni və “Ön söz“ün müəllifi filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı; redaktorları: AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, professor Yaşar Qarayev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya üzrə elmlər doktoru Bəhlul Abdulla, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev. “Bakı“, “Səda“ nəşriyyatı, 2000.

6. AFA, VI. Şəki folkloru, II cild. Tərtib edəni: Hikmət Əbdülhəlimov; redaktoru: AMEA-nın müxbir üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Yaşar Qarayev; “Ön söz“ün müəllifi sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Faiq Çələbi; rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov. Bakı, “Səda“ nəşriyyatı, 2002.

7. AFA, VII. Qaraqoyunlu folkloru. Tərtib edənlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov, Qurban Süleymanov; redaktoru: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qara Namazov; rəyçilər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev. Bakı, “Səda“ nəşriyyatı, 2002.

8. AFA, VIII. Ağbaba folkloru. Toplayıb tərtib edənlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov, Tacir Qurbanov; redaktoru: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı; rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əziz Ələkbərli, Bakı, “Səda“ nəşriyyatı, 2003.

9. AFA, IX. Gəncəbasar folkloru. Tərtib edənlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov, Raziyə Quliyeva; redaktoru: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı; rəyçilər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Sərxan Xavəri, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ağaverdi Xəlil. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2004.

10. AFA, X. İrəvan folkloru. Toplayıb tərtib edənlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əziz Ələkbərli; redaktoru: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı; rəyçilər: AMEA-nın müxbir üzvü Teymur Bünyadov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qara Namazov. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2004.

11. AFA, XI. Şirvan folkloru. Toplayıb tərtib edənlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Seyfəddin Qəniyev; redaktoru: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ağaverdi Xəlil. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2005.

12. AFA, XII. Zəngəzur folkloru. Toplayanlar: filologiya üzrə elmlər doktoru Vəli Nəbioğlu, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Muxtar Kazımoğlu, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əfzələddin Əsgər; tərtib edənlər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əfzələddin Əsgər, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Muxtar Kazımoğlu; redaktoru: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Təhmasib Fərzəliyev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2005.

13. AFA, XIII. Şəki-Zaqatala folkloru. Tərtibçilər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı, filologiya

ümrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev, filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Mətanət Abdullayeva; redaktoru: filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Təhmasib Fərzəliyev, filologiya ümrə elmlər doktoru Ramil Əliyev. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2005.

14. AFA, XIV. Dərbənd folkloru. Toplayanlar: filologiya ümrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov, filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Samilə Xurdamiyeva; tərtibçilər: filologiya ümrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov, filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Tahir Orucov; redaktoru: filologiya ümrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Sərxan Xavəri, filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Ağaverdi Xəlil. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2006.

15. AFA, XV. Dərələyəz folkloru. Toplayıb tərtib edənlər: filologiya ümrə elmlər doktoru, professor Həsən Mirzəyev, filologiya ümrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov, filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Əziz Ələkbərli; redaktoru: filologiya ümrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya ümrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı, filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Oruc Əliyev. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2006.

16. AFA, XVI. Ağdaş folkloru. Toplayıb tərtib edən: İlkin Rüstəmzadə; redaktoru: filologiya ümrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya ümrə elmlər doktoru Muxtar Kazımoğlu, filologiya ümrə fəlsəfə doktoru Əfzələddin Əsgər. Bakı, "Səda" nəşriyyatı, 2006.

17. AFA, XVII. Muğan folkloru. Toplayanı: Bilal Hüseynov; tərtib edən və redaktoru: filologiya ümrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya ümrə fəlsəfə

doktoru Seyfəddin Rzasoy, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Ağaverdi Xəlil. Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2008.

18. AFA, XVIII. Şəki folkloru, III cild. Toplayanı və tərtib edəni: Hikmət Əbdülhəlimov; redaktoru: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: AMEA müxbir üzvü, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Tofiq Hacıyev, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı. Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009.

19. AFA, XIX. Zəngəzur folkloru, II cild. Toplayanı filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Rəşid Təhməzoğlu; tərtib edəni: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Rəşid Təhməzoğlu, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əziz Ələkbərli; redaktoru: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov; rəyçilər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qara Namazov. Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2009.

20. AFA, XX. Loru-Pəmbək folkloru. Toplayıb tərtib edənlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Hüseyn İsmayılov, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əziz Ələkbərli; redaktoru: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor İsrafil Abbaslı; rəyçilər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qara Namazov, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor Məhərrəm Cəfərli. Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2011.

I MİFOLOJİ MƏTNLƏR

DÜNYANIN YARANMASI

Ənbiyalar, evliyalar, ərənlər, dünyanın gərdisini əyyami-sələfdən bəri yozub-yoran pıranların söz-sovuna görə, qoca dünya hələ binnət olmamış, nə yer varmış, nə də göy. Yerlə göy bir-biri ilə göbəkbitişik imiş. Hələ göbəyi bitişik aləmdə heç bir inni-cinni ənşər-mənşəri başlanı. Göbəkbitişik dünya nəhrə kimi çalxalanır. Yürük kimi yırğalanır, hay-həşir qopur.

Qapalı dünyanın göbəyi tən ortadan partlayır. Dəhşətli od alov püskürür. Qapalı dünya iki yerə bölünür. Dünyanın göbəyindən qopan üst qat alt qatdan 7777777 at mənzili hündürlüyə atılır. Özünə orada həmişəyanar bir məskən SA-lır. Qapalı dünyanın alt qatı su olub əvvəlki yerini özünə yurtdaş edir.

Qapalı dünyanı, yozub-yoranların söz-sovuna görə, tarixi bəlli-başlı məlum olmayan bu əkizlər elə o gündəcə bir-birilə ej olur. Hirsi-hikkəsi soyumayan həmişəyanar hər dəfə saçını sığallayanda suyun başına od-alov ələyir. Su da hirsindən-hikkəsindən şahə qalxır, alovun başına ələdiyi od-qorla əlləşir.

Pıranlar, ərənlər belə söylüyürlər ki, əkizlər arasındakı gözümçıxdı nə az, nə çox, düz 7777777 il davam edir.

Axırda odun qorlayıb-qarçalmasına tab gətirməyən Su yavaş-yavaş buğ olub qara çüyüdə, göy buluda çevrilir. Bulud həmişəyanar odun qarşısını kəsir.

Dünyanın yozub-yoranlar həmişəyanar odu Günəş adlandırır. Elə o gündən də Bulud Günəşin Suya qarşı olan hikkəsinin əhdini-amanını kəsir. Buludun xeyirxahlığı-

nı görən Su günyaxanda onunla görüşür. Bu görüşdən Bulud boylu qalır.

Buludla Suyun görüşündən xəbər tutan Günəş hikkəsini-hirsini Buludun üstünə tökür. Onu yandırır-yaxır. Günəşin odundan qovrulub-qarsalanan bulud Şahmar plan kimi yalmanıb qıvrılır. Günəş şüa oxu ilə Buludun göbəyini deşir. Buluddan olan övladları Ay, Ulduz göy üzünə səpələnir. O gündən Ay, Ulduz Günəşin yandırır-yaxan od-alovundan ehtiyat edir. Ancaq Gün yatandan sonra ata-anasını axtarmağa başlayırlar.

Amma Günəşin hikkəsi Suyu qarşı sönmür ki, sönmür. Buluddan hayfını aldıqdan sonra Günəş Suyu daha çox yandırır yaxır. Uzun sürən döyüslərə tab gətirməyən Su yavaş-yavaş geri çəkilir. Suyun çəkildiyi yerlər aladəmgül çala-çuxura çevrilir, çal-çamır olur. Günəşin hikkəsi-hirsini bununla da sönmür. O, çala-çuxurlardakı çamırları od küresi ilə qarsalayıb yandırır. Onu gilləşdirir, daşlaşdırır. Suyun sinəsinə çəkilən çal-çarpaz dağ-düyündən çıl-çılpaq dağlar, dərin dərələr peyda olur. Buludun övladları, Ay, Ulduz artıq böyüyüb boya-başa çatır. Günəşin ata-analarına etdiyi sitəmə dözməyən Ay, Ulduz birləşib zil qara bir örtük toxuyub, Günəşin qabağını kəsirlər.

Ərənlərin söyləməsinə görə, elə o vaxtdan da qara örtük Günəşin qənimi olur. Övlad həsrəti Buludu yandırır-yaxır. O gah doluxsunur, göz yaşı tökür, gah da göz yaşları ilə quruyur. Ərənlərin gapına görə, Günəş tək-tənhalıqdan xiffətlənir. Övlad həsrəti ilə Buludun yaxa yırtıb, üz cırıb, göz yaşı tökməsi Günəşin ürəyinə şəfa salır. Tək-tənhalıq onu üzür.

Öz-özünü qınayır. Arabir Buludoğlu Aya maddım-maddım baxır. Onun gözəlliyinə, boy-buxununa bir könüldən-min könülə vurulur.

Ərənlərin, pıranların söyləməsinə görə, Günəşin Aya könül verməsi Buludu sevindirir. Görüşən kimi Günəşin istisindən Ayın üz-gözü qarsalanır. Günəş Aydan boylu qalır. Bu görüşdən Ayla Günəşin əkiz Dan və Dün adlı oğul və qızı olur. Onlar ərsəyə çatanda bir-birlərinə könül verirlər. Dan və Dündən 4 nəvə, 12 nəticə, 24 kötüyəcə, 30 itiyəcə, 364 ötüycəcə olur. Ötüycələrinin sonbeşiyi olduqca dəcəl olur. O, bir yerdə durub-dincəlmir. Tək-tənha dolanır. Günəş ötüycəsinin xətrinə dəymir, bütün istəklərinə əməl edir.

Bir dəfə ötüycə Günəşin razılığı ilə onun Şüa aygırını minib ulu Yerə səfərə çıxır. Dərya kənarında bir yeri özünə yurtdaş edir. Tək-tənha az gəzib çox, çox gəzib az dolaşmaqdan təngə gəlir. Axırda dərya kənarında gördüyü çalçamırdan yoğurub-yapıb 7 çöp düzəldir. Onları yurtdaşının ətrafında yerə sancır. Bərk yorulduğundan üzü üstə düşür. Şirin yuxuya gedir. Ötüycəsinin şirin yuxuya getdiyini görə baba Buludun sevincindən hər palçıq çöpün üstünə 7 damcı göz yaşı düşür. Ötüycə ayılanda görür ki, ey dili-qafil, palçıq çöplərinin hər biri bir rəngdə göyərmiş, qol-budaq atıb. Ötüycə bu həmişəyaşar ağacları bir-birindən ayırmaq üçün onlara Dağdağan, Əncir, Nar, Alma, Tut, Zoğal, Saqqız adı verir.

Ənbiyanlar, ərənlər, pıranların söyləməsinə görə, ötüycə 7777777 dəfə kipriyini qırpdıqdan sonra baxır ki, həmişəyaşar ağaclar al-əlvan çiçəklədi, bar verdi. Həmişəyaşar ağaclar kök atdı. Yurtdaşın hər tərəfi bağ-bağçaya çevrildi. Ötüycə bir müddət də yaşıl bağ-bağçada az gəzib çox, çox gəzib az dolaşdı. Bərk darıxdığından, dərya kənarında gəldi. Dəryaya maddım-maddım baxdı. Suda qərribə bir əks gördü. Əvvəl-əvvəl vahimələndi. Sonra onun öz əksi olduğunu bildi. Çalçamırdan özünə oxşar iki əcayib məxluq

düzəltdi. Bu vaxt Şüa ayqır kişnəyib ayağını yerə döydü. Yer üzü bürkü oldu. Ötüyəcə tənginəfəs özünü yurtdaşına saldı. Çox keçmədi ki, Şüa aygır finxırdı, göyə qalxdı. Yel əsib, tufan qopdu. Ötüyəcə baxdı ki, düzəltdiyi əcayib məxluqlar bərkdən asqırdı. Durduğu yerdən tərpendi. Yurtdaşa tərəf yeridi. Biri «Addəm-addəm» deyə qışqırdı, o birisi isə «Həvva-həvva» deyə ona səs verdi.

Ənbiyanlar, ərənlər söyləməsinə görə, elə o gündən ötüyəcənin palçıqdan düzəltdiyi qəribə məxluqlar bir-birini «Adəm» «Həvva» deyə çağırırdılar. Ötüyəcənin düzəltdiyi yurtdaş elə o gündən Adəm ilə Həvvanın sığınacağı, həmişəyaşıl bağ-bağça isə onların Gülşən bağı oldu. Piranların dediyinə görə, Gülşən bağındakı həmişəyaşar ağacların dibindən Gülşən bağını ətri ilə bürüyən süsən, sünbül, nərgiz, bənövşə, qızılgül, çəmən, mixək çiçəyi baş qaldırdı.

Ərənlərin söyləməsinə görə, Adəmlə Həvva Gülşən bağına seyrə çıxanda çiçəklər onların qədəmlərini salamladı, bənövşə boyca balaca olduğundan nə qədər baş əydisə, heç nə hasil olmadı.

Bənövşə boyunun balacılığında xiffət çəkdi, boynunu бүkdü, hər dəfə Adəmlə Həvvaya həsrət-həsrət baxmaqdan boynu buruq qaldı. Aylar, illər, günlər beləcə ötüşdü. Bənövşənin köksünə xal düşdü. O gah ağardı, gah da göyərdi, gah da hirsindən-hikkəsindən qan kimi sifəti qızarıb-qaraldı. Hirsindən ömrü-günü gödəldi. Axırda ilin bircə ayı ömrü qaldı. Amma bu bir aylıq ömründə o hirsələnib Gülşən bağını ətrilə başına götürdü. Bir dəfə Həvva əncir ağacının dibində uzananda bənövşə ətri ilə onu məst etdi. Həvvanı şirin yuxu tutdu. Adəm Gülşən bağını ələk-vələk elədi. Axırda Həvvanı əncir ağacının dibində tapdı. Adəm nə qədər etdisə, Həvvanı oyada bilmədi. Onu yuxulu-yuxulu götürüb

yurtdaşa gətirdi. Həvva o yatan 7 gün, 7 gecə yatdı. Adəm mat-məətəl qaldı. O, Həvvanın yatdığı əncir ağacının dibinə getdi. Bir qədər uzandı. Onu da şirin yuxu tutdu. Adəm də o yatan 7 gün, 7 gecə yatdı. Həvva yuxudan ayılıanda Adəmi yanında görmədi. Ürəyi darıxdı. Gülşən bağına gəldi. Adəm də artıq yuxudan ayılmışdı. Hər ikisi bir-birini görəndə utandı. Əncir yarpağı ilə bədənələrini örtüdlər. Yurtdaşa gəldilər. Nəfəsləri bir-birinə toxundu vaxt-vədə keçdi. Həvvanın könlü gah nar, gah da zoğal istədi, hər ikisi həmişəyaşar ağaclardan ilk nüyvər etdilər. Ərənlərin, pıranların söylədiyinə görə elə o gündən sonra Həvva hamilə qaldı. Həvvanın əkiz oğul-qızı oldu. Oğlan kor-kobud olduğundan onu Kişək, qızı incə olduğundan onu Çişək çağırdılar.

Ərinlərin deməsinə görə, Həvvadan 72 ildə hər dəfə əkiz oğlu, qızı oldu. Əkizlər utancaqlıq yaşına qədəm qoyanda bir-biriləri ilə himləşib, cimləşdilər. Əkizlərin hərəsi həmişəyaşar ağacın birini özlərinə yurtdaş etdi. Axırda Gülşən bağındakı yurtdaş onlara darlıq etdi. Adəmlə Həvva övladlarına halallıq verdi. Övladları həmişəyaşar ağaclardan, gül-çiçəkdən pay götürüb özlərinə yeni yurtdaş axtadılar.

Övladlar öz halalı ilə Gülşən bağından 7 yol ayrıcı seçib 7777 gecə-gündüz yol gedib ayrı-ayrı səmtdə özlərinə yurtdaş düzəldilər. Gülşən bağından gətirdikləri həmişəyaşar ağaclardan gül-çiçəklərdən özlərinə Gülşən bağı saldılar.

Elə o gündən də onlar bir-birinin üzünü görmədilər. Yadlarında ancaq ataları Adəmin, anaları Həvvanın adları qaldı.

Onlar 7777 il doğub-törədilər. Ölüm nə olduğunu bilmədilər. Axırda göy guruldadı, tufan qopdu. Qara div ilə Cahan div yerə endilər. Onlar qarğa cildinə girib 300 il yer üzərində Adəmlə Həvvanın övladlarının yurtdaş saldıqları

72 məmləkəti dolaşdılar. Günyaxanda hiyləyə əl atdılar. Adəmin övladlarından Habil ilə Qabil Gülşən bağında gəzərkən Qara divlə Cahan div göydə qarğa cildinə girib bir-biri ilə dalaşdılar. Cahan div Qara divi boğub yerə saldı. Habillə Qabilin gözləri qarşısında Qara divi caynağı ilə eşdiyi çuxurda basdırıb üstünə torpaq tökdü.

Habil ilə Qabil bir-biri ilə vuruşdular. Qabil Habili öldürdü, onu çuxur bir yerə saldı. Üstünü torpaqladı.

Ərənlərin, pıranların söyləməsinə görə, elə o gündən də Cahan div ölümü dünyaya ayaq açdı. Hər il dünyaya 1001 adam övladı gəldi, 1000-i dünyadan yerə gömüldü.

Ancaq Cahan divin yer üzünə gətirdiyi ölüm dərdinə dözən həmişəyaşar ağaclar onların dərdinə dözə-dözə müqəddəsləşdi, gəlimli-gedimli, əzəli dünyada əbədiləşdi. Odur ki, dünya görmüş ərənlər söz-sov yozub-yoranlar deyirlər:

Gəlimli-gedimli dünya, səndə ərən də var, örən də var, dövrən də var! Adəmlə Həvva qondu, qonumdu, övladları ovundu! Qara divlə Cahan divin qurduğu oyundu! Oyun dünya, oyan dünya! Yeri-göyü mat-mətəl qoyan dünya. Bir idin, iki oldun, Adəmlə Həvvanı övladlarına yük oldun.

Ənbiyanların, ərənlərin, dünya işini yoranların sözü qaldı. Adəm övladlarının ruhu getdi, səndə gözü qaldı. Adəmlə Həvva səni yordu. Qara divlə Cahan div, yer üzündə matəm dövrən də var! Kimi qurdu, kimi vurdu! Qurana hörmət, vurana nəhlət, Dünya!

* * *

Bir ilan balasını ev yiyəsi tutub camın altına qoyur. Ana ilan gizləncə gəlib bu camın ağzına öz zəhərini tökür. Qıraqdan hamı bunu görür. Ev yiyəsi gəlib camı qaldırır,

ilan balasını buraxır, özü də gizlədir. Balasını ev sahibinin buraxdığını görən ana ilan gəlib həyəti gəzir, həmin camı tapır və ağını yerə tökür.

* * *

Bir abid 40 il Allah-talaya ibadət edib, bir nəfər də yeyib-içib kef çəkir. Allah-tala Həzrəti Cəbrayılı göndərib deyir ki, get mollanı və sərxoşu sına. Cəbrayıl gəlib bir iynə götürüb abidə göstərir və soruşur:

– Bu iynənin ucundan dəvə keçərmə?

Abid deyir:

– Keçməz.

Həmin iynəni sərxoşa verib soruşur:

– Bu iynənin ucundan dəvə keçərmə?

Sərxoş cavab verir:

– Allah-talanın könlü olsa, ordan bir dəvə yox, yüzü keçər.

Abidi cəhənnəmə, sərxoşu isə cənnətə göndərdilər. Ona görə ki, abidin qəlbi Allah-talaya yaxın deyil, sərxoşun qəlbi isə Allah-talaya yaxındır.

* * *

Qədim zamanlarda xalqımızda Allaha inam, etiqad çox az idi. Onlar hətta təbiət hadisələrinin təbii halda baş verməsinə şübhə ilə baxırdılar. Lakin getdikcə baş verən hadisələr, ulu Tanrının insanlara yazdığı qismət, alın yazısı əhalidə bir qədər inam yaratmağa başladı.

Belə rəvayət edirlər ki, qədim zamanlarda ulu Tanrının elçiləri olan peyğəmbərlər şəhərbəşəhər, kəndbəkənd gəzərək xalqın gün-güzəranını, necə yaşamasını müşahidə edirlər. Bir gün peyğəmbərin yolu kənddən düşəsi olur. Qa-

ranlıq düşdüyü üçün o, bir evdə gecələməli olur. O, bir evin qapısını döyür.

İçəridən səs gəlir.

– Kimdir?

– Allah qonağıdır.

– Allaha da qurban olum, onun qonağına da, deyə qoca bir kişi qapını açır və hörmətlə qonağını içəri dəvət edir. Peyğəmbər evə daxil olur. Görür ki, çox kasıb bir ailənin qonağı olmuşdur. Ev yiyəsinin arvadı isə hamilədir. Yemək yedikdən sonra söhbət arasında peyğəmbər bu ailənin Allaha inanıb-inanmamasını, hətta kənd camaatının da buna münasibətini öyrənmək istəyirdi. Söhbətdən aydın olur ki, hələ bu kənddə ulu Tanrıya inam, etiqad çox deyil. Və bu zaman qonşu otaqda körpə anadan olur və onun körpə qışqırtısı otağa yayılır. Peyğəmbər qonşu otaqda olmasına baxmayaraq o, həmin otaqda baş verən hadisələrin hamısını görə bilirdi. O, görür ki, bu körpə qız uşağıdır və ulu Tanrı bu uşağın qismətini, talehini onun alınına yazır. Yazılır ki, bu qızın 18 yaşına kimi ömür yolu var. Peyğəmbər çox təəssüf edir ki, axı bu körpənin nə günahı var ki, ona belə qısa ömür yolu yazıldı. O, Tanrıdan xahiş edir ki, bu qızın qismətini dəyişdirsin. Lakin artıq gec idi. Çünki yazıya pozu yoxdur. Peyğəmbər belə fikirləşir ki, bəlkə, mən bu qızın ömrünü bir az uzada bildim. Ev yiyəsinə deyir ki, mən sizin uşağın qismətini artıq oxudum. Mən çalışacam ki, bir də sizə 18 ildən sonra gələ bilim. Və peyğəmbər yola düşür. Ev yiyəsi onun nə demək istədiyini çox fikirləşsə də, başa düşə bilmir.

Vaxt gəlib keçir, 18 il tamam olur. Elə olur ki, qızın gəlin köçəsi gününə təsadüf edir. Peyğəmbər gəlib görür ki, evdə toy mərasimidir. Gəlin kəcavəsi yola düşən zaman

çayın üstündən keçməli olur. Çay öz axarı ilə sakit axırdı və birdən külək əsir, tufan qopur, güclü qasırğa baş verir. Çay daşır. Peyğəmbər tez özünü gəlin kəcavəsinə çatdırır ki, gəlini xilas edə bilsin. O, tez qızı qucağına alır və çayı keçməyə başlayır. Çox çətinlikdən sonra birtəhər çayın bu biri sahilinə keçmək mümkün olur. Peyğəmbər görür ki, qucağındakı qız deyil. Onun əziyyəti hədər imiş. Qızı xilas etmək mümkün olmadı. Onun qucağındakı çay daşı imiş. Bu hadisə camaatı çox məyus edir. Və bundan sonra Allaha inam, etiqad artır.

* * *

Ulu Tanrıya etiqadla bağlı rəvayətin biri də budur. Biri var idi, biri yox idi. Gözəl bir kənd varmış. Bu kəndin kənarında çay axırmış. Kəndin uşaqları həmişə bu çayda çimir, oynayırdılar. Həmişə bir uşaq təkə dayanıb oynayan uşaqları müşahidə edirmiş. Günlərin bir günü peyğəmbər yenə də gəzməyə çıxır və yolu bu kənddən düşür. Çayın kənarından keçən zaman görür ki, bir dəstə uşaq çayda çimir. Bir uşaq isə qıraqdan dayanıb onlara baxır. Peyğəmbər çimən uşaqlardan soruşur ki, o uşaq niyə sizinlə çimmir? Uşaqlar onun gözlərinin kor olduğunu söyləyirlər. Peyğəmbər çox təəssüf edir və onun uşağa yazığı gəlir. O, ulu Tanrıya müraciət edib soruşur ki, nə üçün bu uşağın qisməti belədir. O, xahiş edir ki, ulu Tanrı, bu uşağın gözlərini açsın. Ulu Tanrı bu xahişi yerinə yetirib uşağın gözlərini açır.

Səhəri günü peyğəmbər yenə çayın kənarına gəlir və görür ki, kor uşaq çayda çimir. Düşünür ki, yəqin ulu tanrı onun səsini eşitmiş və uşağın gözlərini açmışdır. Ancaq peyğəmbər görür ki, uşaq özünü nəyisə şübhəli aparır. Kor uşaq gedib meşəlikdən uzun-uzun tikanlı ağacın budaqlarını

yığıb, gətirib çayın dibinə düzür. O, təəccüb edir ki, bu uşaq nə üçün belə etsin. Lakin maraqlı işin sonunu gözləyir ki, görsün nə baş verəcək. Kor uşaq tikanları düzdükdən sonra qaçıb gizlənir. Uzaqdan qaça-qaça gələn uşaqlar gülərək çaya baş vururlar. Bu zaman kiminin əli, kiminin ayağı tikana bataraq qaynayır. Çay suyu qıpqırmızı qana boyanır. Deməli, peyğəmbərə aydın olur ki, bu hərəkəti kor uşaq paxıllıqdan edir. Neçə vaxt idi gözləri görmədiyindən o, çimən bu şən uşaqlara paxıllıq edirmiş. Və gözlərinin açılmasından istifadə edib xaincəsinə bu uşaqlara zərər yetirməyə çalışır. Elə bu zaman peyğəmbər həmin kor uşağın ağacla gəzdiyini görür. Ona aydın olur ki, ulu Tanrı bu uşağın gözünü yenə kor etdi. Tutduğu səhv hərəkətinə görə uşağı cəzalandırdı. Elə o vaxtdan da xalqda belə bir inam yaranmışdır ki, ulu Tanrı hər bir səhv hərəkətinə görə hər kəsi layiqincə cəzalandırır. Ona görə dilimizdə də belə bir söz gəzir ki, «Allahın bildiyinə şükür».

* * *

Deyirlər qədim zamanlarda şah bağında körpə qızılgülə bülbül vurulur. Gülün açılması, onun ətir saçması üçün bülbül hər gün onun başına dolanır, cəh-cəh vurur, gülün açılmasının intizarını çəkir. Bir gün bülbül gəlib, yenə cəh-cəh vurur, dil-dil ötür və gülün açıldığını görür, özünü sevgilisinin budağına yetirən bülbül onun ləçəklərinə xarın qonduğunu görür. Bunu görən bülbül özünü gülün tikanlarına vurub, həlak edir. Bülbülün özünü belə həlak etməsi xalq arasında bayatıya çevrilir:

Eləmi yar qucar
Yarın-yar qucar.

Cəfanı bülbül çəkər
Qızılgülü xar qucar.

Xar balaca cücüdür. Qızıl gülün körpə qönçələrinə girir.

AYLA GÜNƏŞİN MACƏRASI

Dünya mədarını yorub-yozanların söz-sovuna görə, Tanrı-taalanın baş kahininin Günəş adlı çox ağıllı, fərasətli, qənirsiz bir qızı varmış. Qızın sir-sifətindən həmişə nur yağarmış. Üzünə baxanını gözləri qamaşarmış. Günəşin şirin-şirin söhbətindən Tanrı-taala çox xoşlanarmış. Günəş yenicə həddi-buluğa çatıbmiş. Günəşin gözü Tanrı-taalanın gözünün ağı-qarası bircə oğlu Ayda imiş. Tanrı-taalanın məclisində oğrun-oğrun Aya baxıb, yanıb-yaxıllarmış. Ay isə Günəşin yanıb-yaxılmasına məhəl qoymazmış. Yanıb-yaxılan Günəş dözə bilmir. Öz ürək sözünü məktubla yazıb Aya bildirir. Ay Günəşə yazır ki:

– Əgər sən məni ürəkdən sevirənsə, yerə enməlisən. Qaf elindən Od Anadan mənə Od gülü gətirməlisən.

Sevgilisi üçün hər cövrə dözməyə hazır olan Günəş Qaf elinə enir. Qaf elinin insanların gözlərinin şüasını nuru ilə qamaşdırır. Od ananın sinəsindən bir od gülü götürüb Tanrı-taalanın dərgahına qalxır.

Aranı xəlvət edib Od gülünü verir Aya.

Ay Günəşə deyir:

– Mən səndən od gülü istəmişdim. Buz parçası yox.

Təhqir olunan Günəş Aydan aralanır. Tanrı-taalanın dərgahını tərk edir. Od gülü ilə özünü yandırır. Günəş o gündən Aya olan məhəbbətindən çevrilib olur həmişəyanar Od kürəsi. Boyayır aləmi nuruna. Həmişəyanar kürəyə çev-

rilən qızı Günəşin dərdinə dözməyən baş kahin başlayır əy-
nindəki əbasını cırıb yaş tökməyə. Baş kahinin əbası çevrilir
göyə. Göz yaşları isə çevrilir yer üzündəki insanların sanına.
Tanrı-taala oğlu Ayın tutduğu işdən bərk hiddətlənir. Oğlu
Ayın üzünə sillə çəkir. Sillənin zərbindən Ayın bir üzü gö-
yərir Ay da tərək edir atasının dərgahını. Sevgililər o gündən
düşür bir-birindən aralı. Baş Kahin hər dəfə qızı Günəşi
yadına salanda olur qara bulud-göy çüyüt. Ayın əl-ayağı
başlayır soyuqdan donmağa sevgilisinin dərdinə dözməyən
Günəş başlayır şaxımağa. İcindirir Ayın əl-ayağını. Ay baş-
layır sevgilisi Günəşin arxası ilə dolanmağa. Nə qədər do-
laşırsa sevgilisi Günəşə qovuşa bilmir. Odur ki, başlayır ya-
nıb-yaxılmağa. Ərənlərin söz-sovuna görə odur ki, Ay yer
üzündə sevgililər bir-biri ilə küsüşəndə dözməyib belə bir na-
mə yazır. Hər kəsin bəxt ulduzuna:

– Mən sevgilimdən küsdüm bumbuz Ay oldum. Görüm
sizi istəyinizdə Günəş, isnişməkdə Od ananıza tay olasınız.

II ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR

MƏNDƏN GÖRMÜRLƏR Kİ...

Kosalar kəndində Həbib kişini kimsəyə ziyan verməyən, öz tükünün üstündə dolanan adam kimi tanıyırdılar. Ancaq bu kişinin bir şəkəri vardı. Kənddə mal-qoyun oğurluğu olanda, gecə evinə basqın olanda arxada deyərmiş ki, arvad bir küçəyə çıx, gör «məndən görmürlər ki...» Arvadı deyir, a kişi, sən ki gecələr evdən bir tərəfə çıxmırsan, səndən niyə görsünlər? Həbib kişi özündən çıxaraq arvadına deyir: «Arvad, sən gecələr yatanda mən atla Kürdən belə hərlənib Peykandan çıxıram, çalı-çəpəri dolanıram».

Arvad bir dəfə kənddə beş-altı inək oğurluğu baş verəndə arvadlardan soruşur ki, «a qızlar, oğurluğu bizim kişidən görmürlər ki?» Bu söz kəndə yayılır, kənd sovetinin sədrinə, milisə çatır. Həbib kişidən əməlli başlı şübhələnirlər və onu həbs edirlər. Məhkəmə Həbib kişiye səkkiz il kəsir. «Oğurluğu məndən görmürlər ki...» deyimi kənddə və kənddən kənarda dildən-dilə düşüb məsələ çevrilir.

KİMİN YADINDA QALACAQDIR

Kosalar kəndində toyda dava-dalaş düşməyəndə toy sahibi, övladları, yaxın qohumları pərt olurlar. «Ə, o nə toydu ki, orda səs-küy olmasın, dava-dalaş olmayan toy kimin yadında qalacaqdır» – deyirlər.

XATIN GÖRƏR

Çoban Mikayıl Qarayazıdan kəndə qayıdarmış. Gəmi ilə Kür çayından keçib sahilə düşür. Arvadı Xatın bu vaxt çaydan səhənglə su götürürmüş. Əri ona fikir verməyib yanından keçib kəndə doğru yol alır. Xatın hiss edir ki, Mikayıl onu tanımadı. Sakitcə ərinin arxasınca getməyə başlayır. Mikayıl dalınca qadın gəldiyini başa düşüb addımını yeyinlədir. Arvadı da ondan geri qalmır. Evlərinə yaxınlaşanda kişi dözməyib arxaya çevrilir:

– Ay bacı, nə düşmüşən dalımca, nə istəyirsən? – qadının üzünə baxmadan soruşur.

Xatın yaşmağını üzünə çəkib deyir:

– Ay çoban qardaş, heybəndəki nədir, bir az da mənə ver, nə olar?

Mikayıl əlini heybəyə salıb bir baş pendir çıxarır və deyir:

– Ala, ancaq sən atanın goru, arxamca gəlmə, Xatın görər, ayıbdır...

GÖZÜ YOLDA OLAN...

Mənşəri əsgər aparırlar. O, Kürün o tayında – Soyuq-bulaqdakı hərbi hissəyə düşür. Kəndə yaxın olduğundan həftədə bir dəfə onu evə buraxırlar. Hər dəfə gələndə kiçik qardaşını danlayır:

– Ayə, a Qiyas, yekə oğlansan, niyə məktub yazmırsan, demirsənmi, qərbətdə gözü yolda olan qardaşım var?!

BORCLU QALIRSINIZ

Alver üstündə Çapıq Əmiraslanı həbs edib məhkəmədə dörd il iş kəsirlər.

Ona söz verəndə ayağa qalxıb:

– İki il borclu qaldınız, ağrın alım, – deyir.

Onu başa düşməzlər. Əmiraslan kişi deyir:

– Burada nə var ki, başa düşmürsünüz. Mənim cəmi iki il ömrüm qalıb, onda siz mənə iki il borcu qalırınsız.

ARISI AZ İDİ

Saqif nişanlısıgilə qonaq gedir. Qız əl-ayağa düşüb çay tədarükü görür, süfrəyə mürəbbə qoyur. Saqif mürəbbə götürəndə qaşığa mürəbbə qarışıq arı çıxır. İkinci dəfə mürəbbədən yenə arı çıxır, o, üstünü vurmur.

Qalxıb gedəndə nişanlısı ona yaxınlaşıb pıçıldayır:

– Mürəbbə xoşuna gəldimi? Özüm bişirmişəm, – deyir.

– Hə, yaxşı idi, amma arısı az idi, – deyə Saqif qımışır.

TAZI OĞLU

Çapıq Əmiraslanın yerlisi Dovşan oğlu İsgəndər qonşu kənddən nişanlı olur. Bunu kəndin cavanlarının gözü götürmür. İsgəndəri görə kimisi ona söz atıb sataşır.

Bir gün Çapıq Əmiraslan nə iş üçünsə həmin kəndə gəlir. Çayxananın qabağındakı cavanlardan biri:

– Əmiraslan əmi, Dovşan oğlu niyə görünmür, sən bilərsən? – deyə soruşurlar.

– Yazıq Dovşan oğlu necə görünsün, bu kənddə o qədər «Tazi oğlu» çıxıb ki... – deyə ona cavab verir.

TALEDƏN BOYUN QAÇIRMAQ OLMAZ

Deyirlər ki, qədim zamanlarda bir kənd vardı. Bu kəndə yoluxucu xəstəlik yayılır. Bir ananın gözünün ağı-qarası bircə oğlu olur. Qadın öz oğlunu bu xəstəlikdən qorumaq üçün kənddən çıxıb gedir. Lakin bu dəfə sıra onun oğlunda idi. Allah-tala Əzrayılı göndərir ki, get o uşağın canını al. Yolda qadın ilə Əzrayıl rastlaşır. Əzrayıl ac idi. Qadın onu süfrəyə dəvət edir. Onlar birlikdə çörək yeyirlər. Əzrayıl qadınla duz-çörək kəsdiyi üçün oğlunun canını ala bilmir. Qadın yoluna davam edir. Bir müddət keçəndən sonra Əzrayıl yenə uşağın dalınca gəlir. Ana bu dəfə başına gələni Əzrayıla danışır və deyir ki, sən oğlumun kirvəsisən.

Əzrayıl yenə uşağın canını ala bilmir. Ana bir gün çörək bişirmiş. Birdən uşaq ocağa düşür və yanır. O vaxtdan deyirlər ki, nə etsən də taledən boyun qaçıрмаq olmaz.

ŞAH VƏ QIZ

Bir şah bir kətdiyə üç suval verdi. Dedi, savah bu suvallara cavaf hazırlamasan sənün boynun vurulacax.

Kətdi qəmgin-qəmgin evinə getdi. Qızı atasınan soruşdu:

– Ata, niyə belə qəmginsən?

Dedi:

– Qızım, şah mənə üç suval verifdi. Birinci, dünyada ən şirin nədi? İkinci, dünyada ən yağlı nədi? Üçüncü, dünyada ən uzax gedən nədi? Şah deyif ki, əgər suvallara cavaf hazırlamasan boynun vurulcax.

Qız dedi:

– Ata, dünyada ən şirin yuxudu. Ən yağlı torpaxdı. Ən uzax gedən fikirdi.

Səhər kətdi bu cavafları şaha apardı. Şah soruşdu ki, bu cavafları kimnən örgəndin?

Kətdi dedi ki, qızım örgətdi. Şah qızı öz qulluğuna gətizzirdi. Şah gördü ki, qız bilikli qızdı. Onu özünə nigah elədi. Şah qıza tapşırırdı ki, mənnən icazəsiz heş kimin ərizəsinə qol çəkməsin.

Ancax qızın ürəyi yumşax olduğunna bir kətdinin ərzəsinə qol çəhdi. Şah öyə gələndə qız əhvalatı söylədi.

Şah dedi:

– İndi ki, mənim əmrinnən çıxdın, bu evdən ürəyin nə istəyir götür get.

Qız cavavında dedi:

– Onda oturax, naharımızı yiyək, şad-xürrəm ayrılax.

Yeyif-içənnən sora şah sərxoş oldu. Qız şahı öydən götürüf düz apardı atasının öyünə. Bir vaxt şah ayıldı, gördü ki, qızın atasının öyündədi.

Şah qızdan soruşdu ki, mən bura hardan gəlmişəm?

Qız cavavında dedi:

– Sən mənə dedin ki, ürəyin nə istiyir bu evdən götür get. Mən də ən çox səni istədim, götürdüm.

Şah qızın düşüncəsinə görə gənə evə gətirdi.

ANA SÖZÜNƏ BAXMAYAN ZƏRƏR ÇƏKƏR

Bir nəfər oğlan səfərə getmək istiyir. Anası razı olmur. Oğlan deyir ki, razı olsan da, olmasan da getcəm. Oğlan yola düşür. Bir neçə gün yol gedir. Bu minvalla gəlif bir vilayətə çatır. Burda gecələməli olur. Həmən vaxt vilayətdə bir oğru varmış. Camaat oğrunu axtaranda geje oğlana rast gəlillər. Camaat “oğrunu tapmışıq” – deyə qışqırır. «Oğrunu» edam eləmək üçün meydana aparıllar. Oğlan nə qədər

qışqırır, and-aman eliyirsə, ona inanmıllar. Hökmran gözlərinin çıxarılmasını əmr edir. Cəllad oğlanın iki gözünü də kor eliyir. Oğlan geri qayıtmağa məjburlur. O, soraxlaşa-soraxlaşa öz vətəninə gəlir. Nəhayət, bir gün gejləmək üçün bir qapını döyür. Sən demə, bu onun öz evi imiş.

– Ay ev, yəsi, məni bir gejləyə qonax saxlayın, – deyə ev yəsini səsdiiyir. Səs anaya tanış gəlir. Ana yüyürüb qapını açanda oğlunu kor görür. Bir müddət ana kor oğluna qulluq edir. Ağsaqqallar deyillər ki, onun gözləri ancaq ana əli ilə hazırlanmış məlhəmlə sağala bilər.

Ana korun gözdəri üçün məlhəm hazırlayır. Oğlanın gözdəri açılır. Yalnız indi oğlan günahkar olduğunu başa düşür.

ATAM - MATAM

İki oğlan yolnan gedirdi. Onlar gördülər ki, meşənin qırağında bir kişi cüt sürür. Oğlanın biri yoldaşına dedi ki, gəlsənə bu öküzlərin birini qaçırdax. Necə qaçırdax? – deyə o biri oğlan soruşdu. Əvvəlki oğlan didi ki, al bu iynəni tərənənin başına sal və qışqır ki, nə bilim atam, mən də matam.

Oğlan hələ də elədi. Kişi öküzdəri saxladı və yönəlib tərədəki oğlana sarı getdi. O biri oğlan öküzün bir tayını açıb meşəyə saldı. Kişi tərədəki oğlana çatıf soruşdu:

– Sənə noluf ay oğul, nə qışqırırsan, nə bilim atam, mən də matam?

Oğlan deyir ki, mən o işə matam ki, siz bir tay öküzlə yer şumluyursuz. Kişi çörüküb öküzə baxdı və gördü ki, öküzün biri yoxdu. Oğlana cavaf verdi ki, bu işə mən də matam.

HAQQI QANAN QONAR KEÇƏR, DANAN ÖLƏR KÖÇƏR

Bir gün Şah Abbas vəziri Allahverdi xanı yanına çağıraraq deyir:

– Vəzir! Sənə 40 gün vədə verirəm. Bu üzüyü apar. Qaşına elə söz yazdır ki, mən onu oxuyanda qəmlənirəm, həm də dəmlənirəm.

Allahverdi xan vəzir kor-peşman üzüyü götürüb tərki edir şahın sarayını. Olur dərvişi libas. Üz qoyur bəni-insanların gözündən iraq bəri-biyabana. Günlər həftələrə, həftələr aya culanır. Allahverdi xan vəziri götürür dərd. Vaxt-vədə daralır. Allahverdi xan vəzir baxır ki, budur bir atlı qadın yaxınlaşdı ona. Dedi:

– Əssalamın əleyküm, dərviş baba.

Vəzir:

– Vəssalamın əleyküm.

Qadın:

– Dərviş baba! Çox qəm yemə, bu dünyada haqqı qanan qonar keçər, haqqı danan ölər köçər, – deyib bayaqda uzaqlaşır.

Allahverdi xan vəzir arif idi. Üz qoyur zərgarın yanına. Üzüyü verir zərgara. Qadının dediklərini yazdırır üzünün qaşına. Özünü yetirir şahın barıqahına. Bu o vaxt idi ki, Şah Abbas qara geyib, baş meydanda dar ağacını qurmuşdu.

Şah Abbas vəzirin gəldiyini görüb deyir:

– Vəzir! Qəmindir, ya dəmin?

Allahverdi xan vəzir baş əyib, üzüyü qoyur Şah Abbasın hüzuruna.

Şah Abbas üzüyün qaşına yazılmış kəlamı oxuyur. Sözlər xoşuna gəlir. Deyir:

– Vəzir! Aç yazının məcazını.

Allahverdi xan vəzir:

– Şah sağ olsun! Bu dünyadan hər kəsin payı 5 arşın ağ, 2 arşın yerdi. Yaxşılıq edib haqla ölkəni idarə edən qonar keçər, haqqı danan ölər köçər.

Nağılçılar deyir ki, Şah Abbas o gündən sonra qəmləndə, birisini dara çəkdirmək istəyəndə əvvəl-əvvəl üzüyün qaşına baxarmış, qəmini dəm ilə əvəz edərmiş.

YAXŞILIĞIN AXIRI PİSLİKDİR

Bir kişi ot kotmannamaxdan gəlirdi. Əlində yava, çiyində də xurcun var eydi. O, gördü ki, meşə yanır, orda bir heyvan qışqırır. Yaloya yaxınlaşdı və orda qışqıran heyvanı xilas etmək üçün xurcunu yavaya keçirif yaloya uzatdı.

– Ay heyvan, nəsənsə gir xurcuna – dedi.

Səs kəsildi. Kişi xurcunu çölə çıxartdı. Gördü ki, xurcunun içində böyük bir ilan var. Kişi ilanı yerə saldı və dedi:

Ay heyvan, səni xilas elədim. Di çıx get. İlan dedi:

– Yox, mən səni vurcam. Kişi dedi ki, mən sənə yaxşılıq eliyif ölümənə qurtardım. İlan cavaf verdi ki, yaxşılığın axırı pislkdir.

Bunu görə kişi dedi ki, onda gəl gedək.

Onlar bir az getdilər, bir ata ras gəldilər. Kişi ata dedi:

– Ay at, mən bu ilana yaxşılıq eləmişəm, onu oddan çıxartmışam. İndi ilan məni vurmaq isdiyir. Deyir ki, yaxşılığın axırı pislkdir. At dedi:

– Düz deyir. Mən hər il öz sahibimə bir bala verirdim. Məni həm qoşurdu, həm də minirdi. İndi qojalmışam. Bala verə bilmirəm, minilməyə də yaramıram. Odu ki, sahibim məni incidir. Qurd-quş məni incidir. Görürsən, yaxşılığın axırı pislkdir.

Kişi işin belə olduğunu gördükdə dedi:

– Bu, dəli olub. Gəl başqasın yanına gedək.

Bələliknən, olar bir gamışa ras gəldilər. Gamış da dedi ki, ilan düz deyir, səni vurcax. Çünki yaxşılığın axırı pislkdir.

Naəlac qalan kişi başqa heyvanın yanına getmək islədi. Olara bir tülkü ras gəldi. Kişi tülküyə dedi:

– Bu ilanı oddan çıxartmışam, ona yaxşılıx eləmişəm. İndi o, məni vurmax istiyir.

Tülkü bijdiyini işdədif kişiyyə göz vurdu və ilanı niyə çıxartmısan? – deyə soruşdu.

– İlan lap xurcuna girmişdi?

Kişi cavaf verdi:

– Bəli.

Tülkü dedi ki, onda girsin görək. Kişi xurcunu aşdı və ilan xurcuna girdi tülkü kişiyyə göz vuruf, ağzını bağla – dedi. Kişi xurcunun ağzını bağladı. Tülkü dedi ki, xurcunu yerə qoy və yavaynan üstünnən vuruf ilanı öldür. Kişi xurcunu yerə qoydu və tülkünün dediyi kimi eyilif ilanı öldürdü. Tülkü didi ki, xurcunu aç, ilanı yerə silkələ və çıx get. Bu da mənim yaxşılığım. Səni ilannan xilas elədim.

Tülkü meşəyə, kişi isə öylərinə sarı yol başdadı. Bu halda kişi iki ovçu gördü. Əliynən işarə elədi ki, bax burda indicə bir tülkü var idi. Tülkünü atın. Bunu eşidən tülkünün ürəyi partdadı, öldü.

QAÇAQ KƏRƏM HAQQINDA RƏVAYƏT

1961-ci ildə 96 yaşında vəfat edən mavigözlü, ağüzlü, ağbuxaqlı nənəm danışırdı. Mənim 10-12 yaşım olardı. Bir gün dayım Çopur Alı anam Mələyi «Bürməli» çalın qoy-nundan çıxan bulağa su gətirməyə göndərdi. Kənddən xeyli aralı (təxminən, 2 km) olan bulağa heç kəs tək getməzdi. Gəlinlər, qızlar bir-birinə qoşulub səhəng götürüb dəstə-dəstə bulağa gedərdilər. Bu dəfə isə dayım anamla birlikdə məni də bulağa göndərdi. Gün əyilən vaxtı bulaqdan su doldurarkən iki atlı və silahlı adam bizə yaxınlaşdılar. On-lardan görkəmcə zəhmlişi anama dedi ki, Mələk, Çopur ev-dədirmi? Anam yaşmaq ağzında başı ilə «hə» işarəsini ver-di. Həmin adamlar atdan düşdülər. Yaşca böyük görünən anamdan dayımı xəbər alan silahlı mənə dedi ki, ay qızım, mənə su ver. Mən bulaqdan bir dolça doldurub apardım. Su içəndən sonra cibindən bir ovuc pul çıxarıb dolçaya tök-dü. İkinci silahlı da su istədi və dolçaya bir ovuc gümüş pul tökdü.

Anam bulaqdan qayıdanda gördü ki, dirəkdən bir er-kək cəmdəyi asılıbdır, evdə qoğal, fətir yayırlar. Dayım anamla söhbət etdikdən sonra axşam – gün əyilən vaxtı er-kək ətini və bir qalaq fətir götürüb atlandı və bulaq səmtinə getdi. Sonrakı gün evdə dedilər ki, silahlı adamlar Qaçaq Kə-rəm və yoldaşı imiş. Onlar İrana getmək üçün ərzaq gözləyirmişlər. Kərəmlə Çopur Alı dost imişlər.

Burada «Qaçaq el saxlar» zərb-məsəli necə də yerinə düşür.

QAZAXLI QAÇAQ KƏRƏM

Kərəm Qazax mahalının Qıraxkəsəmən kəndində doğuluf, həməən kəntdə də böyüyüf. Kərəm elə cavannıgınnan iyid bir oğlan olufbuş. Atası Molla Zaloğlu İsgəndər iyid bir adam olduğunna, Kərəmi cavanlığından iyidcəsinə tərbiyə eləmişdi. Ona at mimməyi, tufəng atmağı, qılinc oynatmağı öyrətmişdi.

Kərəm əvvəl atasının qoyununu, malını otarib öz təsərrüfatdarınnan məşğul olmuşdu. O, camahatın, elin qədrini bilən, fağır-fuğura başardığı qədər hörmət eləmişdi.

Ona görə də Kərəm çar nəçənniklərinin, çar pristavlarının qara camahata elədikləri zuluma dözəmməmişdi. Camahatın üstündə zulumkarranan dəfələrnən vuruşmuşdu, onu tutmaq istəmişdilər. Odu ki, Kərəm özünə, özü kimi iki qoçax iyid yoldaş da götürür qaçax düşər. Bir müddət Azərbaycanın dağlarında qaçaxlıq eler. Onu çox axtarıllar. Ancax tuta bilməllər. Dəfələrnən dağlarda onu axdarannan qarşılaşır.

Kərəm iyidcəsinə özünü olların tələsinnən qurtarır.

Bir dəfə Kərəmin qaldığı yeri qınyaz Çavçavaza xəbar verillər. Qınyaz qoşun götürüf Kərəmi tutmağa gələr. Kərəm bu işdən halı olan kimi vəziyyətin gərginliyini görüf, bir kəndə qaçer. Orda tələsihli atının nallarını tərsinə vurduruf dağlara tərəf yön aler. Onu izinnən axdarannar, gəlif kəndə çıxıllar. Beləliknən, Kərəmi tuta bilməllər.

Çar qoşunu Kərəmnən əl çəkmer. Onu hər yerdə soragınna axdara-axdara gəlif Ermənisdan dağlarına çatellar.

Kərəm də bu zaman Karvansara mahalının Hacasu kəndinin üst tərəfində dar bir kədəhdə yerləşif, onu tutmağa gələn çar qoşunu ilə atışar, heç qoymar ki, qoşun körpüdən keçsin. Aynalıdan güllöyü qoşunun üsdünə yağış kimi yağdırer. Qo-

şunan ölən, yaralanan olar. Güllələrdən bir neçəsi də dəmir körpüyü deşik-deşik eller.

Həmən deşiklər hələ də bir naxış kimi körpüdə durur.

Bu əhvalatdan sonra Kərəm İravana gələr. Orda Azərbaycanı bir axunun öyündə pənahlanır. Axun onu bir müddət qonax saxlar. Axun onu divandan, dərədən gizdəder.

Nə olujax qafil ölməmişdi. Kərəmin yerini bilənnər tez xəfiyyə idaralarına bildirellər ki, Kərəm filan yerdədir.

Bu dəfə də İravanda olan bütün qoşun dəsdələri axunun öyünü dört tərəfdən üzük qaşı kimi arıya alellər. Qoşunun yaranalı axunu yanına çağırtdırıb deyər ki:

– Axun, Kərəmi bizə ver, əvəzində sana min tümən pul vererəm.

Axun deyər ki:

– Başına dönəm, mənim öyümdə qonax çıxdı. Mən həmşə qonax saxlıyan adamam. İndi gedem soruşam, əyər Kərəm addı adam varsa tutuf verrəm.

Axun öyünə geder. Hadiseyi olduğu kimi Kərəmə danışər.

Kərəm deyər:

– Əmi, sən get, de ki, Kərəm atdanıf gələr. Ancax mən gələnətən axunu öyünə tərəf axışır gələlər.

Axun da gəlif Kərəmin gəldiyini Yaranala xəbər verər.

Min tümən pulu da alər. Kərəm atdanıf gələr. Yaranala salam verif, əleyk aldıxdan sonra atdan düşər. Yaranal Kərəmə deyər:

– Kərəm, tusedaxsan tufəngi qoltuqaltıyı ver.

– Kərəm tufəngi, qoltuqaltıyı verənən sonra deyər ki; – yaranal, mənim bir sualım var.

Yaranal deyər ki:

– Buyurun, deyin görüm, bu şəhərin camahatı niyə yığılıfdı burya?

– Ona görə ki, biz bu gün Kərəmi tutorux, səni görməyə gəlirlər.

– Onda mana icaza ver Kərəmliyimi ollara göstərem.

– Nə cür gösdərə bilərsən?

– Siz mənim tufəngimi və üç də badrun verin. Mən Kərəmliliyimi ollara gösderem.

Yaranal razı oldu.

Kərəm atına sıçrayıf badrunnarı tufəngin ağzına qoydu. Ağacdən iki papruz asdırdı. Atını bir az uzaqdan papruzdara tərəf sürdü. Atın belində, at bərk gəlidiyi vaxt əvvəlcə papruzun birini, sonra da o birini vuruf yerə saldı.

Üçüncü dəfə Kərəm bir az da aralanıf yaranala dedi:

– Yaranal, düzgün atmağıma şübhən yoxdu ku?

– Yox, Kərəm, nişanı düzgün vurursan.

Kərəm dedi:

– Onda ya mana icaza ver gedem, ya da üçüncü güllə sənin başını gözdör.

Yaranal sən demə Kərəmi diri tutmax fikrindeymiş. Ona görə Kərəmi vurmax haqqında heç bir əmr-zad verməmişdi.

Nə etmək olardı yaranal başında tuşdanan tufəngi görüf heç bir çara tapa bilmədi. Birtəhər gözünnən getmək işarəsi verdi. Kərəm ordan birbaş yenə Azərbaycan dağlarına qayıder. Onun hər tərəfdə dosdu da varıymış, düşmanı da. O, öz kəndöğlusu İsrəfil bəyə də düşman olar. İsrəfil bəy Qazax mahalının həm addı-sannı, həm də iyid bəylərinnən biri olar. Buna görə də Kərəm onnan mərdana düşman olar. Onlar bir-birini öldürməyə heç vaxt əlləri varmer. Kərəm İsrəfilin ona münə-

sibətini yoxlamaq üçün bir geçə İsrəfil bəyin yolunun üstündə bir cökəyde gizdəner.

İsrəfil bəy o geçə toya dəvət olunufbuş. Toy qurtarannan sonra İsrəfil bəy öyünə yola düşör. İsrəfil bəy möykəm qar yağdığını göruf xiyalinnan Kərəmi keçirer. O, Kərəmin gizləndiyi cökəyin yaninnan ötdüyü maqamda öz-özünə deyer:

– Can-can, ay Kərəm, indijə mən isdi otaxda yidim-icdim. İndi də gedif isdi otaxda da yıxılıf yatijam. Bu qarda, boranda sən harda geçəliyəjesən?

Kərəm düşmanının ürəyinnən gələn u sözdəri eşidif ürəyində deyer:

– Qardaş, get bu günnən səni vurmağa əlim gəlməz.

Bu əhvalatdan sonra Kərəm İsrəfil bəyin neçə bir adam olduğunu görür.

Artıx Kərəm, ovalar yaylağa köçdüyünnən Azrabaycan dağlarınan, Ermənisdan dağlarına gəlmişdi. O, bir gün Dilcan dərəsində dar bir gədiyi kəsif otumuşdu. Bu yoldan keçənnərin bəzilərinən xərac alır, bəzilərinə isə hörmət ellerdi.

Bir sabah tezden Kərəm yatarkən yoldaşları ona beş-altı faytun gəldiyini xəbar verellər. Kərəm yuxudan qalxıf tufəngini götürör. O, yoldaşlarınan ənif faytunnarın qabağını kəsəllər. Kərəm faytunnara bir-bir nəzər saler. Bir sarı yazıq urusun otduğı faytunun yanında dayanar. Bu urusun qərif olduğunna ona hörmət elləmək fikirne düşör.

Kərəmnən urus soruşor ku:

– Sən yolu niyə kəsifsən?

Kərəm deyer:

– Sana qonaxlıx vermək isderem.

– Sən bizi tanımarsan biz də səni. Bizə neçə qonaxlıx verə bilərsən?

– Tanımırır-x-tanıyarır-x, düşün əyləşin, tanış olax.

Kərəm yoldaşlarınınan yolun qırağında yaxşı bir qonaxlıx düzəldəllər. Yimə-içmədən sonra urus Kərəmnən soruşar ku:

– De görüm, sən kimsən, nəçisən?

– Mən Qazaxlı qaçaq Kərəməm.

Kərəm qonaxlarını İravana tərəf yola saler. Sən demə bu urus Niqalayın saray əyannarınınan biriymiş. Bu urus Fitolbörgə qayıdandan sonra əhvalatı olduğu kimi Niqalaya danışer, onnan Kərəmi bağışdamağı xaiş eller.

Niqalay deyer:

– Mən Kərəmi tutuf Senat meydanında edam elətdir-jejdin. İndi ki Kərəm belə mərd adamıymış, onda onu belə bağışderam ki, o, mənim torpağımnan çıxsın.

Həmən xavar bir vaxtdan sonra gəlif Kərəmə çater. Kərəm yoldaşları İsmayılınan İsmandiyarı da götürüf İrana keçer. Hər üçü bir başa gedif Təbrizə çıxellər. Sabah ertə atdarını bir dəlləkxananın qabağına bağleyif, üz-başdarını qırxdırmaq, isdellər. Olların nəvələt olduxlarını görüf Təbriz xanı Zalı xan başına bir bölük adam da götürüf həmən yerə gələr.

Zalı xan çatanda görür ku, üç adamdı, ikisi üz-başını qırxdırif, biri də oturuf dəlləknən çənə döyör. Bu adam dəlləyə deyer ki:

– Başımı quru qırxijsən, quru qırxmasan namərdсэн.

Dəllək cavaf verer ki:

– Mən quru qırxijam gözündən yaş çıxsə sən namərdсэн.

Zalı xan kirimişcə bu hadisəyə fikir verer. Dəllək müşdərinin başını quru-quru qırxer. Müşdəri heç qaşını da turşalt-mer. Dəllək qırxiyb qurtarandan sonra müşdərinin durmasını bildirer. Müşdəri duran kimi dəlləyə bir onluq qızıl verer. Dəllək deyer ki:

– Canım, haqqımı xırda pulnan ver. Mən on ay da işdəsəm, bir belə pul qazana bilmərəm.

Müştəri deyər:

– Nə vermişəm, iki şaalıx baş döyül. Verdiyim pul öz başımın qiymətinnən bir az da azdır. Mana qazaxlı qaçaq Kərəm deyəllər.

Zalı xan Kərəm adını eşidif çox təəccüflənər. Adamlarına qapıyı kəsməyi əmr elleyir, özü içəri girər.

Kərəmə deyər ki:

– Tuş qabağıma, tUSDaxsan, səni Tehrana – şaha əsir apareram.

Kərəm Zalı xanın eninə-uzununa baxer. Görör ku, bu adam pəhlivan təhər bir adamdı. Kərəm Zalı xana deyər ki; – sən hələ sÜdəmərsən, nə uşaqsanki mənİ əsir aparersan. Söz Zalı xana bərk toxunor. Kərəmnən elə dəlləkxananın ortasında tutaşəllər.

Kərəm həməşə dağlarda, daşlarda qaldığınan çox zəyİfləmişdi. Zalı xan isə pəhlivan cÜssəli bir adamıydı. Kərəm yoldaşlarına deyər ki:

– Siz qapıyı kəsin, heç kimi içəri buraxmeyin, bunnan mən özüm hesaflaşİjam.

Zalı xan Kərəmnən güləşer. O, Kərəmİ yıxer. Kərəm tez Zalı xanın öz xancalını suyuruf onun qarnına yerider. Adamlar xanı ölmüş görüf qaçəllər. Kərəmnən yoldaşları bir başa Türkiyəyə keçməyi qərarə alellər. Çox çəkmer ki, ollar İranın sərhəddini arxada qoyollar.

Türkiyədə ollar paltarrarını dəyişİf bir kəndə gedəllər.

Kərəm burda bir bəyə meytər işder. Orda Kərəmin yoldaşlarına yaxşı hörmət eləllər. Nə isə, olların hörməti Kərəmnən üsdün olar.

Kərəm burda bir müddət kim olduğunu bildirmer. Bir az Türkiyədə yaşıyannan sonra onun Kərəmliyi belə biliner.

Dediklərinə görə Türkiyədə bir haramı varıymış. Başında da bir dəsde talançı, ildə bir dəfə gəlif zor güjünə bac-xərac alarmış.

Günnərin birində həməən haramı bu kəndə gələr. Camahat hər tərəfdən meydana yığıler. Kimi tufənk, kimi xancal, kimi də bir qılinc götürüf, haramıynan vuruşmax üçün meydana gələllər. Kərəmin ağası Kərəmə atı yəhərrəməyi əmr eller. Ağa qılinc-qalxan götürüf atını meydana tərəf sürör.

Kərəm ağasının davıya getdiyini bilif, xanımnan əhvalatı soruşor. Xanım əhvalatı olduğu kimi ona nağıl eller. İyid Kərəmin iyid ürəyi çosor. Tez gedif toyladan bir at tutor. Bir dənə də qınsız qılinc götürüf, ata çatıdan buruntulux verif, birbaşa ağasının getdiyi tərəfə geder.

Gəlif həməən meydana çıxar. Görör kü, haramı başcısı tərəmim üsdə, atın belində əlində qılinc duruf deyer ki, – cürəti çatan qabağıma çıxsın.

Kərəm bütün camahata nəzər salıf görör kü, təkətək heç kimi meydana çıxa bilmədi. Tez atını mahmızdeyif haramının qabağına çıxer. Kərəm meydana çıxan kimi ağasının ona heyrətnən baxdığını görüf, əlinnən “qorxma, möykəm dayan” işarəsi verdi. Haramı Kərəmə baxıb bir bərk güldü.

Kərəm dedi:

– Ey haramı başcısı, sənnən təkə-tək meydana çıxmışam. Gülmə, iyitsənsə atını aşağı sür.

Haramının Kərəmə bərk ajiği tutor. Atını meydanın ortasına sürüf üzünü camahata tutor.

– Mənim cavabıma çıxartmağa bir adam tapmadınız ki, bu gədə-güdəni çıxardınız? Heç kimnən səs çıxmadı. Hamı bu

saatca Kərəmin başının meydanda pırıldiyajağına əmin idi. Kərəmin ağası da qup-quru qurumuşdu. Heç tərənə də bil-mirdi. O da Kərəmin indicə öləcəyinə əmin idi.

Kərəmnən haramı hərəsi meydanın bir tərəfində dayanıf əvvəl qılışdaşmağı qərara aldılar. Onnar tez atdara sıçreyif əvvəl bir az o tərəf, bu tərəfə sürdülər.

Sora meydanın ortasına gəlif qılışdaşmağa başladılar. Kərəm cəld olduğunna burdan vuror, ordan çıxer. Hər halda haramıyı üsdələrdi.

Haramı indi də yerdə qılınclaşmağı təklif eller. Kərəm razı olur. Ollar atdan düşöllər. Yerdə qılınclaşmağa başdellar.

Kərəmin haramıyı üsdələdiyini görən ağa hamıdan əvvəl ona ürək-dirək verir. Kərəm burdan vuruf, ordan çıxer. Onun qılınıcı neyə hərərdiyini belə görmək olmor.

Axır ki, haramıya elə bir zərbə endirer ki, onun qolu ikinci dəfə qalxmer. Haramı yıxılar can verer. Çox çəkmer ki, haramı öz canını elə meydandaja tapşırer. Hər tərəfdən “sağ ol”, “sağ ol” – deyif Kərəmi atıf tutollar. Ağası Kərəmi bağına basıf üzünənə öpör.

– Sağ ol, oğul, bu camahatın alxışı sana bədi.

Ağa onnan həqqətən kim olduğunu soruşor.

Kərəm isə kim olduğunu camahata deyər. Kərəmi təzdən atıf-tutollar. Ağası onu öyünə gətirif onun şərəfinə böyük bir qonaxlıx verer.

Kərəm, bu günə qədər burda gizdi adnan yaşadığınnan artıx burdan çıxıf getməyi qərara aler.

Ağası nə qədər deyər ki:

– Kərəm, getmə, mənim də oğul-uşağım yoxdu. Getmə, sən də ol mənim oğlum. Ancax Kərəm ağasının sözünə əhəmiyyət vermer. Ordan da birbaş İrana dönör. Kərəm bu dəfə

tək idi. Yoldaşları onnan aralandıqlarının Kərəm tək cə gəlif İranda bir müddət gizdi yaşer.

Kərəm Təbrizdə bir qarının öyündə yaşerdi. Gecənin birində Kərəm öydə yatdığı yerdə birdən qarı bərk döyülör. Kərəm duruf qarıyı açmax isdədihdə qarı deyer ki:

– Oğul, açma o Qazaxlı qaçax Kərəmdi.

Zalı xanı öldürənnən sonra buralara bir qan uddurordu ku, gəl görəsən. Hər geje gərək bir kasıbın, fūqaranın öyünü yıxsın. Allah onun ojağını qaraltsın. Kərəm qarıyı açmax üçün qarıya tərəf geder. Qarı onun qabağına keçer.

– Ay oğul, Allahı isdərsən, mənim öyümü yıxma, var-yoxumu o zalıma verif mənim canıma bayıs olma.

Kərəm deyer:

– Nənə qorxma, ollar sənin nə qədər şeyini aparsalar, hamısının haqqını birə iki qat verijəm. Bir göröm o Qazaxlı qaçax Kərəm nə cür adamdı.

Kərəm qarıyı açer. Qəfil içəri üç adam girer. Kərəm ollardan soruşor:

– Deyin görək kimsiniz bu geje vaxdı nə üçün gəlifsiniz burya?

İçəri girənnərdən biri tez dilləner:

– Uzun danışma, mən Qazaxlı qaçax Kərəməm. Tanımax isdərsənsə, qabağıma dur. Kərəm bir göz qırpımında o adamın üsdünə atiler. Heç qoymor ku, o adam əl-əyix tərətəsin. O, adamın qulaxlarının ikisini də dibinə kəsif yerə ator. Deyer ki:

– İndi eşit Qazaxlı Qaçaq Kərəm sən yox, mənəm, sən isə ol kərəqulax Kərəm. Get hər yerdə söylə ki, Kərəm heç bir kasıf-kusubun var-yoxuna tamah salmaz. Kərəm kasıf-kusubun tərəfindədi. Kərəm ancax zalımın-zalımıdır. Qarı, doğrudan da,

saxladığı qonağın kim olduğunu elə indijə bilif, onun boynunu qucaqladı.

– Oğul, Kərəm, bilersən sənin adınnan burda nə qədər istifadə ediflər? Çox sağ ol, oğul, bu kasıfların alxışı sana bəsdı.

Kərəmin Təbrizdə olması tezdiknən hər tərəfə yayıldı. Odu ki, Kərəm artıx gizdi yaşıya bilmədi.

Günnərin birin Kərəm eşitdi ki, Sədrəzəm Təbrizə gələr. Onun bu gəlişinnən istifadə edif onnan görüşmək fikrinə düşör. Uzun çətinlihdən sora Kərəm Sədrəzəmnən görüşör. Başına gələn bütün əhvalatları yerri-yerində Sədrəzəmə danışer. Özünün bağışdanmağını onnan xaiş eller.

Sədrəzəm belə bir ağır günahı bağışdıya bilməyəcəyini deyer. Kərəmin mərədanlığı, iyitdiyi onun çox xoşuna gələr. Odu ku, düzgün məsləhətdər verer.

– Kərəm, bu günahı yalnız qıvleyi-aləm özü bağışdıya bilər, şah özü bağışdıya bilər. Şah yarım ay bunnan sora Xorasana ziyarətə gedijək. Onda gedif şahdan aman isdərsən. Şah züvvar vaxtdı hər bir günahı bağışder.

Kərəm Sədrəzəmnən çox razı qaldığını bildirer. Həmən vaxtı Kərəm şahın yolunun üsdünə çıxer. Şah gələnə yaxın çəhmələrini qumnan dolduruf boğazınnan aser, şahın qabağında diz çökör. Kərəm Sədrəzəmə dediyi sözdərin hamısını olduğu kimi şaha da deyer, onnan aman isder. Kərəmi şah bağışder. Deyer ki: – Kərəm, mənim züvvar vaxtımda aman isdədin, get. İnşallah, səfərdən qayıdanda sana bir iş də verijəm. Şah Tehrana qayıdan kimi, Kərəmi eşik ağası təyin ellər. Kərəm öz işinin öhdəsinnən çox hasandıxnan gələr.

Bir gün sarayın adamları şahnan baravar dəryanın qırağına gəzməyə çıxellar. Kərəm də gəzintidə işdirax eller. Şah

başının adamlarına deyer ki; – görəsən, mənim torpağında bu dəryiya at sala bilən adam ola bilərmi?

Kərəmin qulağı bunu aler. O saat atın belinə atılıf düz dəryiya sürör. Kərəm atı dəryiya elə sürör kü, az qala bu saat gözdən itijeydi.

Camahatı təşviş bürüyör. Şah qışqırer ki; – Kərəm qayıt.

Şah bir neçə dəfə də qışqırer ki:

– Kərəm qayıt.

Ancax Kərəm qayıtmer. Bu zaman Sədrəzəm qışqırer ki:

– Kərəm qayıt.

Kərəm dəfin qayıder. Şahın bunnan ajığı gələr. Kərəmə deyer ki:

– Niyə mənim sözümlə qayıtmadın, mana tabı adamın sözünnən qayıtdın?

Kərəm deyer ki:

– Şah sağ olsun o, sana tabıdışa da mən də ona tabı adamam.

Şah görör kü, Kərəm lap doğru söz dedi. Ona görə Kərəmnən şahın xoşu gələr. Bir gün Kərəm görör kü, bir qadın gəlif elçi daşının üsdündə oturdu. (Bu qadın şahla görüşmək isdəyirdi).

Kərəm bunu şaha xavar verif qadına gəlməyə icaza verer. Qadın yerinnən qalxıf qarıya yaxınnaşan kimi, Kərəm tapancasını çıxardıf onu vuror. Şaha xavar verellər ki, Kərəm gələn qadını vurdu.

Şah Kərəmi sorğu-suala çəker. Kərəm cavaf verer ki; – şah sağ olsun bu adam qadın paltarına girmiş kişidi. Hamı Kərəmin sözünə gülör. Kərəm meyidi soyunduror. Doğurdan da, bu adamın kişi olduğunun görüf hamı heyrətdəner. Göröllər ki, bu adamın üsdündə hazır tapanca da var.

Şah Kərəmdə olan bu qabiliyyətə təəccüb eller. Onnan soruşor ku:

– Bu adamın kişi olduğunun nədən bildin?

Kərəm cavaf verir ki:

– Şah sağ olsun bu adam yerdən qalxanda birinci dəfə sağ əyğini irəli atdı. Ona görə də bildim ki, bu adam kişidi.

Şah deyer:

– Mərhaba, Kərəm, doğurdan da, Kərəmsən. Mənim həyatımı fədayıdan belə mərtliklə, usdalıxla qoruduğun üçün çox sağ ol. Mənnən mükafat olaraq vəzifəni bir az da böyüdüjəm.

Elə həməən günnən şah Kərəmi Təbriz xanı təyin eller. Kərəm eyni zamanda şahın ən yaxşı adamı olur.

Günnərin birində şah Kərəmnən soruşor ku:

– Kərəm sən ki, belə iyit adamsan, niyə vətəninən didar olufsan?

Kərəm deyer:

– Şah sağ olsun, Urusiya kimi bir basılmaz ölkənin qarşısında nə edə bilərdim. Elə ona görə də vətənnən didar oldum.

Şah deyer:

– Kərəm sən ki, belə iyidsən, barı sənin düşmanın İsrəfil bəy də iyitdimi?

Kərəm deyer:

– Şah sağ olsun İsrəfil bəy mənnən çox iyit adamdı. Əyər mənim iyitdiyim beşdirsə, İsrəfil bəyinki isə ondu.

Şah belə bir iyitdiyə çox təəccüfləner və deyir ki:

– Kərəm, sən bu sözünnən gedif İsrəfil bəyi görüjəm. Az sonra şah Qazağa gələr. İsrəfil bəyi yanına çağırtdırer.

İsrəfil bəy bütün yar-yarağını (qılını, xəncərini, onatanını və tüfəngini) götürüf Qazağa – şahın yanına geder.

İsrəfil bəyin qardaşdarı ona deyellər ki:

– Qardaş, sən gəl yar-yarax götümə. Şahın sana qəzəbi keçər.

İsrəfil bəy deyər:

– Siz nə danışərsiniz, mən İsrəfilliyimi harya qoyaram ki, yar-yarax götümörəm. Elə belə yarrı-yaraxlı da şahın yanına gedijəm.

İsrəfil bəy şahın yanına gələr. Şah əyiğa qalxıf İsrəfil bəynən görüşör. İsrəfil bəyə deyər:

– Kərəm sənin iyitdiyinnən çox danışdı, mən də onu sınağa gəldim. Elə birinci görüşdən gördüm kü, Kərəm dediyinin hamısı düzüymüş. Doğurdan da, iyitsən. Əyər iyit olmasaydın, bu yar-yaraxla mənim üsdümə girə bilməzdin. Mənim üsdümə bir hərbi vəzirinnən başqa, heç kim silahlı gire bilmer. İndi mən sənin iyitdiyinə görə sana hörmət elləməliyəm. De göröm, mənnən nə isdersən?

İsrəfil bəy deyər:

– Şah sağ olsun, hörmətinizə görə çox sağ olun, sizdən mən onu isderem ki, mana elliyəjəyin hörməti İranda – Kərəmə ellərsən. Mən vətəndəyəm, o isə qurvatdadı.

Şah bu sözdərdən görör kü, doğurdan da, İsrəfilnən Kərəm düşmandılarsa da, çox mərdi-mərdana düşmandılar.

Şah İrana qayıder. Bu olmuş əhvalatı olduğu kimi Kərəmə danışer. Kərəm deyər:

– Şah sağ olsun, İsrəfil bəyin elə elliyəjəyini və elə diyəjəyini mən qabaxdan bilerdim.

Bəyix dediyim kimi Kərəmi şah Təbriz xanı qoymuşdu. Kərəm qoçax bir adam olduğunna işini elə aparerdı ki, şah hər vaxt Kərəmi barmaxnan gösdərerdı.

Günnərin birində Kərəmə gəlif dedilər ki, sənin görüşünə iki Qazax adamı gəlif. Deyellər ki, Kərəm xan bizi qəbul el-

ləsin. Kərəm Qazax adını eşidən kimi əyiğə qalxıf olları elə eşikdəyə qarşılar.

Kərəm görür kü, bunun biri öz qohumu Hajandı. O biri də İsgəndərdir. Kərəm olları böyük bir hörmətnən qarşılar. Yimə-içmədən sonra ollar Kərəmə deyillər ki:

- Kərəm əmi, sənin düşmanını öldürdük.
- Ay uşaxlar, mənim düşmanım kimdi?
- Hancarı, İsrəfil bəyi.

Kərəm tez bu gələn qohumlarının ikisini də Təbrizdən qovur.

İsrəfilin ölümünə çox hayıfsıner. Ona ürəkdən yaner. Kərəmi günnən-günə İsrəfilin ölümü çox sarsıder. Kərəm belə bir iyidin ölümünə heç dözə bilmer. Odu ku, Kərəm fikirin əlinnən tiryək çəker. Tiryək get-gedə Kərəmin canını taqatdan saler. Bir neçə il də bir tərər yaşer. Sonra ölör. Kərəmi şah və saray əyannarı böyük bir hörmətnən Təbriz yaxınlığında olan mədrxannıxda dəfn ellellər.

KƏRƏM, İSMAYIL VƏ İSRAFİL QARDAŞLIĞI

Qaçaq Kərəm tək olmamışdır. Onun incəli İsmayıl, haqqıxlı İsrəfil kimi silah qardaşları haqqında da söhbətlər vardır.

Kərəm Qarayazı meşəsinin həndəvərindən Ceyrañçölünə gedirmiş, birdən meşədə atışma səsi eşidir. Meşənin ətrafında sürü otaran çobandan bu atışmanın kimlər tərəfindən baş verdiyini xəbər alır. Çoban Kərəmə deyir ki, meşədə atıryat var, onlar meşənin qalın yerində bir nəfərlə atışırlar.

Savahertə o tərəfdən atıryata tərəf güllə yağdırırdı, günortadan sonra səngidi. İndi tək-tək güllə ilə cavab verir. Kərəm igidi darda qoymağı özünə sığışdırmadı, aynalını

atıryata tərəf tuşladı güllə ata-ata atıryatın mühasirəsini dağıdaraq, mühasirədə qalan igidə çatdırdı. Hər ikisi döyüşə atlaraq atıryatı geri çəkilməyə məcbur etdilər.

Mühasirəyə alınan, atıryatla döyüşən İncəli İsmayıl Kərəmi görəndə arxasında dayananın ona kömək göstərən Kərəm olduğunu başa düşmüşdü. Ara səngiyənnən sora İncəli İsmayilla Qaçaq Kərəm əhd-peyman bağladılar. Onların dostluğu az-az igidlərə qismət olan həmişlik silah qardaşlığına çevrildi.

Keçək İncəli İsmayılın əhvalatına. Kəsib kənddi balası olan İsmayıl İncənin gözəl qızlarından birini sevir, elin ağsaqallarını göndərərək qızın hanasını (həsini alır) alandan sonra toy üçün pul əldə etməkdən ötrü bir-iki il başqa yerrərə gedir. Toy tədarükü hazır olan İncəli İsmayıl kəndə dönr. Axşam onun görüşünə gələn qonum-qonşular İsmayıla xəbər verillər ki, kəndin əzazil bəylərindən biri İsmayılın dehlisini Aşam zorlar oğluna almışdır. İki-üç gün evdən çıxmayan İsmayıl aynalını götürərək bəyin qapısına gedir. Onları həyəət çağırır və hər iki oğlu ilə birlikdə güllələyir və o gündən Avey həndəvərində, Əksipara, Karqaya meşələrində qaçaqlıq edir.

İsmayılın sığındığı yerlərdən biri də Kür boyunda uzanan, çox sırlı-soraqlı, kəklikli, ördəkli, Qarayazı meşəsi olmuşdur. Atıryatla atışmadan sonra Kərəmlə görüşən İncəli İsmayıl Kərəmin yaxın silahdaşı və igid pəhləvan kimi Qazax, Göyçə, Borçalı ellərində ad-san qazanmışdır.

“Qaçaq Kərəm” dastanında Haqqıxlı İsrafilin haqsayı da var. Dəlidağın qoynunda, Ağ qayanın keşik çəkdiyi Haqqıxlı kəndinin söz-söhbətləri içərisində İsfəndiyar haqqında rəvayət deyilir.

İsfəndiyarın gözəl-göyçək, dağ laləsi tək məlahətli arvadına kəndin koxasının gözü düşür. Bir gün qız-gəlinnər dağ döşündə çiyələk yığarkən koxa namərdlik göstərərək onu zorla qaçırır.

Özündən ötkəm, binamus koxanı İsfəndiyar kəndin ortasında xəncərlə doğram-doğram edir və divan-dərədən qaçaq düşüb Qaçaq Kərəmin dəstəsinə qoşulur. Qaçaq Kərəm, İncəli İsmayilla birlikdə Karvansara ətrafındakı meşələrdə Darlıq kəndlərində Çaykənd, Gölkənd cavarında, Mirtel meşələrində Solad, Salah, Ağbulaq kəndlərində, Göy dağın hərdəvərində illərlə, aylarla at sürüb dövran sürürlər. Onların birliyi sədaqəti Qaçaq Kərəmin gücünü, el-oba içində qüdrətini dillər əzbərinə çevirir. Heç igid arxasız olmasın necə ki, Kərəmin silah qardaşları – İncəli İsmayıl, Haqqıxlı kəndinin üstündə ucalan möhtəşəm Ağ qayanı özünə ad seçən Haqqıxlı İsfəndiyar kimi arxası-dayağı vardı.

Qaçaq Kərəmin vaxtaşırı Qazax-Göyçə yolu üstündəki tacirlərin, varlı-hallı müsafirlərin, onları qoruyan artıryatların canına lərzə salması heç vaxt təkbaşına olmamışdır.

MƏMMƏD KOXA HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR

MƏMMƏD KOXA

Məmməd koxa seçilən kimi kasıbların, yetimlərin qayğısına qalmağa başladı. Kənd əhalisinin böyük hörmətini qazanmaq Məmmədin ən önəmli arzusu idi. Bu niyyət, bu diləklə də başına kəndin uzaqgörən ağsaqqallarını toplayaraq bəzi problemlərin həllinə çalışır.

Daş Salahlı Azərbaycanın qədim torpaqlarından biridir. Damcılı bulağı isə suyunun sərinliyi, şirinliyi ilə dillərdə əzbərdir. Məmməd kəndin suya olan təlabatını görürdü. Kənd qadınları neçə kilometrərlə məsafəyə su gətirməyə gedirdi. Bu isə yağış yağanda, qar, çovğun olanda süni mənelərə səbəb olurdu. Bunlar təbii ki, Məmməd koxanın gözündən yayına bilməzdi.

Günnərin bir günü, kənd cavannarını başına toplayıb elan edir ki, Qara bulağın gözündəki sal daşı kim götürsə, ona bəxş verəcək. Kənddən bu işi görəcək üç qoluzorlu cavan özünə güvənərək bu işi öhdəsinə götürür. Tezlikdə Qarabulağın üzərindəki sal daş çıxarılır və su fantan verir. Ətrafları səliqə ilə düzəldir. Məmməd adına layiq hörmətlə bulaqda açılış mərasimi təşkil edir. Həmin sal daşın götürülməsində böyük əməyi olan oğlana da buzovlu inək verir. Açılış mərasimində aşıq Əsəd də iştirak edir. Məmməd koxanın şəninə şeirlər deyir.

Məmməd koxa kənddə məktəb açılmasını da nəzərdə saxlayır. Bu niyyətinə də 1914-cü ildə nail olur. Kənddə 8 illik məktəb açdırır. Beləliklə də, kənd uşaxlarını qonşu kəndə məktəbə getmək əzavınnan xilas edir. Məmməd koxa həm də arzusuna çatmış olur. O, artıq xalq arasında hörmət sahibi idi.

AİLƏ BAŞÇISI MƏMMƏD

Deyilənlərə görə, Məmməd koxanın Badı adlı bir qızı, Həmid adlı da bir oğlu varmış. Məmməd koxa oğlunu Tiflisdə hərbi məktəbə qoyur. Əlavə olaraq onu hazırlamaq üçün müəllim tutur. Həmid təhsillə çox diqqətlə maraqlanır. Qızı Badı isə həddi-buluğa çatan kimi İlyas adlı bir oğlana nişannanır.

QOYLARDA

Məmməd koxa Qoylara toya çağrılır. Mağarda da iştirak edən ağalar oynayan yaxınlarına nəmər verirmiş. Nəmər isə indi olduğundan fərqli olaraq çalğıcılarla yox, geri qaytarılırmış. Ağaların ən yüksək nəməri yüzlük imiş. Deyilənlərə görə, onlar yüzlük verib 1 abbası almış. Məmməd koxa içəri gəlir. Bu bəylərin verdiyindən ikiqat, üçqat artıq verir və əvəzini də istəmir. Bütün hesabı çalğıcılarla ötürür. Bundan təsirlənən bəylər toya dava salır. Dostları birtəhər toydan Məmmədi uzaqlaşdırırlar.

BAŞ TUTMAYAN QƏSD

Əhali arasında böyük nüfuza sahib olan Məmməd koxanın ən yaxın adamları həmişə onun ətrafında olan incəli Ələhəddin Nəcəf oğlu (ona əhali arasında uzun Ələhverən deyirdilər) və Nəşvəli idi. Bu iki yaxın ilə kəndin içərisini dolaşan Məmməd Koxa bir az kəndin kənarına çıxaraq sahələrə də baş çəkmək qərarına gəlir. Deyilənlərə görə, təkcə Nəşvəlidə beşaçılan varmış.

Bu tərəfdən də Məmməd koxanın düşmənləri Nəbini ələ alıb ona iki qaçaq – Aslan və Kazımı da qoşub Məmməd koxanı öldürməyə göndərirlər.

Birdən-birə atəş açılması ilə Məmməd koxanın yaralanması bir olur. Elə bu zaman uzun Ələhverən silahı Nəşvəlidən qomvazlayıb alır. Elə həmin anda da hər üç xaini yerə sərir. Məmməd koxa ciyərindən yaralanmışdı.

Xain gülləsi də Məmməd koxanı haqq yolundan sapdıra bilmir.

BAYRAM SOVQATI

Belə rəvayət edirlər ki, Məmməd koxa hər dəfə Novruz bayramında kənd camaatına öz hesabından bayramlıq paylatdırmış. Bu dəfə də pulları Nuru adlı birinə verir ki, kənd kasıblarına, camaata paylasın. Nuru isə pulu götürüb verir Cəvi oğlu Məmmədə. Cəvi oğlu Məmmədin malı, pulu heç də Məmməd koxadan az deyildi. Cəvi oğlu Məmmədin pulunu ona nə münasibətlə verildiyini soruşanda Nuru ona yalnız pulu Məmməd koxanın verdiyini söyləyir. Cəvi oğlu Məmməd düz gedir Məmməd koxanın evinə. Salamdan, hal-əhval tutduqdan sonra vəziyyəti danışan Cəvi oğlu Məmməd pulun nə pul olduğunu Məmməd koxadan soruşur. O da pulun camaata paylanacaq bayramlığın hesabı olduğunu söyləyir. Sonra Nurunu çağırtdırıb onlardan soruşur.

– Mən sənə demişdimmi ki, pulu kasıblara payla. Bunnan özlərinə bayram sovqatı hazırlasınlar.

Nuru qayıdıb deyir:

– Ağa, bu pulla kasıb dirilən döy ha.

QUBERNATOR MƏMMƏD

Müsavat hökuməti hakimiyyətə gəlir. Deyirlər, bu dövrdə də Gəncə qubernatorluğuna seçkilər gedirmiş. Ağalardan qubernatorluğa seçmək istəyirlərmiş. Həmin ağaların içində Məmmədin də adı varmış. Rəqiblər Məmmədin seçilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə onun savadsızlığını ortaya atırlar. Məmməd koxanın namizədliyini irəli sürən Cahangir bəy Şıxlinski elə oradaca cavab verir ki:

– Məmmədin quberniya idarə etməsi üçün savad lazım deyil.

Əslində quberniyanı Cahangir bəy Şıxlinski özü namizədliliyini irəli sürmüşdü. O isə əvəzində Məmməd koxanı irəli çəkir və buna də nail olur. Məmməd koxa qubernator seçilir.

KAZANDA

Məmməd koxanın artıq sürgün həyatı başladı. Təbii-
dir ki, o özünü burada yaxşı hiss edə bilməzdi. Fırtınalı,
böyük ömrün ən ağır, lakin ən şərəfli dövrü başlamışdı.

Sürgün olunanların üzərində nəzarətçi funksiyası daşıyan milis işçisi bir-bir siyahını oxuyur, hamının burada yerində olub-olmadığını yoxlayırdı. Növbə Məmmədə çatdı. Nəzarətçi xeyli fikirləşdi və nəhayət, Məmmədə qırağa çıxıb gözləməyi əmr etdi. Məmməd sakitcə qırağa çıxıb gözləməyə başlayır. Nəzarətçi işinin bitdiyindən sonra Məmmədi düz gətirir məntəqəyə. Məmməd koxanı otuzdurub tanışlıq verir.

Sən demə, bu, Məmməd koxanın çox böyük hörmət etdiyi, tez-tez bir süfrə arxasında oturduğu gürcü dostunun övladı imiş. Budur, etdiyi yaxşılıqları Allah qütbətdə onun qarşısına çıxarmışdı. Həmin gündən etibarən nəzarətçi onu səhər buraxır, yerinə bir də gecə qayıdırmış. Üç il belə şəraitdə Məmməd koxa çoxlu pul, mal-dövlət qazanır. Sürgün dövrü bitdikdən sonra paraxodla Bakıya, oradan isə qatara minib kəndə qayıdır.

QATARDA

Məmməd koxa olduğu dövrdə xalq arasında o qədər nüfuz qazanmışdı ki, hörmət əlaməti olaraq ona nəinki qu-

bernator olduğu dövrdə, sonralar, hətta indi də «koxa» deyirlər.

Qatar vağzalında (yəni dəmir yol) bir nəfər «dustağam, pulum yoxdur» deyib ondan xahiş edir ki, onun üçün də bilet alsın. Məmməd koxa onun üçün də bilet alır. Qazaxa yaxınlaşanda Məmməd koxanın çıxdığından istifadə edən «dustaq» çamadanda yerləşdirilmiş sənədləri, xeyli qızılı, hədiyyələri də götürüb qaçır. Məmməd koxanın əlində yalnız özünün üstündə qalmış pulları olur. Qazaxda Zibeydə adlı yaxın bir adamının evinə gəlir.

Bütün başına gələn əhvalatları ona danışır. Kəndə xəbər göndərir ki, at gətirib onu aparsın. Onun arxasınca qardaşı oğlu Əvəz gəlmişdi.

Məmməd koxa kəndə qayıdanda 1933-cü ilin yazı idi. Onun qürbətdə olduğu vaxtı bir sıra dəyişikliklər olmuşdu. 1931-ci ildə qardaşı Avdı övladları, kənd camaatı qarşısında güllələnmişdi. Binədəki heyvanlar düşmən əlinə keçməsin deyə onların içərisindən 40 ən yaxşı heyvanı Əvəz seçib Baytal oğlu Rəsula satmışdı. Atasının ölümünü gözləri ilə görən Əvəzin qəlbində böyük nifrət alovu var idi.

Məmməd koxa NKVD-yə gedir ki, buraxıldığı haqqında sənədləri alsın. Lakin onu tutub həbs edirlər. Onu bura gətirən Əvəz nə qədər gözləyir, əmisi gəlib çıxmır. İçəri girib soruşanda ona məlumat verirlər ki, həbs olundu. 5-6 gündən sonra Məmməd yenidən azad edilir.

Nəhayət, huşunu itirir. Övladlarının fikri onu yatağa salır. Onun yanına gələnlər Məmməd koxaya təskinlik vermək məqsədilə deyirlər ki, oğlu Həmid sağdır.

Məmməd koxa cavab verir:

– Həmid sağ olsaydı, qardaşım Avdı güllələnməzdi!

Xəstəlik uzun çəkmir. Məmməd koxa 1933-cü ilin payızında vəfat edir.

ALLAH MƏNDƏN AĞILSIZ DEYİL Kİ

Məmməd Koxa bayram yaxınlaşanda köməkçisi Səttaroğluna pul verir ki, aparıb yetimlərə, kimsəsizlərə, kasıblara paylasın.

Səttaroğlu Nuru koxanın verdiyi pulu Ətirik kəndindəki varlı-hallı adamlardan biri olan Cəbioğlu Məmmədə verir.

Bir neçə gün keçəndən sonra Məmməd Koxa Səttaroğlu Nuru çağıraraq pulu kimlərə verdiyini soruşur.

Səttaroğlu pulu qəpiyinə qədər Cəbioğluna verdiyini söyləyəndə Məmməd Koxa qəzəblənib, köməkçisinə – ə, belə filan oğlu, nə iş tutubsan, pulu kasıb-kusuba verməyib-sən?

Cəfəroğlu deyir:

– A Koxa, hirsələnmə, Allah var-dövləti Cəbioğluna veribdir. Mən də aparıb ona verdim. Mən Allahdan ağıllı deyiləm. Allah Cəbioğluna veribdir, mən də pulu ona verdim.

XASILIQ

Cəfəroğlu Nurunun əlinə hardansa, xeyli qır düşür. O, bir yoldaş da götürüb Borçalıya qır satmağa gedir. Borçalılar deyirlər ki:

– A kişilər, siz Bakılıya oxşamırsız, qırı bakılılar satırlar.

Cəfəroğlu deyir:

– Qazaxdanıq, Xaslı kəndindən.

Yoldaşı:

– Ə, Cəfəroğlu, niyə kəndini Xaslı dedi. Biz ki Daşsalahlıyıq.

– Ə, nə danışırısan, qır satdığımız yetmir, hələ kəndin adını da biabır edək. Bizim arvadın adını – Xasının adını dedim. Bir də ki, Məmməd Koxa qır satdığımızı eşidər, ikimizi də güllədən keçirər.

BİR ÇARIQLIQ GÖN

Məmməd Koxa Daşsalahlıdan Qazaxa gələndə Çaylı kəndinin sakinlərindən olan bir kasıb görür ki, Koxanın adamları mal bazarına xeyli inək, camış aparırlar.

O, Koxa eşidər-eşitməz deyir:

– İstəyirəm Koxadan bir çarıqlıq gön istəyim.

Koxa atını saxlayıb kişini yanına çağırır və deyir:

– Ay zalım oğlu, Məmməd Koxadan bir çarıqlıq istəməzlər, kəl camış istəyərlər.

Beləliklə, səxavətdə ad-san qazanan Məmməd Koxa həmin kişiye bir böyük kəl verir.

III İNAMLAR VƏ SINAMALAR

Oğlanın istədiyi qız tərslük edib ipə-sapa yatmazsa, oğlan istədiyi istək-arzusuna yox deyərsə, onda tərəflərin atalarının razılığına görə, ilxıdan təzəcə ram edilmiş xam qulanın yalından kəsilmiş tükü qızın (və ya oğlanın) geyim paltarının iç tərəfindən görünməyən bir yerinə tikərlər ki, tərslük etməsinlər, razılığa gəlsinlər.

Uğura çıxan şəxs gərəkdir uğur qabağı atını nallatsın. Atı uğur qabağı ifcim nallanmayan şəxsin uğuru xeyir tapmaz, işi bəd gətirər, avand olmaz.

Cıdırda iştirak edən igid gərəkdir sürüyə çıxardığı ayqarın yəhərinin yastığına və ya təkaltısına Yalquzaq tükü (Boz qurd) taxsın. O vaxt sürəkdə at mənzil başına hər kəsdən tez çatar. Nəmər sahibi olar.

Düşmən-yağı tərəfindən hər hansı şəxsin atı vurularsa, döyülərsə, yal-quyruğu, qulağı kəsilərsə, oğurlanarsa bu kimi hallarda at sahibi düşmənin tapıb intiqamını almazsa, el arasında belə şəxsi saymazlar, ona salam verməzlər, onunla qohumlaşmazlar-qızını ərə almazlar, oğluna qız verməzlər. El arasında beləsinə rişxənd edib deyərlər: «başında papağını, altında atını saxlamayanla qohumlaşmaq qəbahətdir».

Kim il təhvil olan anda atın oxranmasını, qoçun imrənməsini, təkənin mikkildəməsini eşidirsə, bütün niyyətləri, arzu-istəkləri baş tutar.

Qız evi imkanı daxilində göyünün gələcəkdə ey olması üçün ona cins mal-qara, qoyun ilə yanaşı, yəhərli, yüyənli, ipək çullu, sinəbəndli ağ-boz, göy xallı, mənzil kəsən, yorğa yerişli bir at da bağışlayır. Bu bəxşişin rəmzi mənası yeni qurulan ailənin uğurlu, pak-təmiz olması, murazına, istəyinə çatması kimi yozulur.

Gəlin hamilə olanda səhər tezdən ər (və ya qaynata-qayın) tər-təmiz, pak yuyunmuş olmaqla onun önündən yəhərli-yüyənli erkək at keçirirlər. Elat inamına görə, belə olduqda mütləq gəlinin oğlu olacaq. Doğulmuş uşaq (oğul) isə gələcəkdə el-obası üçün məğlubolunmaz igid olur.

Ana qızının gəlinlik paltarına ağ at, qırmızı at və qara at yalından nəzəri cəlb etməyən yerdə çitək edərmiş. Bunların yozumu belə imiş ki, ağ at yalı qızın qaynata evində günü ağ olsun, uğuru həmişə qənşərinə-üzünə gəlsin. İlk övladı oğul olsun, ailəyə xoşbəxtlik gətirsin, ailədə dedi-qodu olmasın. Qırmızı atın yar-çitəyi xoşbəxt gün keçirmək, heç kəsdən asılı olmamaq, əl açmamaq kimi yozulmuş. Qara at yalı-çitəyi isə üç dəfə bərk-bərk düyünlənirmiş. Bu o demək imiş ki, xəbis, pis niyyətli, gəlini gözü götürməyənləri dili-ağzı bağlansın, qızı bədnəzərə gəlməsin, haqqında nəspis danışılsın.

Ana oğlunun köynəyinin önündə və eləcə də papağının görünməz yerində ağ atın yalından çitək edərmiş ki, işi avand olsun, uğuru üzünə gülsün, pis gözdən, pis nəzərdən iraq olsun, güləşdə, döyüşdə basılmasın, el-obasının başını uca etsin. Atarkən oxu hədəfdən yayınmasın. Məclisdə sözü ötkəm olsun, heç vaxt pisikməsin.

Uşağı olmayan gəlinin balıncının, həmçinin döşəyinin içində, alt paltarının görünməz hissəsindən ağ-boz göy xalı at yalından çitəyərlərmiş ki, Xızır ona övlad bəxş etsin, ailənin niyyəti başa çatsın.

Uşağı olmayan gəlin ərinin mindiyi ata-qırx gün ot-ələf, arpa-saman verib yemləsə hamilə qalar, ilk övladı oğul olar.

Əgər yenicə ilxıdan tutulmuş atı ram edərkən yalından üç tel kəsib istədiyi qıza versə, qızın ailəsi tərslik etməz, oğlan istək-arzusuna çatar, uğuru xeyir olar. Atı uğura çıxarkən nalsız minənin uğuru xeyir tapmaz, işi avand olmaz.

At sahibi atın yəhər yastığının içərisinə qurd tükü qoysarsa, o atı mənzildə qurd basar. Cıdırda mənzil hər kəsdən tez çatar.

Atı vurulan, qulağı kəsilən, yal-quyruğu qırılan, yəhəri-yüyəni aparılan şəxs düşməninə tapıb intiqamını almasa, el-arasında o arsız, namussuz sayılar, kişi sayılmaz. Belə kişinin oğluna qız verməzlər, qızını isə ərə almazlar.

IV İNANCLAR

Üçü kərəmdi – Yaz,
Üçü məramdı – Yay,
Üçü çərəndi – Payız,
Üçü vərəmdi – Qış.

Üçü coddu – Yaz,
Üçü oddu – Yay,
Üçü daddı – Payız,
Üçü yaddı – Qış.

Üçü baş ayı – Yaz,
Üçü iş ayı – Yay,
Üçü aş ayı – Payız,
Üçü xaş ayı – Qış.

Üçü vəfadı – Yaz,
Üçü səxadı – Yay,
Üçü səfadı – Payız,
Üçü cəfadı – Qış.

Üçü hərəkətdi – Yaz,
Üçü bərəkətdi – Yay,
Üçü rahatdı – Payız,
Üçü narahatdı – Qış.

Üçü nəsihətdi – Yaz,
Üçü qədir-qismətdi – Yay,

Üçü ar-ismətdi – Payız,
Üçü vəsiyyətdi – Qış.

Üçü haydı – Yaz,
Üçü hoydu – Yay,
Üçü toydu – Payız,
Üçü vaydı – Qış.

Üçü əkin-əkdirər – Yaz,
Üçü zəhmət çəkdirər – Yay,
Üçü dərib-tökdürər – Payız,
Üçü zəhlə tökdürər – Qış.

Üçü üzün bozardar – Yaz.
Üçü üzün qızardar – Yay.
Üçü üzün saraldar – Payız.
Üçü üzün qaraldar – Qış.

Üçü xoş xəbər gətirər – Yaz.
Üçü bəhrə bar yetirər – Yay.
Üçü qeyrət artırar – Payız,
Üçü ahu-zar gətirər – Qış.

* * *

Tərəkəmələrin inamına görə, hansı ayda «R» hərfi varsa, ancaq o ayda balıq, xəngəl, xaş, yarma, xaşıl yeyirlər. Tərəkəmə müdriklərinin məsləhətinə görə, yalnız bayram günlərində deyil, ümumiyyətlə, adi günlərdə belə xəmir xörəyi, xaş, soyutma yumurta, qayğanaq, soğançanı yatarqarına yemək olmaz, həzmi ağırdır. Bu xörəkləri səhər-səhər yemək məsləhətdir.

Tərəkəmələrin yeni il, yeni gün inamlarına görə:

Yeni ilin son çərşənbəsində üzərlik yandırılır. Bütün ailə üzvlərini pis gözdən, pis sözdən iraq-uzaq etmək üçün onun tüstüsünü iylədir, başı üstə üç dəfə fırlayırlar.

Son çərşənbə duzu ailə üzvlərinin başına üç dəfə dolayıb sonra onu ocağa atırlar. Əgər duz ocaqda çox çırtılı ilə səs çıxardarsa belə unayarlar ki, (başə düşər anlayarlar ki,) evə, ailəyə bəd-pis göz baxıb.

Yeni il axşamı evdə, bayırda ocaq qalayar, şam yandırarlar ki, qara div, şər, pis nəzər onlardan iraq olsun. Qorxub qaçsın. Yeni ilin son həftəsinə bir gün qalmış el-obada ən müqəddəs, ocaq hesab edilən ailədən çörək, su, meyvə qurusu, tütyəsi alıb bütün ailə üzvlərinə dadızdırır ki, qadabala onlardan uzaq-iraq olsun.

Yeni il axşamı gecə-gündüz tay-bərabər olanda, axar-bulaq suyundan təmiz, pak su gətirib bütün ailə üzvlərinə tütyə kimi içirdər, üzünə, başına su çiləyər, evin içərisinə, qapının astanasına su səpər ki, ailənin uğuru aydın olsun, dolanışığı yaxşı olsun, pis göz, pis söz ailədən, onun üzvlərindən iraq-uzaq olsun, evdən bin-bərəkət əksik olmasın.

Yeni il axşamı axar sudan gətirilən suya ailə üzvlərindən hər kəs üç xırda daş, üç buğda dənəsi atırlar ki, pis, namərd adamın evdən, eldən daşı atılsın, əmin-amanlıq olsun, dedi-qodu olmasın. Ailənin dolanışığı yaxşı olsun, evdə, eldə bin-bərəkət artsın, aclıq-qıtlıq olmasın. Şəhadət və baş barmaq arasında üç çimkə torpaq atırlar ki, torpaq

məhsuldar olsun. Yer üzündə müharibə əmin-amanlıq sülh olsun, torpağa yad göz baxmasın, torpaq üzərində nahaqdan qan tökülməsin. Üç damcı pak sudan içərlər ki, baxtı-yığvalı üzünə gülsün. Üç damcı suyu başına çiləyərlər ki, ağrı-bezar, qada-bala, xəstəliklər, bədnəzərlər onlardan uzaq olsun, üç damcı suya ürəyində tutduğu niyyətini deyib bir damcısını sağ, bir damcısını önünə, bir damcısını sol çiyindən atırlar ki, arzu-istəyinə, niyyətinə qovuşsunlar.

Yeni ildə axar suda gətirilmiş pak-təmiz suda şərbət qayırıb ailə üzvlərinə, qohum-əqrəbalarına, qonşularına bir dolçada tütyə kimi dadızdırırlar ki, aralıqda şirinlik olsun. Bir piyalə suya bibar salıb ailə üzvlərinin başına doladıqdan sonra uzaq bir dərəyə atırlar ki, ailədən acılıq, dedi-qodu uzaq olsun.

Bir camda qoyulmuş səməninin ailə üzvlərinə üz-gözünə, sinəsinə toxundururlar ki, gözü işıqlı, üzü təravətli, ürəyi möhkəm, sağlam, ömürləri uzun olsun.

Son çərşənbədə yatıb gördükləri yuxusunu pak suya söyləyər ki, yuxusu çin olsun, yuxusundan xeyir tapsın.

Hər bir ailə başçısı (baba, nənə, ata və ya ana) pak olduqdan sonra Yeni il keçməmişdən əvvəl təknəsi üçün köhnə ildən çörək, un kisəsindən (cuvaldan) urvalıq, duz qabından duz, yağ küpündən, qarnından bir qədər yağ, bir qədər pendir, qatıqdan çalası, tərənə götürərlər ki, bin-bərəkət, un-urva, ağartı bol olsun. El-oba firavan yaşasın.

Hər il Yeni ildə əmin-amanlıq olması, azar-bezarın, mal-qaranın, qoyun sürüsünün, at-dəvə ilxısının damazlığının çox olması, xəstəlikdən uzaq olması üçün bir heyvanı bodayıb qurbanlıq saxlayırlar. Yeni ildə həmin qurbanlığı kəsib yeddi qapıya pay çıxarırlar. Bu qəbil inamlar tərəkəmələr arasında indi də ənənə kimi davam edir.

Son çərşənbədə oğlan yuxuda, bulaq başında hansı qızdan su alıb içsə, oğlan evi həmin qıza elçi düşməlidir.

V MÖVSÜM VƏ MƏRASİM FOLKLORU

NOVRUZ MEYDAN TAMAŞASI

İştirak edirlər:

Ağsaqqal /halay başçısı/ – 1 nəfər.

Ağbirçək /halay ayaqcısı/ – 1 nəfər.

Oğlanlar – 10 və daha artıq, hamısı milli geyimdə.

Qızlar – 10 və daha artıq.

Çalğıcılar – zurnaçılar.

Sazəndələr – aşığılar, müğənnilər.

Oğlan – qızlardan ibarət milli geyimdə rəqqasələr.

Zorxana – pəhləvanlar.

Kəndirbaz – dəstəsilə.

Milli geyimli-keçimli çoxlu adamdan ibarət kütləvi səhnələr. Əhvalat vaxt olur mart ayının 21-də və açılacağı 22-də. Baharın axşam çağı tonqal ətrafında (tonqal səhnədə göstərilərsə süni tərzdə də ola bilər) bütün halayçılar və camaat zurnaçının başladığı axşam və səhər sazına (Muğam havasına) qulaq asır. Bir qədərdən sonra zurnaçını sazəndələr əvəz edir. Beş oğlan, beş qız halaydan irəli çıxıb üz-üzə dayanır və başlayırlar xor müşayiəti ilə duet oxumağa.

Müğənni: Halay-cərgə düzülün,
Xumar gözlər süzülün.
Hər kəs halaya girməsə
Əli yardan üzülün.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Qarabağın gecələri,
Banlamaz beçələri.
Mən yarımı səslərəm,
Hay verir neçələri.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Qarabağda¹ gəzərəm,
Yaxana gül düzərəm.
Özüm bir şux tərlanam,
Yar bağrını əzərəm.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Qarabağın yolu var,
Çəməni var, çölü var.
Mənim sevdiyim qızın,
Əcəb şirin dili var.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Qarabağın söyüdü,
Mən gələndə göy idi.
Sən ki belə deyildin,
Kimdən aldın öyüdü.

1. «Qarabağ» sözü ayrı-ayrı oba-oymaqlarda mərasim keçirən regionun öz adına ünvanlanır. Məsələn: «Qazağın», «Lənkəranın», «Şəkinin» və s.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Qarabağın xonçası,
Döşənibdir xalçası.
Mən sevdiyim o gözəl,
Qızıl gülün qönçəsi.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Qarabağda çiçək olu,
Qızları göyçək olu.
Sevgidə naz eyləyər,
Sözləri gerçək olu.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Qarabağ dağım mənim,
Qəmdi ortağım mənim,
Bülbülüm lal olubdu,
Virandı bağım mənim.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Qarabağ laylasıyam,
Cavanşir qalasıyam.
Yağya fürsət verməm,
Mən odlar balasıyam.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni sözünü tamalayır-tamamlamaz qara zurnada «Yallı» musiqi sədası ucalır. Halayçılar /milli geyimdə/ tonqal ətrafında halay başçısının əlindəki yaylığı yuxarı qaldırmağa bənd imiş kimi, boy sırası ilə cərgəyə düzülür. Çiyin-çiyinə sıralanıb əllərini bir-birinə daraqlamış halayçılar musiqi müşayiətilə bir qədər sağa-sola yerlərində ləngər vurduqdan sonra tonqal ətrafında 3 dəfə dövrə vururlar. Çox keçmir ki, qara zurnanın «Yallı» melodiyasını xorun müşayiəti ilə müğənninin avazlı təkərləməsi əvəz edir.

Müğənni: Alov babam, yalov babam, od babam,
Yaxşıya aman, pisə yaman babam.
Oğanı olanın odu olar,
Uğanı olanın dadı olar.

Xor: Alov babam, hay babam,
Yamanlara vay babam.

Müğənni: Gülü qorlayın, göz olsun,
Əhd-peymanımız düz olsun.
Alov-alov, can alov,
El-obamda yan, alov.

Xor: Alov babam, hay babam,
Yamanlara vay babam.

Müğənni təkərləməni tamamlayır-tamamlamaz yallıya düzülən oğlanlardan biri meydandakı tonqalı alışıdır.

Qara zurnada «Yallı» melodiyası yenidən ucalır. Yallıya duran oğlan-qızlar 3 dəfə tonqal ətrafında dövrə vurduqdan sonra halaydan irəli çıxan müğənninin zil səsi ucalır.

Müğənni: Ağırılığım, uğurluğum odlara,
Novruzda mənle hoppanmayan yadlara.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Nomruzum, Novruzum –
deyib alovlanan tonqalın üzərindən ətləklərini çırmalayaraq
növbə ilə atlanırlar. Yenidən halay cərgəsində sıraya düzülüb
musiqi müşayiəti ilə yallı gedirlər.

Müğənni: Ağırılığım od olsun,
Odlə yanan yad olsun.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Nomruzum, Novruzum.

Müğənni: Alovdan atlanmaq gərək,
Cəfaya qatlanmaq gərək.
Oddan aman olmaz,
Yaddan qanan olmaz.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Qohum qonumdur,
Yamanı da canımdır.
Aydan arı halalam,
Sudan duru cavanam.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Bu vaxt halay başçısı ağsaqqal müğənniyə yaxın gəlib
musiqi sədası altında qıy çəkir:

Müğənni: Ağırılığım, uğurluğum odlara,
Novruzda mənle hoppanmayan yadlara.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Nomruzum, Novruzum –
deyib tonqal üzərindən növbə-növbə hoppanmayıb halay
cərgəsində tonqal ətrafında yallı gedirlər. Müğənni musiqi
müşayiəti ilə şeirin ikinci bəndini oxuyur.

Müğənni: Dədəm gəlsin, saz gəlsin,
Oylağıma yaz gəlsin.
Qoşqu deyib heyləsin,
Novruz sövu söyləsin.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Novruza avaz gərək,
Avaza saz-yaz gərək.
Taxılsın saza Novruz gülü,
Kəsilsin yamanın dili.

Bu vaxt halayçılardan bir nəfər məclisdə əyləşən aşığın
sazının sinəsinə Novruzgülü taxır:

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Anlamazı Dədəm andırırsın,
Doğru yolu qandırısın
Ağ saqqalım işıqdır,
Novruza yaraşıqdır –
deyib müğənni oxuya-oxuya halay başçısı ağsaqqalın qar-
şısına gedib baş əyir.

Ağsaqqal: Ağırılığım, uğurluğum odlara,
Novruzda mənlə hoppanmayan yadlara.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum –
beytini hamı xorla oxuyur. Halayçı qızlardan biri məclis əh-
li aşığı tonqal ətrafındakı dövrəyə dəvət edir. Aşıq sazın zi-
lini-zil, bəmini-bəm eyləyir.

Aşıq: A gülüm üzü xallı ceyran,
Xalın mübarək, mübarək.
A ləbi ballı ceyran,
Özün mübarək, mübarək.

Xor: A siyah saçdı gözəl,
A qələm qaşdı gözəl,
Halayçılar içində,
Hamıdan başdı, gözəl.

Aşıq: A yanağı şəhdi-şəkər,
Şəhdin mübarək, mübarək.
Nazı-qəməzən qanlar tökər.
Qəməzən mübarək, mübarək.
Özün mübarək-mübarək.

Xor: A siyah saçdı gözəl,
A qələm qaşdı gözəl,
Halayçılar içində,
Hamıdan başdı, gözəl.

Aşıq: Sən yurdumun şux qızısan,
Yurdun mübarək, mübarək.

Ayım, günüm, ulduzumsan,
Günün mübarək, mübarək.
Gözəllərin sən gözünsən,
Özün mübarək, mübarək.

Xor: A siyah saçdı gözəl,
A qələm qaşdı gözəl,
Halayçılar içində,
Hamıdan başdı, gözəl.

Aşıq oxuyub qurtarar-qurtarmaz musiqi melodiyası dəyişir. Sazəndə şən-şux ritmli melodiya çalır. Ayaqçı ağ-birçək ombasını sağa-sola darta-darta zarafatyana gah çalğıçıya, gah da halaya düzülənlərə baxıb, əlinin qulağının dibinə zəmin verir.

Ağbirçək qarı: Gəldi bahar-yazım,

Halayçılar: Dinqıl sazım, dinqıl.
Çinqıl sazım, çinqıl.

Qarı: Ötdü camış qarın,

Halayçılar: Dinqıl sazım, dinqıl.
Çinqıl sazım, çinqıl.

Qarı: Gələn bahar-yazdı,

Halayçılar: Dinqıl sazım, dinqıl.
Çinqıl sazım, çinqıl.

Qarı: Oxuduğum xoş avazdı.

Halayçılar: Dıncıl sazım, dıncıl.
Çıncıl sazım, çıncıl –
deyə-deyə hamı halayçılar tonqal ətrafında yallı gedir.

Qarı: Tonqaldan hoppanmayan,
Cəfasına qatdanın.
Ağırlığım, uğurluğum odlara,
Novruzda mənə hoppanmayan yadlara.

Halayçılar: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum deyə-deyə halayçılar növbə-növbə sıra ilə tonqal üzərindən hoppanır. Sazəndələr melodiyanı dəyişir.

Müğənni: A qarı nənə, gözün aydın,
Mart çıxdı, Mart çıxdı.

Xor: A qarı nənə, gözün aydın,
Dərd çıxdı, dərd çıxdı.

Qarı: Mart gözünə barmağım,
Yaza çıxdı oğlağım.

Xor: A qarı nənə, Mart çıxdı, Mart çıxdı,
Qışım sərt çıxdı, sərt çıxdı.

Müğənni və xor:

Mart çıxdı, Mart çıxdı,
Dərd çıxdı, dərd çıxdı.

Mahnı qurtarar-qurtarmaz meydanda «Çobanlar» oyununun qara zurnada sədası ucalır. Oğlanlardan ibarət rəqs edənlər meydanı atılır. 3 dəfə yallıvari oyun getdikdən sonra, müğənni oğlan əlini qulağının dalına zamin verir.

- Müğənni:** Göydəki göy buludlar,
Köynəyi yay buludlar,
Yorğanıdı çobanın.
- Xor:** Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.
- Müğənni:** Yastı-yastı tənələr,
Ətri ənbər səpələr,
Yastığıdı çobanın.
- Xor:** Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.
- Müğənni:** Yumru-yumru qayalar,
Düünləsə vay olar.
Yumruğudu çobanın.
- Xor:** Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.
- Müğənni:** Çiynindəki çomağı,
Dilindəki qınağı,
Qalxanıdı çobanın.
- Xor:** Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.
- Müğənni:** Əlindəki kötəyi,
Yanıdakı köpəyi,
Yoldaşdı çobanın.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Ağzı qara canavar,
Qoyunlardan can umar,
Düşmənidə çobanın.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Bəxt üzünə güləndə,
Quzu əkiz gələndə,
Sevincidi çobanın.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Bulamadan, quyruqdan,
Cəm dolusu sıyıqdan,
Qismətidi çobanın.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Elat dağa köçəndə,
Sərin sudan içəndə,
Bayramıdı çobanın.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Mahnı qurtarar-qurtarmaz melodiya yenidən dəyişir.
Şən-şux melodiyanın müşayiəti ilə bir əlində nəlbəkiddə şam,

bir əlində boşqabda səməni 7 qız oynaya-oynaya halayçılara qoşulur. Müğənni qız üzünü halayla oynayanlara tutub:

Müğənni: Səməni ay səməni,
Göyərdərəm mən səni.
Sən gələndə yaz olur.
Yaz olur, avaz olur.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Xoşdur dədəmin sazı,
Novruzda ötkəm avazı.

Halayçılar yallı gedə-gedə:

Səməni can-səməni,
Göyərdərəm mən səni.
A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Yallı oyunu davam edir. Rəqqaslar tonqal ətrafında 3 dəfə dövrə vururlar.

Müğənni: Səməni ay səməni,
Göyərdərəm mən səni,
Səndən mən can istərəm.
Damara qan istərəm,
Qanım təmiz gərək.
Cansız sanım olmaz,
Sənsiz qanım olmaz.
İllətimin loğmanı,
Yamanlığın amanı.

Xor: Səməni can-səməni,
Göyərdərəm mən səni.
A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Yallı oyunu davam edir.

Müğənni: Yazda könül şad olar,
Damağımızda dad olar.
Qada illət yad olar.
Səməni, ay səməni,
Göyərdərəm mən səni.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Başım, dişim ağrıməsın,
Ağrılarım yarıməsın,
Düşmənlərim qarıməsın.
Cancığazım üzülməsın,
Gözlərim süzülməsın.

Xor: Səməni, ay səməni,
Göyərdərəm mən səni.
A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Səməni, can səməni,
Gözlərimə işıq ver,
İşiq ver, yaraşiq ver.
Dizimə taqət gəlsin,
Qoluma qüvvət gəlsin.

A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Xor: Səməni, ay səməni,
Sən gələndə yaz olur,
Saz olur, avaz olur.
Səməni, can səməni,
Göyərdərəm mən səni.
A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Melodiya yenidən dəyişir. Halaya düzülən kişilər arxa plana keçir. Qızlar ön planda halay cərgəsində durduqları yerdə dalğavari ləngər vura-vura dayanırlar.

Halayçılar zümzümə üzərində yırğalanırlar. Ağbirçəyin (ayaqçı qarının) işarəsi ilə müğənni irəli gəlir. O əvvəlcədən öyrəndiyi, bir-birindən incik-küsülü qızların əllərində tutduqları şamçıraqları yandırırırlar.

Müğənni: Şamçırağı alışıdırın,
Küsülüləri barışdırın.
Küsülülərim nə düz gəlir,
Şənlik gəlir, şuxluq gəlir.
Oxumağa həvəs gəlir.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Ağbirçəyin işarəsi ilə küsülülər öpüşüb-barışırlar. Bunu görən müğənni:

Dövrə vuraq hal eyləyək,
Küslülərə yol eyləyək.
Öyüdləri bol eyləyək,
Küslülərim nə düz gəlir.

Bahar gəlir, nəfəs gəlir,
Oxumağa həvəs gəlir.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Küslülər gəldi peymana,
Dədəm gəlsin meydana,
(Aşıq, sinəsində saz, meydana gəlir)
Meydanda tavar saz olsun,
Saz olsun, avaz olsun.
Avazlarımız bir gərək,
Küslülər öpüşsün gərək.
Küslülərim nə düz gəlir,
Şənlik gəlir, şuxluq gəlir,
Bahar gəlir, nəfəs gəlir.
Oxumağa həvəs gəlir.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Yallı oyunu musiqi müşayiəti ilə sona çatır-çatmaz 3 qız (bu qızlar qaradimməz adlanır) çiyində küyüm (kuzə) əlində yanan şamçıraq tonqal ətrafında 3 dəfə dövrə vurub (saat 12-dən) axar sudan gətirdiyi yeni ilin təmiz (pak) suyunu halay ayaqçısı ağbirçəyi qarşısında yerə qoyur. Bundan sonra hər 3 qız qaradimməzlikdən azad olurlar (qaradimməz qızlar yeni ildə axar sudan pak suyu gətirib ağbirçəyin qarşısına qoymayınca dimməlidirlər). Qaradimməz qızların yeni ilin axar sudan gətirdikləri pak su badyalara tökülür. Vaxtını-yığvalını sınayan halayçı qızlar əllərində şamçıraq və səməni badyanın ətrafında 3 dəfə dövrə vurub

əyləşirlər. Ağbirçək iynə, iynəlik üzüyü badyadan çıxardıqca müğənni qız yallı melodiyasının müşayiəti ilə oxuyur.

Müğənni: Su gəlir bağa neynim,
Dəyir yarpağa neynim.
Sevgilin naz eyləyir,
Gəlmir insafa neylim.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can –

deyib, oxuya-oxuya müğənni hər kəsin üzüyünü, iynə, iynəliyini özünə verir. Ağbirçək öz növbəsində halayın arxa cərgəsində duran qızların gözaltıları olan oğlanları da badya yanına gətirir.

Qız: Halayda duran oğlan,
Boynunu buran oğlan.
Boynunu gəl burma sən,
Qıza göz vuran oğlan.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Oğlan: Ay qız, adın Şirindil,
Şəhdi-şəkər Şirindil.
Gözlərin dik gözümə,
Ürəkdən gül, şirin din.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Qız: Oğlan, adın Novruzdu,
Köynəyin qanovuzdu.

Əhdi-peyman günümüz,
İlk bahar Novruzdu.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Oğlan: Ay qız, adın Gülcanı,
Niyə qırdın fincanı,
Əyil üzündən öpüm,
Sən qardaşının canı.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Qız: Ay oğlan, gülüm oğlan,
Ağzımda dilim oğlan.
Niyə məndən küsmüsən,
Kimi dindirirəm, oğlan?

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Oğlan: Ay qız, adın var sənin,
Şirin dadın var sənin,
Hamı həsrətin çəkir
Yoxsa cadun var, sənin?

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Qız: Oğlan deyir özündən,
Bal süzülür sözündən.
Qorxuram ağlım çaşa,
Gözüm çəksəm gözündən.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Oğlan: Ay qız, adın Gülxara,
Geyinmisən gül, xara.
Bülbül acıq etsə də,
Boyun əyməz gül xara.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Söz tamam olar-olmaz ağbirçək badyadan başqa bir qızın nişangahını çıxarıb müğənni qıza verir.

Müğənni: Quzum, yarın gedəndi,
Mah camal, gül bədəndi.
Deyən səndən kəsübdür,
Heç bilmirəm nədəndi.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Ağbirçək əlində şamçıraq halayın arxa cərgəsindən nişangah sahibini-gözaltısını (oğlanı) tapıb badyanın ətrafında əyləşən qızın yanına dəvət edir.

Qız: Bu gələn yar özüdür,
Gözü şahin gözüdür.
Yarım çox vəfalıdır,
Yalan ara sözüdür.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Müğənni: Dağlar başında lalə,
Əlində var piyalə.
Qız sənindir, ay oğlan,
Düşmə özgə xəyalə.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Qız: Göydə ulduz üç nişan,
Mövqe düşür gah-kəşan.
Nə xoşbəxtdir mənim tək,
Sevgisinə qovuşan.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Bu hal, halaya düzülən bütün qızlar üçün də yallı müsəyiəti davam edir. Oyunun şirin yerində musiqi dayanır. Ağbirçək əlini qulağının dibinə zəmin verib:

Toyda alma atarlar,
Barmaq üstə tutarlar.
Mən nədanam bilmirəm,
Yarı necə tutarlar?

Halayçılar qəşş gülə-gülə halay gedirlər.

Müğənni: Canım nənə, can nənə,
Eşq oduna yan nənə,
İçin-için ağlama,
Ürəyimi dağlama.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Ağbirçək: Boxçan gəldi eşikdən,
Sarığı var gümüşdən.
Bizə də qismət oldu,
Yarın verən yemişdən.

Xor: Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can.

Ağbirçək (ayaqçı) əzilə-büzülə musiqinin ritmi ilə əlin-
də səməni, şamçıraqla oynaya-oynaya:

A nazlı balalarım,
A sazlı balalarım,
A sözlü balalarım,
A duzlu balalarım.

Bağlardan gələn bardır.
Yar əhdə vəfadardır.
Açın, gələn boxçanı,
İçində sovqat vardır.

Oxuyun-gülün siz,
Qədrinizi bilin siz.
Xonçalı Novruz gəlir,
Qönçəli Novruz gəlir.

Sürmə çəkin qaşına,
Noğul səpin başına,
Tonqalları odlayın,
Axar sudan adlayın,

Xonçalı Novruz gəlir,
Qönçəli Novruz gəlir.

A nazlı balalarım,
A gül üzlü balalarım,
A sazlı balalarım,
A sözlü balalarım,
A duzlu balalarım.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Söz tamama yetər-yetməz halayçıların arxa cərgəsin-
dən ağsaqqalın (halay başçısı qocanın) səsi ucalır:

Sürülər quzu ilə,
Ayağının tozu ilə.
Yarım məni atmadı,
Namərdin sözü ilə.
A nazlı balalarım,
A sazlı balalarım,
A sözlü balalarım,
A duzlu balalarım.

Xor: Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Mahnı qurtarar-qurtarmaz yallı başı ağsaqqal əlində
əsa, əsanın başında Günəş rəmzində qız kuklası dumbul çala-
nın ritmi, halayçı oğlanların müşayiəti ilə səhnəyə daxil olur.

Yallıbaşı üzünü məclisdə kosaya tutub:
Qodu-qodunu gördünmü?
Qoduya salam verdinmi?
Qodu burdan keçəndə,

Qırmızı gün gördünmü?
Yağ verin yağlamağa,
Bal verin ballamağa,
Buğ verin buğlamağa,
Bağ verin bağlamağa.
Qodu gülmək istəyir,
Qoymayın ağlamağa.
Qoduya qaymaq gərək,
Qabları yaymaq gərək.
Qodu gün çıxarmasa,
Gözlərin oymaq gərək.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Kosa: Gün çıx, gün çıx,
Kəhər atı min çıx.
Oğlun qayadan uçdu,
Qızın təndirə düşdü,
Keçəl qızı qoy evdə,
Saçlı qızı götür çıx.
Gün gedir su içməyə,
Qırmızı don biçməyə.
Gün özünü yetirəcək,
Keçəl qızı ötürəcək,
Saçlı qızın gətirəcək.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Yallıbaşı: Qodu palçığa batmışdı,
Qucaqladım çıxartdım.

Qızıl qaya dibindən.
Qırmızı gün çıxartdım,
Yağ verin yağlansın,
Bal verin ballansın,
Yeyib-içib buğlansın,
Qodu qaymaq istəyir,
Yeyib doymaq istəyir.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Kosa: Gün çıx, gün çıx,
Kəhər atı min çıx.
Günün oğlu öylüdü,
Gül qızı köylüdü.
Gün nurdan su içdi,
Al qırmızı don biçdi.
Keçəl qızın ötürdü,
Saçlı qızın gətirdi.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Mahnı qurtarar-qurtarmaz qara zurnada «Cəngi» sədası ucalır. Musiqinin sədası altında pəhləvan meydana gəlir. Pəhləvan göstərəcəyi nömrələr əsasında gücünü nümayiş etdirir (pəhləvanın göstərəcəyi nömrələrə daxildir: 10 və daha artıq iki pudluq daşlar. Pəhləvan hər əlində 2-3 ədəd pudluq daşları qaldırır. 2 pudluq daşı atıb sinəsinə vurur, dişinə 18-20 pud daşı qaldırır, dişində şin əyir, boynunda şalban, kərən sındırır, qarnında iri sal daş qaldırır, qarnının üstündən yük maşınıni buraxır, boynunda kəl qaldırır,

sinəsində pianino və 20 adam oynadır, buğa boynunu burur, dişi ilə «Volqa» maşınıni çəkir və s.) Pəhləvanın göstərdiyi hər bir nömrələr arasında gözbağlayıcılar oyun-hoqqa çıxarır. Pəhləvan gözbağlayıcı ilə nömrələrini qurtarar-qurtarmaz qara zurnanın oynaq şən-şux melodiyası altında kəndirbaz, keçəpapaq, kosa, keçə balaları ilə meydana gəlir. Zurnaçı çalğısına ara verir. Keçəpapaq üzündə təkəmseyrək tüklü, gülməli geyimdə, şişqarınlı, özünü naza qoyan kosanı darta-darta kəndirbazın meydanına gətirir. Bu vaxt müğənnini əvəz edən gülməli geyimdə dumbul vurub ritm tutan şişpapaq məzhəkəçi üzünü kosaya tutur.

Şişpapaq: A kosa-kosa gəlsənə,
Gəlib salam versənə,
Çömçəni doldursana,
Məclisi güldürsənə,
Kosanı yola salsana.

Xor: Baxçamızda gül olsun,
Gül olsun, bülbül olsun.
Bal olmasın yağ olsun,
Hamı ayağa dursun.
Kosaya da pay versin.

Bu vaxt keçəpapaq oyun-hoqqa çıxara-çıxara papağını camaata tərəf uzadır. Heç kəs kosaya pay vermir. Hamı balaları ilə kənara duran boynu zıncırovlu keçiyə pay verir.

Müğənni: A uyruğu, uyruğu,
Saqqalı kəl quyruğu,
Kosa erkən gəlib,
Belində örkən gəlib.
Kosam bir oyun eylər,
Quzunu qoyun eylər,

Yığar Novruz xonçası,
Sonradan toyun eylər.

Xor: Novruz, Novruz baharı,
Güllər, güllər nübarı,
Bağçamızda gül olsun,
Gül olsun, bülbül olsun,
Bal olmasın, yağ olsun,
Hamı dursun ayağa.
Kosaya da pay versin.

Bu vaxt kəndirbaz yerdən 3-4 metr ucalıqda qurduğu dəmir tarımda qara zurnanın müşayiəti ilə müxtəlif nömrələr göstərir. Keçəpapaq isə onun çıxardığı oyun-hoqqaları yerdə yamsılayır. Bununla da, o, camaat içərisində bəd nəzərli gözləri kəndirbaza ciddi baxmaqdan zərərləşdirir, diqqətini yayındırır. Zurnaçı çalğısına ara verir. Müğənni isə dumbulda ritm tutur.

Müğənni: Kosam hoyur oynayar,
Kim vurarsa qarğayar,
O işdə hıqqıldayar,
Boş başı taqqıldayar,
Əl vurma o qanlıdır,
Kosam iki canlıdır.

Xor: Kosam bir oyun eylər,
Quzunu qoyun eylər.
Yığar Novruz xonçası,
Sonradan toyun eylər.

Müğənni: Məclisə kosa gəldi,
Əlində hasa gəldi.

Yığar eldən payını,
Yatar o qış ayını.
Şiş papaq başında,
Qələm oynar qaşında,
Kosa on beş yaşında.

Xor: Vay kosanın halına
Pay-püş qoyun yoluna.

Xalq yenə də kosaya pay vermir. Payı keçı və balalarına verirlər. Bunu görən kosa əlindəki dəyənəkdə keçini vurur, balalarını qovur. Camaatdan yığıdığı pay-püşü yığıb getmək istəyəndə, keçı şaxə qalxıb kosanın böyründən toqqa ilə vurur. Kosa yerə yıxılıb zarıyır. Müğənni əlindəki dumbulda ritm tutub oxuyur.

Müğənni: Kosa getdi işinə,
Ağac dəydi dişinə.
Kosanı öldürdülər,
Köçün gora sürdülər.

Xor: Başın sağ olsun kosa,
Arşın uzun, bez qısa,
Kəfənsiz öldü kosa.
Kosanı siz ağlayın,
Başına qara bağlayın.

Müğənni: Ax, kosa vaxtsız öldü,
Bax, kosa gorsuz öldü,
Arşın uzun, bez qısa,
Kəfənsiz öldü kosa.

Kosanı ölmüş görən keçəpapaq başlayır yalandan hönkür-hönkür ağlamağa. Camaat da başlayır şaqqanaq çəkib gülməyə. Kosa birdən xortdayıb qalxır.

Meydan tamaşaçıları:

– Aya, Kosa xortdadın?

Kosa əlini qarnına, kürəyinə aparıb:

– Hə, qartdadım.

Meydan tamaşaçıları:

– Aya, Kosa! Yatmışdın, ya ölmüştün?

Kosa:

– Yatmışdım da, ölmüşdüm də.

Meydan tamaşaçıları:

– Yuxuda nə gördün, o dünyadan nə bildin?

Kosa dedi:

– Sordular əvvəli necə, sonu necə?

Dedi:

– Əvvəli qapalı-birdir. Sonu göydü, yerdi-ikidi. Birində hər şey gözə görünür. Birində heç nə görünmür. Biri işıqdı, biri qaranlıq. Birində xeyir, sevinc, haqdır. Birində şərdir, kədərdir, ömür hədərdi.

Meydan tamaşaçıları:

– Aya Kosa, dünyanın əvvəli nə, gözəli nə, arzu-istəyin nə?

Kosa:

– Dünyanın əvvəli Od, Su, Hava, Torpaq. Gözəli ata, ana, övlad, nəvə, iman, inam. Yaraşığı Günəş, Ay, ulduz, dəniz, çay, bulaq, meşə, insan, quş, heyvan, dağ, dərə, təpə, duz. İstəyim babam-nənəm, oğlum-qızım, nəvəm, nəticəm, kö-tücəm, itiyçəm bir də yurtdaşım da şəhdi-şəkər dilim və elim.

Meydan tamaşaçıları:

– Aya, Kosa! Sağın nə, solun nə, önün nə, arxan nə?

Kosa:

– Sağım dostum, solum qardaşım, önüm el-obam, arxam soy-köküm.

Kosanın dil üstündə dil bitdiyini görən meydan tamaşaçıları:

– Aya, Kosa! Bazara getmişdinmi?

Kosa:

– Bəli.

Meydan tamaşaçıları:

– Bazarda nə var, nə yox, nə az, nə çox?

Kosa:

– Bazarda adam çox, olmağa heç nə yox.

Meydan tamaşaçıları:

– Aya, Kosa! Bə bazardan heç nə almadın?

Kosa: Bazardan aldım hidara göz,
Biri qaşqa kəhər, biri boz.
Mindim bozun boynuna,
Getdim uruf yoluna,
Uruf yolu dırma-dağ,
Dağda gəzən hacılar,
Burdu qolumu qırdı,
Qolum qazanda qaynadı,
Oğlaq yanımda oynadı,
Oğlaq məkildədi,
Çoban cikkildədi.
Oğlağı çobana verdim,
Çoban mənə əppək verdi.
Əppəyi quşa verdim,
Quş mənə qanad verdi.
Qanadlandım uçmağa,
Haqq qapısını açmağa.

Haqqa qapısı gül-çiçək,
Hamısı gözəl-göyçək.
Kəhəri meydana sürdüm,
Gəlib sizləri gördüm.
Bayramınız mübarək,
Subayların toyun görək.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum. –

deyə-deyə hamı Kosanın ətrafında yallı gedir.

Müğənni: Kosa, boğazın armud saplağı,
Kirpidəndi papağın.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Keçi dərisin soyarlar,
Üzünə saqqal qoyarlar.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Müğənni: Kosa yuxudan xortdadı,
Tırtır üzünü otdadı.

Xor: A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Söz tamam olar-olmaz, keçi balaları ilə qara zurnanın «Vağzalı» melodiyası üzərində oynaya-oynaya meydana gəlir. Məclisdə gələnlər keçiyə çoxlu pul-para verirlər. Mey-

danda qara zurna melodiyasında «Cəngi» sədası ucalır. Halaya daxil olanlar tonqal ətrafında yallı gedib 3 dəfə dövrə vururlar. «Cəngi» sədasını dumbulun ritmi əvəz edir.

Müğənni və xor tonqal ətrafında atlana-atlana oxuyurlar:

Ağırlığım, uğurluğum odlara,
Novruzda mənə hoppanmayan yadlara.
A Novruzum, Novruzum,
Can Novruzum, Novruzum.

Xor, mahnı qurtarar-qurtarmaz bütün sazəndələr «Novruz» meydan mərasimini qurtardığını bildirmək üçün aşıq ortaya çıxıb «Duvaqqapma» oxuyur. Novruz halayçıları aşığın ətrafında «Müxəmməs» saz havasına oynayırlar.

Aşıq:

Qaşı qəmər, gümüş kəmər, qurşayıb belə yaraşır,
Üzündə xal, dodağı bal, xam şəkər dilə yaraşar.
Bir bəri bax, bəyaz buxaq, darçına, hilə yaraşar.
Dərin kamal, güllü dəsmal, al gözəl ələ yaraşar.
Ay qabağa, gül yanağa, yanağı gülə yaraşar.
Gözlər ala, başı bəla, çəkilib qara qaşları,
Oğrun baxdı, evin yıxdı, etmədi çara qaşları,
Zülmü çox, insafi yox, aparır dara qaşları,
Huş getdi, məcnun etdi, saldı diyara qaşları,
Ağıl zail, qaldı sail, düşməyə çölə yaraşır.
Qaş oynatdı, işvə satdı, mail oldum camala,
Beymürvət, vurub ziynət, tər əndama, xətti-xala,
İlqar verdi, qəsdə girdi, sonra düşdü gəc xəyala,
Sevdim yaman, çəkdim aman, əcəb düşdüm qoylu qala,
Hərzə sözü, cadu gözü, fitvəyə, felə yaraşır.
Kaman qurub, oğrun durub, mənə işvə-naz eyləyir,
Corab toxur, cəh-cəh oxur, qumru tək avaz eyləyir.

Dərdin bilir, şirin gülür, dəli könlüm saz eyləyir.
Yanağı gül, saçı sünbül, zimistanı yaz eyləyir,
Sevdim əzəl, əcəb gözəl, mahala, elə yaraşar.
Qurban ona, örtüb cuna, görəsən haralıdır bu?
Yol açıb, ovcundan qaçıb, dağların maralıdır bu.
Yana baxar, kirpik taxar, qaşları qaralıdır bu.
Dostun atıb, yasa batıb, Hüseyn tək yaralıdır bu.
Ömrün üzür, əcəb süzür, sonadır gölə yaraşır.

Aşiq oxumağını qurtarar-qurtarmaz zurnaçılar dəstəsinin qara zurnada «Marş» havası ucalır.¹

1. Bahar mərasimi ilə bağlı bizə öz köməkliklərini əsirgəməyən Qazax rayonunun müdrik ağsaqqal, ağbirçəklərinə öz dərin minnətdarlığımızı bildirir, onların xeyirxah yaddaşlarına baş əyirik.

YEL ÇƏRŞƏNBƏSİ

Türk-oğuz çərşənbəsində «Yel çərşənbəsi» Yeni ilin Yeni günü üçün bütün çərşənbələrin yekun mərhələsidir. Ən şərəfli, ən cah-cəlallı keçirilən çərşənbədir. Bir növ bu çərşənbə Yeni ilin, Yeni günün mənə-nənə deyəndən, çənəsində saqqalı əsən hər kəs üçün sevinc-şənlik, arzu-istək, niyyət, bəxtisinaq çərşənbədir.

Tərəkəmələrin inamına görə, Yel baba suyun, yerin donunu açmaq üçün, odu üfləmək, Günəşin qarşısını kəsən qara buludları qovmaq, təbiəti isindirib, cana-qana-nəfəsə gətirmək Yeni il qabağı keçirilən son çərşənbədir.

Tərəkəmələr yel çərşənbəsini dəvət edərkən ona avazlanmalarda təsadüfən Yel baba, xeyir baba – deyə müraciət etmirlər:

A Yel baba, xeyir babam,
Əs, hoyur-hoyur, babam.
Fatma bacımın yumağı,
Əskik olmaz qonağı.
Qonaq oldu Yel nənəm,
Şirin-şəkər dil nənəm.
Yel babam Oğanımdır,
Yel nənəm Uğanımdır.
Oğanim qismətimdir,
Uğanim ismətimdir.
Oğanim hərəkətdir,
Uğanim bərəkətdir.
A Yel babam, xeyir babam,
Əs hoyur-hoyur, babam.
A Yel baba, Yel babam,
Qurban sənə gəl, babam.

Əs-əs yel olsun, quz olsun,
Ürəklər, diləklər düz olsun.
A Yel babam, Yel babam,
A gül babam, gül babam.
Sən əsəndə bağça-bağ gül olur.
Gül olur, bülbül olur.
A Yel babam, Yel babam,
A gül babam, gül babam.
Əs hoyur-hoyur babam.
Bil dərdimi, xeyir babam.
Ağ yel, qara yel,
Lal olsun yaman dil.
Ağ yel əssin, əssin,
Qara yel kəsin, kəsin.
Qara yeldən toz olar,
Qasırgası boz olar.
Ağ yel əssin torpaq oyansın,
Bağ-bağçalar çiçəyə boyansın.
A ağ yelim, ağ yelim,
Əs silkinsin dölüm.
Qoyun-quzu mələşsin,
Çöl-çəmənini dolaşsın.
Əs-əs ağ günüm mənim,
Əs-əs dinim-diləyim.
Əs, taxıllar tel-tel olsun,
Süfrədə duz-çörək bol olsun.
Əs-əs küləyim əs,
Əs-əs diləyim əs.
A Yel babam, Yel babam,
A gül babam, gül babam.
Sən əsəndə gül olur,

Gül olur, bülbül olur.
A Yel babam, Yel babam,
A gül babam, gül babam.
Ağ yel şəhdi-şəkərdir,
Qara yel zəqqun-zəhərdir.
Ağ yel ata, oğuldu,
Qara yel namərd-çuğuldur.
Al azarımı-bezarımı,
Bol et sən bazarımı,
Uğurlu et güzəranımı.
A Yel babam, Yel babam,
A gül babam, gül babam.
Əs hoyur-hoyur, babam.
Ay Yel babam, əsə gəl,
El-obanı kəsə gəl.
Ünüm çıxdı göylərə,
Dəsmal götür yasa gəl.
A Yel babam, Yel əs gətir,
Xeyir, xəbər səs gətir.
Yeni ilin, Yeni ayında,
Yeddi əmlik kəs gətir.
A Yel babam dilək ver,
İgidlərə ürək ver.
Sən uğurda olanlara,
Əs-əs xeyir xəbər ver.

Təkrəlmədən apaydınca görünür ki, Yel çərşənbəsi sö-
zün əsil mənasında dilək-dölək, niyyət çərşənbəsidir. O, Yeni
ildə yeni gün qabağı hər kəsin uğur, əhd-dilək, yuxu çərşən-
bəsidir. Bu həm də ilin son çərşənbə gecəsi hər kəsin pak suda
bəxti sınaq-fal çərşənbəsidir. Tərəkəmə cavanları bu çərşən-

bədə əllərində şal-torba bəxtlərini sınaq üçün qulaq falına çıxırlar.

Adətən, bu gecə (ümumiyyətlə, bütün çərşənbələrdə) hamı ailədə ancaq uğurlu, imanlı söz danışar. Xüsusi ilə ər-gən, nişanlı qızların dan atmaq üçün baş bağlamağa yığış-dıqları qapını deyiklilərinin, gözaltılarının dinşəyib, şal-torba atmaları və qızların oxuduğu avazlamalar bu baxımdan daha maraqlıdır:

Şalın sallandı bacadan,
Can gülüm, can-can.
Al payını bacadan,
Al həyvəni, çək payını,
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.
Niyyətin düz olsun,
Ömür, yaşın yüz olsun,
A bığı burma oğlan,
Dam üstə durma oğlan.
Özünə qurban, oğlan,
Gözünə qurban, oğlan.
Nazına qurban, oğlan,
Sözünə qurban, oğlan.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Al Novruz payını,
Allah saxlasın soyunu.
A şalı güllü oğlan,
A şirin dilli oğlan.
Payın şirin bal olsun,
Düşmənlərin lal olsun.

Dilinə qurban, oğlan,
Dininə qurban, oğlan,
Hay-hoyuna qurban, oğlan,
Dayına qurban, oğlan.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

Al payını, oğlan,
Çək şalını, oğlan.
Dam üstə durma,
Boynunu gəc burma.
Elinə qurban, oğlan,
Telinə qurban, oğlan.
A şanlı, oğlan,
A sanlı, oğlan.
A xallı, oğlan,
A ballı, oğlan.
Dilinə qurban,
Dininə qurban.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can.

XIDIR NƏBİ

Məlumdur ki, Yeni ilin Yeni günü girənə qədər tərəkəmələr qışın hələ oğlan çağındaca Novruza hazırlıq işləri aparırlar. Belə ki, tərəkəmələr fəsillərlə bağlı oxuduqları bir öyüm-deyimdə deyildiyi kimi:

Üçü bizə yağdı,
Üçü cənnət bağdı.
Üçü yığıb gətirər,
Üçü vurub dağıdar.

Ulularımızın öyümünün birinci misrasındakı «Üçü bizə yağdı» deyimini də üç yerə bölürlər:

1. Böyük çillə. Bu çillə tərəkəmələrə görə bir qədər əvvəl də dediyimiz kimi, dekabr ayının 21-dən yanvarın 30-na kimi davam edir. O çillələr içində ən ağır, uzun gecəli hesab olunur. Böyük çillə 40 gün çəkir.

2. Kiçik çillə yanvarın 30-dan fevralın 22-nə kimi olan dövrü əhatə edir. Bu çillə qışın ən soyuq, insanların ən üzgün ayı və azuqənin qənimi sayılır.

3. Boz ay rəncbərə qənim aydır. Bu ay fevralın 22-dən martın 20-nə qədər olan vaxtı-dövrü əhatə edir.

Tərəkəmələr böyük və kiçik çilləyə hədik, yarma-qırma, qovurma, qovurğa ayı da deyirlər. Elat təbabətindən bu da məlumdur ki, qış aylarında insan orqanizminin vitaminə çox güclü ehtiyacı vardır. Hədik, yarma, qovurma və qovurğada isə insan orqanizminin tələbətini ödəyəcək dərəcədə vitaminlər, zülal, maddələr çoxdur.

Xıdır Nəbiliyin də məhz 7 fevraldan 27 fevral arası vaxtda keçirilməsi təsadüfi deyildir. Xıdır Nəbi bayramı əslində Od çillə-beçə, Su çillə-beçə çərşənbələri günlərini tam

əhatə edir. Ona görə də Xıdır Nəbi bayramına istər-istəməz toxunmalıyıq.

Türk-Oğuz tərəkəmələrinə görə, hər buğdadan çillə hədiyi, yarma-qırması və qovurğası olmaz. Bunun üçün tərəkəmələr buğda biçinində toxumluq, buğdanın, sünbülün ən dolu, dənli yerindən biçib 3 çanaq yarmalıq, 3 çanaq qovurğalıq, 3 çanaq Yeni ilin Yeni günü üçün ərişdəlik, 3 çanaq Yeni ilin Yeni gününün səmənisi, süfrəsi üçün bişiriləcək yuxa, fəsəli, qatdama, əydək, şorqoğalı, təndir və xamralı çörəyi üçün unluq hazır etməlidirlər. Oğuz tərəkəmələri bu sünbülləri dünya müqəddəs ağacı dəstəyi ilə döyüb buğdanı qınından-qılçığından çıxardıqdan sonra şadardan, xəlbirdən keçirir. Sonra yelə-quza verib, gündə qurudur. Ən təmiz qabda bayrama 2 ay qalana qədər saxlayır. Yeri gəlmişkən onu da deyək ki, tərəkəmələr Yeni ildə əkin-səpin üçün toxumunu da döyüb təmizlədikdən sonra ayrıca çuvalda, közəmədə və ya anbarda saylayır. Xıdır Nəbi qovurğası üçün saxlanılmış buğdanı qəlbi-ürəyi paktəmiz ağbirçək sinidə dənələyib-təmizlədikdən sonra, onu tər-təmiz suda yuyub quruladıqdan sonra həftənin çərşənbə günü qovurur. Qovrulmuş buğdadan iki çanaq qovurğa saxlayır. İki çanaq qovurğanı isə yenə də həftənin həminə və ya başqa çərşənbə günündə əl dəyirmanı-kirkidə də üyüdür. Əməli salıq, özü pak, niyyəti, ürəyi təmiz-düz olan ağbirçək həm qovrulmuş qovurğadan, həm də kirkirədə üyüdülmüş undan bir qədər götürüb qaynar su ilə yuyulub təmizlənmiş bir peşqan sinisində və ya iri məcməyidə hamı yatandan sonra evin təmiz, səhmanlı bir yerində, küncündə Xıdır Nəbi üçün qoyur. Tərəkəmələrin ağbirçəyi peşqan sinisində qovurğa qovudunu ilə həm də oraya cəviz-qoz, badam, fındıq, noxud ləpəsi, bişirilmiş noxud, kişmiş, qara

qoç ətindən qovurma, bir kasa qaymaq, bir piyalə şərbət, bir piyalə beçə balı, bir kasa bəhməz, beçə ətindən soyutma, bir qom keşniş, reyhan, tərə, şivid, yarpız-nanə qoyub, bir dolça təmiz-pak su , bir güzgü, bir əl dəsmalı qoyub ailənin yeddi arxadan dolanına və ailə üzvlərinin şərdən uzaq olması, ağ günə çıxması üçün 7 şam yandırır.

Tərəkəmələr bununla Yeni ildə ürəklərində tutduqları arzu-niyyətlərinə Xıdır Nəbidən cavab gözləyirlər. Bu niyyət əslində Xıdır Nəbiliyin keçirildiyi həftələrin ancaq və ancaq çərşənbə axşamında edilə bilər.

Oğuz tərəkəmələrin inamına görə, əgər tərəkəmənin əməli-sadiqdirsə Xıdır Nəbi onda onun qovurğasından dadacaq, qovud unundan bal-şərbət və ya bəkməz şərbətilə qovud düzəldib təm edəcək, peşqan sinisində olan yeməklərdən də yeyəcək. Sonra pak-təmiz su ilə əlini yuyacaq, əl dəsmalı ilə əlini sildikdən sonra qovud ununa ya qamçısının sapını, ya əlini-ovcunun içini basacaqdı. Bu isə o deməkdir ki, tərəkəmənin ürəyində tutduğu arzu-istək, niyyət Yeni ildə ona xoşbəxtlik gətirəcək, ev-eşikdə un-urva, taxıl-tərnə, mal-qara çox olacaq. Hər şey bol olacaq. Əmin-amanlıq ölkədə hökm sürəcək. Əgər həmin çərşənbə axşamı Xıdır Nəbinin əl izi qovud ununda yoxdursa, tərəkəmələrin inamına görə, o 7 kasıba, yetimə-yesirə, fağıra evindən pay-püş verməli, nəslinin qəbri üstə getməli, qəbir üstə 7 şam yandırmalı, qəbrin üzərinə yağlı çörək, şirniyyat qoymalı, onların ruhunu şad etməlidir. Sonra gəlib növbəti çərşənbə üçün yuxarıda dediklərimiz təamlara peşqon sinisində Xıdır Nəbi üçün evin bir küncündə qoymalıdır. Bu qəbil payçixma ancaq 3 dəfə edilə bilər. Tərəkəmələr Xıdır Nəbilikdə, çərşənbə günlərində bir-birinə qovurma, qovud payı verib, üzlərinə, başlarına, döşlərinə pak su çiləyirlər.

Xorla oxuya-oxuya yallı gedirlər:

Xıdır-Xıdır sağ gözüm,
Xıdır baba sağ sözüm.
Xıdır baba elə var gətir,
Xıdır baba bağ-bağçaya bar gətir.
Xıdır baba qar baba,
Yağlara kor baba.
Xıdır baba hay baba.
Yağlara hay baba.
Kim Xıdırə pay verər,
Xıdır ona hay verər.
Xıdır mənim hoyumdu,
Xıdır mənim soyumdu.
Xıdır baba yaz gətir,
Var, Xıdırə saz gətir,
Xızıra Xıdır deyərlər,
Yoluna çıraç qoyarlar.
Xızıra pay verməyənin,
Gözlərini oyarlar.
Xızıra gəldik hayınan,
Bir boğça şirin payınan.
Xıdırın payı dəmdədi,
Yamanın ürəyi qəmdədi.
Xıdır baba sağ gözüm,
Xıdır baba sağ sözüm.
Xıdır babamı gördüm,
Baş əyib salam verdim.
Xıdır babam qonaq gələndə,
Xıdır babama pay verdim.
Göy atlı babam xoş gəldi,
El-obaya nur yağış gəldi.

Xıdır yağışı bol bəhrədi,
Bar ağacları pöhrədi.
Yağış yazda bol oldu,
Ağaclar zoğ-zoğ oldu.
Xıdırın gülü çırtadı,
Fatı qarı mırtadı.
Qarını verdim kosaya,
Kosa gordan xortdadı.
Xıdır babam sağ olsun,
El-obada üzü ağ olsun.
Xıdır baba el-obaya bar gətir.
Xıdır baba el-obaya var gətir.
Xıdır gəldi hay-haray ilə,
Kosa batdı palçığa vay ilə.
Kosanı zığdan dartdılar,
Qaranlıq zağaya atdılar.
Kosa getdi hayınan,
Bir qulança dayanan.
Kosa zığa batdı,
Xıdır onu oyatdı,
Xıdır baba, zor baba,
Yağılara gor baba.
Mən Xıdır babanın quluyam,
Göy atının çuluyam.
Göy-boz at bozara gəldi,
Xıdır babam bazara gəldi.
Xıdır babama aldım sazı,
Xıdır babam gətirsin yazı.
Ay Xıdır babam, İlyas babam,
Oymağımıza gətir yaz, babam.
Xıdır babam gəldi yaz oldu,

Soy-sanımda toy –saz oldu.
Xıdır babam, ay babam,
Yağlara vay babam.
Sən gələndə yaz olur,
Soyumda xoş avaz olur.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Xıdır gələndə oğlan evi öylü, qız evi göylü olur.

İlin üçüncü çərşənbəsini tərəkəmələr «Torpaq çillə-be-çə çərşənbəsi və ya Torpaq bərəkət-hərəkət çərşənbəsi» adlandırırlar. Bu çərşənbədə səməni qoyulur, yumurtaları 4 rəngdə boyayırlar.

Bu rəng boyamanı ulu Oğuz tərəkəmələri belə mənalandırırlar:

1. Yumurta öz rəngində-ağ rəngində pak suda bişirilir. Bu Oğuz tərəkəmələri arasında qışın rəmzi kimi anılır.

2. Yaşıl və ya göy rəngdə boyanıb bişirilir. Bu, Oğuz tərəkəmələri arasında yazın rəmzi kimi anılır.

3. Yumurta qırmızı rəngdə boyanıb bişirilir. Bu, Oğuz tərəkəmələri arasında yayın rəmzi kimi anılır.

4. Yumurta sarı rəngdə boyanıb bişirilir. Bu, Oğuz tərəkəmələri arasında payızın rəmzi kimi anılır.

Hər bir fəslin rəngində boyanılan yumurta Oğuz tərəkəmə gəncləri arasında son iki çərşənbə axşamları yumurta döyüşdürülərkən ilin hər fəslinə boyaqsız 3 yumurta qoymaqla 12 yumurta döyüşdürməlidir. Hər çərşənbə qalib gələn əvvəlcədən öz aralarındakı razılaşıdırılmaya görə, bir üzü tən yarı qara, bir üzü tən yarı ağ olan yumurtaya sahib olur. Bu ağ, qara boyaqlı yumurta oyun münsiflərinin razılığına görə, son çərşənbə axşamına qədər kim qalib çıxarsa, ona çatır. Onu da deyək ki, həmin qalibə çatan bir üzü ağ, bir üzü qara yumurta bişirilmir. Bu yumurta ilə yanaşı, 12

çiy yumurta da bəxşişi verilir. Qalib ona verilən yumurtaları evlərinə kürd düşmüş toyuğun altına qoyur. Kürd düşən toyuğun çıxardığı cücələrin fərəsinin ilk yumurtası gələcək Yeni ilə saxlanılır. Bu ənənə pozulmadan Oğuz tərəkəmələri arasında sonrakı Yeni illər üçün də davam edir. Kürd toyuğun çıxardığı beçənin birisini hər Yeni ilin ilk əkinində, ilk şumun qajını açan rəncbərə verilir. Təəssüf ki, bu adət-ənənə 1937-ci ildən sonrakı şurəvi kommunistləri tərəfindən zərərli adət-ənənə kimi dayandırıldı. Başqa adət-ənənə kimi, qırmızı komsomolçular ona da dini rəng verdilər. Novruz bayramı keçirtməyi qadağan etdilər. Sovetlər birliyində yaşayan türk-müsəlmanlara əvəzində xiristianların, sözün əsil mənasında, dini bayramları olan 1 yanvarı Yeni il bayramı kimi zorla təbliğ etdilər. Elə bilir ki, Novruz-Bahar bayramımız gözəl niyyətli adət-ənənə bayramı tək elat gənclərimiz arasında yenidən bərpa olunacaqdır. Bundan əlavə, ilin Torpaq çərşənbəsində elat tərəkəmələrinin artıq unudulmuş bir niyyətini də yada salmaq istərdik. Bu çərşənbə həftəsində doğan erkək (quzu, dana) Yeni ildə gələcək «Torpaq çərşənbə» sində tutulan niyyətə görə, qurban kəsilir, ondan bir qismi 7 evə-qarıya pay çıxılmış. Əgər dişisə onda evin oğlan, qızına toy günü damazlıq veriləcəyi niyyət edilirmiş.

Mətləbdən uzaq düşməmək üçün qeyd edək ki, rəncbər əgər «Od çərşənbəsi»ndə əkin, səpin üçün xış (cüt), kotan, tapan, bel, kürək, şana, şətə, zəncir, samı, sambağı, boyunduruq, yaba, dırmaq, kər, vəl, oraq, kərənti kimi iş alətlərini səhmana salarsa, «Torpaq çərşənbəsində» rəncbər əkin, səpinə başlayır, bağban bağ-bağçasını belləyir, ağacların dibini-boşaldar, ilxıçı, çoban, sığırçı, mal-qarasını, sürüsünü, ilxısını örüşə haylayır və s.

Fikrinizi bir daha əyaniləşdirmək üçün nümunələrə diqqət yetirmək yerinə düşər. Yeri gəlmişkən, onu da qeyd edək ki, xalq bayramlarının ayrı-ayrı əsrlərdə hökm sürmüş istər dini, istərsə də başqa-başqa türk-müsəlman bayramları dövlət başçılarının tərəfindən xalqımıza yasaq edilməsi və sonradan onlardan öz xeyirlərinə istifadə etmələri hallarına tez-tez rast gəlirik. Həm mövsüm və həm də məişət mərasimlərini ən dünyəvi cəhətlərini özündə cəmləşdirən, tarixi hələ də bəlli-başlı müəyyən edilməyən ismi-pünhan möhürlü Novruzumuz bax beləcə yasaq edilmiş bayramlardan biridir.

Elat-tərəkəmələrin adət-ənənəsinə görə, baharda-şumlamazdan əvvəl pak olmuş piranə-nüranə ağsaqqallar şumlanacaq və ya səpiləcək sahənin kənarında tanrının böyüklüyünə, ürəkgenişliyinə, bəndəsinin qeydinə qalacağına dua etdikdən sonra «Bismillahir-rəhmanir-rəhim»-deyib ocaq qalayıb, çörək göyrədirlər:

Yazda əkin əkərik,
Yayda biçin biçərik.
Payız evə tökərik.

Qışı biz kef çəkərik-deyib göyrədilmiş çörəyi 4 yerə bölüb, bir parçasını macyala (kotanın dəstəyini tutana), əkinçi ağsaqqala, bir parçasını xərəzənə (kotanda iki boyun dib öküz və ya kəlləri sürən hodağa), bir parçasını qaraqayısa (buna üç çertlikdə deyilir, bu da iki boyun öküzü sürən hodaqdır), bir parçasını isə cilova (tək boyun öküzü irəldə yedəkləyən hodaqdır) verirlər. Bundan sonra ən əli yüngül, uğurlu çörəkli, sanlı-səxalı ağsaqqal əkin yerinin ilk şırımını açır (və ya şuma ilk toxumu səpir). Mərasimin başlanması ilə əlaqədar Allah yolunda məhsulun bol olması, ilin əmin-amanlıq keçməsi, pis göz, pis söz-söhbətdən uzaq

olması üçün ağzı dualı bir nüranə qurban kəsir. Qurbandan 7 kasıb-kusuba, yetim-yesirə pay verilir. Bu vaxt mərasimə bir nəfəri kosa kimi bəzəyib gətirirlər. Əkin sahəsinin kənarında qoyun sürüsü də gətirilir. Mərasim başlanılarkən ağsaqqal macyal sırpıncanı götürüb kosanın sırtına vurur. Kosanı qovduqdan sonra çoban sürünü kosanın arxasınca otlağa darayır, onun izini tapdaladır. Bəzən isə mərasim iştirakçılarında biri göyə ox-güllə atır. Bunu görə kosa səs-küydən qorxub qaçır. Bundan sonra hodaxlar yeri şumlamağa (səpməyə, tapanlamağa) başlayırlar. Ağzı dualının inamına görə, pıranlar onların arxasınca bir cəm (dolça) su atıb. Mərasim iştirakçalarına şirin-şərbət verirlər ki, Yeni il bolluq, şirinlik, əmin-amanlıq ili olsun.

Əkin-səpin mərasimi zamanı hodaxların oxuduqları holovarlardan bir parçasını diqqət yetirmək yerinə düşərdi:

Qara kəlim naz eylər,
Quyruq bular toz eylər.
Ay qaranlıq gecədə,
Kotanı pərvaz eylər.
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Qara kəlim, naz kəlim,
Əl-ayağı saz gəlim
Tez ol yeri şumlayaq,
Gün yaxır, a naz kəlim
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Qara kəlim bizə gəl,
Dağdan enib düzə gəl.

Dırnağının gözü ilə,
Qara şumu bəzə gəl.
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Qara kəlim hoyur-hoyur,
Çək çayır-çəmənə çöyür.
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Qara kəlim mərd olar,
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!
Tənbəl gəlin dərd olar,
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Qara kəlim kotana çəkər,
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!
Əkib, yerin bağırını sökər,
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Qara kəlim sən gedər,
Öküzlərdən yan gedər.
Gecə-gündüz işləyər,
Dırnağından qan gedər.
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Qara kəlim ilim barı,
De, dərdin bilim barı,
Məni mağmın eyləmə,
Açılsın dilim barı.
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Öküzlərim cüt çəkər,
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!
Gecə-gündüz yer əkər,
Hololo-hoo, hololo-hoo,
Hololo-hoo, hololo-hoo!

Holovarlar kimi, baharda oxunan sayçılar da maraqlıdır:

Salamməleyk say bəylər,
Bir-birindən yey bəylər.
Saya gəldi gördünüz,
Salam verdi aldınız.
Alnı təpəl quzunu,
Sayaçıya sanlı qonumuz,
Saydan gələr donumuz.
Səya yurda qonunuz.
Şen olsun yurdunuz,
Tox gəlsin qoynunuz,
Ulamasın qurdunuz.
Qara kürə şəkil qoyun,
Sarı kərə bəkil qoyun.
Bozuq keçdi üç bir, üç bir,
Mazığıda cütlə bir-bir.
Kərə-kürə onu keçdi.

Qumralın da xanı keçdi.
Sanlıdı əbrişim şişək,
Cehizlikdi yunu-döşək.
Sürüdə quzu mələr,
Sayanın üzü gülər.
Bozuq gələr keçər,
Mazaq mələr keçər.
Dələmə-çəçili şirin,
Cız-bızı daha şirin.
Bu saya kimdən qaldı?
Adəm atadan gələndə,
Qızıl öküz duranda.
Buğda sünbül salanda,
Dünya binnət olanda.
Saqqarın tayını gördüm,
Sarı gözün payını gördüm.
Yunu uzun, əlçim-əlçim,
Baharda süd gölündə çim.
Sürü çəkən erkəcdi,
Şişliyimiz öyəcdi.
Onun adı uludu,
Aşıqlığı qurudu.
Döşü-boynu adlıdı,
Qabırğası dadlıdı.
Qabırğa içi pərdə,
Salmaz adamı dərdə.
Pərdə iki rəngdi,
Böyrək ona gərəkdı.
Altmış arşın bağıracaq,
Bir-birinə culaşıq.
Soyun-sanı-sayı var,

Sayın soydan payı var.
Haqq qapısı pır olar,
Saya dəysən sınılar,
Soya dəysən qan olar.
Salammələyk say bəylər,
Bir-birindən yey bəylər.
Erkəc yeyib gərnəşər,
Kəllə vurar, döyüşər.
Buynuzu burma-burma,
Döyüşdə yaxın durma.
Boğaz qoyunu vurma,
Qoyunsuz yerdə durma.
Qoyunlu evlər gördüm,
Qurulu yaya bənzər.
Qoyunsuz ellər gördüm,
Qurumuş çaya bənzər.
Bayrama nə qaldı,
Dörd çərşənbə qaldı.
Dörd çərşənbəni say götür,
Sürünü örüşə ötür.
Baharın son gecəsi,
Sağmal, subay seçəsi.
Leysan yağış yağası,
Yaşılığın ağası.
Göyatlı Xızır gəlsin,
Sayaya uğur gəlsin.
Əmlək quyruq bağlasın,
Allah onu saxlasın.
Üzün ağ olsun çoban,
Canın sağ olsun çoban.

Yaxud:

Nənəm, a şişək qoyun,
Yunu bir döşək qoyun.
Bulamanı bol eylə,
Qırıldı uşaq, qoyun.

Nənəm, a kürdü qoyun,
Otladı, durdu qoyun.
Zil qaranlıq gecədə
Görüb Boz qurdu qoyun.

Nənəm, a narış qoyun,
Yunu bir qarış qoyun.
Çoban səndən küsübdü
Südü ver, bariş qoyun.

Nənəm, a səkil qoyun,
Belində kəkil qoyun.
Zil qaranlıq gecədə,
Arxaca çəkil qoyun.

Nənəm, qaraqaş qoyun,
Qarlı dağlar aş, qoyun.
Ay qaranlıq gecədə
Çobana yoldaş, qoyun.

Nənəm, a xallı keçi,
Məməsi ballı keçi.
Uca qaya başında
Tutub yallı keçi.

Çoban öymələri

Göydəki göy buludlar,
Köynəyi yey buludlar,
Yorğanıdı çobanın.

Yastı-yastı təpələr,
Ətir-ənbər səpələr,
Yastığında çobanın.

Yumru-yumru qayalar,
Düyünləsə vay olar.
Yumruğunda çobanın.

Çiyindəki çomağı,
Dilindəki qınağı,
Qalxanıdı çobanın.

Əlindəki kötəyi,
Yanıdakı körəyi,
Yoldaşdı çobanın.

Ağzı qara canavar,
Qoyunlardan can umar,
Düşmənidı çobanın.

Baxt üzünə güləndə,
Quzu əkiz gələndə,
Qismətidi çobanın.

Elat dağı keçəndə,
Sərin sudan içəndə,
Bayramıdı çobanın.

BAHAR-NOVRUZ MƏRASİMLƏRİ, TOY-YAS MƏRASİMLƏRİ

1. Bahar-Novruz mərasimləri:

- a/ Od çillə-beçə çərşənbəsi.
- b/ Su çillə-beçə çərşənbəsi.
- v/ Torpaq çillə-beçə çərşənbəsi.
- q/ Yel beçə-ilin son çərşənbəsi.
- d/ Meydan tamaşaları-hoqqaları.
- e/ Zorxana tamaşaları.

2. Ailə-nişan, nigah, toy mərasimləri:

- a/ qız bəyənmə.
- b/ hə alma, tərəflərin şirin çay süfrəsində məşvərət-məsləhətləri.
- v/ Nişan-adsız nigar sultan ğarmağın adlandırılması.
- q/ Nigah mərasimi.
- d/ Böyük toy.
- e/ Gəlinin axar su üstünə (bulaq başına) çıxarılması.
- c/ Gəlinin- (kürəkənin) qız ata-ana evinə ayaq açması.

3. Yas mərasimləri.

Bütün bu mərasimlər yer övladı insanları əzəli-əbədi təbiətdə anadan olduğu gündən, ta son mənzilə-məzara qədər müşayiət edir. Dünya xalqlarının keçirdiyi Yeni il bayramı kimi. Türk-müsəlman xalqları da özlərinin Bahar-Novruz Yeni ilin, Yeni günü bayramını digər bayramlara nisbətən olduqca cəh-cəlalla keçirirlər. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, Novruz bayramı Türk-müsəlman dünyasının keçirdiyi «Ramazan», «İsmayıl qurbanı» kimi dini bayramlardan öz dünyəviliyi ilə fərqlənir. Türk-Oğuz tərəkmə müdriklərinin, aqillərinin yorum-yozumuna görə Yeni ilin, yeni günündə,

yəni Martın 21-də «Sultan Novruz» da gecə ilə gündüz tarazlanıb-bərabərləşir. Ana torpağa nəfəs gəlir, yerin donu açılır, ağaclara müqəddəs bahar suyu yüyürür. Təbiət qış yuxusundan oyanır, hər şey dirilib cana gəlir. Oğuz-elat tərəkmələri Yeni ilin «Torpaq», «Yel» çərşənbələrində mal-qarasını, qoyun-quzusunu, keçisini, at ilxısını, dəvə-buğrasını örüşə haylayır. Qadınlar isə bu çərşənbələrdən nəhrəsini, cəhrəsini, kərişini, darağını, iyini, iynəsini, kirkidini, kirkirəsini, hanasını, küjüsünü, vərənkələni, çeşnisini, ələyini, xəlbirini, şadarasını, sacını, sacayağını, təknəsini, duvağını, oxlovunu, ev-eşiyini səhmana salır. Pal-paltarını, xalçasını, kilim-cecimini çırpıb yelə-quza verir. Qab-qacağını yuyub, sürtüb silir. Rəncbər anbarını, arabasını, cütünü, kotanını, tapanını, vəlini, kərini, bel-kürəyini, yaba-şanasını, balta-dəhrəsini, oraq-kərəntisini, kərkisini, rəndəsini, iskənəsini, çəkiç-zindanını, mişarını səhmana salır. Bağ-bağçasını becərib, ağacını darayıb, dibini belləyir, suyunu verir. Bir sözlə, bu həftələr hər kəsin öz sahəsində Yeni il bayramına hazırlıq mərhələsidir. Təsadüfi deyildir ki, Türk-müsəlman dünyasının bütün ailə üzvləri bu bayramı yeni – Yeni ilin son çərşənbə gününü mütləq öz ev-eşiyində ailəsi ilə birlikdə Yeni il süfrəsi arxasında keçirməyə çalışır. Novruzda elə bir türk-müsəlman ailəsi tapılmaz ki, o ocağına xörək qazanı asıb ən ləziz, löyün-löyün xörəklər hazırlamasın. Elə bir inamlı-imanlı Türk-müsəlman tapılmaz ki, onun qapısında son çərşənbə ocaq, tonqal qalanmasın, bütün ailə üzvləri yeni il gecəsi tonqal üzərindən atılıb ağırlığı-uğurluğun odlara. Baharda mənə hopenməyən yadlara deməsin. Elə bir Türk-müsəlman tapılmaz ki, Yeni il gecəsi süfrəyə əl uzatmadan əvvəl üz-gözünü tütyə hesab edilən, ömür uzadan, pis sözdən hifz edən üzərlik tüstüsünə verməsin. Üç dəfə üzərliyin

tüstüsünü özünə tərəf yelpəkləyib, əlinin arası ilə sağ-sol çiyindənən arxası tərəfə yelləməsin. Başına duz dolayıb, ocağa atmasın. Bütün bunları etdikdən sonra hər bir ailə üzvü Novruz-Yeni il-Bahar süfrəsində əyləşir. Hər bir Türkmüsəlmanın bu gün açdığı bayram süfrəsində «S» hərfi ilə başlayan yeddi təmın olması mütləqdir. M.Abdulxalq Çay fikrimizlə səsləşən bir maraqlı məsələni belə yazır ki, süfrədə «sin» – «S» hərflə başlayan yeddi təməl yer almalıdır. Bu maddələr: sumaq, səbzə, sirkə, sincid (iydə), sır (sarımsaq), səməni və sikkədir. Bundan əlavə süfrənin kənarında mum, Quran, ayna (güzgü), qızıl balıq, alma və başqa meyvələr: su, un, pirinc, boyanmış yumurtalar ilə bərəkət timsalı ola biləcək hər şey qoyulmalıdır. Bunların süfrəyə qoyulmasının qayəsi, ilin bərəkətli olmasıdır. Bundan sonra süfrəyə əyləşən bütün ailə üzvləri təzə paltarlarını geyər, mumları üzlərinə, əllərinə yaxarlar. İlin təhfil duasını oxuyurlar. Yeni il girdikdə isə ailə üzvləri bir-birinin bayramını təbrik edirlər. ¹

Aqillər «S» hərfi ilə başlanan və Yeni il süfrəsinə qoyulan təamların müqəddəsliyini belə şərh edirlər.

Sumaq:

– İştah açır, xörəyi, yeməyi məzələndirir, mədə-bağır-saqda həzmi asanlaşdırır, susuzluğun qarşısını alır. Ağız boşluğunda xoş iy-ətir yaradır. Süfrə arxasında adamın kefini açır, gumrahləşdirir. Şən əhvali-ruhiyyə yaradır. Sumaqdan təbiblər həm də qan təzyiqi olanların 15-20 gün bir stəkan qaynadılmış suya bir xörək qaşığı sumaq töküb axşamdan səhərə qədər ağzı qapaqlı qabda saxladıqdan sonra, gündə üç dəfə stəkandakı suyu tən bölüb yeməkdən əvvəl

1. Daha ətraflı məlumat üçün bax: M. Abdul Xalq Çay. Türk Ərgənekon bayramı /Novruz/, Ankara. 1985. Səh. 5.

qəbul etməyi məsləhət görmüslər. Bu qəbil üsul qan təzyiqini tənzimləyir.

Səbzə:

– İştah artırır, yeyilən təamın tez həzm olunmasına kömək edir. Bundan əlavə ömür-gün uzatmaq, gözə işıq gətirmək, bir çox daxili həlləti müalicə etməklə yanaşı, o həm də həmişə yaşıllıq-bahar rəmzi kimi anlamların da Oğuz tərəkəmələrinin gəldikləri inamdır, etiqaiddir. Səbzə ağız boşluğunda dil üstü səpintilərinə, diş dibi yuvaqlarında ət qalxmasına, ağızdan gələn pis qoxuya da yaxşı müalicədir. Səbzə yemək zamanı ağız boşluğunda şirə vəzlərini də tənzimləyir.

Sirkə:

– Ən çox üzüm, əncir, xurma çəkilir. Oğuz tərəkəmələri ən çox üzümdən çəkilən sirkədən istifadə edirlər. Sirkə vurulmuş xörəklər mədədə tez həzm olunur. Susuzluğu kəsir, iştah artırır. Sirkədən ac qarınına istifadə etmək lazımdır. O daxili hülləti bağırsağ qurdlarını tökür. Sirkə çox xəstəliyin dərmanıdır. Ağız qaynaşmalarının qarşısını alır, damağın diş dibi yuvaqlarını bərkidir, qanaxmanın qarşısını alır.

Sincid (iydə):

– Təbiblər arıq, cələfsiz, beliboş (sidik saxlamayan) uşaqları türkəçarə müalicə edərkən, hər gün üç dəfə yeməkdən əvvəl 2-3 qram iydə unu ilə kərə yağın yaxmasını və həmçinin iydənin özünü yeməyi məsləhət görmüş və görürlər. Bu cür müalicə üsulu ömrü uzadır, bədəni gümrəhləşdirir, sidik axmanı dayandırır. Adamda şən əhvali-ruhiyyə oyadır. Cələfsiz adamları kökəldir. İnsanda gücü artırır.

Sarımsaq (soğan):

– Türkcəyə mülaliyə üsulundan məlumdur ki, sarımsaq insan həyatında min dərindən dərmanıdır. O ağız boşluğundakı qaynaşma, xora səpintilərinə, dişdibi şişlərə, zədələrə qanaxmaya, mədə-bağırsağ xəstəliklərinə, şiş-yaman-xərçəng xəstəliklərinə sağalmaqda yaxşı kömək edir. Bağırsaqdakı qurdları tökməyə, görmə qabiliyyətinin artmasına, göz qişalarında əmələ gələn qızartılara, dırnaq qırılmasına, yiyilməsinə, boy atma vəzilərini inkişaf etməsinə, qan təzyiqinin aşağı salınmasının tənzimləşdirilməsinə mülaliyə əhəmiyyəti çoxdur. Bu baxımdan, soğan da öz növbəsində ağız boşluğunda, dişdibi şişlərdə peyda olan səpintiləri, mikrobları zərərləşdirir. Sarımsaq kimi o da iştah açır. Soğandan çiban, sızanaq, qabar şişlərinin hoyunu almaq, onun tez yetişib, vaxtından əvvəl deşilməsinə kömək etmək üçün istifadə edilir. Görünür ki, bu kimi gərəqli keyfiyyətlərinə görədir ki, sarımsaq, soğan Yeni il süfrəsində özünə gərəqli, layiqli yer tutmağa haqq qazanmışdır.

Səməni:

– Od, çillə-beçə çərşənbəsində buğda boşqabda, nəlbəkiddə (bölmə), məcmədə tökülmüş ilıq suda isladılıb evin bir tərəfində münasib yerə qoyulur. Səməni əsasən iki niyyətlə gəyərdir. Birinci niyyət baharın gəlişi, təbiətin dirçəlməsi, canlanması, ikinci niyyətdə isə Oğuz-elat tərəkəmələri ona «ömür-gün uzadan», «niyyət səməni», «Sultan Nigar Yeni ilin, Yeni gününün müjdəçisi», «Xızır İlyas çiçəyi» kimi baxırlar.

Səməni şirəsi, halvası hazırlanan buğda əvvəlcə iri qablarda peşqon sinisində, məcmədə, teştdə tər-təmiz yuyulub iki gün ilıq suda saxlanılır. Sonra buğda (bu asılıdır səməninin şirəsinin, halvasının təxminən nə qədər insan üçün nəzərdə tutulmasından, hər-halda bu təxminən üç kiloqramdan yeddi ki-

loqrama kimi olmalıdır). Təmiz cuna-marla torbasında süzgəcdən keçirilir. Sonra həmin buğda saxlanan torbanın üstünə su çilənir. Üç gündən sonra buğda cücərib çərtir. Göyərən ağ zoğlu buğdaların iki-üç santimetrdən artıq boy atmaması üçün buğdanı peşqon sinisi, teştə sərib üstünə təmiz yaş qara parça örtülür ki, cücərməkdə olan buğumlar işıq görməsin. Bu cür qulluq bir neçə gün davam edir. Nəm parça isə hər gün iki dəfə səhər-axşam isladılır. Elə ki, buğdanın cücərmiş buğumu dörd santimetrə çatdı, o zaman həmin cücərmiş buğda ət məşinindən çəkilir, suyu yenidən cunadan (marladan) iri bir qaba süzülür (qədimlərdə bu cücərti həvəng dəstə ilə döyülüb cunadan süzülürmüş). Bu qəbil ət məşinində çəkmə ta bütün göyərdirilmiş səməni qurtarana kimi davam etdirilir. Sonra həmin səməni şirəsini qaynadıb üstünə çox narın ələnməmiş buğda unu çalınır. Səməni halvası qatılaşdıqca onun üzərinə tez-tez şirə əlavə edilir. Səməni halvası tam qızarıb altı qazmaq bağlayana kimi qarışdırılır ki, halvanın içərisində un dimrik, pot qalmasın. Elə ki, səməni halvası qızardı, qoyulur dəmə. Sözsüz, bəzi yerlərdə həmin halvanın üstünə cəviz (qoz), fıncıq, badam ləpəsi də tökülür. Sonra halvadan yeddi qapıya pay çıxılır və ailə üzvlərinin hamısına ömür-gün uzadan Yeni il nübarı verilir. Həmçinin səməni şirəsi də bu qaydada edilir. Bundan əlavə, səməni halvası və şirəsindən ailənin ölənlərinin qəbiri üzərinə də pay qoyulur ki, mərhumun Yeni ilin tamarzısı kimi gözü ailənin bin-bərəkətində qalması. Mərhumun yeni ildə gözü-könlü tox olsun. Adətən Səməni halvasını və şirəsini hazırlamaq üçün özünü hələ tanınamış üç qız uşağı, ağzı dualı, el-obada təmizkarlığı ilə tanınmış üç xanım-xatun qarır, qadın və onlara əl-ayaq verən pıranə-nüranə bir müdrik ağsaqqal köməklik verir. Səməni halvası və şirəsi təxminən səhər saat beşə qədər hazır olunmalıdır.

İnama görə, səməni halvası və şirəsi ömür uzadır, gözə işıq gətirir, ağızın tamamını-dadını artırır. İnsanı daxili xəstəliklərdən təmizləyir. Niyyəti olanları niyyətinə çatdırır. Yeni ildə uğurunu uğurlu edir. İstək-arzusuna qovuşdurur. Gözü yolda qalana, qulağı səsdə olanlara xeyir xəbər çatdırır, sevindirir, xüsusilə, Yeni ildə bin-bərəkətin çox olacağına güclü inam yaradır. Səməni yaşıllığı olan Türk-müsəlman bölgələrində əmin-amanlıq, sülh olacağı inamını artırır.

Sikkə:

– Sikkə el-obada, bölgədə, yurddaşda xeyir-xəbərin, Yeni ildə var dövlətin, bin-bərəkətin, əmin-amanlığın, sülhün səs-sədası kimi yorulub-yozulur. Sikkənin süfrənin kənarında qoyulması göz toxluğu, könül xoşluğu və həm də gümrahlıq kimi də anılır.

Yeni il süfrəsində Quranın qoyulması anlamı ailəni pis gözdən, pis sözdən, qoruması və hifz etməsi kimi anılır.

Güzgü – ayna uğurun aydınlığı, xoşbəxtlik hesab olunur.

Qızıl balıq – Yeni ildə hər bir türkün mərd-mübariz olması süfrə bolluğu, ürəyi açıqlıq, doğruçuluq kimi anılır.

Alma – dünya ağacının ömür uzadan barı həmişəyaşıl, sağlamlıq, azar-bezardan uzaq olmaq hesab olunur.

Su – aydınlıq, paklıq, təmizlik; un pirinc bin-bərəkət, bolluq, göz toxluğu; yumurta – dünyanın rəmzi, ağ, göy, yaşıl, qırmızı boyanması – dörd fəslin rəmzi, əmin-amanlıq və s. və i. kimi yorulub-yozulur.

Yeni il süfrəsində əyləşənlər adətə görə, dilinə spirtli içki vurmamalıdır. Bu Oğuz tərəkəmələrində mürdarlıq, natəmizlik kimi qiymətləndirilir. Oğuz-elat tərəkəmə müdriklərinin

inam-etiqadına görə, türk ancaq və ancaq şirin-şərbət, çay içməlidir. Yeni il axşamı hamı ailə üzvləri bir nəfər kimi süfrə ətrafında olmalı, yaxşı, müdrik, uğurlu, urvatlı söhbətlər etməlidirlər. Çünki Oğuz-türk adət-ənənəsinə görə, Yeni il axşamı niyyəti olanlar bəxtini sınamaq üçün qulaq falına çıxırlar. Hətta yaxşı söz eşidən içəri girib ailə üzvləri ilə salamlaşır. Pis söz eşidəndə qapıya ya təzək vurur və ya daş, təpik vurub gedir. Təəssüf ki, güclü kommunist təbliğatı bu gözəl adət-ənənəsi olan mərasimi 70 ildə Türk-müsəlman xalqlarına keçirməyə qadağan etmişdir. Onu dini bayram kimi gözdən salmaq, yasaq etmək üçün var gücləri ilə təbliqat aparmışlar. Xalq isə əksinə, bu bayramı hədə-qorxulardan çəkinmədən keçirmiş və dövrümüzə qədər qoruyub saxlamışlar.

Türk-Oğuz tərəkəmələri Yeni ilin, Yeni günün – Novruzun gəlişinə ən azı 4 həftə qabaqdan hazırlıq işləri görür. Həmin həftələr Oğuz-elat tərəkəmələri arasında belə adlanır: «Su çərşənbəsi», «Od çərşənbəsi», «Torpaq çərşənbəsi», «Yel çərşənbəsi». Tərəkəmələr arasında bu çərşənbələrin xarakterinə müvafiq deyim, öyüm tərzləri vardır.

Su çərşənbəsi:

– İnsanlar ağırlıqlarını-uğurluqlarını tökmək üçün bu çərşənbə pak-təmiz suda yuyunurlar. Başındasann, sağ-sol çiyinlərindən 3 dolça hər-hoş suyu töküb, sonra da 7 qaşık pak suda qaynadılmış üzərlik suyunu başına, boynuna, sağ-sol çiyinlərinə, üz-gözünə, döşünə, kürəyinə çiləyib deyir:

Ağırlığım-uğurluğum,
Dağlara-daşlara.
Göydən uçan quşlara,
Çayda uçan yaşılbaşlara,
Namərd yoldaşlara,

Mənlə çimməyən sirdaşlara.
Barsız-bəhrəsiz ağaclara.
Sonsuz dul arvadlara,
Balağı batdaq arvadlara,
Dabanı çatdaq qarılara.
Öz-özünü öyənlərə,
Yalquzağa, yaman döyənlərə.
Yalquzağım haraylaram,
Bahar payın paylaram.
Xızır versin payımı,
Hər kəs tapsın tayını.
Açsın Novruz çiçəyi,
Bahar ayların göyçəyi.
Xızır gəlsin ocağıma,
Şənlik versin bucağıma.
Bin-bərəkətim çox olsun,
Yağı-düşməni yox olsun.
Ağırlığım-uğurluğum,
Dağlara-daşlara.
Göynən uçan quşlara.
Çayda üzən yaşılbaşlara,
Namərd yoldaşlara,
Mənlə çimməyən sirdaşlara.

Su çərşənbəsində təmiz suda hər-hoş suyuna çimib, üzərlik suyu ilə özünü pak etdikdən sonra elat tərəkəmələri ailə üzvləri ilə birlikdə şam süfrəsində əyləşirlər. Şam-çıraq işığında bəxti sınaq üçün su falı açılar. Bir-birinin gələcək ildə bəxtlərinə baxırlar. Oğuz tərəkəmələri bu çərşənbəni Yeni ilin, Yeni gününə-Novruza hazırlığın başlanğıc mərhələsi kimi baxırlar. Su çərşənbəsində yumurta boyanır, analar, nənələr sandıqçasının, düyünçəsinin, üşəncinin ağzını

açır, süfrə ətrafında əyləşən ailə üzvlərinə mer-meyvə, qax qurusundan, cəviz ləpəsindən, kişmişdən, noğul-nabatdan pay-paylayır. Şam süfrəsi qurtardıqdan sonra açıq havaya çıxılır. Axır su başına gedib, üç dəfə axar su üstündən hoppanıb ağırlığını-uğurluğunu töküüb oxuyurlar:

Sular axar burular,
Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can!
Axıb-axıb durulur,
Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can!
Baharın Novruz günündə,
Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can!
Toy-düyünümüz vurular.
Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can!

Yaxud, Baharda əkin-səpini, bağ-bağcanı quraqlıqdan qurtarmaq üçün Oğuz tərəkəmələri yağış yağdırmaq üçün Su ilahəsinə belə müraciət edirlər:

Su anam, Oğur anam,
Əkinləri suvar anam.
Göy babam nərildəsin,
Bulud nənəm guruldasin.
Taxıl-tərnə bol olsun.
El buğdası tel-tel olsun.
Bağca-bağ açsın çiçək,
Ləçəyi gözəl-göyçək.
Can gülüm, can-can.
Can gülüm, can-can!

Od çərşənbəsi:

Elat tərəkəmələri fəsillərdən birini özünə yağı hesab etdiyi qışın özünü də üç hissəyə bölmüşdür. Oğuz tərəkəmələrinin təqvim hesabında qış bahara qədər təxminən aşağıdakı kimi hesablanır. Böyük çillə (22 dekabr-19 yanvar), kiçik çillə (20 yanvar-18 fevral), boz ay (19 fevral-20 mart) Yeni ilə-Novruza hazırlıq məhz böyük çillə çıxandan sonra 40 gün müddətinə davam edir. Biz bu davam etmə çərşənbələrdən biri ilə imkanımız daxilində qədirbilən oxucularımızı tanış etdik. Yəni, təxminən, 20 yanvardan sonrakı gələn çərşənbə əslində Su çərşənbəsini əhatə edir. Yəni əslində Su, Od çərşənbələri kiçik çilləni və boz ayın müəyyən gününü əhatə edir. Su çərşənbəsi kimi, Od çərşənbəsi də əslində Yeni ilin, Yeni gününə qədər hər kəsin ağırlığını-uğurluğunu tökmə, mənən təmizlənmə, şər qüvvələri özündən qovma, paklığa-təmizliyə qovuşma çərşənbəsidir.

İnəmə görə, bu çərşənbə də hər bir kəsin odu-ocağı gur yanmaqla, ocağının közü sabaha qalmalı, yandırdığı şam-çıraq sabaha gün çıxana qədər şölələnməlidir ki, şər qüvvələr həyat-bacaya ev-eşiyə gələ bilməsin. Həm də, Oğuz tərəkəmələrinin anlamına görə, Yer ilahəsini bu çərşənbədə oyatmaq, yeri isitmək, donunu açmaq, yerə nəfəs vermək, əkin-səpini faraş etmək, mal-qaranı örüşə çıxarmaq üçün bu çərşənbə çox müqəddəsdir. Təsadüfüdür ki, bu çərşənbə tərəkəmələr qapıda, əkin sahələrinin qırağında ocaq qalayır. Yer ilahəsindən kömək gözləyir, dilək diləyir.

Su çərşənbəsində olduğu kimi, Od çərşənbəsində də Oğuz tərəkəmələri onsuz da müqəddəs olan odu bir daha müqəddəsləşdirirlər. Bir növ Günəş kultunu ikiləşdirir, Yer insanın inam-etiqadı olan odla tərəf-müqabilləşdirirlər. Belə

ki, kiçik çilləni, boz ayı qorxutmaq Baharı-Novruzunu-Yeni ili gətirmək üçün:

Duman qaç, qaç, qaç,
Duvağını aç, aç, aç.
Səni sol qayadan asaram,
Buduna qara damğa basaram -

deməklə kifayətlənməyən Oğuz tərəkəmələri həm də sirli-sehirli möcüzələri ilə onların inamına, anlamına hakim kəsilən Günəşi də unutmur. Ondan Yer ilahəsini oyatmaq, isindirmək, qızdırmaq üçün imdad istəyirlər.

Gün çıx, gün çıx, gün çıx,
Kəhər atını min çıx, min çıx.
Günün oğlu öylüdü,
Gül qızı göylüdü.
Gün nurdan su içdi,
Al qırmızı don biçdi.
Keçəl qızın ötürdü,
Saçlı qızın gətirdi.

İnsanların ulu Günəşdən istəyi aydındır. O, keçəl qızını ötürməklə, saçlı qızını gətirməklə günəşdən mərhəmət umur ki, vaxt vədə gəlmişdir. Əsankin-səpin gecikir. Bəlkə də elə buna görədir ki, Yer insanların bir üzvü olan Oğuz tərəkəmələri günah və bəlalarını, ağırlıq-uğurluqlarını oda tökməklə, bir növ Yer ilahəsinin pak-təmiz qarşılamaq üçün bu çərşənbə həyat-bacada, əkin-səpin tarlalarının qırağında od-ocaq, tonqal qalayır, tövlələrdə, ahğırlarda, yataqlarda, evlərində şam-çıraq yandırır, isti nəfəsi dəvət edirlər. Həm də bu isti nəfəsi, həniri tonqal ətrafında yallı oynaya-oynaya edirlər.

Məs:

Alov babam, Uğan nənəm, Oğan babam – Od babam,
Yaxşılara aman, yamanlara dad babam.

Uğanı olanın dadı olar.
Alov babam, hay babam,
Yamanlara vay babam.
Gülü qorlayan göz olsun,
Əhdi-peyman düz olsun.
Alov, alov can alov.
El-obamda yan alov.
Alov baba hay, babam.
Oğan babam, hay babam,
Yamanlara vay babam.

Yaxud:

Ağırılığım, uğurluğum odlara,
Novruzda mənə hoppanmayan yadlara.
Ağırılığım od olsun, yad olsun.
Yaddan yad olar.
Qohumdan dad olar.
Alovdan atlanmaq gərək.
Oddan aman olmaz,
Yaddan qanan olmaz,
Ağırılığım, uğurluğum odlara,
Novruzda mənə hoppanmayan yadlara.

Və yaxud:

Şamçırağı alışdırın,
Küsülüləri bərişdırın.
Küsülülərim nə düz gəlir,
Oxumağa həvəs gəlir.
A Novruzum, a Novruzum,
Can Novruzum, can Novruzum!

TOY ADƏTLƏRİ

1. TOYA QƏDƏRKİ MƏRHƏLƏ

Bu mərhələnin özü də oğuz tərəkəmələri arasında dörd mərhələdə keçirilir.

1. Bu mərhələyə tərəflərin (oğlan və qızın) gözaltı seçmələri, bir-birini bəyənmələri, «hə» almaq üçün ailələrin danışıqına tərəf-müqabillərin öz arasındakı ilkin razılıqları və s. daxildir.

Bu mərhələnin özü də bəzən ilahi qüvvələr, peyğəmbərlər, imamlar, şeyxlər, seyidlər, dərvişlər tərəfindən buta verilmə yolu ilə olur. Bəzən isə daha qədim əfsanə-əsatirlərlə nişan-nigah edilir. Bəzən də ata-anaların qohumluq, qonşuluqda deyilən, beşik-kəsdə üsulu ilə həyata keçirilir. Sözsüz, bunların hər birinin öz-özlüyündə müvəffəqiyyətli, uğurlu və uğursuz cəhətləri də yox deyildir.

2. «Hə» mərhələsi. Buna birinci elçilik də deyildir. Əslində bu mərhələ tərəflərin bir-birini yaxından öyrənməsi sınağı ilə bağlıdır. Bu mərhələ nişan-nigah üçün bir növ hazırlıq mərhələsidir. Bu mərhələ əslində tərəflərin «hə» elçiliyindən sonra «şirin çay içmə», nişan-nigah mərhələsi üçün bir də söhbətə yığılma, nişanın daha şən-şux, tərəflərin el-obada ad-sanına layiq keçirmələri mərhələsidir.

3. Nişan-üzük taxma mərhələsi. Bu mərhələ əslində tərəflərin şirin süfrə məclisidir. Bu mərhələdə oğlan evi qıza rəngbərəng paltar, parça, daş-qaş bəzəkləri, ayaqqabı, nişan üzüyü və çoxlu şirniyyat, çərəz, ətriyyat gətirir. Mərasim şənliyinin sonunda oğlan evindən bir nəfər, əslində bəyin qardaşı, əgər qardaşı yoxsa bacısı və ya ən əziz adamı bəy nişan gəlinlərinin sultan xanım barmağına adsız-Nigar-

şah barmağına, ismət-qeyrət barmağına göz aydınlığı verib, «Allah mübarək etsin», «Qohumluğumuz qayım-qədim olsun», «Gəlinin ayağı sayalı-qədəmli olsun» – deyib, Gəlin-sultan xanım üçün gətirilən əşyalar qız evinin adamlarına nümayiş etdirilir. Elə həmincə gün tərəflərin ağsaqqalların toyqabağı toyun şərəfli keçirilməsi üçün məsləhət-məşvərət gününü təyin edirlər.

4. Toy xərcinin məsləhət-məşvərət edilməsi. Bəzən bu mərhələni elə nişantaxma mərhələsində də məsləhət-məşvərət edirlər. Lakin ən çox hallarda bu mərhələ tərəflər tərəfindən ayrıca aparılır.

Bu mərhələdə ən qədimlərdə oğlan evindən neçə pud un, neçə pud qənd, nə qədər qısır qoyun, qoç, toğlu, neçə düyə, neçə cöngə və ya qısır inək, neçə kilo balıq, kürü, nə qədər çay, nə qədər başqa şirniyyat, neçə pud düyü (ərişdə), neçə pud yağ, pendir, nə qədər içki, nə qədər araba-maşın odun (indi bu qaz çəkilən yerlərdə və şəhər yerlərində yoxdur) gətirilməsi ətraflı söhbət edilib, razılığa gəlinir. Toy günü danışılır. Hətta toya hansı aşıq, hansı xanəndə gələcək, toyun aşbazının kim olacağı belə ətraflı götür-qoy edilir. Adətən, toya 7 gün qalmış elat tərəkəmələri toy ətliyinin (buna ağammətdelik deyilir, güman ki, bu söz hörmət əlaməti olaraq təzə bəyin qaynata evinə ağa ətliyi demək mənasındadır) boynuna qırmızı şarf, kələğayı, buynuzuna qırmızı lent bağlanmış qoçların, qısır qoyunların beli qırmızı rənglənmiş təzədə mal-sağanı (saat 12 iradələrində) el-obada sözü ötən ağsaqqallar və tirənin-tayfanın ən adlı-sanlı, səmtli-sualtı igid oğlanları tərəfindən qız evinə aparılır.

Qız bəyənmənin ən qədim izlərinə biz hələ əfsanə, əsətir, nağıl, dastanlarımızda gah möcüzə, kərimət sahibləri tərəfindən tərəf-müqabillər rüyadə-yuxuda buta edilir, ya mö-

cüzə sahibləri qardaşları, uşağı olmayanlara züriyyə bəxş edir ki, onlar öz övladlarını bir-birinə deyikli və ya beşik-kəsdi-göbək-kəsdi etsinlər.

Yaxud əfsanə, əsatir, nağıl, dastan qəhrəmanları xeyrxah qüvvələrin məsləhəti ilə şər qüvvələrə qalib gəlib, ya sehirlənmiş tilsimə düşmüş qızları azad edirlər, bəyənilər və yaxud da bulaq başında yaylıq seyrangahlarında, toy-nişan mərasimlərinə gördükləri qızlara bir könüldən, min könülə vurulub, ailə qururlar.

Qızbəyənmə oğuz-elat tərəkmələrində yuxarıda da dediyimiz kimi, qız-gəlinlərin yığnaq yeri, bulaq başından, toy-nişandan, yaylaq, dağ köçündə yelləncəkdə yellənəndən, orta, ali məktəblərdə birgə oxumaq zamanlarından başlanır.

Belə qızbəyənmələrdən bəzilərinə diqqət yetirək. Onu da deyək ki, bu ənənə vahid bir reseptlə görülür. Burada qızbəyənmə üsulu rəngarəngdir. Belə ki, tərəkmə gəncləri bəzən toy-nişan mağarında gözaltı etdiyi qızı ya bacısı və ya ən yaxın qohumu vasitəsi ilə oynadır. Qızın əlinə şabaş verir, toyçuya (dəf çalana) nəmər vermə vasitəsi ilə qızın atasının, qardaşının, əmi-dayılarının adını çağırtdırır, yaxud qız oynayarkən öz bacısının (bacısı yoxsa ən yaxın qohumunun) baş örpəyini qızın boynuna dolayır. Əgər qız örpəyi kənar etməsə, bu qızın bir növ razılığı sayılır. Yaxud oğlan bulaq başında bir neçə dəfə eyni qızdan (yəni gözaltı etdiyi qızdan) su alıb içərkən dolçanın dibində su saxlayıb qızın üz-gözünə, sinəsinə çiləyir. Qız oğlanı acılamayıb, gözaltı qımışıb, şuxluq edərsə bu da razılıq əlaməti kimi qəbul olunur. Yaxud da, yaylaq yolunda, dağda qızlar yellənçək salarkən qızlar bir-birini çubuqla vurub:

Yellənçəkdə yellənən xanım,
Adaxlın kimdi, kimdi?

Bulaqdan-budağa şellənən xanım,
Adaxlın kimdi, kimdi? –

deyib onu çubuqla vururlar, ta qız istədiyi oğlanı deyənə qədər. Sözsüz, bu hadisə oğlana çatdırılır. Oğlan isə öz növbəsində yaxın qız qohumları (bacısı, xala-mama, bibisi) vasitəsi ilə ailəsinə çatdırılır.

Qızbəyənmə heç şübhəsiz, gələcəkdə ailə qurmanın ilk uğurunun başlanğıcıdır. Burada hər yetənə baxıb, su kimi axmaq lazım deyil. Atalar demiş «yüz ölçüb, bir biçmək» gərəkdir. Çox ailələrin sonradan dağılmasının səbəbi qızbəyənmədə buraxdığı köklü səhvədən irəli gəlir. Təsadüfi deyildir ki, ailənin ilk təməli qızbəyənmə, qızseçmədən başlanır.

Bu da təsadüfi deyilməmişdir ki, balağı batdaq, dabarı çatdaq qarısı olan ailədən qız almazlar.

Bizə elə gəlir ki, toy-nişan qabağı qızbəyənmə, qızsınama mərhələsi haqqında verdiyimiz misallar ümumi tanışlıq üçün kifayət qədər təsəvvür yaratdığından, artıq «Hə» mərhələsi haqqında söhbət açmağımızın vaxtı çatmışdır. «hə» mərhələsi əslində nişan-nigah və böyük toy üçün başlanğıc mərhələsidir. Bu mərhələdə tərəf-müqabilləri ailə üzvləri el-oba ağsaqqalarının, ağbirçəklərinin ağız arama, məsləhət-məşvərət üçün «Qız qapısı, şah qapısı», «Yüzü istər, biri götürər» misalının reallaşması üçün əsas mərhələdir.

Oğlan-qız bir-biri ilə razılıq dili tapdıqdan sonra, tərəflər öz dost-taşıları vasitəsi ilə ata-analarına öz fikirlərini çatdırırlar. Toy adətində bu ən cəncəl, ən sınaqlı mərhələdir. Tərəflər el altından bir-birinin əsil-nəcabətini (xüsusilə, oğlan və ya qız kənar oba-oymaqdandırsa), nəslini, ismət-qeyrətini, ailə vəziyyətini, dolanışacaq tərzini, el-obada süd-kök tərəfin hörmətini-izzətini, oğlanın iş-gücünü, nə peşənin-sənətin sahibi olduğunu öyrəndikdən sonra məsləhət-

məşvərətə yığışmaqla razılıq verirlər, ismaric göndərirlər. Əslində tərəkmələr demiş, bu mərhələ süfrə arxasında şirin çay üçün çənə söhbətidir. Bir qədər kobud da səslənsə bu səhnə meydanda pəhləvanların bir-birinə hərbə-zorba, aşıqların məlum məclisdə bir-birini saz-söz üstə hədə-hədyini çəkməsinə oxşayır. Lakin süfrə arxasında xalqımızın adətinə, etiqasına uyğun olaraq süfrə mədəniyyəti, ağsaqqal, ağbirçək yolu gözlənilir. Mərifətdən kənar hödrük söz danışılmaz. Hər bir söhbət süfrə arxasında ölçülü-biçili gedir.

2. BÖYÜK TOY

Bu mərhələyə böyük toy deyilir. Ulu yurddaşımızın ağız yaddaşı deyimlərində, duyumlarında, öyümlərində, əfsanə-əsatirlərində, nağıl-dastanlarında adətən evlənənlərin böyük toyu qırx gün-qırx gecə, doqquz gün-doqquz gecə, yeddi gün-yeddi gecə davam etdirilməsi öz təsdiqini saxlasa da, indi bu Oğuz tərəkmələrində-kəndistanda üç gün, şəhər və şəhərli yerlərdə bir gün keçirilir.

Tərəf müqabilləri toyu başlamazdan bir neçə ay əvvəl ağsaqqallar, ağbirçəklər toy tədarükünün hazırlığı haqqında məşvərət-məsləhətə toplaşırlar. Toyun dəqiq gününü müəyyənləşdirirlər. Toyun başlanmasına qalan müddətdə qız tərəf gəlinin yorğan-döşəyini, balıncını, mütəkkəsini, kəbə-kilimini, ümumiyyətlə, ailə üçün məişət əşyaları hazırlayıb fərmaşlara qavğarırlar. Sözsüz, gəlinin cehizlik avadanlığı ailənin imkanından aslıdır. Burada dəqiq neçə dəst yorğan-döşək, xalı-xalça, palaz və başqa əşyaların sayını sadalamaq olmaz. Onu da deyək ki, ən yaxın süd-kök qohumları gəlinə cehizlik yorğan-döşək, xalı, xalça, çıl-çıraq, qab-qacaq verə bilər. Bu adət-ənənə çox qədimdən bəri öz iz-

lərini tərəkəmələrin süd mərhələsi sözsüz, qız evində bəy tərəfindən şirinliyin xonçada gətirilməsi və qız evinə verilməsi parça, pal-paltar, daş-qaş verilməsindən daha sonra «Paltarbiçdi», «Paltarüstü», «Şirinşərbəti içmə», mərasimdə hər iki tərəfin xeyir-duası ilə yekunlaşdırılır.

Adətə görə, oğlan evindən qız evinə gətirilmiş bütün əşyalar təzə olmalıdır.

Qız və eləcə də, oğlan evində tərəkəmə adətinə görə yaşlı, gözü dəyməli, züryəti olmayan, nişanaparma, nişan-taxma, paltarbiçdi, gəlinbəzədi, hənayaxdı, saxqaldırma kimi mərasimlərdə iştirak edə bilməz (ən yaxın olsa da belə). Bu mərasimlərdə ən çox ağzı dualı, pıranə-nuranə, evlədi nəvə-nəticəsi çox olan ağsaqqallar, ağbirçəklər və həmçinin xoşbəxt taleyi, uğuru xeyirli canavarlar iştirak edir. Mərasim iştirakçıları yeyib-içdikdən sonra şirin-şərbət nuş edib «Bəxti üzünə gülsün», «Bəxtinə ayna (güzgü) tutulsun», «Bəxtin, yığvalın qənşərinə gəlsin», «Yeddi oğullu, bir qızlı olsun», «Bəxtəvər olsunlar», «Qoşa qarısınlar», «Pis gözdən iraq olsun» və s. kimi xeyir-dua verirlər. Bütün bu mərhələlərdən sonra toy gününə bir neçə gün qalmış oğlanla-qızın nigah mərasimi başlayır.

Nigah əslində tərəflərin bir-birinə sözün yaxşı mənasında meyl etməsi, könül verməsi, bir-birinə birləşmək üçün tərəflərin ağsaqqallarının, ağbirçəklərinin iştirakı ilə bağlandıqları hüququ qaydada. Əslində bu hüququ qayda, xeyir-dua almaq haramlıqdan uzaq olmaq üçün aqillər tərəfindən düşünülüb-daşınılmışdır. Nigaha girmək əslində kişinin qadınına halallığıdır.

El-obada toy-düyünün daha şərəfli, şən-şux keçməsi üçün bir tərəfdən uca və həm də məlahətli yatımlı səsə, şirin ləhcəli zənguləyə malik xanəndəni, aşığı, ən yaxşı zurnaçı

dəstəsini toy məclisini aparmaq üçün ən azı 40 gün irəlicədən danışıb behin verir. Toya bir gün qalmış səhər tezdən və axşam camaat iş-gücdən qayıdan zaman zil-uca səslə bir nəfər-carçı at belində: «Ay camaat! Sabah filan-filankəsin oğlunun (qızının) xeyir işidi. Subaylarınıza qismət olsun. Toya gəlin, toya gəlin» - deyər xəbər verir. Toya bir gün qalmış zurnaçılar dəstəsi bütöv günü «səhər sazı», «günorta sazı», «axşam sazı» çalırlar. Əslində bu sazlar-havalar (sözsüz, qara zurnada) muğam üstündə başlanır. Dəfçi (toyçu) isə müəyyən vaxtdan-vaxta dəf ağacı ilə nağaraya üç dəfə vurub «dam-dum» səsi çıxarır. Bu da əslində kəndistan əhlinə toyun başladığını xəbər verir.

Yuxaüstü

Toy evinin yuxasını yayıb-bişirmək işinə üçün, ən azı, üç-dörd gün qabaq başnardı. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Oğuz tərəkmələrinin elat toy süfrəsində ən çox işlənən yuxadır (buna bəzi bölgələrdə fətir-nazik də deyirlər). Toy sahibi toyun yuxasını yaymaq, bişirmək üçün kəndin ən kasıb, kimsəsiz qarılına və ya dolanması çətin olan dul qalanları cəlb edir. Bu, qəbul olunmuş mükəmməl bir adət-ənənədir. Adətə görə, kəndistan əhlindən birisinin toya gəlib-gəlməməsindən asılı olmayaraq, bütün kənd camaatı mütləq vaxt tapıb «yuxaüstü»nə gəlməli idi, imkanı daxilində bişirilən yuxanın üstünə pul atmalı, isti fətirdən (yuxadan) bir balaca pendir dürmək kəsib: «Allah mübarək eyləsin», «Oğullu-qızlı olsunlar», «Bəy-gəlin xoşbəxt olsunlar, ayaqları sayılı-qədəmli olsun, el-obaya əmin-amanlıq, bolluq gətirsin» – deyib, xeyir-dua verirlər. Bu adətə Oğuz tərəkmələri «Yuxaüstü» deyirlər. Yuxaüstündən yığılan nəmər-

pul həmin mərasimdə işləyən qarılar, dul qadınlar arasında özləri tərəfindən razılıq əsasında bölünür. Sözsüz, toy sahibinin özü də yuxaçılara ayrıca əl-əmək muzdu verir. Buna bir növ xeyriyyə kimi baxılır. Adətə görə, yuxa bişirənlər xəmir yoğurmazdan, un ələməzdən, sac asmazdan əvvəl özlərini pak etməli, un ələnməzdən əvvəl xeyir-dua verməli, sonra işə başlamalıdır. Yəni ən ağzı dualı, nuranə-piranə ağsaqqal ocaq qalamalı, ən piranə ağbirçək un ələməlidir. Sacda bişirilən ilk yuxa kimsəsiz, yetim uşağa verilməlidir.

Gəlin başı bəzəmə

Gəlinin başını bəzəmək üçün kəndin ən ağbirçək, ağıllı, namuslu, iman sahibi, nəvəli-nəticəli, ev-əşiyi binli-bərəkətli xanım-xatun arvadı çağırırlar. O, bəynişan kəmərbəstə qızın bəzək-düzəyi ilə məşğul olur. El arasında belə adamlara «məşşatə» deyirlər. Məşşatələr gəlin oğlan evinə köçürülməzdən qabaq saçına, qaşına siyah-sürmə vururlar.

Nigar sultan – bəynişan gəlinin üzü narın süd üzü ilə sığallanır, dilinə-dodağına beçə balı sürtülür, alt-üst geyimlərinə ən bahalı, xoş ətirli ətriyyat çilənir. Təzə gəlinin saçbirçəyində çığa düzəltmək üçün corab mili «iynəsi» ocaqda qızdırılır, sonra suya salınıb isti-isti önündə bir neçə yerdə telindən saçı burulub çığalar düzəldilir. Sözsüz, bu çığalar təzə gəlinin sifətinə xüsusi gözəllik verir. Bundan sonra məşşatə gəlinin dikkəsini düzəldir. Qulaqlarına qızıl tanəsini (sırğasını), barmağına üzüklərini, boğazına, yaxasına sinəbəndini düzür, qoluna bilərziyini taxar. Bir daha təkrar edirik bu daş-qaşlar, bəzək-dözəklər, geyim-keçimlər sultan-nigar bəynişan gəlini bəy evinə hazırlayarkən, təxminən, aşağıdakı zümzümələr, qım-qımaların müşayiəti ilə olunur:

Məşşatə: Ay xeyir-dua siz bu qıza,
Ay siyah-sürmə çəkin ala gözə.
Ay subaylığım qənimi,
Ay elimin gözəl gəlini.

Xor: Özünə qurban, gəlin,
Sözünə qurban, gəlin,
Gözünə qurban, gəlin.

Məşşatə: Ay xınanı yaxım əlinə,
Ay qurban kəsin gəlinə.
Ay xalları qoşa-qoşa,
Ay boybuxunu tamaşa.
Ay üzü xallı gəlin,
Ay dodağı ballı gəlin.

Xor: Özünə qurban, gəlin,
Sözünə qurban, gəlin,
Gözünə qurban, gəlin.

Məşşatə: Ay xəbər verin oğlan evinə,
Ay xələt göndərin göyümə,
Ay gözəl çıxıb rastına,
Ay nəmər verin dostuna.

Xor: Yarına qurban, gəlin,
Arına qurban, gəlin,
Varına qurban, gəlin.

Məşşatə: Ay çaylar daşar, lil gələr,
Ay dəstə-dəstə gül gələr.

Ay gülün birin üzərəm,
Ay saçlarına düzərəm.
Ay gəlin sənin toyunda,
Ay oturub-durub süzərəm.

Xor: Toyuna qurban, gəlin,
Boyuna qurban, gəlin,
Soyuna qurban, gəlin.

Məşşatə: Ay qızıl güllər koldadı,
Ay qızıl saat qoldadı,
Ay qızın ürəyi döyünür,
Ay bəyin gözü yoldadı.

Xor: Dilinə qurban, gəlin,
Elinə qurban, gəlin,
Yoluna qurban, gəlin.

Məşşatə: Ay gəlin, qəm eyləmə,
Ay şadlığı kəm eyləmə.
Şəhdi-şəkər şirin danış,
Üz-gözünü nəm eyləmə.

Xor: Bəzək vurun gəlinə-gəlinə,
Mərcan düzün telinə-telinə.
Telinə qurban, gülünə qurban,
Elinə qurban, yoluna qurban.

Məşşatə: Kələğayı gül-butə,
Yel vura, üzdən ata.

Gün o gün olsun görüm,
Qızım muradına çata.

Xor: Bəzək vurun gəlinə-gəlinə,
İnci düzün telinə-telinə.
Telinə qurban, gülünə qurban,
Elinə qurban, yoluna qurban.

Bu vaxt sağdışı-rəfiqəsi qızın (gəlinin) dilindən zamınkar kimi məşşatə və soldışına, rəfiqələrinə cavab olaraq oxuyur:

El-obamın bəynişan oğlu,
Evimizin şirin noğulu,
Özünə qurban,
Gözünə qurban.
Ay xalları qoşa-qoşa,
Ay boy-buxunu tamaşa.
Ay qaynatamın oğlu,
Ay qaynanamın oğlu.
Ay özü şəkər yarım,
Ay elinə nökər yarım,
Ay özünə qurban yarım,
Ay gözünə qurban yarım,
Ay anamın göyü,
Ay könlümün şöyü.
Göz yaşım selləndi.
Yar gəlmədin, gəlmədin.
Dərdimi bilmədin, bilmədin.
Ay atamın göyü,
Ay könlümün şöyü.
Qara saçım gülləndi,
Yar gəlmədin, gəlmədin,

Dərdimi bilmədin, bilmədin.
Ay babamın göyü,
Ay könlümün şöyü.
Qara birçəyim gülləndi.
Sən gəlmədin, gəlmədin,
Sırrımı bilmədin, bilmədin.
Ay nənəmin göyü,
Ay qurulu öyü.
Ay qaynanamın oğlu,
Ay anamın noğulu.
Sən gəlmədin, gəlmədin,
Dərdimi bilmədin, bilmədin.
Dərdindən saralıb-soldum,
Dərd çəkməkdən kaman oldum.
Niyə gəlmədin, gəlmədin,
Dərdimi bilmədin, bilmədin.
Ay nazına qurban yarım,
Ay sazına qurban yarım.
Ay gözünə qurban yarım,
Ay sözünə qurban yarım.
Ay xalları qoşa-qoşa,
Ay boyu-buxunu tamaşa.

Məşşatə: Qara at nalı neylər, gəlin,
Qara qaş alı neylər, gəlin.
Sənin kimi qəşəng yarı olan
Dövlət-malı neylər, gəlin.

Xor: Ay gözəl-göyçək gəlin,
Ay qara birçək gəlin.
Telinə qurban,

Elinə qurban,
Dilinə qurban.

Məşşatə: Ay dağ başında quzu var,
Ay ahu kimi gözü var.
Ay bir qəlb, bir qəlbi tutsa,
Ay kimin ona sözü var.

Xor: Ay gözü göyçək gəlin,
Ay sözü göyçək gəlin,
Ay üzü göyçək gəlin.
Gözünə qurban,
Sözünə qurban,
Özünə qurban.

Gəlinin əlinə həna yaxma mərasimi

Elat tərəkəmə toy adətində həna yaxma mərasimi gəlin gedən qızın, sağdışı, soldış, nişanlı və ərkən qızların ən şən-şux keçirdikləri sevimli mərasimdir. Bəynişan gəlin oğlan evinə köçürülməzdən əvvəl tərəkəmə elat adət-ənənəsinə görə qız evində hənəyaxma mərasimi təşkil edir. Bu mübah məclisdə çalıb-oxuma, şənlik-şuxluq üzərində qurulur. Məclisin xənəndəsi hənəyaxma mərasimində xorun müşayiəti ilə xeyir-duasına belə başlayır.

Xənəndə: Gəlin baxtın ağ olsun,
Yar-yoldaşın sağ olsun.
Gəlin köçdüyün evdə,
Yanlı çıl-çıraq olsun.

Xor: Al xınanı, ay gəlin,
Yax xınanı, ay gəlin.

Üzün ağ olsun, ay gəlin,
Yarın sağ olsun, ay gəlin.
Ay dişləri mərcan gəlin,
Ay gözləri ceyran gəlin,
Ay boyuna heyran gəlin.

Xanəndə: Ay su gəlsin arxnan,
Tökülsün nova çarxnan.
Yarın yaxanı açsan,
Ay xınalı barmaxnan.

Xor: Al xınanı, a gəlin,
Yax xınanı, a gəlin.
Üzün ağ olsun, a gəlin,
Yarın sağ olsun, a gəlin,
Dişləri mərcan gəlin,
Gözləri ceyran gəlin,
A boyuna heyran gəlin.

Xanəndə: Gözəl soyuna qurban,
Şən-şux toyuna qurban.
Sən yeri, qoy mən baxım
A sərv boyuna qurban.

Xor: Al xınanı, a gəlin,
Yax xınanı, a gəlin.
Üzün ağ olsun, a gəlin,
Yarın sağ olsun, a gəlin,
Dişləri mərcan gəlin,
Gözləri ceyran gəlin,
A boyuna heyran gəlin.

Xınayaxma mərasiminin daha şən-şux keçməsi üçün məclisin xanəndəsi ritmik mahnılar oxuyur. Məclisin ağbir-çəyi bəynişan gəlinin sultan nigar xına mərasimini urvata mindirmək üçün şənliyə toplaşan bütün qızları yandırılmış bəzəkli şamçıraq ətrafında yallı gedə-gedə dəvət edir.

Xanəndə: Ağacda püstə mənəm,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Çiçəkdən dəstə mənəm,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Sevgilimi versələr,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Behiştə istəmənəm,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Ağdı biləyin, gəlin,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Nədir diləyin, gəlin,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Ağacda yarpaq kimi,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Əsir ürəyim, gəlin,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Ay qız adın Gülcanı,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Niyə qırdın fincanı,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Əyil üzündən öpüm,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Sən qardaşının canı,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Ay doğub aşmaq istər,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Al yanaq yaşmaq istər,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Aşiqin yar, qoynunda,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Tərə bulaşmaq istər,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Ay çıxdı ayaz oldu,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Su endi, dayaz oldu,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Yolunu gözləməkdən,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Saçlarım bəyaz oldu,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Araz kimi axaram,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Yandıraram yaxaram,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Gözlərində gözüm var,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Həsrətilə baxaram,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Yazı, yazana qurban,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Yazıb, yozana qurban,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Mənim xoşbəxt günümü,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Sənə düzənə qurban,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Yanağın aldı, gözəl,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Üzündə xaldı, gözəl,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Şəhdi-şərbət yanında,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Dodağın baldı, gözəl,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Yanan çırağ olaydım,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Yoldan iraq olaydım,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Yarım suya gələndə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Sərin bulaq olaydım,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Güləm, gülü neylərəm,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Gülə xidmət eylərəm,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Öz gülümü versələr,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Özgə gülü neylərəm,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Mixək əkdim, gördülər,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: İpək saçın hördülər,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Xoş halına o qızın,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Sevdininə verdilər,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Çıxdım bulaq başına,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Üzük qoydum daşına,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Sevda nədi bilməzdim,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: O da gəldi başıma,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Əzizim, xalxa nə var,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Xal düşmüş, xalxa nə var,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Sən mənimsən, mən sənin,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Bilmirəm, xalxa nə var,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Mənim yanağı al qızım,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: İsaq saçan ulduzum,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Yarın boyuna qurban,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Görmürsənmi yalqızam,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Mixək əkdim ləyənə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Mixək boynun əyənə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Yeddi qurban demişəm,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Əlim ələ dəyənə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Başında ağ şalı var,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Ağ şala oxşarı var,
Yolnan gedən oğlanın,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Yarıma oxşarı var,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Pəncərədən əl eylər,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Əlləri gəl-gəl eylər,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: İki könül bir osla,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Dağdan-daşdan yol eylər.
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Dağlar duman oldu gəl,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Halım yaman oldu gəl,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Aylara vədə verdim,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: İllərin tamam oldu,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Qızıl üzük firuzə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Gedin deyın xoruza,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Banlamasın bu gecə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Yarım gələcək bizə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Qızıl üzük məndədi,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Axtarma cibimdədi,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Dünya gözələ dönsə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Mənim gözüm səndədi,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Boyun-boylar yaraşığı,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Özün toylar yaraşığı,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Anamın sən göyüsən,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: A soylar yaraşığı,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Yarın gözü aladır,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Atam evi qaladır,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Sevməyənlər nə bilsin,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Sevilmək bir bələdi,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Xoruz çeşdi çağırır,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Günü keşdi, çağırır,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Könlümün ol məhbubu,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Gecə keçdi, çağırır,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Qızılgülü oymazlar,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Göyçək yardan doymazlar,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Əyil üzündən öpüm,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Xəlvətlikdi görməzlər,

Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Araz üstə, buz üstə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Kabab yanar köz üstə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Qoy məni öldürsünlər,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Bir ala göz üstə,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Xanəndə: Qol sarı, qolbaq sarı,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Səfərə saldım yara,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Ya rəbbim, sən kömək ol,
Xor: Yar-yar, yar-yar.
Xanəndə: Axşama yetir yarı,
Xor: Yar-yar, yar-yar.

Şax qaldırma

Toyların xüsusi yaraşığından biri də həm gəlinin və həm də təzə bəyin sağdışları tərəfindən qaldırdıqları şaxdır. Şax qaldırma əsasən axşam-şər addadıqdan sonra qaldırılır. Adətən, Şax qara zurnanın müşayiəti ilə çoxlu lopa işığında qaldırılır. Həm qız, həm də oğlanın sağdışları şam, naz-nemət, şirniyyat, çərəzlə xüsusi zövqlə bəzədilmiş evinə gətirirlər. Bu vaxt şax qaldıran elat cavanları ayqaranlıq gecədə göyə güllə atıb, öz aləmlərində şər qüvvələri qorxudur-qovurlar. Şax qaldırılanda yol uzunluğunu cavanlar istədikləri və ya gözaltı etdikləri qızları alma atırlar. Hətta el-obanın bu adətinə uyğun belə bir bayatısı da vardır:

Toyda alma atarlar,
Barmaq üstə tutarlar.
Mən nadanam bilmirəm,
Yarı necə tutarlar.

Sağdış-soldışın şaxı gətirildikdən sonra oğlan evində yemək-içmək verilir, aşiq-xanəndə oxuyur. Axşam olduqda isə işıqlı, yaraşıqlı bəzədilmiş toyxanada toy babasının başçılığı ilə mağar başlanır. Toy mağarı da olduqca şən-şux keçir. Cavanlar, eləcə də qocalar toyda qohum-əqrabəsini oynatmaq, əllərinə şabaş vermək, oynayanların və həmçinin yaxın adamlarının toyçunun (dəf vuranın) vasitəsi ilə adlarını çığırtırlar. Məs: «Ay şabaş, gəl yavaş-yavaş», «Sağ olsun oynayanlar», «Sağ olsun oynayanın atası, qardaşları», «Sağ olsun bəyimiz-gəlinimiz», «Sağ olsun toy sahibi», «Ay şabaş, gəl yavaş-yavaş» – deyə toyçu hay-haray salır. Mağarda Oğuz tərəkəmələrinin daha bir başqa-maraqlı adət-ənənəsilə də tanış oluruq.

Gözaltısı mağara gedən oğlan ya bacısı, ya ən yaxın qohumunu oynadır, əlinə şabaş verir. Gözaltı etdiyi qızı bacısının və ya ən yaxın qohumunun vasitəsi ilə oyuna dəvət etdirir. Qızın əlinə şabaş verdikdən sonra bacısının və ya ən yaxın qohumunun baş örpəyini gözaltısının boynuna dolayır. Əgər gözaltı edilən qız oğlana heç bir müqavimət göstərmirsə, elə həminə andan toy-mağarda söz-söhbət ildırım sürəti ilə yayılır ki, bə bilməzsənmi, filan kəsin qızı, filankəsin oğluna «hə» razılığı verdi.

Bel bağlama

Gəlin ata evindən köçərkən qardaşın bacısının belini bağlaması /nədənsə, bəzi bölgələrdə bu mərasim gəlinin

qaynı tərəfindən edilir/, qapı basdı, ana südü haqqı kimi məsələlər də icra olunur. Bütün bu mərasimlərdə oğlan evi qız evinin adamlarına müəyyən məbləğdə pul verməklə həyata keçirirlər. Hətta bu barədə el-oba toylarında xanəndlər hər bir mərasimə uyğun tərəflərin dilindən mahnılar da oxuyurlar. Məsələn, gəlin gedən qızın dilindən:

Mən gedirəm bəy evinə,
Ay ana, ana,
Günləri sana.
Gedirəm axa,
Gedirəm axa.

Sağdış-soldış yol üstədir,
Ana, nə desən göz üstədir,
Mənim yarım igid-ərdir
Sözü şirin-şəkər el istədir.

Ay ana, ana,
Günləri sana,
Gedirəm axa,
Gedirəm axa.

Atlarımız yəhərlidir,
Qızıl, gümüş sinəbəndlidir,
Ana, məndən arxayın ol,
Sənin göyün hünərlidir.
Ay ana, ana,
Günləri sana,
Gedirəm axa,
Gedirəm axa.

Tərəkəmə elat adət-ənənəsinə görə, «Bel bağlama» və ya «Bel qurşımı» mərhələsində oğlan-qız evi arasında «Qapı basdı», «Süd pulu» kimi bir-birini tamamlayan bir növ yaxşı mənada «mübahisələr» də olur. Sözsüz, bu «mübahisələr» oğlan evi tərəfindən tez də yoluna qoyulur. Elə bu vaxt qız evindən təzə gəlinin baldızı və ya yengəsi bəynişan ata evindən çıxaranda qız evinə qıjat vermək üçün oxuyur:

Çaylar daşar, lil gələr,
Dəstə-dəstə gül gələr.
Güllərin birin üzərəm,
Gəlin, saçına düzərəm.
Qardaşımın ilk toyudu,
Oturub-durub süzərəm.
Ay gəlin, boyuna qurban,
Ay qardaş, toyuna qurban.
Ay gəlin, hoydu gəlin,
Bu gün böyük toydu, gəlin.
Toyuna qurban,
Hoyuna qurban,
Soyuna qurban.

Xor baldızın və ya yengəsinin səsinə səs verib oxuyur:

Al almağa gəlmişik,
Şal almağa gəlmişik.
Biz oğlan tərəfiyik,
Gəlin aparmağa gəlmişik.
Dirəyinizi qoparmağa gəlmişik.
Ürəyinizi qoparmağa gəlmişik.
Ay gəlin, boyuna qurban,
Ay gəlin, hoyuna qurban,

Ay gəlin, toyuna qurban,
Ay gəlin, soyuna qurban,
Ay gəlin, üzün ağ olsun.
Ay gəlin, el-oban sağ olsun.
Ay gəlin, özünə qurban,
Ay gəlin sözünə qurban.

Özünü oğlan evi yanında sındırmayan sultan nigar-
bəynişan qız tərəfi də öz tərəfindən:

A quda, al almağa tələsimə,
Törksin şal almağa tələsimə.
Qohum olduq, yad olmadıq,
Acı danışmağa tələsimə.
Qızım, üzün ağ olsun,
Qudalarım sağ olsun.
Get, sanına qurban,
Canını qurban,
Şanını qurban.

Oğlan-qız evinin duet-dialogu qurtarar-qurtarmaz qara zurnada «Gəlin atlandı» havası zilə çəkilir. Toy evindən gəlinin arabası-maşını oğlan evinə yön olar.

Yol dəyişmə

Toy evindən gəlin atlananda, yolda elat adətinə görə, üç dəfə yol dəyişdirilir. Bu, ona görə edilir ki, gəlin getdiyi yolla tez atası evinə qayıtmasın, bütün çətinliklərə dözüb gəlin köçdüyü evdə qayım-qədım olsun, ev-eşik, oğul-uşaq sahibi olsun. Gəlin ata evindən atlananda (köçəndə) oğlan evinin adamları olduqca ayıq-sayıq olurlar ki, gəlinin mindiyi atın qarnı altından (arabanın, maşının çarxı-təkərləri arasında) qara daş atılsın. Toy sahibinin evladının xoş-

bəxtliyini istəməyənlər qara daş atmaqla, bəylə-gəlinin bəxtini bağlayırlar. Gəlin bəy evinə-qapısına düşənə qədər cavanların toyqabağını kəsib, toy sahibindən nəmər almaları da elat adət-ənənələrindəndir.

Toyların şən-şuxluğundan birisi də toy zamanı nəmərə at sürmək, nişana ox atmaq (hazırda güllə atmaq), gəncələrin, həmçinin, orta yaşlı kişilərin dirədöymə oynamaq, güləşmək, elat pəhləvanları zorxana proqramı göstərmək kimi maraqlı oyunları, hoqqa çıxarmaları da tərəkəmə toylarının yadda qalan maraqlı cəhətlərindəndir.

Toyların keçirildiyi günlərdə (bu günlərin sayı nağıllarda, dastanlarda 40, 9, 7, 3 gün göstərilir. Bu sətirlərin müəllifi anadan olduğu Kəmərlı kəndində 7 gün, hazırda isə 3 gün keçirildiyinin şahididir) toyun daha şən-şux, süfrə bol keçməsi üçün süfrə ağsaqqalı tərəfindən əmi-dayı və daha başqa yaxın qohumlar «cərimə» edilir. Onlar «cərimə əvəzi» heyvan gətirirlər, kəsirlər. Bu şuxluq əslində tərəkəmə toylarında süfrənin nemət bolluğu üçün edilir.

Toyların ən maraqlı cəhətlərindən birisi də gəlinin bəy evinin doqqazına çatdığı andan başlayır. Elə ki, bəy nişan nigar xanım oğlan evinin doqqazına çatdı, onu qaynana, baldız, elti, yengələr, sağdış-soldışlar, uvuxla atdan (hazırda arabadan, maşından) endirirlər. Bəy və gəlini doqqazda yolun tən ortasında yandırılmış üzərinə üzərlik, düz səpilmiş ocağın başına üç dəfə dolandırdıqdan sonra onların başına-üzünə üzərlik tüstüsü verib, başına duz dolayıb ocağa atırlar. Bununla da, pis sözü, yaman gözü, bəd nəzəri onlardan iraq edirlər. Bəylə gəlinin önünə güzgü tutulmuş tərzdə elə ki, doqqazdan həyəətə daxil oldu zurnaçılar «Vağzalı» havası çalır. Qaynana, qaynata oyuna girir. Başından noğul, şirniyə, gümüş pul səpir, bir fincan şərbət verir:

Qızım-qızım, qız gəlin,
Əl-ayağı düz gəlin.
Yeddi oğul istərəm,
Bircə dənə qız gəlin.

A elimin qızı,
A evimin duzu.
Özünə qurban, balam,
Sözünə qurban, balam,
Gözünə qurban, balam.
A xalları qoşa-qoşa,
A boy-buxunu tamaşa.

Xeyir-dua verin gəlnimə,
Ay bal bələnsin dilinə.
Ay şabaş verin əlinə,
Ay xəbər verin elimə.

A gülüm-çiçəyim,
A gözəl-göyçəyim,
A tox qara birçəyim.
Özünə qurban,
Gözünə qurban,
A mənim gəlnim,
A mənim ağ günüm,

Anam-bacım, qız gəlin,
Əl-ayağı düz gəlin.
Yeddi oğul istərəm,
Bircə dənə qız gəlin.

Əzizinəm, ay gəlin,
Ulduz gəlin, Ay gəlin.
Bizim eldə-obada,
Varmı sənə tay, gəlin.

A ceyran balam,
A heyran balam,
A reyhan balam,
A telinə qurban,
A elinə qurban.

A yanağı alma gəlin,
A şirin-salma gəlin.
Gəlişinə qurban,
A yerişinə qurban.

Bu vaxt oyuna ara verilir. Müğənni-xanəndələrin müsəyiəti ilə gah ciddi, gah da zarafatyana mahnılar oxunur.

Bu mahnılar, təxminən, aşağıdakılardan ibarətdir.

Müğənni:

Ay gəlin, evlər ayrır,dir,
Əylən, gəlin, əylən, gəlin.
Bizim elin adətini,
Öyrən, gəlin, öyrən, gəlin.

Ay bu gecə Ay doğacaq,
Əylən, gəlin, əylən, gəlin.
Ay bacılar oynayacaq,
Öyrən, gəlin, öyrən, gəlin.

Ay ata evi dar olar,
Əylən, gəlin, əylən, gəlin.

Ay qaynanalar kar olar,
Öyrən, gəlin, öyrən, gəlin.

Ay qayğına qalmasalar,
Əylən, gəlin, əylən, gəlin.
Ay sənə baxan yar olar,
Öyrən, gəlin, öyrən, gəlin.

Ay gəlin var işsiz duran,
Əylən, gəlin, əylən, gəlin.
Ay gəlin var evlər qurar,
Öyrən, gəlin, öyrən, gəlin.

Xanəndələr oxumağa, çalmağa ara verirlər. Qaynata əbrişim qoçu bəylə gəlinin başına üç dəfə dolandardaqdan sonra üzü qibləyə onların ayaqları altında kəsilir. Bəylə gəlini qurbanın üzərindən keçir. Yenidən qara zurnanın sədaları ucalır. Bütün qohumlar – ata, ana, nənə-baba, bacı-qardaş, əmi-dayı, xala, mama, bibi, sağdış-soldış, bir sözlə, bəylə-gəlinin ən yaxın qohum-əqrabaları oynayır, bəylə-gəlinin başından pul, noğul tökürlər ki, qurduqları ailə möhkəm olsun, bir-birilə şirin, mehriban dolansınlar. Elat tərəkəmlərinin inamına görə, təzə bəylə-gəlinin ayağı altında qurban kəsib, üstündən keçirəndə, başlarına sikkə, şirniyyat tökəndə ata-ana edir ki, ölkədə əmin-amanlıq olsun. Qoyun qurdla otlasın, elatda-ölkədə bolluq olsun, uşaq doğuşu, xüsusilə oğlan uşağı, artsın, ailədə dedi-qodu olmasın. Elə ki, bəylə gəlin bəy otağına keçir, bu vaxt qara zurna susur. Söz aşığı-xanəndəyə verilir. Onlar da məclisdə bir neçə xanəşən-şux, müdrik havacat oxuduqdan sonra məclisin «Düvaqqapma» sı, «Müxəmməs», saz-aşiq havasında oxunur.

Adətən, məclis «Duvaqqapması» nəsihət, vəsiyyəət üzərində qurulmuş müdrik, aqıl kəlamlardan ibarət olur. Necə ki:

Bu gün bir gözəl görmüşəm,
Yusif Kənan dan betər,
Lalə yanaq, ayna qabaq,
Huriyi-qılmandan betər.
Göz görüb gül camalın,
Bağrım olub qandan betər.
Dərdlərə dərman eyləyən,
Həkimi-Loğmandan betər.
Yandırar eşqi məni,
Atəşi-suzandan betər.

Ay gözəl, mürvət elə,
Əsli deyib yandı Kərəm.
Səhrada Məcnun kimi,
Leyli deyib ah eylərəm.
Şirinin Fərhadı tək,
Sahibi-sənan-düşərəm.
Şeyx Sənan öz şövqündən
Söylədi, billah, kafərəm.
Həsərətindən mən olmuşam,
Ol Şeyx Sənan dan betər.

Hüsnün ərsin zinətidi,
Qaşın hilala vermərəm.
Süleymandan həşəmətli,
Şəni cəlala vermərəm.
Ləblərindi şəhdi-şəkər,
Ləzzətdə bala vermərəm.
Telinin mən bir muyunu,

Güllü-mahalı vermərəm.
Ay qabağının şöləsi,
Mehri dirəxşandan betər.

Görməmişəm mən bir belə,
Gözəllər şahı, müxtəsər.
Üzün görüb ayrı düşən,
Tez çəkər ahı, müxtəsər.
Camalı xəcil eylər,
Şəms ilə mahı, müxtəsər.
Bilmirəm ki, mən xəstənin,
Nədir günahı, müxtəsər.
Başından aşan dərdimi,
Eləyir tuğyandan betər.

Ələsgərəm, bir fəhm elə,
Gözəllər sərdarıdı bu,
Hüsündə Züleyxa tək,
Firiştə, kirdarıdı bu,
Yer üzündə varmı tayı,
Görən kimin yaradı bu.
Dahanı gül qönçəsi,
Dəndanı mirvaridi bu.
Ləblərin ləzzəti var,
Kevrəri-rizvandan betər.

Aşıq məclisdə «Duvaqqapma» nı qurtarar-qartarmaz qara zurna «marş» havasını zilə çəkir. Bu isə toy məclisinin qurtarması, hər kəsin evinə getməsi işarəsidir. Elə bu vaxt qaynana bəy otağına keçən gəlinin qapı astanasında ayaqları altına boşqab qoyur. Gəlin həmin boşqabı dabanının zərbi ilə sındırır ki, o, bütün ailə çətinliklərinə dözəcək, tilsimləri

sındıracaq, gəlidiyi evdə ayağı sayalı, qayim-qadın, gəlin-ana olacaq, yalnız öləndə bu evdən köndələn çıxacaq. Qaynatasına, qaynanasına, baldızına, qaynına başucalığı gətirəcəkdir. Bu vaxt qaynana gəlinin, oğlunun dodaqlarına beçə balı sürtüb, məclis əhlinə şərbət paylayır ki, təzə bəylə-gəlin ailəsində şirinlik olsun, dedi-qodu ev-eşikdən iraq olsun. Ailədə dinclik olsun. Bəylə-gəlin bəylik otağına keçəndə üzərlik tütüsünün tütüyəsini qoxudur ki, pis sözdən, pis gözdən uzaq olsunlar. Adət-ənənəyə görə, bəy otağına daxil olanda tərəflərdən kim birinci o birinin ayağını bassa, o evdə-ailədə həmişə sözü ötən, hakimi-mütləq olacaqdır.

Üzağlığı

El adət-ənənəsində üzağlığı olduqca sərtidir. Həm bəyin, həm də gəlinin sağdışları, yengələri zifaf gecəsini yatırırlar. Elə ki, gəlinin üzü ağ çıxdı, o saat bəyin sağdışı oğlan və eləcə də qızın qohumlarına göz aydınlığı vermək üçün göyə üç fişəng və ya güllə atırlar. Səhərisi tərəflər qızın bəkirəliyini yaxın qohum-qonşularına üzağlığı kimi nümayiş etdirirlər. Qaynana sağdış, soldış, yengələrə müjdə üçün nəmər paylayır. Gəlinə quymaq bişirir. Bəylə-gəlin öz bəylik otağından yeddi gün çıxmır. Axşamlar onlar üçün bəzədilmiş şam-çıraqqlı şaxdan mer-meyvə, şirniyyat yeyir. Hər axşam otaqda yeddi şam yandırılır ki, onlar yatanda şər qüvvə onlara toxunmasın. Bu mərasim yalnız gəlinin ən yaxın qohumları, ana-bacı, sağdış-soldışu axar bulaq, su başına aparıb, əl-üzünü yudurduqdan, su üzərindən üç dəfə keçirdikdən, sağ-sol çiyindən üç dəfə pak su atdıqdan, ağırlığını-uğurluğunu tökdükdən sonra həmin şamlar eləzidilir. Bəy-gəlin otağına yenidən yandırılmış üzərlik gətirilir.

Onun tütyə-tüstüsünü otağın, yatağın başına üç dəfə dolandırılar. Evin astanasından dəvətikanı asılır ki, onlara bədnəzər toxunmasın. Bu gündən sonra gəlin ev-eşikdə, həyat-bacada, iş-gücdə görmək üçün sərbəst hərəkət etmək ixtiyarına malikdir.

3. TOY GECƏSİNDƏN SONRAKI MƏRHƏLƏ

Bu mərhələ bəyin sağdış-soldışın gəlinin üzəğliğından sonra göyə atəş açması və ya ən qədimlərdə 3 şərəbulanın (ağac dəstəyinə sarımiş parçanın neftlə isladılıb yandırıldıqdan sonra göyə atılmasına şərəbulan deyirlər) atılması ilə başlanır. Bu gəlinin halal süd əmdiyyinin, üzəğliğının müjdəsidir. Bu vaxt oğlanın anası, bacısı və ən yaxın adamları, sağdış-soldışına müjdə üçün nəmər verirlər. Səhər tezdən isə gəlinin qız və oğlanın yengələri, sağdış-soldışları oğlanın qohumlarına və ən yaxın qonşularına təzə gəlinin sultan nigarlığını, üz ağlığını göstərib nümayiş etdirirlər. Qaynana, oğlanın bacısı və yaxın qohumları qızın yengəsinə və sağdış-solduşuna gəlinin üzəğliğı-halallığı üçün bəxşiş verib yola salırlar.

Tərəkəmələrdə bu mübarək üzəğliğına yüksək qiymət verildiyi kimi, ən ağır tədbirləri görmələri də olmuşdur. Belə ki, gəlin sultan nigar-bakirə olmadıqda, onun saçı qırılır, donunun arxa-qabağı kəsilir, üz-gözünə kömür çəkilib, eşşəyə tərsinə mindirilib, əl-ayağı sarımiş tərdə günün-günortada çağında atası evinə göndərilir. Sözsüz, bu üzqaralığın sonrakı aqibəti həmin qız üçün məlumdur.

Toydan sonrakı mərhələdən biri də gəlinin qaynata-qaynana evinə gəldiyi 7-ci gündə gəlini tər-təmiz yuyundurduqdan sonra önünə qırmızı lent bağlanmış ayna (güzgü) tutularaq yengələri, sağdış-soldışları, oğlanın bacısı və yaxın qo-

humları tərəfindən axar su-bulaq başına çıxarılması, əl-üzünü yuyub, 3 dəfə suyun üstündən o tərəf bu tərəfə keçirilib, ağırlığını-uğurluğunu tökməsidir. Gəlin axar su başından qayıtdıqdan sonra qaynana gəlinin başına üç dəfə od dolandırır. Sonra onun üz-gözünə üzərlik tüstüsü verib burnuna qoxudur-iyədir. Qaynana isə gəlinin üşəncindən bir qızıl qaşlı üzük, biləzik və ya ən bahalı parçadan don, kofta verib, gəlinin «Elgördü» sü, «Üzəçıxdı» sı münasibəti ilə şirin süfrə açır.

Toydan sonrakı mərhələdən birisi gəlinin anasının ikinci həftəsindən sonra göyünü görməyə gəlməsidir. Bu mərhələdə gəlinin qızlıq yengəsi, sağdış-soldış, bacısı və ən yaxın qohumları iştirak edir. Qaynana göyünü görmək üçün ona bir dəst ən bahalı parçadan kostyum-şalvar, üz köynəyi, kəmə, ayaqqabı (qədimlərdə bu qızqıytaran qaşburunu bağlı çarıq, bahalı papaq, corab, dolaq, çuxa, xəncər) və s. və i. yanaşı, 7 ələk qattdama, əydək, fəsəli, şirniyyat gətirir. Yengə, sağdış-soldış da öz növbəsində göyə-yeznəyə, kürəkənə öz hədiyyəsini verirlər.

Toydan sonrakı mərhələdən biri də oğlanın-göyün həyat yoldaşı-arvadı ilə 20 gündən sonra qaynata-qaynanası ilə ayaq açmasıdır.

Bütün bu mərhələlər bəzi dəyişikliyə uğrasa da, indi də özünü Oğuz tərəkəmələri adət-ənənəsində saxlamaqdadır.

Qazax mahalının toy-nişan adət-ənənələri bir daha göstərir ki, biz xalqımızın üzağlığı ailə-məişət mərasimləri ilə çox ciddi məşğul olmalıyıq. Bu, bizim xalqın etik-estetik salnaməsidir.

Ümumi tanışlıq üçün qədirbilən oxucularımızı təqdim etdiyimiz Qazax mahalının toy-nişan mərasimləri, şübhəsiz, Mil, Şirvan, Şəki, Qarabağ və həmçinin Gəncə, Borçalı, Şəmkir, Şəmsəddin bölgələrində və eləcə də Cənubi Azər-

baycanda oxşar cəhətləri olsa da, fərqli cəhətləri də vardır. Bu mənada biz toy-nişan mərasimlərimiz bölgələrimiz üzrə yazıya almaqla kifayətlənməməliyik. Onlardan çoxseriyalı bədii filimlər də çəkməliyik. Bizcə, bu gələcək nəsillərimiz üçün və həmçinin sərhəd hüdudlarımızdan kənar da yaşayan soydaşlarımız üçün də çox maraqlı olardı. Bu həm də başqa dinli, dilli xalqlar arasında milli mədəniyyətimizi, adət-ənənəmizi təbliğ baxımından da az rol oynamazdı. Xüsusilə, əsrlərlə xalqımız haqqında sərhəd hüdudlarımızda bədnam qonşularımızın yaydıqları böhtan təbliğatı alt-üst edər. Dünya ədəbi-ictimaiyyəti qarşısında canlı yayımla əsl həqiqəti açıqlayar.

YAS MƏRASİMLƏRİ

Yas mərasimi əslində bütün bəşər övladlarının anlamında Xeyir və Şər qüvvələri «Olum və Ölüm» haqqında həyat idealleridir ki, bu da öz izlərini «Avesta», «Orxon və Yenisey», «Kitabi-Dədə Qorqud», «Oğuz Kağan», «Alpamış», «Manas» kimi ölməz abidələrimizdə, saysız-hesabsız türk-oğuz əfsanə, əsatirlərində, xalq deyimlərində-duyumlarında özünü qoruyub saxlamışdır.

Bu bir həqiqətdir ki, xalq mərasimlərimiz içərisində yas mərasiminin öz yeri vardır. Yas mərasimində əsas məsələ mərhumun can verməsindən, ta ili tamam olan müddət ərəfəsinə qədər ölü sahibinin görəcəyi məsələlərlə bağlı olan işlərdir. Əvvəli-əbədi dünyada bütün yaranmışların bir əvvəli, bir də sonu vardır. Məhz bu yaranmışların gəlişi əvvəl, gedişi sonudur. İnsan ömrünün sonu «axirət aləmi» adlanır. Bu axirət aləmi o deməkdir ki, insana bəxş olunan ömür tamama yetirəndə Ölüm mələyi-Əzrayil Tanrı-Təlanın bəndəsinə bəxş etdiyi pak ruhu geri alır. Bununla belə, Tanrı buyruğunda – Qurani-Kərimdə buyrulur ki, ruh ölməzdir, ölən bədəndir, həyatla vidalaşan insanın ölümqabağı göz qapağı enir, göz nahiyəsinə qara kölgə çökür, kirpiklər sanki uzanır, gözün ağ hissəsi bozbulanlıq olur. Elat tərəkəmələri arasında xəstədə tənqinəfslik-boğulma halları ilə yanaşı, nəfəs yolunun daralması – güclü xırıltı başlanır. Bu vaxt elat adətinə görə, xəstənin üzü Qibləyə çevrilməli, başaltı bir qədər uca edilməlidir. Ölümqabağı xəstənin ən yaxın, qohum-əqrabaları ilə halallaşması, onlardan halallıq alması, ailə üzvlərinə vəsiyyət etməsi məhz mərhumun yüngülləşməsi sanılır. Belə halda elat türk-müsəlman tərəkəmələri ölümqabağı xəstənin rahat canverməsi, kəlmeyi-şəhadət gətirməsi

üçün mərhumun iman gətirdiyi bir nəfər ona kömək etməlidir. Yaxşı olar ki, Həzrəti Məhəmməd Əleyhissəlamın buyurduğu kimi: «Ölülərinizə la ilahə illahı tələqin ediniz», «Son sözü la ilahə illah olan Cənnətə gedər» – kəlamını riyayət edilməlidir ki, xəstə adam da ölümqabağı inam gətirdiyi adam kimi dini-imana şəkkl etmədən kəlmeyi-şəhadətini söyləyə bilsin. Mərhum canını tapşırırdıqdan sonra ölünün çənəsi başı üzərindən bir təmiz ağ ilə bağlanır. Vəfat edənin gözləri açıq qalmamaq üçün qapanıb yuxardan aşağıya sığanır. Əlləri hər iki tərəfindən yanına uzadılır. Qurani-Kərimin buyruğuna görə, bunu edən imanlı adam: «Allah adı və Allah Rəsulunun dini üzərində olsun. Ey Allahım, sən bu bəndəyin işini əzab çəkməkdən düzəlt, bundan sonra halını sıxıntısız, əzabsız elə. Səni görməklə bunu behiştik eylə, gətirdiyi dünyanı, ayrıldığı dünyadan xeyirli elə» – deyər dua edir. Bundan sonra mərhumun üzərinə təmiz bir mələfə çəkilir (örtülür). Mərhumun qarın nahiyəsi şişməməsi üçün üzərinə ya dəmir parçası və ya güzgü qoyulur. Türk müsəlman tərəkəmələrinin möhkəm inamına görə, mərhum məsciddə yuyulub gətirilməmiş onun üzərində Quran oxumaq olmaz.

Ölü yuyulduqdan sonra mərhumun bədəni tər-təmiz qurulanır ki, kəfən islanmasın. Bundan sonra mərhuma kəfən göynəyi geydirilir. Dini adətə görə, kəfən göynəyi üç cür olur:

1. Sünnət kəfəni;
2. Kifayət kəfəni;
3. Zərurət kəfəni.

Sünnət kəfəni daha məqsədəuyğun hesab edilir. Həzrət Məhəmməd Əleyhissəlamın buyurmasına görə, hər kim bir ölü yuyarsa Allah o kimsənin 40 böyük günahını əff edər. Hər kim bir mərhumu kəfənləyर्सə Allahın razılığı ilə

mələklər ona Cənnətdə arxalıq geydirər. Kim bir mərhuma qəbir qazar, onu dəfn eyləyर्सә Allahın savabını qazanar. Türk müsəlman tərəkəmə adət-ənənəsinə görə, sözsüz, qohum-əqrabəsi olan öz ölüsünü urvatla dəfn edir. Kimsəsi olmayanları isə elatda, oba-oymaqda, kənddə ən pak, əməli salih, imkanlı şəxslər dəfn-kəfən edə bilər. Bu qəbil dəfn ölənə hörmət kimi Allah taala tərəfindən savab buyrulur.

Cənazə namazının qılınmasını dördüdür:

1. Ölənün mütləq müsəlman olması. Əgər ölən müsəlman deyilsə, islam adət-ənənəsinə görə ona namaz qılmaq olmaz. Ölənün müsəlman olmasına şahid və tutarlı dəlil lazımdır.

2. Ölü yuyulduqdan sonra təmiz ağla kəfənlənməli və mərhumun cənazəsi qoyulduğu yer tər-təmiz, pak olmalıdır.

3. Mərhumun vücudu mütləq dəfn mərasiminə gələnlərin-camaatın gözləri önündə olmalıdır.

4. Mərhumun meyiti bütöv olmalıdır. Əgər ölünün bədən üzvləri tanınmaz hala salınıb, bədəninin müəyyən hissəsinin olmaması aşkardırsa, yara yeri həddindən çoxdırsa, bədən paradırsa, baş-beyin yerində deyilsə, işgəncə çox verilibsə, ölüyə namaz qılınmaz, o ölü yuyulmaz, bir təmiz ağa bükülərək dəfn edilir.

Namaza duran, namaz qılan şəxs pak olmalı. Üzürsüz olaraq bir şeyin-əşyanın üzərində oturması qanunsuz sayılır. Bu qəbil namazı Quran yasaq edir. Hər bir müsəlman yuxarıda sayılan namaz adətinə ciddi əməl etməlidir.

Cənazə namazlarının sünətləri dördüdür:

1. İmam, ölünün köksü bərabərində durur. Camaatda onun arxasında namaza durur. Camaata mərhumun kişi, qadın cinsindən olduğu bildirilir. Yəni «Allah üçün namaza, ölü üçün duaya, ər kişi (və ya qadın) niyyətinə uydum

hazır olan inama» deyə ürəkdən niyyət edib imamın arxasından təkbir alınır.

İlk təkbiri alarkən əllər qulağın arxasında qaldırılıb endirilərək göbək altında çarpazlanır.

2. Birinci təkbirdən sonra «Sübhanəkə allahümə...» oxunur.

3. İkinci təkbirdən sonra Peyğəmbərdən salat gətirilir: «Allahümə salli alə Mühəmmədin və alə Əli Mühəmməd...» oxunur.

4. Üçüncü təkbirdən sonra mərhuma öz nəfsinə və əhli müsəlmanlara dua edilir ki: «Allahım! Bizim dirilərimizi, ölürlərimizi hazır olanlarımızı və olmayanlarımızı, kişilərimizi, qadınlarımızı, böyüklərimizi və uşaqlarımızı böyüklüyünə bağışla.

Allahım! Bizdən yaşatdıqlarını İslam üzrə yaşat. Bizdən öldürdüklerinizi iman üzrə öldür. Bilxassə, bu ölüyə də sən sevinc, rahatlıq bəxş eylə.

Ya Rəbb! Əgər bu ölü, yaxşı isə ehсанını artır, əgər günahkar adam isə günahlarından keç... Sən ey mərhəmətlilərin mərhəmətlisi»...

Dua bilməyənlər isə: «Allahım! Məni, onu və bütün sənə inananları birdi birliyinə bağışla» deməklə günah və alarının bağışlanması üçün özlərinə təsəlli verirlər.

Türk müsəlman tərəkəmələrinin mükəmməl adət-ənənəsinə görə, Allah buyruğunda deyildi ki kimi, körpə uşaq /çağa/ anadan sağ-salamat olub, çığır-bağır çıxarıb ölərsə, onda dini adətə görə, əvvəl-əvvəl olan çağaya ad qoyulur, sonra yuyulub kəfənləşir və ümumi qayda ilə namaz qılınır.

Türk müsəlman tərəkəmələri anadan ölü doğulmuş çağaya namaz qılmazlar. Amma ölü doğulmuş cocuğa ad qoyulub, yuyulur və təmiz bir ağa bükülüb dəfn olunur.

Bununla belə, türk müsəlman tərəkəmələri ana uşaq üstə rəhmətə gedərsə, onun qoynundakı çağa sağdırsa, o vaxt ölmüş ananın üzərində cərahiyyə əməliyyatı keçirilir və uşaq ana bədənindən azad edilir.

Türk müsəlman tərəkəmələrinin əqidəsinə görə, uşaq üstündə ölən analar dünyasını dəyişəndə sorğu-suala tutulmur, onlar cənnətə gedir.

Türk müsəlman tərəkəmələrin inamına görə qisas nəticəsində öldürülən mərhum yuyulub, dəfn-kəfən edilib, üstündə namaz qılınır. Əgər bir bəndə yol kəsib, zinakarlıq edib, ata-anasından birini və ya başqasını zorla boğub öldürərsə, belə adamların pis əməl üzərində özü öldürülərsə onun üzərində namaz qılınmaz.

Adətə görə, cənazə namazı qılından sonra tabutun dörd ayağından tutub götürmək sünətdir.

Türk müsəlman tərəkəmələrinin adətinə görə, cənazəni qəbirə qədər ən azı qırx adam aparmalıdır. Cənazə qəbirə aparılarkən tabutu yerdən qaldırmaq üçün hər tərəfdən dörd kişi cənazəni çiyinə qaldırmalıdır. Cənazəni qəbirə apararkən adamlar sürətlə və tabutu çiyindən aşağı salmadan aparmalıdırlar. Cənazə aparılarkən ucadan danışmaq, tabut çiyindən endirilmədən əyləşmək yasaq edilir.

Cənazə aparılarkən dörd kişi əvvəlcə tabutu qırx addım apardıqdan sonra, cənazənin sol başından tutulur və sağ çiyinə alınır. Bundan sonra on addım aparılır. Daha sonra onu apanlar tabutun sağ tərəfinə keçib cənazənin ön qolunu çiyinə qaldırırlar və yenə də on addım aparırlar. Ən sonda isə tabutun arxa qolu çiyinə qaldırılıb, on addım irəli aparılır. Beləliklə, tabut qırx addım irəli aparılır. Bir qədər öncə dediyimiz kimi, cənazənin apanlar mərhumun qəbrinə çatana qədər bir-biri ilə danışmamalıdır. Hər kəs öz

ürəyində zikir etməlidir. Quran oxuyunlar da, həmçinin zikir edə-edə ürəyində oxumalıdırlar. Ucadan Quran oxumaq olmaz. Tabut aparılarkən saç yolmaq olmaz. Ağlayan ürəyindən sakitcə için-için ağlaya bilər.

Türk müsəlman tərəkəmlərinin inamına görə, ölü namazı dəfindən əvvəl başlanır. Ölənin başı üstündə meyitə yaxın, əgər qadıncırsa bir qədər aralı durub dua oxuyur.

Ölü qəbirə sallanmazdan əvvəl molla sağ əli ilə meyiti sağ çiyinə, sol əli ilə sol çiyinə qoyub onu bərk-bərk silkələyir, əyilib ölünün qulağına üç dəfə: «Eşit, bil, aqah ol, ya (ölümün şəxsi adı çəkilir) filankəs».

İslam dini ölünün arxasınca, qəbirstanda ucadan ağlamağı, yaxın övladlarının, qohum-əqrabasının özünə cəbr eləməsi: üz cırması, saç yolması, yaxa yırtması, vay-şivən qoparıb huy çəkməsi kimi məsələ günah hesab edir. bu kimi gərəksiz işlər görməyi məsləhət görmür. Günah hesab edir, halbuki, bu kimi özünə fiziki əzab vermə tərəkəmlər arasında daha ziyadə şəkildədir.

Ölünün şərəfli dəfn üçün onun şan-şöhrətini dəfin mərasiminə yığılanlara daha aydın, daha yaxşı çatdırmaq üçün xüsusi istedadı olan, özündən söz düzüb-qoşan ağıçılardan istifadə hazırda da davam edir.

Sözsüz, ölü haqqında şərəfətli deyimlər, öyümlər ölünün elinə-obasına, ailəsinə təskinlikdir ki, bu qəbil adət-ənənə bu gün də yaşadılmaqdadır. Bununla belə yer evladı bilməlidir ki, kimliyindən aslı olmayaraq, qəbir türk müsəlman tərəkəmləri içərisində hər kəsin haqq dünyada pənah gətirdiyi müqəddəs ziyarətkahdır. Qəbir tərəkəmə elat adətində görə, ən azı yarım adam boyu dərinliyində və məhrumun qəbirə yerləşdirilə bilinəcək enində və uzununda qa-

zılmalıdır. Sözsüz, qəbir nə qədər dərin qazılsa yaxşıdır. Qadın qəbiri isə kişi boyunca olmalıdır.

Mərhum dəfn olunarkən qəbri qiblə tərəfə cənazə sığacaq qədər oyulur. Cənazə qəbrə qiblə tərəfdən endirilir. Cənazəni qəbrə qoyan şəxs mərhumu sağ tərəfi üzərinə qoyaraq, üzünü qibləyə çevirir. Bu vaxt o, mütləq: «Bismillah və alə milləti Rəsulillah» deməlidir.

Mərhumu qəbrə qoyan şəxs kəfənin baş və ayaq tərəfindəki bağları açmalıdır. Mərhumun meyiti üzərinə torpaq tökülməmək üçün üstü sağlam taxta və ya sal daşla örtülür. Bundan sonra mərhumun ən yaxın ailə üzvləri onun üzərinə üç ovuc torpaq tökdükdən sonra əli lapatkalı belli adamlar qəbrin üzərinə torpaq tökürlər. Adətə görə, torpaq tökənlər lapatkanı, beli bir-birinin əlinə vermir, onu yerə qoyurlar. Qəbrin üstü qəbrin özündən çıxan torpaqla örtülür. Kənar torpaq tökmək adətə görə, qadağandır. Bu yaxşı əlamət sayılmır. Qəbirin üstü 15-20 santimetr yerdən hündürlüyə dikəldilir. Torpaq qəbrin üstündə bir növ qılınçvari düzəldilir. Üzərinə su səpilir. Bundan sonra hər bir türk müsəlman tərəkkəmələri yeddi gün və bir də mərhumun qırxı, ilində qəbrin başı üzərində ocaq qalayır, şam yandırır. Sözsüz, bunu mərhumun ən yaxın ailə üzvləri edir.

Təziyə-yas saxlamaq da türk-müsəlman elat tərəkkəmələrinin ən inamlı etiqladlarındandır. Əslində, bu mərhumun ailə üzvləri təsəlli vermək üçün qəbul edilmiş adətdir.

Yas yerində gələn hər kəs: «Allah sizə səbir versin» kimi sözlərlə müraciət edib, ölü sahibinə təsəlli verir. Yas mərasimi həm kişi və həm qadınlara aiddir. Adətə görə, baş sağlığı ölən bütünlü ailə üzvlərinə, qohum-əqrabalarına verilir.

Müsəlman dünyasının peyğəmbəri Həzrət Məhəmməd Əleyhissalam buyurmuşdur ki, kim müsibətə şərik olarsa

Allah mələkləri də ona qiyamət günündə ikram libası (köynəyi) geydirər. Ölü sahibi yasa ancaq mərhumu qəbrə tapşırıqdan sonra saxlayır. Yas müddətində ölü sahibi qohum-əqrəba, yaxın tanışları tərəfindən tək buraxılmır.

Mərhumun ölənin günü türk müsəlman tərəkəmələrinin adətinə görə, ölü yerinə gələnlərin yeməyini qohum-əqrəba, qonşuları, uzaq qohumlar, yaxın dost-taşaqları təşkil edirlər.

Türk müsəlman tərəkəmələri mərhumun üçün, yeddini, qırxını, ilini keçirərkən mərhumun qəbrini çox hörmətlə ziyarət edir. Onun ruhu şadlığına ehsan verir. Sözsüz, biz bu qəbil yas-ziyarat izlərinə qədim abidələrimizdə də tez-tez rast gəlirik.

QƏBİR ZİYARƏTİ

Qəbir ziyarəti bütün ictimai quruluşlarda dinindən-dinindən aslı olmayaraq, bütün yer üzü övladlarında olmuş indi də davam edir. Bu qəbir ziyarətəmə hər kəsə haqq dünyanı – axirət dünyanı unutmamağı xatırlatmışdır. Qazax mahalında mərhumlarının qəbrini ziyarətəmə çox güclüdür. Bütün cümə axşamları, dini və dünyəvi bayramlarda qəbri ziyarətəmə artıq ənənə halına düşmüşdür.

Quranın hədsi-şərifində deyilir ki, qəbirləri ziyarət ediniz. Çünki bu axirəti xatırladır. Qəbri hər iki cins – kişi və qadın ziyarət edə bilər. Qəbri ziyarət edərkən başqa mərhumların qəbrini tapdalamaq günahdır. Qəbri ziyarət edərkən, qəbrin ayaq hissəsində durmaq məsləhətdir.

Qəbri ziyarət edərkən, qəbir əhlinə salam verilir: «Ey inananlar yurdunun sakinləri, Allahın diləməsiylə bizdə sizə qarışacağıq. Allahdan mənə və sizə afiyət diləyirik». Qəbri ziyarət edən qəbirin ayaq tərəfində oturub Yasin oxumalıdır.

Yasin sürəsi Quranın qəlbidir. Peyğəmbərimiz Həzrət Məhəmməd buyurub ki, Allahın rızasını və axirəti arzu edərək Yasin oxuyun. Hər kəsi Allah əvf edir. Yasin oxuyan əslində mərhumuna oxuyur.

Qəbri ziyarət edən bir Fatihə oxuyur savabını məzar-da yatanlara bağışlayaraq deyir: «Allahım, bu çürümüş cəsədlərin, sür-sümüklərin, Rəbbi! Bunlar dünyadan sənə inənaraq dünyalarını dəyişmişdilər. Səndə onlara özündən bir rahatlıq və bizdən salam yetir. Allahım, onları Lailahə illahun rəhmət və rahatına qovuşdur, qəlblərini Allahın Rəsulu Məhəmmədin nuru ilə işıqlandır». Peyğəmbərimiz buyurub ki, qəbritsanın yanından keçən hər kəs on bir dəfə «Qulhuvallahu əhəd» oxuyub ölümlərin ruhlarına bağışlayırsa, qəbristanlıqdakı ölümlərin sayınca onun özünə savab verilir.

VI ATALAR SÖZLƏRİ

Allah odu yaradıb haqlığa, suyu yaradıb paklığa.
Dirriyin yaraşığı su, yasin yaraşığı hu.
Su axarı ilə, yaylaq baxarı ilə fərqlənər.
Dəryanın suyu bol olar, dadı-tamı şor olar.
Baş ağıl suyunu ürəkdən içər, kürəkdən içməz.
Bir bulaqdan ağa da su içər, dığa da.
Yuxunu çin çıxmaq üçün suya söyləyərlər, ala-səyə
söyləməzlər.

Su axarının otu göy, ağacı şöy olar.
Su çox olanda, torpaq tox olar.
Torpağı su ilə suvararlar, hay-huy ilə yox.
Torpaq nəm olanda, əkin-səpin dəm olar.
Suyunu yada verən, bərəkətini bada verər.
Su əmi oğlu, od əmi qızıdır.
İnek su içər süd olar, ilan süd içər, zəhər-öd olar.
Aqıl suya gedər, huya getməz.
Atı axura bağlayarlar, suyu çuxura.
Su daşanda köpüyü ilə, at çaşanda təpiyi ilə tanınar.
Nə dərin suya gir, nə də Xıdır İlyası çağır.
Ocağı olanın, sığınmağa bucağı da olar.
Kişi qızını ocağa verər, viranə bucağa verməz.
Odun kiçiyi qor olsa da, törətdiyi iş zor olar.
Odu qor olanın, qışda yeri gor olar.
Qışda od gövhərdir, Novruzda cövhərdir.
Günəş torpağa nəfəs də verər, həvəs də.
İşıq var istisi yox, ocaq var tüstüsü.
Analı qızın özü böyüyər, anasız qızın sözü.
Görməmişlər gün görəndə, gündüz çirax yandırar.

Geyəndə elə parçadan paltar geyin ki, yırtılanda ona yamax tapılsın.

Molla ilə dostluq edən gora imansız gedər.
Üzüm vaxtında yetişər, pislik qora oğrusuna qalar.
Hər ağlayana süd versəydilər inəklərin əmcəyi quruyardı.
Bu məscidə bu namaz da çoxdur.
Könlü yemiş istəyən dolanar tağ başına.
Soruşan dağlar aşar, soruşmayan düzdə çaşar.
Korun qabağını əliğacları kəsməzlər.
Vuran öküzə Allah buynuz verməz.
Ağırlığın yer götürər, ruzusun Allah yetirər.
Baltanı qızıldan elərsən, gedər odunun yanına düşər.
Çörəyi torpaqdan alarlar, özgənin ağzından yox.
Eşşək qocalmaqla töyləbaşı olmaz.
Göydən nə yağdı ki, yer onu qəbul eləmədi.
İtən baltanın sapı qızıl olar.
Qamış bizim eldə bitər, sümsünü ləzgi çalar.
Gəlmisən ayran içməyə, gəlməmişən ara açmağa.
Çömçə quyruğuna yapışan yağlı yerindən yeyər.
Kasıbın danası dövlətlinin tayasına baxar.
İtini haya öyrətmə, qoşunu paya.
Dini dinara satan molla dindən də olar, dinardan da.
Dolunu yeyib boşa təpik atmazlar.
Arşın olmayan yerdə çərək də ölçüdür.
Ata oğluna bir bağ verdi, oğul ataya bir salxım qıymadı.
Buğda olmayan yerdə darımı gözə təpərlər.
Can sağlığı dövlətdir, demə, babam, yoxsulam.
Çirkəba daş atma, üstünə sıçrar.
Qocalıq gəldi getməzdir, cavanlıq getdi gəlməzdir.
Qorxan it uzaqdan hürər, yaxınnan quyruq bular.

Qurdunan qoyun olmaz, qılincnan oyun.
Öküzü durğuzub altından buzov istəməzlər.
İstərəm dosta varam, əlim boş, üzüm qara.
Öyündə yox urvalıx, könlündən keçin koyxalıx.
Pişik atası xeyrinə siçan tutmaz.
Tərəkəmə öz obasını Bağdaddan böyük bilər.
Hər kəsin tüstüsü öz bacasından düz çıxar.
Cami nə qədər böyük olsa, imam yenə bildiyin oxur.
Qara qız gəlməsəydi, külbəni kim odlardı.
Qurban olum o qana, üstündən bir gün keçə.
Südün qədrini qısır əmən dana bilər.
Sənin atın mənim arpamın gücünə yorğa gedir.
Xan qulluğuna gedən atlı gedər, piyada qayıdar.
İstədiyən söyləyən istəmədiyən eşidər.
Ət ilə dırnaq arasına girən iyiyib çıxar.
Gordan biz gəlirik, cəhənnəmdən sən xəbər verirsen.
İt itliyindən əl çəkər, sümsünməyindən əl çəkməz.
Kar eşitməz - yaraşdırar, kor görməz - quraşdırar.
Ayranə getməyə utanmır, sərnici dalında gizlədir.
Ceyranın qaçmağın elə gördüm, ətindən zəhləm getdi.
Dəvəquşuna dedilər: qaç, dedi quşam, dedilər: uç, dedi:
dəvəyəm.

Hər gün gələn hərgiz olar, bir gün gələn nərgiz olar.
Keçəlin qazandığı başının qartmağına gedər.
Quşqun olub quyuğa keçincə, yüyən ol ağıza keç.
Namərd yoldaşından görər, mərd Allahından.
Ovçuya dağı nişan verərlər, ovu nişan verməzlər.
Divanxana qapısı girəndə darvaza olar, çıxanda iynə gözü.
Məşəyə od düşəndə quru da yanar, yaş da.
Halalzada bərişdirdi, haramzada qarışdırdı.

Erməninin qocalanı köpəyə, müsəlmanın qocalanı ipəyə dönər.

Nə şeytan görüm, nə qulfallah oxuyum.

Bir mıx bir nalı, bir nal bir atı, bir at bir igidi, bir igid bir eli saxlar.

Otuz iki dişdən çıxan otuz iki məhləyə yayılar.

Məndən sənə öyüt: dənini özün üyüt.

Adam var gözdən qızar, adam var sözdən qızar.

Aynaya necə baxsan, özünü elə görərsən.

Qara qula şahlıq versən, əvvəl nənəsinin əmcəyini kəsər.

Bitli əlin qoynuna apardı, ac gümana düşdü.

Pisi dalına mindir, ya dalına min, ikisi də birdir.

İt sümüyü udanda sevinə-sevinə udar, tamaşadı çıxanda.

Düşmənin gəlişi də tələdi, gülüşü də.

Atı babat olan igidin el-obası abad olar.

İgid atını da tanıyır, əsil-zatını da.

Atın itdi, oğrudan soruşma, doğrudan soruş.

At igidə darda gərəkdə, əmin-amanlıqda bir tikə çörəkdi.

Yaxşı atı olanı zəri də var, zoru da.

İgidin atını söydün, ya başına döydün.

Yaxşı at sahibini, yaxşı arvad ərini cavan saxlar.

Meytərin qazancı ilxıdan müftə-müsəlləh at minməkdə.

At alanda bir dişinə, bir də yerişinə baxarlar.

Yaxşı atı gecələr damda, gündüzlər xamda bəsləyərlər.

At var Alapaça, at var dili haça (Dilboz).

Atı yolda, igidi darda tanıyarlar.

Kasıbın pulu, aygırın çulu namərdə dərd olar.

İgid döyüşdə zəhmi ilə, köhlən at fəhmilə tanınar.

Köhlən at sürəkdə səhv edəndə, sahibini məhv edər.

At nalsız olanda, halsız olur.

Namərdin atına bel bağlayan, göz yaşından sel (göl) bağlayar.

Atı ifçin nalı, qazı buxağında qara xalı yaraşılıq edir.

Atı ala-səyə bağışlamazlar, ağı-bəyə bağışlayarlar.

Atı meytər gözü ilə, davarı çovdar sözü ilə alarlar.

At sahibi fağır olanda, atının şillələməkdən beli yağır olar.

Qız bəyənməyə ahıl, at almağa cahıl gözü görəkdir.

Boz atın üzü boz olar, mənzildə (sürəkdə) dərə-təpə ona düz olar.

Boz atın boyuna baxma, mənzildə (döyüşdə) çıxardığı oyuna bax.

At var erkək qazdan ayıq, at var nişanlı qızdan.

Atın yeri qışda bağ ətəyi, yayda dağ ətəyi.

Yaxşı at kişiyyə dövlətə, yaxşı oğul övlətə.

At var sahibinə rəhmət dedirər, at var tənə-töhmət.

At sahibi fərsiz olanda, atı yəhərsiz olar.

Atınkı qara yonca, toyunku şirin-şəkər xonça.

Atınkı oldu yorğa, min, ye qorğa.

Ac atda aman olmaz, tox adamda iman.

Ac atın gözü yoncada, molların gözü xonçada.

At meydansız olmaz, bəşər şeytansız.

Atınkı yonca-ot, bağ-bostanınkı tat.

At var yalmanına yatmalı, at var başını çatılayıb bazarda satmalı.

At ifçin nalı, gözəl qara xalı ilə tanınar.

Atı qurda tapşırılmazlar, elə-yurda tapşırarlar.

Atın var, el-obada baratın var.

At yonca sevər, nişanlı qız xonça.

Ata qərəz olanda, atda mərəz olar.

Atın gözü yoncada olar, nişanlı qızın gözü xonçada.

At al qapıda, sat qapıda, nə işin var yad qapıda.
At izsiz, ocaq közsüz, igid sözsüz olmaz.
Atın yorğası, qış öyünün qorğası yaxşı olar.
At var ilxı üçün döllük, at var dərisi çarıq üçün gönlük.
Axsaq yabı hara, uzaq səfərə tabı hara.
Varlının atı harın olar.

Dəyirmançının qazancı, dən gətirənin atını müftə min-
məkdir.

Yaxşı at sahibinin başını uca edər, yaxşı arvad ərini
xoca edər.

Arvadın-atın mərdi, əyər hər dərdi.

At bəslənərkən, qız istənərkən gözəlləşər.

Atdan azan qatır olar, insanlıqdan (dinindən) azan
gavur.

Atın canından ağrı gedər, belindən yağırı getməz.

At var könlünü alasan, at var gönünü.

Atınkı arpa, insanınkı şorba.

At bəyənməyə cahıl gərək, qız bəyənməyə ahıl.

Atdan dayça törər, eşşəkdən qor-qoduq.

At var adamı gicəldər, at var qocaldar, at da var ucaldar.

Mindin atın sağrısına, gərək dözəsən yancaq ağrısına.

Hər at oğurlayan Keçəl Həmzə, hər at minən Koroğlu
olmaz.

Ağıllı arvad ara, ağılsız arvad vara qaçar.

Ağıllı gəlin ər evində həm yarıyar, həm də qarıyar.

Ağıllı qız ailədə xınalı quzu kimidir.

Ağıllı arvad uşağa baxar, ağılsız arvad qurşağa.

Ana ev tikər, atalıq evdə olanı bürüb-bükər.

Ana övladına həyan olar, analıq ilan-çəyan.

Analı qız, əl-ayağa xınalı qız.

Analıq olan evdə, qanıqaralıq olar.

Ana ismətli olanda, qızı (balası) qismətli olar.
Qadın sonsuz olanda, qansız olar.
Qadın ərini eybəcər də edər, dərdəcər də.
Qadının çopuru, keçinin qoturu neyvənd olar.
Cavan gəlinin başı cunalı, qoca qarının başı xınalı olar.
Qız istəyəndə varına baxmazlar, arına baxarlar.
Qadın var ailəyə duz kimi, qadın var buz kimi.
Gəlin var ailədə qızıl-zər kimi, gəlin var zəqqum-zəhər
kimi.

Ana laylası ilə, analıq hiyləsi ilə tanınar.
Kişiyə at-yaraq yaraşar, qadına güzgü-daraq.
Anası səbirli olan qız, ailədə tədbirli olar.
Ailədə yol göstərəni arvad olanın el-obası bərbad olar.
Qarı var nürənədi, qarı var pıranədi.
Qarı var küp qucar, qarı var yük qucar.
Qarı var əli qızıldı, qarı var işi fıızıldı.
Qarı var eldə toy üçün, qarı var eldə vay üçün.
Qarı var qarı qaçar, qarı var sana qaçar.
Qarı var elə göz olar, qarı var eldə öz olar.
Qarı var holdurum hop, qarı var koldurum gop.
Qarı var ipəyi, qarı var köpəyi.
Qarı var iman quran, qarı var ilan vuran.
Qarı var tas qurar, qarı var yas qurar.
Qarı var dığ-dığı, qarı var eldə cığ-cığı.
Qarı var aralıq atı, qarı var kor fatı.
Qarı var qarıldar, qarı var mırıldar.
Qarı var elə naxışdı, qarı var başa qaxışdı.
Qarı var öpəsən, qarı var ütəsən.
Qarı var diləkdi, qarı var işi kələkdi.
Qarı var elə nənədi, qarı var bir dənədi.
Qarı var elə bərəkətədi, qarı var elə hərəkətədi.

Qarı var sırtıqdı, qarı var ağzı yırtıqdı.
Qarı var sözü səxadı, qarı var qara yaxadı.
Qarı var üzü həyalı, qarı var ayağı sayalı.
Qarı var eldə huldu, qarı var ömürlük duldu.
Qarı var el-obada öyməli, qarı var başına döyməli.
Qarı var nağıl-mağıldı, qarı var eldə ağıldı.
Qarı var sözlü ozandı, qarı var yalan yozandı.
Qarı var əldən uzun, qarı var dildən uzun.
Qarı var işdən qaçaqdı, qarı var işdə naçaqdı.
Qarı var sözü alqışdı, qarı var dinsə qarğışdı.
Qarı var ev-eşiyi bazardı, qarı var yeri məzardı.
Qarı var dinsə mız-mızı, qarı var evdə vız-vızı.
Qarı var quzu kəsməli, qarı var üstündə əsməli.
Qarı var eldə urvatlı, qarı var mürvətli.
Qız böyüdü xəmirdən, oğlan böyüdü dəmirdən yapışar.
Qız evi işvə-naz evi, oğlan evi aşiq-saz evi.
Qız var ər üçün, qız var gor üçün.
Qız var toyun tutasan, qız var toy tutasan.
Qız var zəli kimi, qız var zəlil kimi.
Qız var ağır taxta, qız var sözü saxta.
Qız var obada həyalı, qız var ayağı səyalı.
Qız var elə qonaq, qız var elə qınaq.
Qız var tamahı çox, qız var tamahı yox.
Qız var mələk kimi, qız var pələng kimi.
Qız var işi zərdir, qız var dili zəhərdir.
Qız var əldən iti, qız var dildən iti.
Qız var evə baxar, qız var evlər yıxar.

VII TƏKƏRLƏMƏLƏR

Hava quraqlıq keçəndə, yağış yağmayanda, elat adətində görə, ağız dualı pıranə-nurani qocalar bir xanım-xatun kimi al-yaşıl qumaş, ipək parça bəzəyib verirlər cavan uşaqlara. Uşaqlar düşürlər kəndin arasına, başlayırlar dınqır döyüb oxumağa:

Çömçə xatun alqış istər,
Allahdan yağış istər.
Qoyunlara ot istər,
Quzulara süd istər.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can!

Çömçə xatun pay istər,
Cavanlara toy istər,
Allahdan yağış istər,
Bol məhsullu yay istər.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can!

Çömçə xatun dağ istər,
Bar-bəhrəli bağ istər,
Sürüsü çox, çobandan
Süd pendiri bol istər.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can!

Çömçə xatun od istər,
Çəmənlərdə ot istər,
Ağacları bəhrəli,

Meyvəsindən dad istər.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can!

Əgər quraqlıq davam edərsə, o zaman ağzı dualı bir müdrik pıranə ağsaqqal cadar-cadar olmuş torpaqdan bir torba götürüb axar suya salıb avazla oxuyar:

Cadar-cadar torpağım,
Gündə az yan torpağım.
Allah yağış yağdırar,
Sən də islan torpağım.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can!

Yağış yağ, arzu gətir,
Obaya ruzi gətir,
Qarılara çoxlu yun,
Çobana quzu gətir.
Can gülüm, can-can,
Can gülüm, can-can!

VIII BAYATILAR

Bu gələn naxırdımı?
Saralan taxıldımı?
Hara gedirsən, tez qayıt,
Mənzilin yaxındımı?!

Əlin xına tutmasın,
Çöyür günə tutmasın.
Sənə kimlər qarğadı?
Evin binə tutmasın.

Çay gəldi yada saldı,
Coşdu səs-səda saldı.
Allah bizi unutdu,
Əzrayıl yada saldı.

Dağ məndə, tala məndə,
Bura məndə, qala məndə,
Məhşərim o gün olar,
Həsrətin qala məndə.

Şirvandı, xan yeridi,
Ordubad can yeridi,
Sağımdan güllə dəydi,
Solumdan qan yeridi.

Aşiq mərdə nə bağlar?
Gümüş gərdənə bağlar.
Gedək dərdli yanına,
Görək dərdə nə bağlar?

Qoyma tək qalam, qardaş,
Səngərim, qalam, qardaş.
Yağı gəldi, töküldü,
Sürüldü bala, qardaş.

Yol gedər, asta gedər,
Dolanar dosta gedər.
Viran qalsın yad ölkə,
Sağ gələn, xəstə gedər.

Ovçunun hər nəsi var,
Belində qəməsi var.
Minib hicran atına,
Olmuşam qəmə süvar.

Ovçu var meşələrdə,
Göz yaşı şüşələrdə.
Sən qoydun getdin məni,
Qalmışam küçələrdə.

Bağında giləs olmaz,
Meyvə çox, giləs olmaz.
Nə bələli qulam mən,
Dərd məndən xilas olmaz.

Dad çəmən, haray çəmən,
Gəzməyə hər ay çəmən.
Dalaşanda namərdlər,
Olaydım harayçı mən.

Bulud keçər, mah görər,
Gah çəkilər, gah görər.
Əhdindən əl üzmə, qız,
Mətləbin Allah verər.

Bağa girdim, nar deyin,
Qızılgülə xar deyin.
Gecə-gündüz yolunu,
Gözləyirəm yar, deyin.

Araz gəlir daşınnan,
Suyu qalxır başınnan.
Əzəli dumduruydu,
Bulandı göz yaşınnan.

Yar arxanda bir dağam,
Yatmamışam oyağam,
Dola qolun boynuma,
Bir saatlıq qonağam.

Əziziyəm təndirə,
Odun qala təndirə,
Dədəsiz nənə həddi,
Dədəliyə tən dura.

Dağ başı qar gərəkdir,
Çən, duman, tar gərəkdir.
Dərdimə dərman üçün,
Təbibim yar gərəkdir.

Sorağın qarğadan al,
Hayıfın darğadan al.
Qürbətdə yar xəbərini
Bir atı yorğadan al.

Dağ başı qar gərəkdir,
Çən, duman, tar gərəkdir.
Dərdimə dərman üçün,
Təbibim yar gərəkdir.

Saçın ucun hörməzlər,
Səni mənə verməzlər.
Qoy öpüm ağ üzündən,
Qaranlıqdır, görməzlər.

Dağ başına sis gəldi,
Ocaq yandı, his gəldi.
Mənim bu qara baxtım,
Əzəl başdan pis gəldi.

Sar gəlsin dağa dolsun,
Bülbüllər bağa dolsun.
Sevdiyim yar yolunda,
Canım sadağa olsun.

Dolansın göz aramda,
Danış de, söz aramda.
Yar deyir, bir sözü var,
Səninlə öz aramda.

Gəz dolan bağ arası,
Gəl gözümün qarası.
Qaynanam məni sevmir,
Nədir bunun çarası?

Eləmi mərdə məni,
Qul elə mərdə məni.
O gedən yarın qəhri,
Salıbdı dərdə məni.

Yar getdi, can kəsildi,
Əhdü-peyman kəsildi.
Dörd yanı düşmən aldı,
Yol-iz, hər yan kəsildi.

Dərd-qəmlə oydun məni,
Taladın, soydun məni.
Sən öldün, borcdan çıxdın,
Pis günə qoydun məni.

Əzizim küsü bağlar,
Dindirmə küsü bağlar,
Mən yara neylədim ki,
Yar məndən küsüb ağlar.

Su gəldi eşil, dağlar,
Ömürdür beş il, dağlar,
Səndə düşmən izi var,
Göz-göz ol, deşil dağlar.

Vay mənim qara canım,
Bürünüb tara canım,
Gözün qurbanı, göy at,
Tez yetir yara canım.

Ceyranım dağdan aşdı,
Gördüm, gözüm qamaşdı,
Yarla üz-üzə gəldim,
Birdən dilim dolaşdı.

Gün keçdi, ilə gəldi,
Göz yaşım gilə gəldi,
Təbrizin naləsindən
Dağ-daş da dilə gəldi.

Arxalığın xaradır,
Bağı, bəndi qaradır,
Kəhər at yəhərlənib,
Yar, səfərin haradır?

Sən bu yerin canısan,
Sultanısan, xanısan.
İyin burnumdan getməz,
Təbrizin reyhanısan.

Su səni, su da səni,
Saxlasın xuda səni.
Bir öpüb, beş quçaram,
O şirin yuxuda səni.

Məhlədə qoşa çinar,
Qoşa, yanaşa çinar.
Yar o yandan gələndə,
Yarpağı döşə çinar.

Mahnı dedim yüz altmış,
Gölə zəncəfil qatmış.
Mərmərdən yuxa dodaq,
Zənzəm suyuna batmış.

Məstana, can məstana,
Kəklik qonar bostana.
Girərdim dost qoynuna,
Aşardım Dağıstana.

Bəbərçin havadadır,
Əl çatmaz yuvadadır.
Bir əlim dost qoynunda,
Bir əlim duvadadır.

Qaş altda gözlər xırda,
Yar yuxuda, mən burda.
Yar yanına gedəndə,
Yol verəsən, ey xuda.

Bulax başı taxta yar,
Al kəməri saxla, yar.
Salıbsan saç qoynuva,
Bir vaxtəcan saxla, yar.

Seyol üstə fənaram,
Od vurmamış yanaram.
Sən ordan him eyləsən,
Mən arifəm qanaram.

İreyhan əkdim düzə,
Cücərdi vurdu üzə.
İreyhan əkdirən dost,
Niyə gəlmirsən bizə.

Barmaxlarım şanadır,
Əllərim şam yanadır.
İstəyəne verməyən,
İlan vurmuş anadır.

Dəf çalın ingildəsin,
Dərələr zingildəsin.
Uzaqdakı dostumun,
Qulağı cingildəsin.

O gələn yar deyilmi?
Əlində nar deyilmi?
İki yara bir köynək?
Yaxası dar deyilmi.

Əzizinəm yanarsız,
Çıraqlı olmaz, yanarsız.
Ahım dağlara düşdü,
Qaçın ellər, yanarsız.

Bir dəfə uzun dərə,
Gəzməyə uzun dərə.
Aparıb bir gül əkdim,
Yar gələ, gülün dərə.

Göydə ulduz şah gedər,
Gah əylənər, gah gedər.
Ürəksiz gedən oğlan,
Üstüncə Allah gedər.

Qəlyanı bayaq çəkdim,
Doldurub bayaq çəkdim,
Yarı bivəfa gördüm,
Yolundan ayaq çəkdim.

Mən aşıq, qala-qala,
Dağ üstə qala-qala,
Yar yolunda can üzüm,
İntizar qala-qala.

Gül əkdim şaxta vurdu,
Nə yaman vaxtda vurdu,
Bimürvət ovçu məni,
Yardan iraxda vurdu.

Bu gecə xoş gecədir,
Yar qoynu boş gecədir.
Ala gözdən xəbər al,
Yalnız yatmaq necədir?

Ağam xan otağında,
Gözəl xan otağında.
Bir dəstə gül açılıb
Yarın yan otağında.

Xal vurmusan xal üstə,
Zülfü tökmə şal üstə.
Söz dedin, könül aldın,
Şərbət tökdün bal üstə.

Zəhmətim getdi bada,
El gəldi çatdı dada.
Yarın gözü yoldadır,
Həsrətdir Ordubada.

Əzizim tel üzünən,
Tökülüb tel üzünən.
Bivaxt yola saldılar,
Doymadım gül üzünən.

Yaşım üzümdən gedər,
Axar, gözümdən gedər.
Çəkməyin oğlan adın,
Ağlım özümdən gedər.

Quşam gəl, a quşam gəl,
Qanadı sınımışam gəl.
Xalqlar ölər ayrılar,
Diri ayrılmışam gəl!

Ay qız, adın var sənin,
Meyxoş dadın var sənin,
Hamı həsrətin çəkib,
Yoxsa cadın var sənin?

Damda dirək, qaynana,
Şana-kürək qaynana.
Oğul evə gələndə,
Hamıdan zirək qaynana.

Könül verdim getdi yar,
Muradına yetdi yar.
Yaman vəfasız çıxdı,
Məni nakam etdi yar.

Dağın döşü düz, hamar,
Nə bağça var, nə də bar.
Ölkəyə bir şah gəlib,
Qılıncından qan damar.

Xəzəl çıxıb qurşağa,
Bir ün düşübdür bağa,
Bülbül gülün axtarır,
Qonur budaq-budağa.

Gedirdim yaraq ilə,
Ot biçdim oraq ilə.
Bir ilqarlı gözəli
Gəzirəm soraq ilə.

Xumar-xumar baxan yar,
A sultan yar, a xan yar,
Ağlım almaq istəsən,
Açıq saxla yaxan, yar.

Köç qalıb mən gələnə,
İl ilə tən gələnə.
Seyirt köhlən atını,
Oturram sən gələnə.

Dağlara qan çiləndi,
Səməndin qəmçiləndi.
İçdim dərdim azala,
Daha da qəm çiləndi.

Bu dağlar, qəlbi dağlar,
Boy atıb qəlbi dağlar,
Günü xoş keçməyəndə,
Ah çəkər qəlbi dağlar.

Şərabı iç, nuş olsun,
Piyalən gümüş olsun.
Əyil üzündən öpüm,
Yeri bənövüş olsun.

Çaylar təkin axmaram,
Başa həna yaxmaram,
Bir dəfə üzün görsəm,
Aya-günə baxmaram.

Əzizim yanar oda,
Pərvanə yanar oda.
Dərdimi kim eşitsə,
Halıma yanar o da.

Əlimə yaxdım hana,
Sözüm dedim, yar qana.
Ömür gün ki, pis keçir,
Dağılsın qoy zamana.

Gəldim əldə əsa, mən,
Torpaq basa-basa, mən.
Yar üz döndərdi getdi,
Batıb qaldım yasa mən.

Bağçada gülüm yandı,
Süsən, sünbülüm yandı.
Xumar gözlüm, su gətir,
Ağzımda dilim yandı.

Bostan ağlar, lək ağlar,
Qərib dərdin tək ağlar.
Elə dərdə düşmüşəm,
Ayaq altda xak ağlar.

Ceyran, çöldə dolan gəl,
Sonam gölə dolan gəl.
Yad ölkədə dözməzsən,
Bizim elə dolan gəl.

Durnam göydə düz durdu,
Qatarlandı düz durdu,
Mən yara xoş söz dedim,
O pis yerə yozdurdu.

Dolan, keçmə mahaldan,
Yas salıb məni haldan,
Arzum var bir öpəydim,
Sinən üstəki xaldan.

Buludlar qara gəldi,
Yol açdı, hara gəldi?
Fələk bir dərd göndərdi,
O dərd də yara gəldi.

Mən Aşıq Ərzuruma,
Yol gedər Ərzuruma.
Kimim yox, kimsəm yox,
Dözürəm hər zuluma.

Dağlar düşübdü dara,
Bu dərdə yoxdu çara,
Kasıb bir yabı tapdı,
Otçun qaldı avara.

Dur get, xoruz banıdır,
Evimizin yanıdır,
Baxtıma bir yar düşüb,
Behiştin qılmanıdır.

Ovçu-ovçu ha maral,
Budu getdi ha maral.
Belə can almaq olmaz,
Can alırsan, hamar al.

Araz kimi bulannam,
Bağça kimi sulannam.
Əlim sənə çatınca,
Kənt-kənt gəzib dolannam.

Gəldim arxa dolandım,
İpək çarxa dolandım,
Vəfasız yar əlindən,
Qorxa-qorxa dolandım.

Dağ başında duman var,
Yar gələcək, güman var.
Göstərmə ay camalın,
Həsərət çəkən, uman var.

Heç dərmədim barımdan,
Əlim üzüm yarımdan.
Dağlar dumana döndü,
Mənim ahü-zarımdan.

Bağ gəzdim bar ucundan,
Heyva yox, nar ucundan.
Batıbdır yasa könlüm,
Sənin tək yar ucundan.

Kəhərin sinə bəndi,
Ovçunun binə bəndi.
Mən dərddən qaçaq oldum,
Dərd mənə binələndi.

Get bazardan inci al,
Saatına zincir al.
Uzaq yoldan gəlibsən,
Gir qoynuma dincin al.

Kərəzin o üzündə,
Maral gəzər düzündə,
Yardan bir busə aldım,
Ləkə qaldı üzündə.

Bu dərə, dərin dərə,
Suları sənin dərə,
Ovçu maral axtarır,
Göstərmə yerin, dərə.

Oğlan eylədi nala,
Əlində var piyala.
Məndən yaxşısın gördü,
Düşdü özgə xəyala.

Dağ başında ağ qaram,
Bağçalarda mən baram,
Günüm ah-vayla keçsə,
Təkcə sənə qarğaram.

Aşiq öldə saz gələ,
Ördək uça, qaz gələ,
Yoxsul pis gün keçirər,
Gözləyər ki, yaz gələ.

Eləmi Ərzuruma,
Ərzim var Ərzuruma,
Oğul, sən get davaya,
Mən dözərəm hər zuluma.

Dağlarda yağış durmaz
Qar gələr yağış durmaz
Gözəldə nə qaydadır.
Zülfünü yığışdırmaz.

Üzündə xal kimindir?
Başında şal kimindir?
Ləblərin şəhd-şəkər,
Dəhanın bal kimindi.

Mən aşiq göyəm, yerlər,
Göyərmiş göyəm, yerlər,
Mənə nişanə qaldı,
Ayağın dəyəən yerlər.

Əzizim maralım yar,
Gözüm yar, qaralım yar.
Necə rəva görürsən,
Gül təkin saralım, yar?

Şamaxı bir bazarmış,
El bazarda azarmış.
Bülbüldən gül istədim,
O da güldən bezarmış.

Əziziyəm can sənə,
Gəl kəsim qurban sənə,
Nə sirrdir qalıbdır,
El-oba heyran sənə?

Qaşları kaman, ay qız,
Əymə gəl, aman, ay qız.
Vədə verib gəlməsən,
Ollam bədgüman, ay qız!

Dövlətin, varın, gözəl,
Vardı bir yarın, gözəl.
Şirindir hər meyvədən,
Sinəndə xalın, gözəl.

Dağ başında sar mənəm,
Qəlbi qara, tar mənəm.
Deyirlər yar küsübdür,
Demə günahkar mənəm.

Bulaqda daş olaydım,
Daşla sirdaş olaydım.
Suya gedən qızlara
Hər gün yoldaş olaydım.

Aşıqəm, yanırım mən,
Hər sözü qanıram mən.
Yüz min gözəl yığılsa,
Yarımı tanıram mən.

Gəncənin üstü bağlar,
Dumandan tüstü bağlar.
Mən yara neyləmişəm,
İnciyib küsdü, bağlar.

Qızılgülü seçərlər,
Budağından bişərlər.
Vəfalı yar yolunda,
Candan-başdan keçərlər.

Əzizim oda salıbdır,
Özün oda salıbdır.
Mən yara neylədim ki,
Gözdən o da salıbdır?

Aşıq Yəməndə qaldı,
Bülbül çəməndə qaldı.
Bu dərd məni öldürdü,
Dərmanım səndə qaldı.

Su gəldi, dağdan axdı,
Dağ-daşa ün buraxdı.
Məhəbbət şirin şeydir.
Hər kəsin əzəl bəxti!

Durma qapı dalında,
Gözüm qaldı xalında.
Gedim deyim anama,
Gəlirəm qalım yanında.

Ağacda üçdü püstə,
Qızıl, gümüşdü püstə.
Yar dodağın büzəndə.
Yadıma düşdü püstə.

Deryaz ol, çalma məni,
Ayağa salma məni.
Apar sərraf yanına,
Qəlp çıxsam, alma məni.

Sən bülbülsən mən güləm,
Qoymadılar bir güləm.
Əyil üzündən öpüm,
Mən özgəsi deyiləm.

Uşaqdır eşmə məndən,
Çay məndən, çeşmə məndən.
Baxma namərd sözünə,
Yazığam keçmə məndən.

Tapmadın pay mənimçün,
Vermədin hay mənimçün.
Mən ölsəm, sənə qurban,
Sən ölsən, vay mənimüçün.

Nə sirr var xoyan ağlar,
Maralı sayan ağlar.
Yar dərdindən öləni,
Məzara qoyan ağlar.

Əzizim qara tellər,
Ağ üzdə qara tellər.
Sənin bu nazü-qəmzən,
Ömrümü qarat eylər.

Hay salıram oyanmır,
Dərdə, qəmə boyanmır.
Eşq oduna düşmüşük,
Mən yanırım, o yanmır.

Əzizim gül açanı,
Yandırar gül açanı.
Bivəfa yar yolunda
Döndərdim külə canı.

Qasid gəldi haf kimi,
İncəlmişdi sap kimi.
Gözlə, yarın qəlbini,
Qırma çini qab kimi.

Yarım yad oldu mənə,
Düşmən şad oldu mənə.
Obada bir qız sevdim,
Quru ad oldu mənə.

Aşiq sözü düz dedi,
Gülü bağdan üz dedi.
Xalın yeri buxaqdır.
Niyə səndə üzdədi?

Əziziyəm demə gəl,
Söhbətə gəl, demə gəl.
Dərd bilən özü gələr,
Dərd bilməzə demə gəl.

Döndüm əğyar elindən,
Can qurtardım felindən.
Qızıl kəmər olaydım,
Qucaydım yar belindən.

Şah dağının qarı var,
Ürəkdə ah-zarı var.
Yarın nə dərdi-qəmi,
Mənim təkin yarı var.

Qızıl üzüyün xası,
Silindi könlüm pası.
Ağlımı başdan aldı,
Bu zalımın balası.

Bağında üzüm gilə,
Ver, sana, düzüm gilə.
Bivəfaya dost oldum,
Qoymadı üzüm gülə.

Bağa girdim bar üçün,
Heyva üçün, nar üçün.
Əsirgəmə canını,
Bir vəfalı yar üçün.

Bu tərlan sara bənzər,
Tükü şahmara bənzər.
Yanıdakı mərd oğlan,
Mənim yarımə bənzər.

Qızıl güllər koldadır,
Əl çatmayan qoldadır.
Qız ürəyi döyünür,
Oğlan gözü yoldadır.

Gənim bir yana döndü,
Sular ümməna döndü?
Ləbindən kam alınca,
Ürəyim qana döndü.

Araz üstə, buz üstə,
Kabab yanar köz üstə.
Qoy məni öldürsünlər,
Bir alagöz qız üstə.

Baxdım hicran ayına,
Ay istədi yayına.
Canımı qurban verdim,
Yarın haqqı-sayına.

Pəncərəmdə şüşə nəm,
Yarpaq üstə düşə nəm.
Nə sən gözdən salansan,
Nə nəm gözdən düşənəm.

Nərgizi də billəm,
Dərüb də sərə billəm.
Yar bizə gəlmiş olsa,
Ölü olsam dirilləm.

Əziziyəm can məndən,
Cisim məndən can məndən.
Kaman, ox səndən olsun,
Hədəf məndən, can məndən.

Şirvanın küçələri,
Banlamaz beçələri.
Sənsiz necə tək qalım,
Bu uzun gecələri?

Ağ almanı dişlədim,
Dörd yanın gümüşlədim.
Qardaş gəldi qıymadım,
Yar gəldi bağışladım.

Bulud gəlir dağ üstə,
Şeh tökülüb bağ üstə.
Şamamanı gizləmə,
Qoy görünsün tağ üstə.

Bağçamızın gülü şək,
Bülbülü şək, gülü şək.
Ayrı düşdük ağladık,
Gəl indi də gülüşək.

Mən aşiqəm baxtı kəm,
Bağbanı kəm, baxtı kəm.
Mən yara neylədim ki?
Yarım mənə baxdı kəm.

Burax getsin qəm əldən,
Qoyma düşsün dəm əldən.
Gedir öz canım getsin,
Getməsin nəmdən əldən.

Danışdı, dindi zülfün,
Gərdənə mindi zülfün.
Dəstələ qoy qoynuna,
Qan eylər indi zülfün.

Körpə-körpə pələnglər,
Ayaq açar, iməklər,
Tanrıdan arzum budur,
Hasil olsun diləklər.

Bülbülü ac saxlaram,
Güldən bir tac saxlaram.
Yarım utancaq olsa,
Tutub dilmanc saxlaram.

Tərən gəlib bu bağa,
Qonur budaq-budağa.
Ölü olsam dirilləm,
Dəysə dodaq-dodağa.

Yük üstə sarı xalça,
Kim qaldıra, kim açar.
O yara qurban olum,
Dindirə, könlüm açar.

Şirvanın küçələri,
Banlayır beçələri.
Çağırdım öz yarımı,
Hay verdi neçələri.

Fələyin bir bağı var,
Üstündə çardağı var,
Mən o bağa getməyəm,
Qəlbimdə yar dağı var.

Burdan bir ağa döndü,
Sallandı, bağa döndü.
Yarım qürbətdən gəldi,
Ürəyim dağa döndü.

Əzizim dalda yeri,
Yel tutmaq dalda yeri.
İki könül bir olsa,
Tez tapar dalda yeri.

Bağ salmışam yol üstə,
Meyvəsi var bal, üstə.
Gedirəm yar görməyə,
Yağı durub yol üstə.

Dağ başına bar gəldi
Demə ahu-zar gəldi.
Qardaşı gözləyirdim,
Bir də gördüm yar gəldi.

Danışmağa heyim var,
Əlifim var, beyim var.
Yara qurban can olsun,
Candan əziz nəyin var?

Bağda güllər biçildi,
Bir-birindən seçildi.
Bircə yol səni gördüm,
Tutqun könlüm açıldı.

Bu yerdə yol yaradı,
Yolçu yolda qaradı.
Mən sevdiyim çalpapaq
Başımın sərdarıdı.

Gəl saçını görüm mən,
Bir-bir bəndin vurum mən.
Eyvana çıx, bax barı,
Bir üzünü görüm mən.

Sən narımsan, mən gilən,
Bağcamızda əkilən.
Hər gün divar dalından,
Mənəm baxıb çəkilən.

Qürbətdə qaldı canım,
Bir dinim, bir imanım.
Gəl, fələk, qıyma mənə,
Görüşə var gümanım.

Əziziyəm bu sana,
Arı qonmaz bu sana.
İkisi də oğul gərək,
Qızdan qalmaz nişana.

Arazı açə bilmirəm,
Yoldan keçə bilmirəm.
Belimdə hicran yükü,
Atıb qaça bilmirəm.

Bağçaları qəndildən,
Köynəyi var məndildən.
Yar ilə mərc gəlmişik,
O dodaqdan, mən dildən.

Yad üzdü canım mənəm,
Axıtdı qanım mənəm.
Ömrü başa vurmağa,
Yoxdu gümanım mənəm.

Arzum budu, yaz gəlsin,
Dövrən bizə saz gəlsin.
Mən yazmışam gəlməyib,
Sən bir namə yaz, gəlsin.

Hay salsan, dada gəlləm.
Sirr vermə yada, gəlləm,
Ağlama, xumar gözlüm,
Ya ölləm, ya da gəlləm.

Mən aşiq günbatana,
Ay gedir günbatana.
Gözləyirəm yolunu,
Dolan gəl gül batana.

Bülbüllər uçdu bağa,
Qondu budaq-budağa.
Dünyada bir canım var,
Olsun yara sadağa.

Qabaqda yarım alma,
Qalıbdır yarım alma.
Alırsan canımı al.
Əlimdən yarım alma.

Ovçu gəzər girəvə,
Bağda dolan, gir evə.
Yar yarın bəd günündə,
Başın qoyar girovə.

Üzümü dər səbətə,
Nə qorxu var, nə xətə.
Elə yar sevmişəm ki,
Səsə salıb məmləkətə.

Od tutub alışaram,
Hər dərddə qarışaram.
Yarımın meyli olsa,
Küsmüşəm, barışaram.

Göydə ulduz bəstədir,
Evimiz yol üstədir.
Bir sabah gəl, bir axşam,
De ki, yarım xəstədir.

Kim qurubdu bu bəndi?
Su gəldi basdı kəndi.
Dövrən əydi kaman tək,
Mən yazıq dərddiməndi.

Eləmi yara dəydi,
Dəymədim yara dəydi.
Dilim-ağzım qurusun,
Nə dedim yara, dəydi?

Aşiq süzgün gözlərim,
Qəmdən üzgün gözlərim.
Gözəldən doya bilməz,
Baxsa yüz gün gözlərim.

İynə saçdım divara,
Elçi göndərdim yara.
Elçiyə zaval olmaz,
Özüm elçiyəm yara.

Əzizim xunu gözlər,
Şah damar, xunu gözlər.
Yarın fikri, xəyalı,
Kəsib yuxumu, gözlər.

Aşı süz, qoy, qaynana!
Odu düz qoy, qaynana!
Oğlun aldım əlindən,
Başına buz qoy qaynana!

Dur ayağa qız gəlin,
Tellərini düz, gəlin.
Toyçulara, gəl yaxın,
Düş ortaya süz, gəlin.

Yandı bu canım mənim,
Töküldü qanım mənim.
Zamana aldı əldən,
Dinim, imanım mənim.

Yaylağın micə-micə,
Dərdə mən dözüüm necə?
On iki qurban kəsərəm,
Sən bizə gələn gecə.

Mixək əkdim, qalx indi,
Ağzım oldu talx indi.
Yar məndən üz döndərdi,
Qoy dincəlsin xalq indi.

Ov gəlsin, ov almasın,
Çaxmağı qov almasın.
Səni vuran ovçunun,
Tər lanı ov olmasın.

Ay qız, adın Məstana,
Girmə bizim bostana.
Qorxuram yağış yağa,
Tər şamama istana.

Yol üstündə var çinar,
Yarpağı dinar-dinar.
Bizim bu müşkül işi,
Düzəltsin pərvərdigar.

Əzizim yara yazım,
Tükəndi çara yazım.
Günümün hər vərəqi,
Dolubdu hara yazım?

Bu yol yola tən deyil,
Yar burdan ötən deyil.
Qürbətdə xoş gün görsəm,
Yenə də vətən deyil.

Çağıraram ağam, gəl.
Ölməmişəm sağam, gəl
Boynumda qəm zənari,
Yolunda dustağam, gəl!

Qərib öldü götürün,
Dar küçədən ötürün.
Qəribin vay xəbərini,
Anasına yitirin.

Çuxanın qabağı düz,
Dalı düz, qabağı düz.
Dünya, səndən kim keçdi,
Qaşığı düz, qabağı düz?

O toydakı nə qaldı?
Nə səs-küyü, nə qaldı?
Gözlərim gözlərinə
Həsərət qaldı, nə qaldı.

Dağlar batıbdır qara,
Ovçu düşübdür dara.
Üzünə gülən dostun,
Qayıt bir qəlbin ara.

Kilidə saldım açar,
Kilid açıldı naçar.
İyid sirt saxlamasa,
El ondan uzaq qaçar.

Ay çıxıbdır kənarsız,
Gəzmək olmaz fənarsız.
Göz gördü, könül sevdi,
Niyə mənə qınarsız?

Dağ başından yar aşmır,
Yar görünmür, yar aşmır.
Sən hələ çox cavansan,
Bu naz sənə yaraşmır.

Bu dərə uzun dərə,
Getdikcə uzun dərə.
Burda bir bağ salmışam,
Yar gələ üzüm dərə

Bağçaları bəzəyəm,
Ayrılığa dözəyəm.
Yardan xəbər gəlməsə,
Mən sərgərdən gəzəyəm.

Yerdən dursa Koroğlu,
Torun qursa Koroğlu.
Qan sel kimi tökülər,
Bir qıy vursa Koroğlu.

Aşıq başın qaldadır,
Cüyür-ceyran yoldadır.
Gözlərin ahu gözü,
Dilin, ağzın bal dadır.

Su gəlir pər gələnə,
Zülfün bas tərgələnə.
Üzün bir ay parçası,
Göstərmə hər gələnə.

Ağdamın yollarında,
Bənd oldum kollarında.
Bir cüt bazbənd olaydım,
Yarımin qollarında.

Kağızım ağa dönsün,
Bülbülün bağa dönsün.
Qarımdan gir içəri.
Ürəyim dağa dönsün.

Aşığın taxtı gərək,
Üstünün rəxti gərək.
Hər yetənnən yar olmaz,
İnsanın baxtı gərək.

Əzizim nar kimidir,
Bağçada bar kimidir.
Ağ buxaq, mina gərdən
Yatıbdır qar kimidir.

Könlüm qaldı səndə yar,
Təbib yardı, sən də yar.
Mən sənə neylədim ki?
Salıbsan kəməndə yar.

Ay dolandı, il aşdı,
Bağım, baxçam gül açdı.
Yalvardım danışmadı,
Küsən kimi, dil açdı.

Bulud yox, bax səmaya,
Ulduz tək ax səmaya,
Zərrəcə üzün görsəm,
Kafərəm baxsam Aya!

Dəyirmançı çəkər dən,
Qəlyan götür, çək hərdən.
Namərdədən uzaq dolan,
Nə dərd olsa çək ərdən.

İyidin bir atıdır,
Bir də təmiz zatıdır.
Koroğludan qoçaqlıq,
Onun ehtiyatıdır.

Sürünü sürün dağa,
Duman, gəl bürün dağa.
Leylisi itmiş Məcnun,
Salıbdır bir ün dağa.

Biçarayam biçara,
Biçaraya nə çara?
Qəlbimi açmaq üçün,
Kimə gedim açara?

Mən qurban quzu qurban,
Ceyranın yüzü qurban.
Bacı sənin yollarına,
Qardaşının özü qurban.

Bu gələn el yoludur,
Getdikcə el yoludu.
Başım bulud oynağı,
SİNƏM SEL YOLUDU.

Yada gəlləm,
Vermə sirri yada gəlləm.
Gedirəm qürbət elə,
Ölləm, ya da gəlləm.

Quşdar lal oxu,
Dindirmə lal oxu.
Göz yaşından bir ərizə,
Sənə çətinca al oxu.

Özüm neylim,
Bu dərdə dözüm neylim.
Ah çəkərəm aləm yanar,
Çəkmərəm özüm neylim.

Şalım qara boyandı,
Ucu yerə dayandı.
Mənim ahuzarımdan,
Göydə fələk oyandı.

Şirvanın yastı yolu,
Su gəldi bastı yolu.
Gəlirdim səni görə,əm,
Azreyil kəsdi yolu.

Ağacdan gözələm mən,
Dibində xəzələm mən.
Gör nə günə qaldım,
Sərgəndər gəzərəm mən.

Əzizinəm Vətən sarı,
Köynəyi kətan sarı.
Uçur könlümün quşu,
Gedirəm Vətənə sarı.

Bu yollar asta gedər,
Dolanar dosta gedər.
Viran qalsın bu ölkən,
Sağ gələn xəstə gedər.

Əzizinəm fənar məni,
Od tutub yanar məni.
Mən dosta neylədim,
Atdılar kənar məni.

Əzizinəm əsdi fələk,
Ömrümün qəsdı fələk.
Haraya çadır qurdum,
Kələyimi kəsdi fələk.

Əzizim sərrast qala,
Tikilib sərrast qala.
Xoşbəxt adam odur ki,
Qocala sərrast qala.

Aşıq deyər beləymiş,
Qəza vurub bel əymiş.
Zalım fələyin işi,
Əzəl gündən beləymiş.

Əzizinəm yaşayar,
Bax, gözümdə yaşayar.
Ömrümü verim sənə,
Mən ölüm, sən yaşa, yar.

Əzizinəm doludu,
Boran, çovğun, doludur.
Neçə yaya yığmışam,
Sinəm dərdlə doludu.

Əzizinəm saraldı,
Payız, bağlar saraldı.
Fələk, günah səndədir,
Tərhan ovun saraldı.

Dağlarda boran mənəm,
Karvanı yoran mənəm.
Heç bəndə dura bilməz,
Bu dərdlə duran mənəm.

Aşıq mərdə nə bağlar?
Gümüş gərdənə bağlar.
Gedək dərdli yanına,
Görək dərdə nə bağlar?

Qoyma tək qalam qardaş,
Səngərim, qalam qardaş.
Yağı gəldi, töküldü,
Sürüldü balam qardaş.

Dolannam, düzə gəlləm,
Sürmə çək gözə, gəlləm,
Qərib, qürbət ölkədən,
Qurtarsam, sizə gəlləm.

Bağlardan al-bal, göndər,
Sən də hər nə var, göndər.
Açılmamış yaxadan,
Əl dəyməmiş nar göndər.

Əzizim o da damı,
O bağı, o da damı.
Elə ki, sən yandırdım,
Yandırmaz od adamı.

Əzizim dayansın,
Alışsın oda yansın.
Fələk bir dərd göndərib,
Mən yandım, o da yansın.

Burda yolum olub tən,
Varmı bu yoldan ötən.
Bu dünyada şirin şey,
Bir anadır, bir Vətən.

Yığılıb oturanlar,
Dərdimi artıranlar.
Mənə bir çarə deyın,
Bu dərddən qurtaranlar.

Bir bülbüləm kol üstə,
Budaq üstə, qol üstə,
Səfərdir ayrılıqdır,
Gəl görüşək yol üstə.

Qırmızıdır kürkün, yar,
Çıx küçəyə, gör kim var?
Əhdinə düz çıxmadı,
Yerə girsin börkün, yar.

Dağlar başında lalə,
Əlində var piyalə.
Mən səninəm, ay oğlan,
Düşmə özgə xəyalə.

Qu durub bürkü yerdə,
Qalıbdır tükü yerdə.
Canım ölsün qurtarsın,
Qalsın qəm yükü yerdə.

Bu bağda bar şirindir,
Heyvadan nar şirindir.
Sağ olsun qohum-qardaş,
Hamıdan yar şirindir.

Yar gəldi dağdan aşdı,
Gördüm dilim dolaşdı.
Gözün ahu gözüdü,
Bu qaş səndə nə qaşdı?

Eləmi tağı bizdən,
Eyvanın tağı bizdən.
Yağılar basqın etsə,
Aralar bağı bizdən.

Bu dağlar oda yansın,
Od tutsun, oda yansın,
Yara xəbər yetirsin,
Mən yandım, o da yansın.

Bu gələn haralıdır?
Dağların maralıdır.
Əyil üzündən öpüm,
Ürəyim yaralıdır.

Yar arxanda bir dağam,
Yatmamışam oyağam,
Dola qolun boynuma,
Bir saatlıq qonağam.

Əziziyəm təndirə,
Odun qala təndirə,
Dədəsizin nə həddi,
Dədəliyə tən dura.

Payız gəlib xəzandır,
Xəzan pərgar pozandır,
Ürəkdə bir dərdim var,
El-obaya yaz, andır.

Dağ başı qar gərəkdir,
Çən, duman tar gərəkdir.
Dərdimə dərman üçün,
Təbibim yar gərəkdir.

Gecə uzun ay batmaz,
Sevənlər evdə yatmaz,
Cananım tək bir canan
Xudam bir də yaratmaz.

Aşiq tapar, mən zamın,
Atın çapar, mən zamın.
Yara şəfa dərmanı,
Könlüm apar, mən zamın.

Haray elillər, haray,
Şanə tellilər haray,
Köçümü sel apardı,
Əli bellilər, haray.

Sorağın qarğadan al,
Hayıfın darğadan al.
Qürbətdə yar xəbərini,
Bir atı yorğadan al.

A dağlar, sona dağlar,
Söz yetməz sona, dağlar,
Yaz fəsli göllərində,
Çalxalanar sona, dağlar.

Bu yol yolamı gedər?
Maral kolamı gedər?
On beşini keçən qız,
Evdə yolamı gedər?

Dağ döşündə bənövşə,
Qoymaram bağıri bişə.
Yar yolunda ağılamaq,
Mənə olubdur peşə.

Eləmi mərdə mənə,
Qul elə mərdə mənə
O gedən yarın qəhri,
Salıbdı dərdə mənə.

Qardaş gəl, köməyimsən,
Arzumsan, diləyimsən,
Başqa gündə gəlməsən,
Bu gün gəl, gərəyimsən.

Başı ağ qarlı, dağlar,
Yazlı, baharlı, dağlar.
Yarla çıxım sinənə,
Əhdə ilqarlı, dağlar.

Qızlar içində say qız,
Tapılmaz sənə tay qız.
Gedirəm, yenə gəlləm,
Ayrılığa döz, ay qız.

Araz daşanda mələr,
Kür qovuşanda mələr,
Bala öz anasından,
Ayrı düşəndə mələr.

Əzizim küsü bağlar,
Dindirmə küsü bağlar,
Mən yara neylədim ki,
Yar məndən küsüb ağlar.

Su gəldi eşil, dağlar,
Ömürdür beş il, dağlar.
Səndə düşməni izi var,
Göz-göz ol, deşil dağlar.

Vay mənim qara canım,
Bürünüb tara canım.
Gözün qurbanı, göy at,
Tez yetir yara canım.

Köynəyin sarı sapı,
Görünür sizin qapı.
Səni məndən eyləyəni,
Dilənsin qapı-qapı.

A qardaş, ağa qardaş,
Dolan gəl bağa, qardaş.
Bağdakı qızılgüllər,
Sənə sadağa, qardaş.

A hana haçan kəsilirsən,
Bir üzü saçaq kəsilirsən.
Kəsərəm səni hana,
Gəzərəm kəndi hana.

Əzrayıl daş üstədi,
Susayıb qan istədi.
Amma balam canını,
Balam nişan üstədi.

Gəlmişəm görüm səni,
Qəlbimə hörüm səni.
Qapı-baca bağlanıb,
Bəs harda görüm səni?

Əzizim mən də gəlləm,
Su allam bəndə gəlləm.
Qoşullam çarvadara,
Sən olan kəndə gəlləm.

Əziziyəm almadı,
Başında huş qalmadı.
Bircə sevdiyim vardı,
O da məni almadı.

Yasəmənlər açanda,
Çölə ətir saçanda.
Yana-yana qalarsan,
Öz nişanlın qaçanda.

Samavarın sarısı,
İçdim qaldı yarısı.
Hər sənə göz vuranda,
Gedir canım yarısı.

Külək hayandan əsdi,
Düşmən üstümü kəsdi.
Sual verdi dinmədim,
Gəlib dilimi kəsdi.

Mən aşiq bağlamaqla,
Qan durmaz bağlamaqla.
Oğul dağı böyükdü,
Sağalmaz ağlamaqla.

Əzizim keçən aylar,
Keçən gün, keçən aylar.
Geri qaytara bilsəm,
İllər məni haraylar.

Odlamayın talamı,
Uçurmayın qalamı.

Aparıb məni satın,
Aparmayınn balamı.

Bu gölün sonası var,
Qazı var, soansı var.
Atasız yetim olmaz,
Yanında anası var.

Eləmi, əmisinə,
Buğdalar zəmisinə.
Düşmənin balası da,
Sığınması əmisinə.

Əzizinəm dağlara,
Bu güllü yaylaqlara.
Mən səni görmək üçün,
Yenə gəlləm dağlara.

Əzizim qala yerdə,
Dustağam qala yerdə.
Qorxuram sənsiz öləm,
Cənazəm qala yerdə.

Bu dağların meşəsi,
Gözəldir bənövşəsi.
Könülsüz gedən qızın,
Ağlamaqdır peşəsi.

Başına mən dolanım,
Mən dönüm, mən dolanım.
Səni tanrı saxlasın,
Kölgəndə mən dolanım.

IX AĞILAR

Dağlar, a daşlı dağlar,
Torpaqlı, daşdı dağlar.
Boynunda qızıl muncuq,
Tərланım qaçdı dağlar.

Əyilsin başım, dağlar,
Tökülsün daşın, dağlar.
Sənin də mənim kimi,
Ölsün qardaşın, dağlar.

Dərdə dərman eylərəm,
Gülə dərman eylərəm.
Boyun kimi boy görsəm,
Canım qurban eylərəm.

Aşığı qara lazımdı,
Köylü-qara lazımdı.
Hamı qırmızı geysə,
Mənə qara lazımdı.

Bir ah çəkim ahıma,
Xəbər getsin şahıma.
Quşlar qanad çalması,
Mənim mənzilgahıma.

Ovçular ov tutması,
Ovlasın ov tutması.

Səni vuran ovçunun,
Barmağı yay tutması.

Ovçu, mən on deyiləm,
Çaxmağam, qov deyiləm.
Əlin qurusun ovçu,
Vurmalı ov deyiləm.

Araz dalğasız olmaz,
İgid yaraqsız olmaz.
Bura gəlif-gedənin,
Başı qovğasız olmaz.

Yeri get asta, könül,
Dolan, gəl dosta, könül,
Gözüm yarı axtarır,
Can olub xəstə, könül.

Qazağın da dağı var,
Bağçası var, bağı var.
Gəl mənə dəymə fələk,
Məndə oğul dağı var.

Mən aşığı qarsalar,
Dağlar qara-qar salar.
Fələk apardı oğlum,
Yaş sifətim qarsalar.

Sən duran yerdə,
Boynunu buran yerdə.
Əli qurusun fələyin,
Səni vuran yerdə.

Fələk, nələr eylədin,
Karvanımı əylədin.
Bir qızımı apardın,
Bəs oğlumu neylədin.

Əzizinəm az ağla,
Qələm götür yaz ağla.
Sinəm qəm dəftərindən,
Oxuyan yox, yaz ağla.

Əzizim oğul dağı,
Bağ dağı, oğul dağı.
Hər dərdədən çətin olar,
Anaya oğul dağı.

X ANA-QADIN, QIZ-GƏLİN HAQQINDA DEYİMLƏR

Arvad var oğul-uşağını böyüdər, arvad var qarın-qurşağını.

Arvad arı ilə, dağ qarı ilə tanınar.

Yaxşı arvada al da, şal da, qara xal da yaraşar.

Arvad yalançı olanda, el-obasına talançı olar.

Arvad var elə hay üçün, arvad var vay üçün.

Arvad kişini ər də edər, şər də.

Arvad var el-oba qurar, arvad var el-oba qırar.

Arvad ərini ev də edər, qara div də.

Arvad ərini pir də edər, şir də.

Arvad ərinə ipək olar, köpək olmaz.

Ala-bulası çox olan qadının, qada-balası da çox olar.

Arvad var ərinə pilov-aş yedirər, arvad var qara daş.

Arvad var aşı yeməli, arvad var başı.

Gəlin var ərə baxar, gəlin var ələ baxar.

Gəlin var ər ucaldar, gəlin var ər qocaldar.

Gəlin var elə gətirməli, gəlin var eldən ötürməli.

Gəlin var ərinə zalım, gəlin var qabırğası qalın.

Gəlin var ərinə həyandı, gəlin var ilan-çayandı.

Gəlin var qalın qabırğa, gəlin var baxmaz abırna.

Gəlin var şirin dildi, gəlin var işi güldü.

Gəlin var təmizkardır, gəlin var ev-əşikdə əzimkardı.

Gəlin var evdə pir kimi, gəlin var evdə nur kimi.

Gəlin var ailədə üz ağardar, gəlin var üz qaraldar.

Gəlin var camallı, gəlin var kamallı.

Gəlin tənbel olanda, evin işi kəkəl olar.

Gəlinin amanı, qaynananın imanı.

Gəlin var ailənin başını ucaldar, gəlin var gicəldər.
Gəlin var ev-eşikdə əldən iti, gəlin var dildən iti.
Gəlinin pərti, qaynananın sərti ilə dağılır.
Gəlin tənbel olanda, işi əngəl olar.
Gəlin öz olanda, ailədə artıq söz olar.
Gəlin var çıraqla gəzəsən, gəlin var əlini üzəsən.
Gəlin var kinli, gəlin var kirli, gəlin var cinli.
Gəlin var ev-eşiyi abad edər, dəlin var bərbad.
Gəlin ərinə inamsız olanda, imansız olar.
Gəlin var ipək-həlim, gəlin var köpək-zalım.
Gəlin var qaynananın üzünü ağardar, gəlin var qayna-
naya göz ağardar.
Gəlin nahaq olanda, qaynana köpək olar.
Gəlin pak olanda, qaynana ipək olar.
Gəlin dilli olanda, qaynana kinli olar.
Gəlin kinli olanda, qaynana cinli olar.
Gəlin dil çıxaranda, qaynana ün çıxarar.
Gəlin var ev tikər-ev sökər, gəlin var evindəkini bürüb-
bükər.
Gəlin var ailədə od eylər, gəlin var ailə dad eylər.
Gəlin göz olanda, ailə ilə oc olar.
Gəlinin gəlişi həyalı, gedışı vayla olar.
Gəlin həyalı olanda, səyalı olar.
Gəlinin ər evində payı bir yaşmaq, bir də qızıldan baş-
maq.
Gəlinin dişi görünməz, işi görünər.
Gəlin səbirli olanda, abırlı olar.
Gəlin pay çəkər, huy çəkməz.
Gəlin ki atası evinə ayaq açar, bil ki gec-tez ər evindən
qaçar.
Gəlin inamlı olanda, qaynana imanlı olar.

Gəlin ər evində həyalı olanda, ayağı (qədəmi) səyalı olar.
Gəlin kür olanda, başına kül olar.
Gəlin kür olanda, yeri kor olar.
Gəlinin özü böyüməz, ailədə sözü-sovu böyüyər.
Gəlinin özü gəlməmişdən, sözü gələr.
Gəlin ərincək olanda, işi girincək olar.
Gəlinin üzağlığı ərindən, ərini üzağlığı gəлиндən keçər.
Gəlinə göz olanda, ailədə söz olar.
Gəlin kür olanda, ailədə ün olar.
Gəlinin tez-tez kūsüsü, evdə köhnə saman tüstüsü.
Gəlininki iş, toyuq-cücənin “kiş”.
Gəlin gəldi-xan gəldi, ev-eşiyi yıxan gəldi.
Gəlin evdə qazan asar, qaynananın əli əsər.
Gəlin var ər evində gün görər, gəlin var ün.
Gəlin var elə gətirməli, gəlin var eldən itirməli.
Gəlin var əldən iti, gəlin var dildən iti.
Qaynana gəlininə dedi-yeddi oğul azdı, bir qız çoxdu.
Qız var gəlin köçürməli, qız var ilim-ilim itirməli.
Qızı olan ananın, əlində Quran olar.
Qız var ərə köçməli, qız var dara köçməli.
Qız ata evində kinli olanda, baldızına kinli olar.
Qız var el-obada öyəsən, qız var gözlərini oyasan.
Qız var tər-təmiz zər kimi, qız var zəqqun-zəhər kimi.
Gəlin var ağa qızı, gəlin var dığa qızı.
Qız atalı olanda, xatalı olmaz.
Məcnun Məcnunluğunu yerə qoyunca, Leylininki
Leyliyə dəyər.
Məcnun “ah” eyləyəndə, Leyli “of-uf” eylər.
Məcnun dağı dolanar, Leyli eşq oduna qalanar.

Müdrüklər demiş: qız fərsiz olanda ərsiz olar, fərli olanda-ərli.

Müdrüklər demiş: kişinin işi, qıdını incə dişi gözəl göstərar.

Müdrüklər demiş: qadın var qararı olar, arı olmaz.

Müdrüklər demiş: qızıla qul olan qadın, ömrü boyu dul olar (qalar).

Nənə iki olanda, nəvə yekə olar.

Nənə nənəyə baxar, canını oda yaxar.

Nənə nəvəsini sevər, kasıb dəvəsini.

Oğul əl daşı, qız göz yaşı.

Oğlum oğul olsun, tək tapılmayan qız olsun.

Oğul dayıya, qız mamaya çəkər.

Oğul yaraq, qız güzgü-daraq sevər.

Oğul ürəkdi, qız arxa-kürəkdi.

Oğul olsun-qız olsun, ağıl-başı düz olsun.

Oğul pirdi, qız sehirlir sirdi.

Oğul tikər, qız sökər.

Oğul paşa, qız tamaşa.

Oğluna qız axtarınca, qızına oğul axtar.

Oğul əldə dəyənək, qız döyənək.

Oğlumunku öy, qızımınkı göy.

Oğul ata-ananı öydürər, qız söydürər.

Oğula qeyrət kökdən, qıza ismət süddən keçər.

Oğul bitən, qız itəndir.

Övladını istəyən kişi, övrətini istəyər.

Pay bölən anaya, pay düşməz.

Pis arvadın, pis də urvatı olar.

Pul qadını dul da edər, ağıldan hul da.

Soy gəlini, öy gəlini.

Soyuna baxıb, sayaya qız verərlər.

Söz var qız üçün, söz var baldız üçün.

Arvad evi içərindən, ər /kişi/ bayardan tikər.

Ana evin dirəyi, ata evin çörəyi.

Arvad var yıxılı evin dayağı, arvad var el-obada gülçü boyağı.

Analar nə çəkir nənələr bilər, nənələr nə bilər.

Ata-oğul qoşa gələndə, ananın sevindiyyindən ürəyi cuşa gələr.

Kişi muraddır, arvad urvatdır.

Qadın var altun-axça dəlisi, qadın var zər-zibadan boxça dəlisi.

Əri əfəl olan qadın, el-obada çəpəl olar.

Gəlin var evin qızıldan dirəyi, gəlin var evin vuran ürəyi.

Qaynana evdə səydəş olanda, gəlin süydəş olar.

Tutumlu gəlin ərinə ev qurar, tutumsuz gəlin qurulu ev uçurdar.

Qaynana var gəlini ilə öyünər, qaynana var dizinə vurub döyünər.

Gəlin evdə ocaq daşı olar, bucaq daşı olmaz.

Arvadı iki olanın, ailədə ağır yükü olar.

Ailədə zər yığan arvad, gələcək övladlarına şər yığar.

Gəlinin ailədə dili şəkər kimi olar, zəhər kimi olmaz.

Ər ailədə yönsüz olanda, arvad könülsüz olar.

Gəlin ailədə arını güdər, gedənin-qarnını güdməz.

Yaxşı gəlin ərini bəy edər, pis gəlin zay.

Gəlin dinsiz olanda, ailədə idimsiz olar.

Üzdən mələk olan gəlin, ailədə kələk olar.

Gəlinin ağı az olanda, çənədən saz olar.

Qadının ailədə dili şirin olar, irin olmaz.

Ağıllı qız ailə qurar, hiylə qurmaz.

Gəlin çənədən saz olanda, ailədə hörməti az olar.
Analıq olan evdə (ailədə), həmişə qan-qaralıq olar.
Analıq var sevə-sevə öyəsən, analıq var təpəsinə döyəsən.
Yetim qız ər evində asta-usta olar, ata-analı qız xəstə
(yasda).

Ana olan evdə ar olar, analıq olan evdə ahu-zar.
Ana ailədə övladına həyan olar, analıq ilan-çəyan.
Arvad kişiyyə (ərinə) öd olanda, kişi ailədən yad olar.
İki arvadlı kişinin dizi yırtıq, üzü sırtıq olar.
Kişi qürursuz olanda, nigahı uğursuz olar.
Kişi qızını ocağa verər, viranə bucağa verməz.
Gəlinin ailədə boynu buruq olanda, ürəyi (könlü) qırıq
olar.

Qız ağıldan hul olanda, ömrü boyu dul olar.
Qızın yaşı çatdı ver ərə, yaşı ötdü ver gora.
Qızı olan ana, ər yanında quzu olar.
Qızı olan ana, qırmızı donunu çıxarar.
Qızın ağılı, keçəl qazın ağılı.
Ərini güdən arvad, gorunu güdər.
Soy gəlini, öy gəlini.
Yaxşı gəlin (qadın) ər evinə yanan olar, yaman olmaz.
Arvadı gic olan kişinin, iş-gücdə əl-ayağı qıc olar.
Anaya balası, nənəyə nəvəsi şirin olar.
Gəlin ailədə bir olanda, qaynana pir olar.
Qaynana gəlinə xor olanda, gəlinin yeri gor olar.
Qaynana ailədə asan-kəsən olanda, gəlin tez-tez küsən
olar.

Ər evində ağıllı olan gəlin, ailədə bəxtli-yığvalı olar.
Analı qız ailədə aşla qarşılanar.
Balağı batdaq anadan, dabanı çatdaq qız olar.

Ağıllı ana yuxusu, cənnət qoxusu.
Qıza mini baxar, biri nişan taxar.
Qaynana var gəlinə ipəyi, qaynana var köpəyi.
Qız ki, ata evində aldı, onun gəlinlik qapısı bağlandı.
Qızılın qiyməti var, yaxşı qızın qiyməti yoxdur.
Qız qundaqda bələnər, həddi-buluğa çatanda bəllənər.
Gəlin ailənin dirəyi olar, dürəyi olmaz.
Elat qadının aşı da gözəldi, xaşı da-xışı da.
Gəlin səbirli olanda, ər evində planlı-tədbirli olar.
Qaynana əzmi ilə, gəlin dözmü ilə tanınar.
Yaxşı arvadın aşının tamı duzundan bəllidir.
Yaxşı gəlin ailənin iş-gücündə əlli olar, dilli olmaz.
Gəlin ailədə dilli olanda, qaynana kinli-cinli olar.
Qız alınar el içindən, sananar ev içindən.
Qız ailədə qanan olanda, qaynana ona canı yanan olar.
Qızını vara verən, gora verər.
Qadın var ərinin başını uca, özünü xoca edər.
Arvad ərini qoçaq da edər, ailədən qaçaq da.
Gəlin ki oldu ərincək, ailə olar sürüncək.
Yaxşı gəlin el yatanı, pis gəlin gün batanı gözləyər.
Kasıbın varı bir arvadı, bir də urvat.
Gəlin var ailədə ad eyləyər, gəlin var ailə əlindən dad eyləyər.
Gəlin həyalı olanda, yaxşı səyalı olar.
Gəlinin ər evində payı bir yaşmaq, bir də başmaq olar.
Gəlin var düşdüyü evi abad eylər, gəlin var bərbad.
Gəlin var ailədə ipək-həlim, gəlin var köpək-zalım.
Bir gözü güzgüdə olan qızın, bir gözü də özgədə olar.
Ailədə sırtıq olan gəlinin, gözü qırpıq olar.
Günü ailədə xanım olmaz, qənim olar.

Gəlinin əl (ev) işinə bax, sonra qaxancını başına qax.
Qadın ər evində ələkdən yapışar, kələkdən yapışmaz.
Nənə gəlinə ailədə yaraşıqdı, uşaq qaynana ilə gəlinə
barışıqdı.

Harın atdan qorxma, haram-harın arvadın qorx.
Qara at nalsız, qara qız xalsız da keçinər.
Ərsiz arvad, cilovsuz at.
Yaman at yeyimcil, yaman arvad deyimcil olar.
Arvad istəsə ərini şah-vəzir də edər, rəzil də.
Qadının qudurğanı, sakit axan çayın burulğanı pis olar.
Qadın kişinin var günün yoldaşı olmaz, dar günün
yoldaşı olar.

Gəlin unuq olanda, ailədə donuq olar.
Qız ağacı-qoz ağacı, ver ərə – yox əlacı.
Qız elçisi, duz elçisi.
Fərli qız-ərli qız, fərsiz qız-ərsiz qız.

XI TAPMACALAR

Yol üstə bir qurda durufdu,
Dişini-dişinə furufdu.
Gələni-gedəni udufdu,
Gənə yerində durufdu.
(Dəyirman)

Tərəzidə çəkilməz,
Bazarlarda satılmaz,
Baldan şirin dadı var,
Yemək olmaz, canı var
(Uşaq)

Sarıdı, zəfəran döyü,
Yazılıdı, Quran döyü.
(Qızıl pul)

Nə yerdədi, nə göydə,
Cümlə-cahan içində.
(Güzgü)

Başın kəsdim qanı yox,
Balalarını sanı yox.
(Xaşxaş)

Çin-çinarın başında,
Çin qara quş oturur,
Qanadların gərəndə,
Bir ovuc qum tökülür.
(Küncüt)

Atdım atana,
Dəydi kotana.
Dəryada balğa,
Düzdə ceyrana.
(İldırım)

Aşağı qan ayağı,
Qan əli, qan ayağı,
Aşiq bir şey görübdür,
Üç başı, on ayağı.
(Sağıcı, inək və buzov)

Bir zağada bir tikə ət,
Yaşdı yeri qurumaz,
Nəmişliklə çürüməz.
(Dil)

Bat-bat ayaqlı,
Eymə dodaqlı,
Belində var dağ,
Ayağında yağ.
(Dəvə)

O, hansı bağdı ki,
Torpağın əkmək olmaz,
Çınqılın çəkmək olmaz.
(Ulduz, səma)

Dağdan, qayadan aşar,
Pişik kimi dırmaşar.
İlan kimi sürünər,
Divardan bərk yapışar.

(Kərtənkələ)

Qutu-qutu içində,
Nərgiz qutu içində,
Babamın bir quşu var,
O da qutu içində.

(Ağz dil)

O nədi ki, düzülər,
Vədəsində üzülər,
Ayağından su içər,
Təpəsindən quzular.

(Taxıl)

Dilim- dilim nar,
Diziməcən qar,
Yeddi dananın gönü,
Bircə ayağıma dar.

(Siçan)

Alalar, ha alalar,
Erkək, dişi balalar.

(Arı)

Ayağı var, qaça bilmir.
Qanadı var, uça bilmir.

(Xərçəng)

Bu günü adınadı,
İşlər ovandınadı,
Qaradan ağ boyandı,
Tap görüm, adı nədi?

(Baş tükünün ağarması)

Dağdan gəlir dağ alı,
Qoları budaq alı,
Əlin gözünə soxsan,
Ağzı ayrıla qala.

(Qayçı)

Dan üzündən durdum,
Qızıl at belinə sıçradım.

(Sənək)

Ağac bağında darı quyusu,
Dağarcıqdı, sözün doğrusu.

(Əncir)

Qırmızı xəşə,
Atılıb-düşən,
Dəyirmanlardan,
Təndirə düşən.

(Buğda)

Mən aşiqəm, ay mələr,
Bulud altdan Ay mələr.
Dəryada bir gül bitib,
Su deyib ay mələr.

(Ürək)

Kilid-kilid içində,
Kilid sandıq içində.
Binaya bir od düşdü,
Biz də yandıq içində.

(Güzgü)

Əzizim, doqquz günə,
Doqquz ay, doqquz günə,
Qaranlıqdan kim çıxar?
Doqquz ay, doqquz günə.

(Yeni doğulmuş uşaq)

Səhər çağı sarıca qız,
Yığdı baların başına,
Otdu diz-diz ağladı.

(Samavar)

Yerə vurdum baltanı,
Ağzı gümüş xaltanı.
Yerdən bir oğlan çıxdı,
Cümlə-cahan soltanı.

(Bulaq)

O hansı quşdu ki,
Bir qanadı ağdı,
Bir qanadı qara.

(Gecə gündüz)

Dərya üzü samandı.
Samana bir od düşdü,

Gör nə aman-amandı.

(Sulu qalyandakı tənbəki)

Qəssabbaşı, yüzbaşı,
Sənən bir at istərəm,
Nə erkək olsun, nə dişi,
Nə yayı görsün, nə qışı.

(Göbələk)

Mən aşiq, yüz yer aşar,
Basılmış yüz il yaşar,
Budağın kənarında
On kotan yüz yer aşar.

(Əl)

Bir axmaq öküzüm var,
İyləndirib ət yeyər.

(Ayı)

Dağlarda lala gəzər,
Əldə piyala gəzər,
Nə yumurtalar, nə doğar,
Yanınca bala gəzər.

(Baltıq)

Maral-maral inəyim,
Qarnı xaral inəyim,
Su içməz, ot otlamaz
Çəpər yaran inəyim.

(İlan)

Axşam anadan olar,
Səhər durar, yer ovar.
(Cücə)

Bizdə bir usub yatır,
Qoların qısıb yatır.
Bircə təpik vurmamış,
O yanda küsüb yatır.
(Motal)

Əzəli dörd ayaqlı,
Sonra iki ayaqlı.
Aylar keçir, il keçir,
Dolanır üç ayaqlı.
(Körpə, cavan, qoca)

Altı daşdı, daş deyil,
Üstü daşdı, daş deyil.
Heyvan kimi otlayır,
Heyvana yoldaş deyil.
(Tısbağa)

Bostanda var gombul kosa,
Üstü bozdu, içi xasa,
Əzsən dolar qanla kasa.
(Çuğundur)

Gecə gedir ley-leyi,
Gündüz gedir ley-leyi,
Nə iliyi var, nə sümüyü
(Su)

Nədəndi, ha nədəndi,
Bağrım başı zədəndi.
Yarpağında od yanar,
Ağacı göynədəndi.
(Böyürtkən)

Gözlərimdə çırağı,
Dişlərində qırmağı.
Yağı adam küsdürər,
Zəhmi heyvan əsdirər.
(Canavar)

Yupyumuru fincan,
İçi dolu mərcan.
(Nar)

Bəlli-billi bilən dayı,
Beli incə kürən dayı.
Kövrən görər kişnəməz,
Göy ot görər dişləməz.
(Altı qarışqa)

Bu meşə gül meşəli,
Altı tər bənövşəli.
Bir kişinin min oğlu,
Hamısı bir peşəli.
(Bal arısı)

Axşam yığılar,
Səhər dağılar.
(Toyuq-cücə)

Tap düşdü qabaqlandı,
Qapısı tamam bağlandı.
(Mal peyini)

Uçan bir quş kənəkdir,
İşi tamam kələkdir.
Dəyirmanə can verər,
Xırmanə da gərəkdir.
(Külək)

Salxım-salxım sallanar,
Çox qaldıqda ballanar.
Göydə nərdivan olsa,
Çıxar ordan sallanar.
(Üzüm)

Qaradır, qarğa deyil,
Qanadlıdı, quş deyil.
Qoxu bilir, it deyil,
Şirni yeyir, bit deyil.
(Milçək)

Sarıdı, zəfəran deyil,
Qanadlı, quş deyil.
Yediyi gül- çiçəkdi,
Nəcisi çox göyçəkdi.
(Arı)

Uzun-uzun uzanar,
İpdən tutub sallanar.
(Qabaq, Yemiş)

Qızılgül beşə verdi,
Sana gör necə verdi?
Yarpaqsız ağac gördüm,
Torpaqsız beşə verdi.
(Maral buynuzu)

Hazılıyam, hazılı,
Yanıma qara tazılı.
Çıxdım dünya üzünə,
Gördüm qəbrim qazılı.
(Uşaq və beşik)

Ağdı donu, yoxdu canı,
Uzuncadır dırnaqları,
Yerə batır barmaqları.
(Çadır)

Doqquzu don darayı,
Səkkizi san darayı.
İkisi xas qırmızı,
Dördü mazan darayı.
*(Donuz, it, qoyun,
inək döşləri)*

Midili-midili üzlüçə,
Midili siçan üzlüçə,
Midili, hara gedirsən,
Yüz min cida üzlüçə.
(Kirpi)

Əzəl vardı yeyərdik,
Yeməsəydik ölərdik.
İndi də var yemirik,
Yeməsəkdə ölürük.

(Ana südü)

Uzun-uzun kişilər,
Başların, ayaqların,
Divarda gizlətmişlər.

(Evin dirəkləri)

Minarə, ha minarə,
İçi tamam qan-qarə.
Təpəsi açıq olur,
Dibi də ki, lap qarə.

(Baca)

Göydən yerə buz yağır,
Görün necə düz yağır.
Darı boyda, qoz boyda,
Görmədim qarpız boyda.

(Dolu)

Sarı abası var bunun,
Büzmə yaxası var bunun.
Üstü çöpur, içi dilim,
Gör nə səfası var bunun.

(Limon)

Dövrənin əmrindəndir,
Bəndənin felindədir,
Altı ayağı, iki gözü,
Quyruğu belindədir.

(Tərəzi)

Hürü-hürünü dindirər,
Hürü pərinə dindirər.
Bizim evdə üç dilsiz var,
Biri-birini dindirər.

(Kamança, qaval, tar)

Yumru təkər,
Əllərdə gəzər

(Qaval)

Altı taxta, üstü taxta,
Oturub bir otaqda.
Qoyun deyil, ot otlayır,
Toyuq deyil, yumurtlayır.

(Tısbağa)

Bizhariz gedirəm,
İrizbana gedirəm.
Gölməçədən su içib,
Xoruzbana gedirəm.

(Duman)

Gündüz pozular,
Gecə düzülər.

(Ulduzlar)

Himdi, himdi, o himdi.
Gözüm gözümə cimdi.
Yerin altında deyin,
Gecə xidmətçi kimidi?

(Siçan)

Bir qayada yeddi bulağım var.
İkisi şordu, ikisi şortəhər,
Biri şirindi, ikisi zəhər.

*(Göz, burun,
qulaq, ağız suyu)*

Qucağa alırsan ağlayır,
Yerə qoyursan kiryir.

(Zəncir)

Əzizim, qəfəssizdir,
Bülbüldür, qəfəssizdir,
Uçanda quş tək uçar,
Canı yox, qəfəssizdir.

(Fikir)

Bir damım var, əl üstə,
Əlini vur əl üstə.
Alçaq damın altından,
Xırda-xırda qar istə.

(Ələk, un)

O taydan ələn kişi,
Əlində var dəmir işi.
Dedi mənə ulağ göndər,
Hə erkək olsun, nə dişi.

(Xoruz)

Oba yatar, o dik oturur.

(Səhəng)

Dağlar o dağın aldı,
Musa Tur dağın aldı.
Lələ bir sərçə vurdu,
Qırx batman yağı aldı.

(Qarpız)

Eləmi bir-iki,
Aşiq görüb bir-iki.
O nədi tapın görək,
Dördü üçdü bir-iki.

(Barmaq)

Hürər, hürər, burnu şişər.

(Cəhrə)

Otlarda neçə otdu,
Nə dişi var, nə ağızı.
Dişdiyir heyvan kimi.

(Gicitikan)

Toxum əkdim yarpaq bitdi,
Yarpağın qocalar didi.

(Tütün)

Bir kiçicik qurd,
İçi dolu qurd.

(Qabaq)

Çoxlu tağ atar,
Torpaxda yatar.
Qoyma yetişsin,
Kal-kal dər apar.

(Xiyar)

Yumru-yumru sarıdı,
Yumru gözü darıdı.
Gəzir bizim bağçada,
Üç həftənin barıdı.

(Cücə)

Ət içində bir cüt,
Ala muncuğum var.
Haranı desən görür.

(Göz)

Balaca baqqal,
Nə versən udar.

(Ağız)

Dam üstə çatı qırığı.

(Qaş)

Ağzı var, diş yox,
Onu vurmuyan kişi yox.

(Həvəngdəstə)

Bir balaca özü var,
Səksən səkkiz gözü var.

(Üskük)

Bir özü var, min gözü.

(Xəlbir)

Qara qul qapıları gəzər.

(Sac)

Evdə duruf bir kişi,
Nənəmlədi hər işi.

(Cəhrə)

Ət dirəyin başında,
Dəmir papaqlı papaq.

(Üskük)

O yanı qaya, bu yanı qaya,
İçində ağca maya.

(Nehrə)

Suda balıq,
Quyruğu yanıq.

(Piltə)

O nədir: cilovunda durmaz,
Yol gedər yorulmaz?

(At)

Uzun qız oba gəzər,
Xamırnan özün bəzər.

(Oxlov)

O nədir: insana dostdur,
Yol yoldaşlığı xoşdur?

(At)

Altı taxta, üstü taxta,
Ortasında dəmir balta.

(Xəncər)

O nədir: nalsız olanda,
Halsız olar?

(At)

Ağaz için oyaram,
Duz ağzıma qoyaram.

(Zurna)

O nədir: gecə yeyişi ilə,
Gündüz yerışı ilə tanınar?

(At)

O nədi ki, dostdan qızıllar
sallanıb.

(Zoğal)

O nədir: boynunda ipək
yalı,
Ayağında gümüşdü nalı?

(At)

Boya altında qaz gedər,
Qaqqıldeşar qaz gedər.
On iki il qısır qalíf,
Yeddi il boğaz gedər.

(Yonca)

O nədir: sürəkdə düyülər,
Sürəkdən sonra yüyülər?
(At quyruğu)

Kərdi-kərdi seçəllər,
Zəhminnən qaçallar.

(İlan)

O nədir: suda balıq kimi
üzür,
Quruda yel kimi süzür?
(At)

O nədir: yolda yoldaşdı,
Darda qardaşdı?
(At)

O nədir: anası gedir
qabaqda,
Balası qalır arxada?
(At)

Sinəbəndi var, qız deyil,
Almaq istədim ucuz deyil.
(At)

O nədir: toy-dügündə
quyruğu düyülür,
Mənzilbaşı nəmər verilib
öyülür?
(At)

Qadın deyil ismətdi-ardı,
Döyüşdə sahibinə arxa-
etibardı.
(At)

O nədir: naqqa kimi
ağzın açar,
Quş kimi qanadlanıb uçar.
Suda üzür, düzdə ceyran
tək qaçır?
(At)

O nədir: yalı var hörülməz,
Gecə-gündüz yol gedər,
yorulmaz?
(At)

O nədir: heyvandı-
heyvanlar arasında,
İnsan deyil, dostdur-
dostlar arasında?
(At)

O nədir: bəsləsən igidə yar
olar,
Pis baxsan sahibi el-obada
xar olar?
(At)

O nədir: axşamlar ver arpa,
Gündüzlər sür sarpa?
(At)

O nədir: sahibinə həlimdi,
Yağıya-yada qənimdi?
(At)

O nədir: özünə qamçı
vurdurmaz,
Yağıya-yada yança
durmaz?
(At)

Ağ atımı nalladım,
İstanbula yolladım.

(Məktub)

A kişi, kişi,
Əlində şişi,
Mənə bir at al,
Nə erkək olsun,
Nədə ki, dişi.

(Beşik-yüyrük)

Atdan hündür,
İtdən alçaq.

(Yəhər)

Atlar, ay atlar,
Çəməndə otlar.
O hansı quşdu,
Beldən yumurtlar?

(Nəhrə yağ)

Bir at aldım yox yerışı,
Nə erkəkdi, nə dişi.
O nədir, bilsəniz,

Nə yayı görür, nə qışı.

(Göbələk)

Bir atım var atılar,
Qarğa qulaq çatılar.
Quyruğunu bərk qısar,
Bəndi-bərədə pusar?

(Canavar)

Bir atım var gedər,
yorulmaz,
Nə gecələr, nə gündüz
durmaz.

(Ay)

Daş üstə at kişnər.

*(Dəyirman, daşı,
çaxçax-novdağ)*

Kəhər at enib gedər,
Səsizcə sinib gedər.
Bulaqdan su içməyə,
Qızları minib gedər.

(Səhəng)

XII NAĞILLAR

TAMAH

Belə rəvayət edirlər ki, İsgəndər Zülqərney qarışqalardan tutmuş ta balıqlara qədər hamısından bac-xərac alıb-mış. Günlərin bir günü ölümdən xərac almağa gedəndə ölüm İsgəndər Zülqərneyə qalib gəlir. İsgəndər Zülqərney ölür.

Ölkənin hər yerində matəm qurulur, başqa-başqa dövlətlərdən xonçalar gəlir. İsgəndəri basdırmaq istəyəndə anası vermir ki, mənim oğlumu torpağa basdıran kimi ilanlar, əqrəblər, qarışqalar ondan hayıf alajaxlar. O, deyir ki, nə qədər ki, mən sağam hər gün gecə-gündüz oğlumu ağlayajam. Onda İsgəndərin ağıllı vəziri anaya deyir ki, iki şeydən birinə razı ol. Ya oğlunu ver basdırax, ya da sənə yemək-ichmək vermiyəjəyik. İsgəndərin anası yemək-ichməkdən əl çəkib, meyidi qucaqlayır. Camaat evi tərk edib çıxır. Amma evin taxçasına vəzir bir çörək qoyur. İki-üç gündən sonra İsgəndərin anası ağlamaqdan bezir və bərk ajdix ona əsər eyləyir. Arvad qalır çar-naçar ki, indi mən nejə camaata deyim ki, ajmışam. Ana durub evi axtarır. Birdən gözü taxçadakı çörəyə sataşır. Arvad nə qədər çalışır, hoppanırsa əli çörəyə çatmır. Axırda ona oğlunun meyidini çəkib qoyur ayağının altına və çörəyi götürür. Bu an vəzir içəri girir, bu halı görür. Arvad razı olur ki, İsgəndəri basdırsınlar. İsgəndərin gejasını aparınlar görür ki, İsgəndərin əli tabutdan çıxır eşiyə. Nə qədər bağlayırlarsa, gecə çıxır eşiyə. Axırda bir qoja kişi qabağa çıxıb, ovujun içində bir az torpaq tökür. Bu zaman İsgəndərin qolu öz-özünə girir tabuta. Xalx qojadan bunun səbəbini soruşanda o, belə cavab verir.

İsgəndər Zülqərney torpaxdan başqa hər şeydən xərac almışdı. Bircə torpax qalmışdı ondan da bac almağı unutmuşdur. Odur ki, ovcuna torpaq tökdüm ki, bu da torpağın bacıdır. Al gözün dünyadan doysun.

ZƏRGƏR

Keçmiş vaxtı bir dənə şah olur. Bu şah nökr götürəndə özü seçib götürərmiş, heç kimə inanmazmış.

Belə olur ki, kasıb bir kişinin oğlu bunun sorağını eşidib gəlir buna nökr olur. Yeddi il bu oğlan şahın qabağında nökrçilik eləyir. Şah fikirləşir ki, bu, yeddi ildi mənim qabağında nökrçilik eləyir. Mən bu qanacaqda, bu qabiliyyətdə adam görməmişəm. Deyir, gəl elə qızını ver buna, bunu elə özünə, oğul. Şah fikrini arvadına açır.

Dedi:

– Arvad, da buna nökr kimi baxmayaq, qızı bu oğlana verib bunu özümüdə damad edək.

Bu şahın bir vəziri vardı. Vəzir hər dəfə bu nökrin hörmətinin artdığını görürdüsə, paxıllıqdan yanırdı.

Dedi:

– Ay şah, sən küçədən tapılanın birinə nə yaman iltifat göstərirsən? Əyə, bunu rədd elə getsin.

Hər dəfə də şah vəziri sakitləşdirib deyirdi ki, vəzir, bu çox qabiliyyətli və mərifətli oğlandı – deyir, cuğul nə ölüb, nə də öləcək. Şahın gizləndə qızını oğlana vermək istəməsini vəzirə çatdırdılar. Vəzir paxıllıqdan az qaldı partlasın. Bu vəzirin bir oğlu vardı. Vəzir istəyirdi şahın qızını oğluna alsın, şah da öləndən sonra taxt-tac oğluna çatsın. Şahın qızı da vəzirin bu niyyətini bilirdi. Ona görə də oğlana dedi ki,

vəzir atamla dostdu, səni atamın gözündən salıb, məni zor-güc oğluna alacaq. İndi ki, belədi, gəl aradan çıxacaq.

Gədə dedi:

– Mən arxasız-filansız adamam, bə hara gedək?

Qız dedi:

– Gəl çıxacaq gedək. Nə mənim qanım səninkindən qır-mızıdı, nə də sənın qanın mənimkindən. Belə razılaşırlar, vaxtı müəyyənləşdirirlər. Qız ağırdan-yüngüldən xəlvəti gö-türüb, iki dənə də at, gecənin günortası yola rəvan olurlar. Hər ikisi oğlan paltarında.

İşıqlaşanda gəlib bir şəhərə çıxırlar.

Qız dedi:

– Bu şəhəri tanıyırsanmı?

Gədə dedi:

– Gözümü açandan sizdə nökrə olmuşam, haraya çıxmışam ki, tanıyam da?

Qız dedi ki, onda düşüb burada dincələk, həm də soru-şaq görək bura haradı. Bunlar beləcə şəhərə girmişdilər ki, bir kişiyyə rast gəldilər. Kişi baxdı ki, bunlar nabələddilər.

Dedi:

– Heç özümüz də bilmirik hara gedirik, istəyirik ki, elə bir yer tapaq ki, orada işləyək.

Kişi dedi:

– A bala, indi ki belədi, onda gedin birbaşa şahlığa.

Bunlar gəldilər şahlığa. Qapıda salam-sabahdan sonra, dedilər nədi, dedilər, haqq-hesab belə-belə. Biz burada qalmaq istəyirik. Şah əmr verdi, bunların atlarını çəkdilər tövləyə. Özlərin də addatdılar qonaq otağına. Bunlar qonaq otağına girəndə şahın qızı bunları gördü. Qızın gözü bu oğlan paltarı geymiş qıza düşdü. Əmma, qız bilmirdi ki, bu da onun

kimi qızdı. Əlqərəz, qız bunları atasına çox təriflədi, şahın da bunlara məhəbbəti günü-gündən artdı. Şah bunların hər ikisini qulluğa götürdü. Günü-gündən bunların hörməti artırdı. Əmma bu şahın qızı bu oğlan paltarı geymiş qıza gün verib, işıq vermirdi. Axırda qız dözə bilməyib dedi ki, bə Allah evini yıxsın, mən gecə-gündüz sənin dərdinnən dəli-divanəyəm, sən gözünün ucu ilə də mənə baxmırsan. Bu yazıq da açıq deyə bilmirdi ki, bə mən də sənin kimi qızam. Bir müddət belə qaldı. Axırı bir gün oğlan paltarı geymiş bu qız sirri oğlana açdı. Dedi, gəl şahın qızını da buradan götürüb qaçaq. İndi ki, bu məni bu qədər sevir, bunu burada gözüyaşlı qoyub getmək heç insafdan döyül. Vaxt gələr, gün gələr, sirr açılar, onda sən hər ikimizi alarsan. Belə də elədilər.

Bu şahın qızı da ağırdan-yüngüldən götürüb, gecənin bir vaxtı hər üçü ata süvar olub şəhərdən çıxdılar. Gecəni at sürüb işıqlaşanda gəlib bir bulağın başında düşdülər. Çörək-dən-zaddan yeyirlər. Bu oğlan paltarı geyən qız deyir ki, da olan olub, indi sirri açmaq lazımdı, – qız deyir, nə sirr?

Deyir:

– İndi danmağın yeri yoxdu, mən qızam, sən də qızsan, bu da bizim ərimiz.

Qız baxdı ki, da iş-ışdən keçib, da mən də qanımı sizin qanınıza qatdım. Bu qız dedi, gedək bir müddət gəzək, sonra qayıdıb gələrək mənim atamın yurduna. Atamın o vaxtacan qəzəbi soyuyacaq. Bunlar ata süvar olub düşdülər yola. Genə də gəlib çıxdılar bir bulağın başına. Burada axşamladılar.

İndi sana hardan xəbər verim, zərgərdən. Zərgər çox elmləri oxumuşdu, çox tilsimləri bilirdi, özü də çox əyyar adam idi. Zərgər gəzməyi çox sevirdi. O vaxt məleykələrin çimdiyi yer olurdu, bu zərgər gəldi məleykələrin üstünə düş-

dü. Məleykələrin üstünə düşəndə zərgər əl çəkmədi, başladı bunları öyrənməyə. Bu üç bacı məleykəydi. Quş donunda hər həftə, məsələn, filan günü eyni saatda gəlib bulağın başında quş donlarını çıxarıb çimirdilər. Zərgər bu məleykələrdən birinin paltarını oğurladı. Qızlar çimib çıxdılar. İkisi uçub getdi. Paltarı oğurlanan məleykə dedi:

– Ey bəni adəm, da mən uçub gedə bilmərəm. Sənin əlin mənim paltarıma dəyib. Kimsən, çıx mənim paltarımı ver, mən də səninlə gedim.

Zərgər bunu gətirdi şəhərə. Baxdı ki, bu məleykəni kim görsə, gözü düşəcək, zorla bunun əlindən alacaq. Ona görə də zərgər qırx dənə otaq tikdirdi. Qızı qoydu qırxıncı otağa. Bu zərgər evdən gedəndə otaqları bir-bir bağlayıb açarı da qoyurdu cibinə. Da bu evə heç kimi gətirməzdi, heç kimlə də dostluq eləməzdi.

İndi sana kimdən xəbər verim, bu məleykənin böyük bacısından. Bu, bacısının aparıldığını bilirdi, ancaq ona heç bir əlac eliyə bilmirdi. Bu məleykə əjdaha donuna düşüb tez-tez bulağın başına gəlirdi. Elə ki, bu oğlan iki qızla gəlib bu bulağın başına çıxdı, bunlar başladılar yatmağa. Səhər erkən bu məleykə əjdaha donunda özünü yetirdi bulağa. Gədə ayıldı, bunu görəndə qurudu. Da dili olmadı ki, qızları ayılsın. Elə istəyirdi ki, qalxsın, əjdaha dilə gəldi.

Dedi:

– Qorxma, sana heç nə eləməyəcəm. Ancaq bir şərtim var, əməl elədin, səni buraxacam, yox, eləmədin, öldürəcəm.

Gədə dedi:

– O nə şərtidi?

Dedi:

– Mənim kiçik bacımı zərgərin əlindən gedib xilas elədin, onda başın salamat qalacaq, yox, eləmədin, səni öldürəcəm.

Gədə dedi:

– Yaxşı, mən gedirəm, əmma bu qızları neyləyim?

Dedi:

– Qoy onlar mənim yanımda əmanət qalsın. Sən gələ-nəcən özümdən artıq saxlamasam, onda nə deyirsən, de.

Dedi:

– Bə bular ayılıb qalxanda səni görüb dəli olacaqlar.

Dedi:

– Sənin nəyinə lazım. Sən get.

Gədə zərgərin harada olduğunu öyrəndi, düşdü yola.

Bu əjdaha silkindi, oldu bir məleykə. Qızları ayılıb hal-qəziyyəni bunlara danışdı, sonra da qızları götürüb apardı öz məqamına. Başladılar burada yaşamağa.

İndi sana kimdən xəbər verim, bu oğlandan. Oğlan gəlib çıxdı bu zərgərin şəhərinə. Çox fikirləşdi, bilmədi neyləsin. Dedi, ya Rəbb, bu əyyardı, bunun əlindən məleykəni qurtarmaq müşkül işdi. Yeganə yol burada əyyarlıqdı. Gərək mən də elə bir əyyarlıq edəm ki, zərgərindən üstün olsun. Yoxsa, əmələ gələn şey deyil. Nə isə, şəhərdə bir-iki gün hərləndi, gəldi zərgərin evi ilə üzbəüz bir qarının evinə.

Dedi:

– Ay qarı, Allah qonağı saxlayarsanmı?

Dedi:

– A bala, qonaq – Allah qonağıdı, niyə saxlamıram?

Gədə bu qarıdan öyrəndi ki, zərgər elə bir zərgərdir ki, ələri qızıldı, ustalığına söz ola bilməz. Baxdı ki, bu şəhərdə bir nəfərlə yaxın olmasa, işlər getməyəcək. Bu gəldi bir oğlanla

qardaşlıq oldu. Da bunlar hara gedirdilər, bu oğlan bunu qoy-
murdu ki, əlini cibinə salsın. Bu deyirdi ki, ay qardaş, sən qə-
ribsən, mən buralıyam, qoy mən xərcləyim. Oğlan deyirdi ki,
yox ki, yox. Bu bir gün qardaşlığına dedi ki, mənim zərgərlə
bir az işim var. Bu da oğlanı götürüb gətirdi zərgərin yanına.

Oğlan gördü ki, bu doğrudan da, elə bir zərgərdi ki, da
dillə deyiləsi döyül. Bu minvalla oğlan başladı zərgərin ya-
nına gedib-gəlməyə. Günorta vaxtı gələndə oğlan zərgərə
dedi ki, gedək yemək yeyək. Getdilər yemək yedilər. Oğlan
yeməyin pulunu verəndə zərgər dedi:

– Qardaş, mənim əlim qızıl kəsir, sən neyləyirsən?

Oğlan dedi:

– Yox, qardaş, olmaz, yeməyin pulunu özüm verəcəm.

Zərgər nə illah elədi, olmadı. Belə-belə neçə dəfə zər-
gərlə yeyib-içdi, qoymadı ki, zərgər əlini cibinə salsın. Da
zərgərlə elə möhkəm qardaş oldu ki, zərgərin başını kəssə
də, zərgər dillənməzdi.

Belə oldu ki, zərgər evə gələndə məleykə dedi:

– Ay zərgər, səndə nəşə var, əvvəlki adama oxşamırsan.

Dedi:

– Bilmirəm, nədisə beynimdə bir fikir var.

Qoyun canavarı yaddan çıxara bilməyən kimi, mən də
bu fikri yaddan çıxara bilmirəm.

– De görüm nədi?

Zərgər dedi:

– Vallah, bu neçə gündə bir qərib oğlanla qardaşlaş-
mışam, heç bilmirəm hardan gəlib, haralıdı, nə sənətin sahi-
bidi. İndi də hər gün yeyib-içirik, pulunu o verir, mən də
istəyirəm onu evə gətirim, bilmirəm necə edim? Məleykə
arif idi. O saat sözü aldı.

Dedi:

– Ay bədbəxt, neçə ildi məni gətirib qırxıncı otaqda dustaq eləmişən. İndiyə qədər nə bir adam görmüşəm, nə bir adam məni görüb. Nə olar, bu da qərıbdı, gətir evə, mən adamyeyən döyüləm ha.

Belə deyəndə, zərgər bir ax toxtadı. Səhəri gəldi zərgərxanaya. Oğlan da gəldi. Xoş-beş, on beş, ordan-burdan söhbət elədilər. Günorta vaxtı oğlan dedi:

– Gedək.

Zərgər dedi:

– Yox, bu gün evə gedəcəyik.

Oğlan durdu, kirmişcə düşdü bunun yanına. Gəldilər evə. Zərgər cibindən bir topa açar çıxartdı. Qapıları aç-aça gəlib çıxdılar qırxıncı otağa. Gədə baxdı ki, məleykə bu otaqdadı. Gədə başa düşdü ki, bu iş çox mürəkkəbdı. Oturdular çaydan-çörəkdən yedilər, durdular, getdilər. Gənə zərgər otaqların qapılarını bir-bir kilidləyə-kilidləyə gəldi dükana.

Gədə axşam qayıtdı qarının öyünə. Öz-özünə dedi, ya Rəbb, bir il də qalsam, bu belədi. Gəl sən işə başla. Ancaq necə başlayacam? Məleykənin bacısı demişdi ki, necə ki, zərgər öz əliylə qızın başını bəzəməyib, qızın əlini sənəlinə verməyib, bu iş düzələsi döyül. Da necə eliyəsən ki, zərgər özü-öz əliylə bunun başını bəzəyə, özü məleykəni yola sala, yoxsa tilsim sınımaz.

Bir gün də oğlan gəldi zərgərin yanına ki, qardaş, deməyə utanıram, əmma gərək deyəm.

Dedi:

– Ayə, utanma, de.

Dedi:

– İstəyirəm evlənəm. Bir yerdə bir qız var, onu gətirəcəyəm.

Zərgər dedi:

– Bə niyə durmusan, di get gətir.

Bu oğlan zərgərdən ayrılıb gəldi evə. Nağıl dili yüyürək olar. Bir gün də gəldi ki, bəs qızı gətirmişəm. Zərgər dedi ki, gözün aydın olsun, indi toy tədarükünə başlamaq olar. Gədə gəldi evə, qarıya dedi:

– Ay qarı, bir cüt kənkən tap.

Qarı kənkəni tapıb gətirdi evə. Oğlan soruşdu ki, bu evdən o evə qədər yeraltı lağımı neçə günə atarsan?

Dedi:

– Torpağımızı çəkən olsa beş günə atarıq.

Dedi:

– Nə qədər pul alacaqsınız?

– Filan qədər.

Dedi:

– Alın, bu da artıqlaması ilə.

Bunlar başladılar lağımı atmağa.

Məleykə baxdı ki, evin altından tiqqıltı gəlir. Bu küncdən o küncə getdi. Gördü ki, yox, tiqqıltı yaxınlaşır. Bir azdan evin küncündən deşik açıldı. Evə xalça döşənmişdi, qız xalçanı qaldırdı, baxdı ki, oğlan çıxdı. Qız bu işə mat qaldı. Oğlan başladı buna hər şeyi başa salmağa.

Dedi:

– Mən səndən ötrü gəlmişəm.

Qız dedi:

– Bu zərgər elə əyyardı ki, bundan yaxa qurtarmaq çətindi. İndi gəl belə eyləyək. Al bu üzüyü ver zərgərə denən bu üzüyün üstündə mənim nişanlıma bir üzük qayır, bu üzü-

yü tanıyacaq. Bir bəhanə ilə gələcək evə, sən ondan qabaq lağımla gəl, üzüyü ver mənə. Biz gərək bu zərgərin öz əlin-dən üzüyün üstündə üzük, kəmərin üstündə kəmə, tənənin (sırğa) üstündə də bir tənə qayırtdıraq. Yoxsa buna özgə çarə yoxdu. Belə razılaşıdılar, üzüyü alıb gəldi zərgərin yanına.

Zərgər dükana yenicə gəlmişdi ki, oğlan içəri girdi. – Salam, qardaş, – bəli, salam. – Ayə, qardaş, nə vaxtdandı görünmürsən?

Dedi:

– Qardaş, başım toy tədarükünə qarışıb. İstəyirəm bu üzüyün üstündə qıza bir üzük qayırasan.

Zərgər dedi:

– Hə, nə olar, ver üzüyü görüm.

Bu üzüyü aldı, belə baxanda gördü ki, məleykənin üzüyüdü. Bu yanına baxdı, o yanına baxdı, gördü ki, yox, elə o üzükdü ki, o üzük. Zərgərin halı dəyişdi.

Dedi:

– Qardaş, qoy bir evə dəyim, gəlirəm.

Bu evə tərəf getməkdə olsun, gədə lağımla tez üzüyü qıza verdi. Zərgər gəldi şırıq-şırıq qapını açdı. Məleykə baxdı ki, zərgər gəldi.

Dedi:

– Niyə gəldin? Axı sən bu vaxt gəlməzdin?

Dedi:

– Mənə bir az su ver.

Bu suyu verəndə gördü ki, üzük bunun barmağındadı. Qaldı məəttəl.

Qız dedi:

– Səndə söz var axı, sən bu vaxt gəlməzdin.

Dedi: – Vallah, mənim o qərib dostum bir qız gətirib, bu gün mənə bir üzük verdi, dedi ki, bu üzüyün üstündə bir üzük qayır. Baxdım ki, üzük eynən sənin üzüyündü. Ona görə də onu dükanda qoyub evə gəldim.

Məleykə dedi:

– Vallah sənin aqlın yoxdu, ayə, üzük üzüyə, adam adama oxşar da. Nə çox dünyada zərgər. Elə bircə zərgər tək sən deyilsən ki.

Bu qayıtdı dükana. Üzüyü görəndə çaş-baş qaldı. Bir də evə qayıtdı, bir də üzüyü məleykənin barmağında gördü. Bir də dükana gəldi. Üzüyü üçüncü dəfə əlinə aldı, ölüm-zü-lüm, daş qayadan ayrılır, bu üzükdən birini də düzəltdi. Gədə üzüyü gətirib verdi məleykəyə.

İndi də tənəni gətirdi.

Zərgər dedi:

– Ayə, neylədin?

Dedi:

– Nə olacaq. Oda-alova düşmüşəm. İndi də deyir ki, gərək bu tənənin üstündə bir tənə düzəldəsən.

Dedi:

– Ayə, bir tənəni bəri ver görüm.

Oğlan tənəni buna verəndə az qaldı zərgərin əli yansın. Baxdı ki, bu eynən məleykənin tənəsidir. Gənə bir bəhanə ilə cumdu evə. Gənə qızın qulağında tənəni görəndə sakitləşdi. Bunun dükana evə gedib-gəlməsi üç dəfə təkrar oldu.

Qız dedi:

– Ayə, vallah, sənin aqlın çaşib. Tənə tənəyə, adam adama oxşar. Elə zərgər bir sən deyilsən ha. Dünyada nə çox zərgər.

Nə isə, bu tənədən də birini düzəltdi. Gədə bunu da gətirib verdi məleykəyə.

Aradan bir neçə gün keçdi. Gədə lağımdan gəldi məleykənin yanına.

Dedi:

– İndi nə qayıracıq?

Dedi:

– İndi az bu kəmərin üstündə bir kəmər qayırtdır. Kəməri gətirdi. Zərgər kəməri görəndə dəli oldu. Bu dəfə də bir bəhanə ilə cumdu evə. Gördü kəmər məleykənin belindədi, heç nə demədi, geri qayıtdı. Lənət şeytana, deyib, bu kəmərin üstündə də bir kəmər düzəltdi. Zərgər dedi, ay Allah, nə olaydı, bu tez çıxıb gedəydi, mənə bu qədər təşvişə salmayeydi.

Oğlan gətirib kəməri verdi qıza.

Dedi:

– İndi neyləmək lazımdı?

Dedi:

– İndi getmək lazımdı. Ancaq mənə paltarımdan bir dəst paltar tikdir.

Oğlan bunu da hazırlatdı. Bu məleykə paltarını geyindi, bər-bəzəyini taxdı, lağımla gəldi düz qarının evinə, oturdu evdə. Oğlan gəldi dükana.

Dedi:

– Qardaş, indi nədi?

Dedi:

– Qardaş, indi bə zalımın qızı ayağının ikisini də dirəyib bir başmağa ki, gərək sənə qardaşlığın mənə başımı bəzəyə. Odur ki, əl çəkmədi. Da keçibdi, gedək bunun başını bağla, qurtarsın getsin.

Zərgər dedi:

– Nə olar, qardaş gedək.

Bu zərgər qapını kilidlədi, düşdü oğlanın yanına. Gəldilər düz qarının evinə. Zərgər qapıdan girəndə yerində durdu. Baxdı öz arvadı məleykə oturub qarının evində. Bu bir bəhanə ilə çıxıb qalxdı evə. Məleykə lağım ilə bundan qabaq çatdı evə. Oturdu qırxıncı otaqda. Bu təngənəfəs gəldi evə. Gördü məleykə oturub evdə. Bunlar başladılar yenə deyişməyə.

Məleykə dedi:

– Ayə, sən Allaha bax, Tanrıya bax, adam adama oxşayar.

Zərgər qapını bağladı, gəldi qarının evinə. Gördü məleykə burada oturub. Genə qaçdı evə. Məleykə dedi:

– İndi ki, ürəyin bu qədər qaradı, onda icazə ver oturum bu aynanın qabağında, sən də oradan bax, məni gör, ürəyin sakitləşsin. Da qaçıb gəlmə.

Belə də razılaşıdılar. Bu qapıları bağlaya-bağlaya çıxdı. Məleykə tez gətirib müttəkəyə öz paltarını geydirdi, bərbəzəyini də taxdı, qoydu aynanın qabağına. Özü də lağımnan gəldi oturdu qarının evində. Zərgər qarının evinə girəndə gördü arvadı məleykə qarının evində oturub. Tez bayıra çıxdı, gördü ki, məleykə aynanın qabağında. Bu nə nənivaynan bunun başını bəzədi, qolundan tutub ata mindirdi.

Oğlan dedi:

– Qardaş, bizi apar bir az ötür.

Zərgər oldu, oğlan oldu, məleykə oldu, gəldilər çıxdılar yolun qırağına. Burada öpüşdülər, görüşdülər, ayrıldılar. Zərgər qayıtdı. Baxdı ki, məleykə hələ də aynanın qabağında. Dedi, ay belə filanın qızı, mən sana bu vaxtaca icazə vermişdim aynanın qabağında otursan, gör sənə başına nə oyun açacam.

Şırıq-şırıq qapıları açıb özünü yetirdi qırxıncı otağa, içəri girməyi ilə şilləni tutuzdurmağı bir oldu. Şilləni vuranda mütəkkə düşdü yerə. Zərgər qəzəbindən o saat da partladı.

Oğlanla məleykə gəldilər çatdılar həmən bulağın başına. Baxdı ki, qızları necə qoymuşdusa, eləcə də sağ-salamatdılar. Baxdı ki, əjdaha da gözəl bir qıza çöyrülüb. Da bu məleykə dedi:

– Sənin əlin mənə dəyib, gərək sənə gedəm.

Oğlan bu iki qızı, bir də məleykəni götürüb üz qoydu hara, birinci qızın atasının yanına. Başladılar burada yaşamağa. Vəzir xəbər tutdu.

Dedi:

– Ay şah, qızın da, oğlan da gəlir. Çağır oğlanı öldür.

Şah oğlanı çağırırdı. Oğlan gəldi şahlığa. Vəzir şaha dedi ki, bunu burda öldürsən, pis olar. Göndər, filan yerdə fil var, onu gətirsin, gedər orada ölər.

– A bala, bilirsən nə var?

Dedi:

– Yox.

Dedi:

– Filan yerdə bir fil var. Get onu gətir. Özü də sənə qırx gün möhlət verirəm.

Oğlan gəldi qızların yanına əhvalatı danışdı. Məleykə dedi, heç narahat olma, düzələr. Bunlar otuz doqquz gün yeyib-içib kef elədilər. Qırxıncı gün məleykə ağ döyü çağırdı, əmr elədi ki, filan yerdən fili gətir. Oğlan gətirdi fili verdi şaha. Bu minvalla vəzir bunu nə işə göndərdisə, oğlan yerinə yetirdi.

Vəzir dedi, ayə, gəl, bunu göndər o dünyaya getsin, şahın ata-anasından xəbər gətirsin. Şah oğlanı çağırdı, dedi:

– Get, o dünyadan ata-anamdan xəbər gətir.

Oğlan qırx gün möhlət aldı, gəldi qızların yanına. Əhvalatı danışdı. Məleykə dedi:

– Get şaha de ki, dağ kimi odun qaladırsın, onu yandırsın, səni də mancılıxnan tulladırsın odun içinə. Deyinən, yoxsa başqa yolnan o dünyaya getmək olmaz. Onlar səni macılıxnan odun içinə tullayanda mən səni göydə tutacağam. Gətirəcəm buraya.

Qız nə təhər demişdi, oğlan elə də elədi. Şah əmr elədi, dağ kimi odun yandırdılar. Vəzir də çox sevindi ki, ayə. Bu öz əliylə özünü oda atdırır. Nə isə, odu qaladılar, məxluq əndər-qat-əndər-qat yığıldı. Alov göyə dirənəndə bunu mancılıxnan atdılar odun içinə. Məleykə bunu göydə tutdu. Od yanıb qurtardı, qaldı kül. Vəzir sevindi ki, yanıb kül oldu. Qız şahın atasının adından bir kağız yazdı. Yazdı ki, oğul, üzün qara olsun, özün gəlmirsən, əmma başqasını göndərirsən. Qırxıncı gün oğlan əlində kəğiz gəldi şahlığa. Vəzir baxdı ki, budu gəldi. Oğlan kağızı verdi şaha. Şah oxuyub məzmunundan hali oldu.

Dedi:

– Vəzir.

Dedi:

– Nədi?

– Hazırlaş, gedib o dünyadan dədələrimizdən xəbər gətirəcəyik.

Şah əmr elədi bu dəfə birincidən də böyük tonqal qalandı. Alov ərşə dayananda mancılıxnan şahı da, vəziri də atdılar alovun içinə. Hər ikisi yanıb kül oldu. Hələ də məxluq gözləyir ki, şahla vəzir dədələrindən xəbər gətirəcəklər.

Məxluq gətirib oğlanı şah etdi. Oğlan namə yazdı, ikinci qızın atasına. O da gəldi. Burada qırx gün, qırx gecə toy elədilər. Yedilər, içdilər, şad oldular.

NAXIRÇININ NAĞILI

O vaxtkı bir şəhərdə naxırçı olub. Gözünü açıb ana bətinindən düşəndən ta indiyədək naxırçılıq edib. Vaxt gəlir, bunun oğul-uşağı böyüyür, evlənən evlənir, ərə gedən ərə gedir. Övladları bir gün yığışib bu naxırçıya deyirlər ki, ey ateyi-mehriban, da qocalmısan, gəl naxıra getmə, elə bizim üstümüzdə rəhbərlik elə, qapıda-bacada hərlən. Aradan bir müddət keçir, kişi baxır ki, hörməti günü-gündən azalır, oğul-uşaq, arvad da buna baxmırlar. Kişi, ya allah, mənə ölüm ver, deyir. Bu nə işdi ki, mənim başıma gəldi. Da öləndə məni dost da götürəcək, düşmən də, gəl üz götür, get bir bərri-biyabana, elə yerə get ki, heç quşlar da sənə soruşmayı gətirməsin.

Belə fikir eləyib bir neçə gün vaxt itirir. Deyir, gəl bu dəmir qırığından bir ləyən düzəlt, apar şahı peşkəş. Şah ağıllı adamdı, o saat başa düşəcək ki, bu kimdisə, əlacsızdı, ləyəni üzünə tutarğa eləyib şahdan bir şey almaq istəyir. Bu kişi belə də elədi.

Dəmirin qırıq-quruğundan bir böyük ləyən düzəltdi, götürüb gəldi şahlığa. Bunu bir neçə gün şahın yanına buraxmadılar. Axırda bu şahın yanına girməyə müvəffəq oldu.

Şah dedi:

– Nədi?

Bu belə dinməzcə ləyəni qoydu şahın qabağına. Dedi, peşkəşdi. Şah da, vəzir də baxdılar ki, peşkəş nədi, bu heç küllüyə atılan da döyül. Şah o saat başa düşdü ki, bunun ehtiyacı var, ona görə də üzünə tutarğa tutub, bu dəmir qırığını gətirir.

Şah dedi:

– Vəzir, apar xəzinədən bu kişiyyə bir xeylaq pul ver.

Vəzir dedi:

– Şah sağ olsun, buna pul nədi, heç qara qəpik də düşmür.

Dedi:

– Vəzir, get bir şey ver, qoy çıxıb getsin.

Vəzir gətirib buna beş tümən pul verdi. Bu hərəkət narıncını elə yandırdı ki, da nə təhər. Dedi, noolar, mən ordan bura sənün üstünə gəlmişdim, sən də məni beləmi yola saldın?

Qoca çox fikirləşdi, dedi, gedib bir uzaq şəhərdə molla-ladan tilsim dərşini öyrənəcəyəm. Belə də elədi. Gəldi molla-lanın yanına.

Molla dedi:

– Nədi?

Dedi:

– Məni oxut.

Dedi:

– İndi sən bu yaşında nə oxuyacaqsan?

And verdi molla-nı allaha ki, məni oxudasan. Molla əlacsız qalıb bunu oxutdu. Bu oxuyub qurtarandan sonra fikirləşdi ki, gedib çərxi zəvvara girim. Çərxi-zəvvara da girmək Novruz bayramı olurdu. İndi mən bilmirəm, ancaq oxuyan, bilən adamlar deyirlər ki, Novruz günü gedirlər çarxın qabağına, çərxi-zəvvarda su durur, at köyşəyir, onda o çarxın qabağında dururlar, belə cız çəkirlər. Girirlər o cızın içinə, o ki, il təhvil olan vaxtı dünyada nə qədər həşərat, heyvan varsa da, hamısı cızda duranın üstünə gəlir. Əgər bu həşəratdan, heyvandan qorxub bu cızdan çıxsan, onda o adam ya ölür, ya da dəli olar. Axır ki, salamat qalmaz. Əgər bu həşəratlardan, heyvanlardan qorxmayıb adam cızda qalsa, onda həşərat da, heyvan da gəlib cızın yanında duracaq. Heç bir həşəratın, heyvanın ixtiyarı yoxdu ki, o cızdan bəri

keçsin. Təmiz o çarx hərlənib gəlib öz məqamında durur, onda çarx dilə gəlib soruşur ki, nə istəyirsən? Dilindən nə çıxsın, o da olur. Onda at da göyşəyir, su da durur. Ancaq onun məqamını bilmək lazımdır.

Kişi da gəlib oturdu bu cızın üstündə. Da dünyada o şey qalmadı ki, bunun üstünə təlatüm eləməsin. Da dərya da bunun üstünə təlatüm elədi. Kişi belə oturdu, heç tükü də tərپənmədi. Canından keçmiş bir adam idi. Ara sakitləşdi, çarx gəlib öz məqamında duranda dedi:

– Qoca, nə istəyirsən?

Dedi:

– Heç bir şey istəmirəm. İkiçə fəriştənin ixtiyarını mənə ver.

Dedi:

– Get, verdim.

Kişi çərxi-zəvvardan çıxan kimi pak oldu. O saat fəriştələr hazır oldu:

– Ağa, nə buyurursan?

Dedi:

– Məni götürün qoyun öz şəhərimə.

Gəldi girdi şəhərə. Gördü bir oğlan dükanda alver eləyir. Papağının dalını qaldırıb dünya vecinə deyil. Alveri yaxşı gedir.

Kişi girdi dükana dedi:

– A bala, mana bir qəlyan ver, Mağrub padşahının qızını sana verəcəm, – deyəndə bu oğlan baxdı, dedi, – ayə, sən özün kimsən? Ölmüsən, heç götürənin yoxdu. Sən mənə Maşrub padşahının qızını hardan verəcəksən? Ayə, qəlyan istəyirsən, de, qəlyan verim. Da yalan niyə danışırsan?

Dedi:

– A bala, sənin qəlyanın mənə lazım deyil.

Kişi gəlib gördü bundan aşağıda da bir dükan var, buradakı oğlan birinci dükandakından da yaxşıdı.

Dedi:

– A bala, mana bir qəlyan ver, sana Mağrub padşahının qızını verəcəm.

Bu oğlan da qocaya güldü. Dedi, axı sən özün nəsən ki, mənə Mağrub padşahının qızını verəsən. Kişi bundan da qəlyanı almayıb addadı, məsəl üçün, bir az aşağı.

Gördü burda bir dükan var. Bu oğlan o birilərindən də görkəmlidi. Dedi, oğul, pulum yoxdu, mana bir qəlyan ver. Da buna heç nə boyun olmadı.

Oğlan dedi:

– Əmi, sənin qadan alım, bu nə sözdü? Qəlyan nəməne şeydi ki, ondan ötrü ağız açırsan. – Gətirdi oğlan buna bir qəlyan verdi.

Kişi adladı hara, öz öyünə. Nə müddətdi öydən çıxmışdı, qohum-əqraba, tanış-biliş yığıldı ki, kişi münəccimliyini qurtarıb gəlib. Hamı dağılandı sonra bu, arvada dedi ki, arvad, heç vaxt mənim suyumu əskik eləmə.

Arvad dedi:

– Baş üstə.

Da bu hər gün pak olub, ondan sora çıxardı şəhərə gəzməyə.

Aradan bir müddət keçdi, kişinin yadına düşdü ki, bə buna qəlyan verən dükancı oğlana borclu qalıb. Fikirləşən kimi fəriştələri çağırırdı. Fəriştələr o saat hazır oldular.

Dedilər:

– Ağa, nə buyurursan?

Dedi:

– Mağrüb padşahının qızını gecənin yarısı sizdən filan dükanın içində istəyirəm. Səhər də işıqlaşmadan aparıb öz yerinə qoyarsınız.

Dedilər:

– Baş üstə.

O saat qızı gətirib qoydular dükana. Gədə gecənin bir vaxtı gözünü açdı, gördü yanında bir qız yatır. Bu çox qorxdu, vahimələndi, dedi, sən kimsən? – Deyəndə qız ayağa qalxdı, baxdı ki, bir oğlandı. Qız elə bildi ki, öz otağıdı, dedi:

– Sən nə cürətlə mənim otağıma soxulmusan.

Gədə dedi:

– Mən yox, sən mənim otağıma soxulmusan!

Qız ətrafa baxanda gördü ki, həqiqətən də, bu onun otağı deyil. Bura dükandı. Öz-özünə qurudu. Da ikisinin də yuxusu çəkildi. Ordan-burdan söhbət elədilər, səhər açılmamış genə fəriştlər aparıb bunu qoydular öz yerinə. Belə-belə, bu qızı fəriştlər gecə gətirib, səhər də apardılar. Bu qız oldu hamilə. Qaravaşlar duyuc düşdülər, şahlıqda başladı xısillaşma. Söz gəldi çatdı şahın qulağına. Şah dərhal vəzirini çağırırdı.

Dedi:

– Vəzir, qulağım qızıyla bağlı bəzi sözlər eşidir. Deyilənlər düzdürmü? Get bu məsələnin kökünü aydınlaşdır. Yoxsa boynunu vurduracam.

Vəzir kor-peşman qayıtdı evə. Çox fikirləşdi, axırı dedi, gedib qızın özündən soruşum. Gəldi qızın yanına. Salam, bəli, salam. Dedi, ay qızım, bu nə işdi sən mənim başıma gətirirsən, axı mənim nə günahım var ki, atan boynumu vurdurur.

Qız dedi:

– Vəzir, heç özüm də bilmirəm bu nə işdi, gecənin bir vaxtı gözümü açırım ki, bir dükandı, bir də oğlan, bir də

gözümü açıram ki, öz otağımdayam. Da necə gedib, necə gəlirəm, heç özüm də bilmirəm.

Vəzir qayıtdı evə, çox fikirləşdi, bir yerə çıxara bilmədi. Axırda sirri arvadına dedi.

Arvadı dedi:

– A kişi, qıza bir qab ver, qoy oranın merindən-meyvəsindən o qaba qoyub gətirsin. Meyvədən bilərik ki, qızı hansı məmləkətə aparırlar. Hər məmləkətin öz meyvəsi olur.

Vəzir gətirib qabı verdi qıza. Dedi, səni aparanda bu qaba hər meyvədən doldurub özünlə gətirərsən. Qız dedi, nə deyirəm.

Gənə qızı gətirdilər. Qız oğlana dedi ki, mənə mer-meyvə ver. Oğlan buna mer-meyvə verdi. Qız bir-ikisini yedi, qalanını da qoydu qaba.

Səhəri vəzir gələndə qız qabı qoydu vəzirin qabağına. Vəzir meyvələri tökdü məcməiyə, nə qədər baxdılar, tanıya bilmədilər. Arvad dedi, di durma, məcməyini də götür çıx şəhərə. Bəlkə bir adam tanıya ki, bu hara meyvəsidi. Vəzir məcməyini götürüb çıxdı şəhərə. Kim baxdı, tanımadı. Vəzir bir xeylaq getmişdi ki, qabağına bir çoban çıxdı. Dedi, ay İsfahanın alması, gör nə parıldayırsan, belə deyəndə, vəzir bunu yaxaladı.

Dedi:

– Nə dedin?

Dedi:

– Qardaş, vallah, nə dedim ki?

Vəzir dedi:

– Cəllad, – cəllad o saat çobanı yaxaladı.

Çobanı gətirdilər şahlığa. Vəzir soruşdu ki, bu meyvələr haranındı?

Çoban dedi:

– İsfahanındı.

Dedi:

– Nə bildin?

Dedi:

– Bunu bilməyə nə var ki? Belə meyvələr ancaq İsfahanda olur.

Vəzir şaha xəbər verdi, şah dedi, bilmirəm, qoşun götürüb gedirsən İsfahan şahının yanına, deyərsən, bizim qızımız bura gəlib. Əhvalatı danışarsan. Deyərsən, ya tapın bu işi kim görür, ya da davamız davadı. Azdan az öləcək, çoxdan çox. Bu söhbətdən sonra vəzir istədiyi qədər qoşun götürüb yol aldı İsfahana. Da neçə gün əziyyətdən sonra, nağil dili yüyrek olar, çıxdılar İsfahana. Çadırları qurdular.

Səhər İsfahanın şahı oyananda baxdı ki, şəhərin hər tərəfində çadır çadıra söykənib. Elə az qaldı ürəyi gedə. Dedi, görən kimdi xəbərsiz bu qədər qoşunla mənim torpağıma girən. O saat vəzir, vəkil, qaylənqorçu hazır oldular. Şah vəziri göndərdi ki, get mənə xəbər gətir.

Vəzir gəldi çadırların yanına. Soruşdu ki, sizin böyüyünüz kimdi. Dedilər, bax o ağ çadırdə oturan. Hər iki vəzir oturub ordan-burdan söhbət elədilər. Axırda İsfahan şahının vəziri dedi:

– Bə nə yaxşı gəlmisən?

Bu vəzir də dedi ki, bəs hal-qəziyyə belədi. Ya gərək siz bunu tapasınız, ya da davamız davadı.

Vəzir qalxıb gəldi şahın yanına.

Dedi:

– Şah sağ olsun, hal-qəziyyə belə.

Bu şah da tutdu vəzirin yaxasından. Dedi:

– Vəzir, bunu tapdın, tapdın, tapmadın, boynun fərmandadı.

Bu vəzir dedi:

– Şah mənə qırx gün möhlət ver.

Şah dedi, verdim. Vəzir fikirləşdi ki, bu işi eləyən beş matrat verib incitdiyi qocadı. Bu vəzir gəldi o vəzirin yanına. Dedi, qardaş, qırx gün bizi gözləyin, tapdıq, tapdıq, tapmadıq, davamız davadı.

Vəzir düz gəldi qocanın arvadının yanına. Arvadı iməklədi (irməkləmək – yaxalamaq). Dedi qocanın suyunu kəs, canı napak olanda mənə xəbər ver. Qoca gecə qalxdı ki, yuyunsun, baxdı ki, su arvadın yadından çıxıb. Kişi bir söz deməyib kor-peşman çıxdı şəhərə. Arvad vəzirə xəbər çatdırdı. Qoca şəhəri gəzdirdi yerdə vəzir onu yaxaladı. Gətirdi şahın yanına.

Dedi:

– Şah sağ olsun, qızı bura gətirən bu qocadı.

Vəzir şahlıqdan çıxıb qocanı düz gətirdi bu vəzirin yanına. Dedi, qardaş, sizin qızı bu şəhərə gətirən bu qocadı. Bunun qollarını daldan bağlayıb verdilər gələn vəzirə.

Bu vəzir yol aldı haraya, öz şəhərinə. Gecə-gündüz yol gəlib çıxdılar öz şəhərlərinə. Şəhərin qırağında bir dərya vardı.

Qoca dedi:

– Ay adamlar, mən bir qoca kişiyəm. Neçə gündü yol gəlirik, toz-torpaq məni öldürüb, qoyun bu suda yuyunum. Sonra hara istəyirsiniz, aparın.

Dedilər, əşşi, qoca kişi, nə olacaq, qoy yuyunsun. Əl-üzünü yuyar, sonra apararıq. Kişi beləcə yuyundu. Pak olan kimi fəriştələr hazır oldu.

Dedilər:

– Ağa, nə əmrin var?

Kişi dedi:

– Məni götürüb qoyarsınız o görünən Qoşqarın təpəsinə.

Bu camaat nə qədər gəzdi olmadı, kişi bir əppək oldu, yox oldu ki, yox oldu. Gəldilər şahlığa. Şah dedi, nə oldu? Vəzir dedi, şah sağ olsun, bu millət şahiddi, elə buradaca qoca yox oldu. Bunlar qocanı axtarmaqda olsun, sana hardan xəbər verim, qocadan.

Qoca əlini belinə qoyub fəriştələrə əmr elədi. Şahı da, vəziri də burada sizdən istəyirəm. O saat qızın atası şah, onun vəziri oldular Qoşqarın başında. Vəzir qocanı tanıdı. Qoca dedi:

– Vəzir, indi necəsən, məni qolubağlı sürdüyün yadıncadımı? Mən nə pis əməl tutmuşdum ki, sən məni bu cür eləyirdin. Darıxma, indi cəzanı alarsan. Qoca əmr elədi İsfahan şəhərinin şahını, vəziri gətirdilər. Vəzir baxdı ki, o vəzirdi, şah da baxdı ki, o şahdı. Dördü də beləcə Qoşqarın başında. Qoca əlini belinin üstünə qoyub gəzinirdi. Dedi, qıznan gədəni də gətirin. Fəriştələr o saat qıznan gədəni də gətirdilər. Bunlar beləcə quruyub qaldılar. Şah baxdı ki, qızıdı, əmma oğlan da bir oğlandı.

Qoca dedi:

– Şah, bu oğlan sənin qızına yaraşır mı?

Şah qorxusundan nə deyə bilərdi? Dedi:

– Yaraşır.

Dedi:

– Bə nə olmuşdu ki, aləmi dağıdırdın? Məni əli-qolu bağlı gətizdirirdin?

Şah dedi:

– Mən belə bilsəydim, çoxdan razı olardım.

İsfahan padşahına dedi, məni tanyırısan mı? Dedi, tanıyıram. Dedi bəs sənin Allahına, bəndənə nə olmuşdu ki, o

ləyən peşkəş çəkilən ləyəndi ki, gətirib sana verdim, bə sən demədin ki, mənim əlim hər yerdən üzülüb. O ləyəni üzümə tutarğa eləyib gətirmişəm. Gətirib mənə niyə az pul verdin, bə niyə maraqlanmadın ki, vəzir mənə nə verdi? Bəlkə aparıb vəzir o yanda mənə kəsəydi. Vəzir gətirib mənə beş manat pul verdi. Otur dedi, səninlə hesab soradı. Üzünü çevirdi vəzirə. O vəzirə ki, buna zülm eləmişdi. Əmr etdi fəriştələrə, dedi, götürün vəziri, gözdən itənə qədər qaldırın, oradan buraxın yerə. Bunlar baxırdılar. Gördülər vəzir öz-özünə qalxır. Bunlar fəriştələri görmürdülər. Vəzir gözdən itənə qədər qalxdı, fəriştələr oradan vəziri əldən qoydular, bu parça-parça oldu, heç tikəsi də tapılmadı. Padşahlar da, vəzir də hesabı çəkdilər. Qoca iki şahı da, vəziri də belə elətdirdi. Qaldı qıznan oğlan. Bunları götürüb gətirdi qızın olduğu şəhərə. Camaatı yığdı meydana.

Dedi:

– Ay camaat, bu, şahın qızıdır, bu da onun əri. Bu qızı bu gədəyə mən vermişəm. Şahı da, vəziri də mən öldürtdüm. İndi bu oğlan oldu sizin şahınız.

Qoca cıqqeyi götürüb qoydu gədənin başına, dedi, atam ərvahına, bir oğul gədənin xatirinə dəysə, götürdəcəyəm. Dedi, nə təhər, dedi, bax belə. Fəriştələrə dedi, götürün. Camaat baxdı ki, bir nəfər öz-özünə qalxdı göyə. Dedi, bax, gözünüzlə görməsəniz, inanmazsınız. Bax, beləcə götürdəcəyəm. Di toyu başlayın.

Qırx gün, qırx gecə toy elədilər. Gədəni elədilər şah. Özü də qayıtdı gəldi İsfahan şəhərinə, oturdu taxta, öz arvadını gətirib bağlatdı daravazaya it kimi. Gündə bir belə sümük tullayırdı qabağına, ətinnən də bir az kəsdirirdi. Onlar orada yaşamağa başladılar, siz də burada. Onlar orada şad oldu, siz də burada.

ƏHMƏDLƏ MƏHƏMMƏD

Keçmiş zamanda iki qardaş vardı. Birinin adı Əhməd, o birinin adı Məhəmməd idi. Ata-babadan, tarix tərəqqinin tənəzzülü-himini qoyandan bunların mülki-varı olub, hər ikisi də tacirdi. Tacir o deməkdir ki, irini xırda eləmək. Yəni ki, iri mallarını satıb, ləl-cəvahir eləyib gəlirdilər. Bu iki qardaş ticarətlə o qədər məşğul oldular ki, ad aldılar, süfrə saldılar, dəm-dəsgah başa çatandan baxdılar ki, bunların bir dəne züryəti olmadı ki, bu qədər mal-dövlətə sahib ola. Ancaq bunlar özlərini o yerə qoymurdular. Arxada o-bu deyirdi ki, bunların ölvadı yoxdu, mal-mülklərinə sahib olsun.

Adam bir toxdayanda başa düşür ki, hə, bu mülkə sahib olmaq lazımdı. Bir gün hər iki qardaş söhbət elədilər ki, nə sənin züryətin var, nə mənim, bə bu nədər var-dövlətə kim sahib olacaq? İndi gəl belə eləyək, arvadlar bilməsin, onsuz da biz tacirik, üç-dörd aylığa gedərik guya ki, mal gətirməyə. Xəlvəti orada evlənərik. Əgər uşağımız olar, gəlib sirri açarıq. Arvadlarımız da istəyərlər oturarlar, istəməzlər özləri bilərlər. Yox, züryətimiz olmaz da, qayıdıb gələrik, kim nə biləcək. Belə razılaşıdılar.

Axşam olanda böyük qardaş arvadına dedi:

– Get qardaşımı çağır.

Arvad gedib Məhəmmədi çağırdı. Məhəmməd də arvadı ilə gəlib ordan-burdan söhbət elədilər. Əhməd dedi:

– Ay qardaş, mən üç aylıq səfərə gedirəm. Sən də gədirsənmi? – deyəndə Məhəmmədin arvadı arif idi, o saat başa düşdü ki, bunlar xəlvətdə razılaşıblar. Əmma açıb-ağartmadı.

Nə isə... Hər iki qardaş səfər tədarükü görüb düşdülər yola. Az getdilər, çox getdilər, yorulub əldə düşdülər. Məhəmməd dedi:

– Ay qardaş, gəl çörək yeyək.

Əhməd dedi:

– Su olmasa, nə çörək?

Dedi:

– Bir ora bax, nəyə göyərir.

Məhəmməd dedi:

– Qardaş, sən böyüksən, burada dur, mən gedim baxım. Əgər su olsa, sənə xəbər eliyərəm, gələrsən.

Bu gəlib baxdı ki, bulaq buradan çıxıb oradan batır, axarı yoxdu. Əmma bulağın gözündə bir almadı, bir üzü düm-qırmızıdı, deyirsən lələdi, bir üzü dümağ, süddən ağdı. Suyun içində batır-çıxır. Bu almanı görəndə o saat başa düşdü ki, bu almada bir sirr var. Xudavəndi-aləmin qüdrətindən deyir, yaxa qurtarsa, təbib qarşı gələr öz-özünə. Bu dedi:

– Xudavəndi-aləm, çox şükür sənə cəlalına, bəlkə də bu züryətdi, mənə qismət elədin. Öz Allahlığına bağışla.

Məhəmməd belə deyib almanı götürüb qoydu cibinə. Heç Əhməd bilmədi, qardaşı nə tapıb. Kəsə, almanı cibinə qoyandan sonra papaq elədi, Əhməd də gəldi. Əhməd gələndən sonra oturdular çörəklərini yedilər. Rahat olandan sonra Əhməd dedi:

– Qardaş, indi gedə bilərik, – deyəndə, Məhəmməd dedi:

– Qardaş, day getmək lazım deyil.

Dedi:

– Ayə, dəli döyülsən ki?

Dedi:

– Yox, gərək geri qayıdaq.

Bu dedi, o dedi. Əhməd baxdı ki, qardaşı yola gəlmir. Nə isə, hər iki qardaş qayıtmalı oldular. Qayıdanda arvadlar çox təəccübləndilər.

Əhməd Məhəmməddən böyük olduğuna görə Məhəmməd həmişə onun hörmətini saxlayırdı. Bunlar yenə də başladılar öz alverlərinə. Bir gün Məhəmməd arvadına dedi:

– Ay arvad, get qardaşımı da, arvadını da bura çağır.

Arvad gedib bunları çağırırdı. Bunlar dördü də yığışdılar bir yerə. Xörək hazır olub ortaya gələndə, Məhəmməd almanı cibində çıxardıb qoydu süfrəyə.

Dedi:

– Qardaş, mənim ürəyim o Allahladı. Bu almanı mən o bulaqdan tapmışam.

Məhəmməd bıçağı götürüb almanı tən yarıdan böldü. Yarısını qardaşının qabağına qoydu, yarısını da öz qabağına qoydu. Dedi:

– Ay qardaş, bu şərtənən bunu belə eləyirəm ki, Xudavəndi-aləm bizə züryət versin. Bax, qulağınızı açın, eşidin. Dördümüz də burdayıq, ayrı adam yoxdu. İkimiz ölsək də, ikimiz qalacaq. Bax qulağınızı aç eşit, ay qardaş, sənin oğlun oldu, mənim qızım, mən qızımı sənin oğluna verəcəm. Sənin qızın oldu, mənim oğlum, sən qızını mənim oğluma verərsən. Bax, ayrı söhbət yoxdu ha. Belə şərtləşdilər, əhdi-peyman bağladılar.

Bu böyük qardaş almanın yarısını götürüb arvadı ilə çıxıb getdi. Bu da qaldı burada.

Nağıl yüyrək olar. Doqquz ay gəlib tamam oldu, bunların arvadları yüklərini yerə qoydular. Əhmədin qızı oldu. Məhəmmədin isə oğlu oldu. Bunun oğlu olanda bu çox sevindi. Aradan bir müddət keçdi. Tale elə gətirdi Məhəmməd gəldi başını qoydu əcəl yastığına. Bu başını əcəl yastığına qoyanda, böyük qardaşı Əhmədi çağırırdı. Dedi:

– Ay qardaş, bizim o vaxtdan, almanı kəsəndən, əhdi-peymanımız olub. Qızı gədəyə verəcəksən ha. Mən ömrümü bağışlayıram uşağıma.

Məhəmməd ömrünü bağışladı uşağına. Aradan bir müddət keçdi. Uşaqlar böyüdülər. Bu Əhməd baxdı ki, burada qalsa, qızı qardaşı oğluna verməli olacaq. Buna görə də bir bəhanə ilə köçüb getdi bir başqa vilayətə. Gədə gəlib həddi-buluğa çatanda eşitdi ki, əmisinin qızına deyikliymiş. Gəldi anasından soruşdu:

– Ay ana, mən əmim Əhmədin qızına deyikliyəm, bu doğrudumu? – deyəndə anası başladı ağlamağa.

Dedi:

– Ay ana, niyə ağlayırsan?

Dedi:

– Oğul, o vaxt atan öləndə vəsiyyət eləmişdi ki, Əhməd əmin qızı sana versin. İndi siz gəlib həddi-buluğa çatanda əmin bəhanə elədi ki, guya mənim qardaşım oğlu buradan keçəndə ürəyim tökülür. Qardaşımın dükanını burada görürəm, tab eləyə bilmirəm. Bu bəhanə ilə qızını götürüb getdi başqa bir vilayətə.

Gədə dedi:

– Ana, ağlama. İndi ki, belə oldu, ya o qızın ölüsünü, ya da dirisini əmimdən alıb gətirəcəm.

Belə deyib, oğlan qəflə-qatırı yüklədi, yol aldı düz əmisi olan vilayətə. Gəlib çatdı şəhərə, xəbər aldı Əhməd tacirin evi hardadı? Dedilər, odur e, görünən ev onundu. O vaxt tacirlərin qalmaq üçün karvansaraları vardı. Bu gəldi düşdü Əhməd tacirin karvansarasına. Qəflə-qatırı, nökər-naibi yerbəyer elədi. Gətirdi bir məcməyiyə ağır, qiymətli şeylər qoydu. Üstünə də yaylıq saldı, gətirdi düz əmisinin evinə. İçəri girdi, gördü ki, əmisi arvadı ilə oturub. Məcməyinin qoydu əmisinin qabağına. Əhməd tacir elə başa düşdü ki, bu karvansarada qalmaq haqqını gətirib. Yaylığı belə götürəndə baxdı ki, bu başqa meydandı dedi:

– Ay bala, bu nədi?

Dedi:

– Mən filankəsin oğluyam, sən də mənim əmimsən. Gəlmişəm nişanlımı aparam, – deyəndə Əhməd tacir çox pərişan oldu. Əmma üzdə özünü elə göstərdi ki, guya bunun gəlişinə çox sevinir. Dedi:

– A bala, kaş əmin kor olaydı, kaş əmin öləydi, bə biz nə qayıraq? Qızın ayağı topal, dili lal, gözləri də kordu.

Gədə dedi:

– Əmi, mən bir şey demirəm, o mənim qismətimdi, topallığı da, karlılığı da, lallığı da, korluğu da mənə qəbuldu. Mən gəlmişəm onu aparam.

Dedi:

– A bala, indiki belədi, nə deyirəm, – onacan arvad Əhməd taciri kənara çəkdi, dedi:

– A kişi, bu qızın ucundan köçüb bura gəldik, bu da gəlib bura çıxdı. Gəl daşı ətəyindən tök, qızı ver getsin. Öz qardaşın oğludu, ona verməyib kimə verəcəksən?

Əhməd tacir qaldı naəlac, razılaşdı. Gətirdilər bunları evləndilər. Gədəynən qız bir neçə gün də burada qaldılar. Bir gün oğlan əmisinə dedi:

– Əmi, biz gedəcəyik.

Gedəsiyik, deyəndə tacir dedi:

– Gərək mən sana bir peşkəş verəm.

Bu çox gəzmişdi, əlinə sehirli bir toqa keçmişdi.

Bunları yola salanda Əhməd tacir gətirdi, qardaşı oğluna bu toqqanı peşkəş çəkdi. Gədənin nişanlısı, Əhməd tacirin qızı gədəyə işarə elədi ki, toqqanı götürmə. Gədə dedi:

– Zərəri yoxdu, bir toqqadı götürməsəm, əmim inciyər.

Bu toqqanı götürdü, bağladı belinə. Bunlar yol başladılar gəlməyə. AZ gəldilər, çox gəldilər, gəlib bir düşərgə

yerində düşdülər. Çadırlarını qurub rahatlandılar. Gədə ilə qız öz çadırlarındaydılar. Səhərə yaxın gədə durdu ki, nö-kər-naibi oyatsın, başlasınlar yola. Bu gədə gəzə-gəzə gəlib çıxdı bulağın başına. Da səhərə az qalırdı. Nökərləri oyatmaq vaxtıydı. Bu əyildi, əl-üzünü yudu. Onda baxdı ki, bir gurultu, bir nərilti qopdu, gəl görəsən. Başını qaldırdı ki, qara döy göynən göynən gəlir. Qara döy toqqaya gəlirdi. Bu başladı döynən vuruşmağa. Döyü cəhənnəmə vasil elədi. Təzədən əl-üzünü yulu, qayıtdı, nö-kər-naibi oyatdı.

Başladılar yol eləməyə. Bu bunu qıza da demədi. Əmr elədi, karvan gəldi, düşərgə yerində əyləşdi. Gənə çadırları qurdular. Gənə səhərə yaxın gədə durdu, ora-bura baxdı. Gəldi bulağın yanına. Əl-üzünü yudu, ora-bura baxdı. Baxdı ki, gənə nərilti-gurultu qopdu. Bu dəfə də sarı döy çatdı. Bunu da cəhənnəmə vasil elədi. Gənə gəldi nö-kər-naibi oyatdı, düşdülər yola. Gənə heç kimə heç nə demədi.

Gəldilər, hə, üçüncü düşərgə yerinə düşdülər. Gənə hə-mən vaxtı gədə çadırdan çıxdı. Hərləndi, gəldi bulağın başına, əl-üzünü yusun. Bu dəfə də nərilti-gurultu qopdu. Gədə baxdı ki, ağ döy çatdı. Ağ döy çatanda gədə ilə tutaşdı. Gədə bunu da məhv elədi. Gənə heç kimə, heç nə demədi.

Karvan yola düşdü. Bu dəfə gəlib çıxdılar axırıncı düşərgə yerinə. Gənə səhərə yaxın gədə çadırdan çıxıb hərləndi, gəldi bulağın başına. Bu dəfə gədə paltarını, toqqasını soyundu, qoydu bulağın başına. Əl-üzünü yudu. Onda baxdı ki, qılgılcım qopmağı ilə Zümrüdün toqqanı götürməyi bir oldu. Quş toqqanı götürdü getdi. Gədə qaldı baxa-baxa.

Dedi:

–Ya Rəbb, gedib deyəcəm, quş toqqanı apardı, buna hamı güləcək. Elə döyləri öldürəndə toqa əldən çıxsaydı, yaxşı olardı. Deyərdim üçü gəlmişdi, ikisini öldürdüm, biri

toqqanı apardı. İndi quşun toqqanı aparmasına kim inanar elə ordanca ağzını çevirdi, getdi toqqanın ardınca.

Bu toqqanın ardınca getməkdə olsun, qız çadırdə gədəni gözləməkdə. Qız gözlədi ki, gədə indi gələr, ha indi gələr, bu saat gələr, gördü gəlmədi. Çıxdı çadırdən, baxdı ki, hava işıqlaşır. Gəldi bulağın yanına. Gördü ki, gədənin paltarını burdadı, özü isə yoxdu. Qıza hər şey əyan oldu. Gədənin paltarını götürüb gəldi çadıra. Ağladı, sısqadı, ancaq heç kim heç nə bilmədi. Dedi:

– Bu iş belə gədə bilməz.

Gətirdi gədənin paltarını geyindi. Özü də gədəyə oxşayırdı. Başladı bu, gədə necə hərəkət eləyirdi, necə yeri yirdi, elə də eləməyə. Başını da yaylığnan çəkdi ki, guya başı ağrıyır. Gədə nə təhər əmr eləyirdi, əmr elədi, karvan gejdənnən tərpendi. Özü də oturdu gəcavədə, mütəkkeyi da qoydu gəcavəyə. Öz paltarını da geydirdi mütəkkəyə. Qədəm qoydu hara, düz gədənin şəhərinə.

Xəbər düşdü ki, deməzsən, bəs filankəs gəlir. Ayə, tökül-dülər üzü bəri. Gədə qıza hər şeyi danışmışdı. Qız dedi: «Ay Allah, mənə ölüm ver, mən neyləyəcəm» gətirdi karvanda nə qədər mal-mülk vardı, hamısını böldü. Özü qaldı bir dəvəyə-nən. Gəldi çatdı gədəgilə. Gördü anası çıxıb bunu qarşılaşmağa. Arvad da bunu tanımadı, elə bildi oğludu. Dedi:

– Bıy, ay oğul, başına dönüm, qadan alım, nə gec gəldin?

Bunlar gəldilər evə. Kimi gəlir, kimi gedirdi. Bu dedi:

– Ay ana, dükandan nə xəbər?

Dedi:

– A bala, vallah, sən gedənnən xəbərim yoxdu.

Dedi:

– Açarı bəri ver, gedim dükana bir baş çəkim.

Bu bir uşağı da yanına alıb gəldi dükana. Axı dükanın harda olduğu bilmirdi. Düz gəldi, həməən dükanı açdı. Dükanı silib-süpürdü, nizam-intizam yaratdı. Bu elə hərəkət eləyirdi ki, arvad baş çıxara bilmirdi ki, bu oğlu deyil. Bu gedib dükanda alverini edib, axşam evə gəlirdi.

Sana hardan xəbər verim, bu şəhərin şahının qızından. Bu qız şər qaravaşını bir dükana göndərirdi. Qaravaş hərlənə-hərlənə gəlib çıxdı bu dükana. Bu qız da oğlan paltarında alver edirdi. Qaravaş qızı görən kimi söykəndi qapıya. O da bax malların ağzınnan su tökülən kimi qardaşın da ağzınnan su töküldü. Axşama kimi bu qapıya söykəni qaldı. Da axşam olanda baxdı ki, oğlan qapını bağlayıb gedir. Bu da birtəhər özünü yetirdi şahlığa. Bu qız bunu görəndə dedi:

– Harda idin, ay ömrün uzun olmasın? Bəs sabahdan çıxıbsan, hardasan?

Dedi:

– Aa, ömrün da uzun olmasın, sağ gözün də tökülsün. Allah məni öldüreydi, mən gəlib bura çıxmıyeydim. Ay yazıq, Allahın bəndəsi, nə oleydi, mən görəni sən də göreydin. Mən heç olmasa sağ gəlib çıxdım, heç sən sağ-salamat gəlib çıxmazdın.

Dedi:

– Aaz, nə olub, bir de görüm.

Dedi:

– Gəl, atandan icazə al ki, sabah oğlanın dükanından başqa qalan dükanlar işləməsin.

Şah car çəkirdi, filan dükandan başqa qalan dükanlar işləməsin. Hamı sağ oturdu evində.

Qız qaravaşı da aldı yanına, gəldi həmin dükana. Həqiqətən də, qız gədeyi görəndə qaravaş bunun yanında muştuluq oldu. Eləcə quruyub qaldı. Handan-hana özünə gəldi, dedi:

– O parçadan bir donluq, bu parçadan bir donluq, –
nə isə, qaravaşların hərəsinə bir donluq aldı. Dedi:

– Gəlin, da burada dura bilmərik.

Qayıdıb gəldilər şahlığa. Qız anasına dedi:

– Ana, atamı böyük otağa çağır.

Şah gəldi böyük otağa. Qız dedi:

– Ata, filan dükandakı oğlana məni ərə ver. Mən öz
dəsti-xəttimnən kəbinimi ona kəsirəm. Ondan başqa heç
kimə getmirəm.

Qız belə deyəndə, şah əmr elədi vəzir, vəkil, qaylən-
qorçu bunun nə qədər istəyəni vardı, yığdı bu otağa. Dedi:

– Bilirsinizmi nə var?

Dedilər:

– Yox.

Dedi:

– Mənim qızımın gözü filankəsə düşüb. O, onnan
evlənməli. – Əmma, şah da bilmirdi, bu oğlan deyil, qızdı.
Dedilər, nə olar. Şah qasidi göndərdi, dedi:

– Get, o oğlanı çağır, gətir.

Qasid gəldi, gördü bu dükandadı. Dedi:

– Qardaşoğlu, səni şah çağırır.

Dedi:

– Şah məni neynir?

– Dedi:

– Bilmirəm, mənə deyib çağır, çağırırım. Gedərsən,
bilərsən.

Dedi:

– Onda qoy evə dəyim, gəlirəm.

Qız qapını kilidləyib gəldi evə. Arvad dedi:

– A bala, nədi?

Dedi:

– Ay ana, şah məni çağırır. Bilmirəm nə eləyir?

Dedi:

A bala, camahat çalışır ki, şah onu bilsin, çağırsın, şahə yaxın olsun. Sən niyə belə eləyirsən? Daha yaxşı, adın-
sanın çıxacaq, səni hamı tanıyacaq. İndi ki, çağırır get.

Bu qaldı belə. Bu dəfə qasidin yanına düşdü, gəldi düz
şahlığa. Gəldi içəri girdi gördü ki, məclis qurulub. Salam,
bəli, salam. Elə bir salam verdi ki, şah salamı alınca tər da-
banından çıxdı. Belə baxdı, əlacı olsaydı, şah, qızının yerinə
özü ona gedərdi. Əmma bilmirdi ki, bu da qızdı. Elə bu
oturan kimi şah şərab badəsini əlinə götürüb dedi:

– Ay camaat, agah olun, mən qızımı bu oğlana ərə veri-
rəm. Hamınız bilin, – deyəndə elə bil ki, bu yazıq qızın
başından bir duman qopdu. Dedi: «Ya Rəbb, indi deyəcəm ki,
mən də qızam, bu özü məndən əl çəkməyəcək, mən neylə-
yim?» Elə bil bunun başından bir qazan su tökdülər. Şah dedi:

– A bala, niyə elə elədin?

Dedi:

– Heç.

Dedi: «Deyəcəm bəyənmirəm, deyəcək şah qızını bə-
yənmir, bunun qudurduğuna bax». Dedi:

– Qoy evdə bir ata-anama deyim.

Şah dedi:

– Yox. Vəzir qalx, oradan şirin gətir payla. Filan vaxtı
da toydu.

Vəzir də gətirib şirin payladı. Bu yazın ağlaya-ağlaya
gəldi evə. Arvad bunu görçək dedi:

– A bala, nə olub?

Dedi:

Ana, hal-qəziyyə belə.

Dedi:

– A bala, bunnan ötrü də adam ağlarmı? Xalq həsrət çəkir ki, şahnan qohum olsun, sən niyə belə eləyirsən?

Dedi:

– Ay ana, axı mənim nişanlım var.

Dedi:

– A bala, indi də iki nişanlın olar.

Aradan üç gün keçmişdi ki, toy başlandı. Toyu elədilər. Şah gətirib buna bir imarət verdi. Gədə əyləşdi içində. Şahın qızını da gətirdilər bura. Gəldilər, əyləşdilər. Axşam bunlar yatanda bu yönünü çevirdi bu tərəfə, da belə dönmədi. Heç elə bil burada adam yoxuymuş. Bir həftə belə keçdi. Qızın anasının ürəyi darıxırdı. Gəldi öyrənsin ki, vəziyyət nə təhərdir. Bu qapıdan girdi, dedi:

– A bala, vəziyyət necədi?

Dedi:

– Ay ana, üzü qara olsun, yerə girən kimi üzünü o yanan çevirir, heç elə bil ki, burada adam yoxdu.

Dedi:

– A bala, niyə belə eləyir?

Dedi:

– Nə bilim?

Arvadı elə bil sancı tutdu. Qayıtdı şahlığa. Əhvalatı saha danışdı. Şah dedi:

– Ə, nə danışırısan?

Dedi:

– Bəli, belədi.

Dedi:

– Ə, get bunun anasını çağır.

Qasid gəldi, bunun anasını çağırdı. Şahın arvadı bununla söhbət elədi. Arvad əlində kösöv özünü verdi oğlunun yanına. Dedi:

– A bala, niyə belə eləyirsən?

Dedi:

– Ay ana, nə bilim.

Dedi:

– Ay oğul, qadan alım, belə olmaz. Şah qızını sana verir, qohum olur. İndi yaşamaq lazımdı. Qıza mehribanlıq göstər, onun da gözü səni tutub, yazıqdı.

Bu qaldı odnan su arasında, bilmədi nə desin. Arvad buna çox öyüd-nəsihət elədi. Bu qaldı çıxılmaz vəziyyətdə.

Axşam oldu, bu gəldi qızın yanına. Qapını daldan bağlayıb, qıza dedi, soyun. Qız soyundu, özü də soyundu. Dedi:

– A bədbəxtin qızı, mənim üstümə niyə düşməsən, yoxsa məni öldürmək istəyirsən. Bə sən də qız, mən də qız. Bə mən sənnən necə yatım?

Şahın qızı əlini əlinə vurub dedi, vay mənim taleyim, vay mənim bəxtim. Dedi:

– Az, məni bu sirridən agah elə, görüm bu necə olan işdi.

Mən sənə danışdığım kimi, qız özünün və nişanlısının əhvalatını buna nağil elədi. Axırda gətirib ora çıxartdı ki, oğlan toqqanın ucundan qızı da, karvanı da qoyub getdi. Dedi:

– İndi gedib toqqanın dalınca, mən də bu cavan canımı onun yolunda çürüdüb, onu göləyirəm. Gələr sənini nişanlın olar, mən də sənini ayağının tozunu süpürərəm. Qəbul eləsən elə, eləməsən də sən bilərsən, – deyəndə şahın qızı belə baxdı, dedi:

– Xudavəndi-aləm, bu ki, belə çürüyüb, mən də elə çürüməliyəm, qismətdən qaçmaq olmaz.

Aradan bir-iki il keçdi. Şahın arvadı başladı ki, filankəs övləndi, uşağı oldu, bə bizim qızımızın niyə uşağı olmur. Şah dedi:

– Ay arvad, Allaha bax, Tanrıya bax, otur yerində, belə şeyi bir də danışma.

Bunlar burada beləcə qalmaqda olsun, qardaşoğlu, indi sana kimdən xəbər verim, bu gədədən, bir də toqqadan.

Toqqanı quş apardı. Gədə bunun ardınca getdi. Nağıl dili yüyrək olar. Gədə gəlib çıxdı bir şenliyə. Bir qoca kişi vardı. Yaxşı bir adamdı. Bunun evində qonaq qaldı. Qoca dedi:

– Oğul, hardan gəlib, hara gedirsən?

Sana mən nağıl eləyən kimi gədə qocaya nağıl elədi.

Dedi:

– A bala, o dağdağanlıq Zümrüdün məkanıdır. Heç kim onu keçə bilməz. O dağdağanlıq tamam tilsimdi. Onu, – dedi, – hələ keçən olmayıb. Sən hardan gəlib bura çıxdın?

Oğlan dedi:

– Yox, gərək gedəm.

Qoca dedi:

– A bala, cavan oğlansan, sana yazığım gəlir. Gəl san bir şey öyrədim. Bax, dedi, gedəcəksən oraya, görəcəksən ki, bir dənə qan qırmızı xoruzdu, ağacın başında yatır, yönü qibləyə. Yay-oxu çilləyən kimi, o, ağacdən düşəcək. Onda dünya bir-birinə qarışacaq. Belə dönəcəksən ki, bir bulaqdı. Haman bulaq ki, üstündə də toqqa. Toqanı götürən kimi, quş o saat çatacaq. Səni götürəcək, qaldıracaq göyün yeddinci qatına. Səni ordan yerə atmaq istəyəcək. Ancaq atmayaacaq. Sana deyəcək: Qara döyü öldürün, sarı döyü öldürdün, ağ döyü öldürdün, filan yerdə bunların qardaşı var, indi mənə de görüm, onu öldürməyə söz verirsən, ondan səni buraxıram yerə». Onda sən söz verəndə o gətirib səni qoyacaq yerə. O döylərin qardaşı zirzəmidə yaşayır. Qorxma, get zirzəmiyə. Zirzəmidə dörd qapı görəcəksən. O qapılardan biri insan cəmdəyidi, biri insan başıdı, birinə sursat yığıb, birində

də özü olur. Orada da, – dedi, döy olan qapını döyərsən. Girərsən içəri. O, zirzəminin altında beləcə baxarsan, görəcəksən zeh var. Girərsən o zehə, qabağına da güzgü qoyarsan. Onda döy sənin iyini alıb, ayağa qalxacaq, deyəcək:

– Boy, adam-badam iyisi gəlir, şaqqıdı-badam iyisi gəlir. Bəni-adəm iyisi gəlir. Çıxacaq, axtaracaq, səni tapmayacaq. Qayıdıb gedib bir də yatacaq. O qayıdıb gedib yatanda onu cəhənnəmə vasil eliyərsən, yoxsa ona gücün çatmaz. Bir də qoca fikirləşdi ki, cavandı, birdən ona gücü çatmaz, çünki bu döy, qardaşların padşahı idi. Bunun yeddi başı, on dörd qolu vardı, onda dedi:

– Orada bir məleykə də var, ondan kömək istəyə bilərsən. Bax dediklərimi yadında yaxşı saxla ha... Onacan sən bir adamla da siğə qardaş olacaqsan. O adam haqqında sənə Zümrüd quşu danışacaq. İndi, dedi, a bala, o görünən dağın anrı tərəfində Zümrüd quşu olur. Da indi Allah amnında, get.

Sabah açıldı, xeyirli sabahlar açılınsız üzünü, gədə gəjdənnən qalxdı, yay-oxunu da götürüb qocanın göstərdiyi dağdağanlığa tərəf getdi. Az getdi, çox getdi, baxdı ki, bir ağacdı, başında da qan qırmızı xoruz. Yönünü çevirdi xoruzla, Allah, Məhəmməd, ya Əli deyib yay-oxu çillədi. Yay-ox çillənən kimi xoruz düşdü. Xoruz düşəndə bir şaqqıltı qopdu, gəl görəsən. Göy guruldadı, dünya-aləm bir-birinə qarışdı. Baxdı bulaq, bulağın başında həmin toqqa. Toqqanı götürəndə həmə quş endi. Dedi:

– Ayə anasının oğlu, gəldin buraya da çıxdın?

Toqqanı da götürdü, gədəni də götürdü qaldırdı göyə. Dedi:

– Sən öl, səni burdan salacam, tikən ələ gəlməyəcək. Qara döyü öldürdün, sarı döyü öldürdün, ağ döyü öldürdün?

Dedi:

– Öldürdüm.

Dedi:

– Onların qardaşı qalıb, zirzəmidə qalır, yeddi başı, on dörd qolu. Söz verirsənmi aparım səni onu öldürəsən? Sora səni buraxam, toqqanı da özünə verəm. Yoxsa səni üzüaşağı buradan buraxacam.

Oğlan dedi:

– Eləyərəm.

Həmən gətirdi o quyunun bərabərində bunu qoydu yerə. Dedi:

– O görünən şəhəri görürsənmi?

Dedi:

– Görürəm.

Dedi:

– O torçunun şəhəridi. Bu o torçudu ki, arvadı məleykədi. O da bu döyün cəngindədi. Bu döy başını onun dizi üstünə qoyub yatır. O torçu, – dedi, – adlı-sanlı pəhlivandı. Elə bir pəhlivandı ki, onun misli-bərabəri yoxdu. Sən – dedi, – girərsən şəhərə, şəhərin ayağında bir çayçı var, o, çayçıda oturur. Kim bilməyib onun yerində otursa, bircə şillə vurur, baş gedir. Bircə şilləyə yerində oturanı cəhənnəmə vasil eləyir, – dedi, – gedərsən, çayçıya, görəcəksən o, hər gün çayçıda oturur. Başı aşağı oturur. Sonra durub gedir. Bir gün, beş gün da əlac yoxdur. Gedərsən oturarsan onun yerində. Onun sana qəzəbi tutanda deyərsən, qadan alım, qəribəm, bilməmişəm, nə bilim bura sənin yerindi. O qəribə çox yanandı. Çünki başı çox müsibətlər çəkib, onda onun sana məhəbbəti artacaq, səninlə dostlaşacaq. Başına gələni sana danışacaq. Onda biləcəksən ki, torçunun nağılı nədi. Ondən sonra qorxma, o səninlə siğə qardaş olacaq.

Torçu gətirib səni quyuya sallayacaq, ancaq axırı o, namərd çıxacaq. Bax, bunu da sana deyirəm.

Nə təhər mən sana danışdım, bu bunu elədi.

Nağıl yüyrek olar. Gədə gəlib çıxdı həməən çayçıya. Necə ki, Zümrüd quşu demişdi, gördü hə, o budu, Torçu girdi çayçıya. Gördü bu insan sufatında döyül. Elə bil tükündən zəhər damır. Əlini belinə qoyub bir xeylax oturdu. Sonra da çıxıb getdi. Gədə baxdı ki, qorxudan heç kim bunun həndəvərində hərlənmiş.

Bir sabah ertə gədə gəlib bunun yerində oturdu. Dedi: «Cəhənnəmə, öldürəcəm, öldürsün, saxlayacağına saxlasın». Bu qapıdan girəndə bu baxdı ki, bunun yerində oturublar. Dedi:

– Ayə, sən nə cürət eyləyib mənim yerimdə oturubsan?

Dedi:

– Ay qardaş, mən nə bilim axı, qəribəm, – deyəndə bu yumşaldı. Bu da oturdu. Dedi:

– Qardaş, de görüm, hardan gəlib, hara gedirsən?

Axı özü çox dərdliydi. Dərd bunu öldürürdü.

Gədə dedi:

– Ay qardaş, neyləyirsən, mənim dərdim deyiləsi döyül, çəkiləsi döyül, adam içərisinə çıxarıləsi döyül.

Torçu dedi:

– Yox, gərək dərdini mənə deyəsən.

Gədə başına gələn müsibəti torçuya danışdı. Bu, belə deyəndə, torçu dedi:

– Ayə, qardaş, mən də sən kimi dərdliyəm. İndi qulaq as, mən danışım. Gör, mənim başım nə müsibətlər çəkib, nə əziyyətlər çəkmişəm, ay qardaş.

Dedi:

– Bu şəhəri görürsənmi?

– Görürəm.

Dedi:

– Mən bu şəhərin şahıyam. O vaxt mənim atam burada torçu olub. Gözünü açıb dünyaya düşəndən bu şəhərdə torçu olub. Elə oldu ki, atam gəlib öləndə anama vəsiyyət elədi. Dedi: «Mənim uşaqlarımı mənim sənətimin dalınca getməyə qoyma». Bunu deyəndən sonra atamız öldü. Apardıq onu öz məqamına qoyduq. Məqamına qoyandan sonra aradan bir az keçdi. Camaat orada-burada yeri gələndə danışır ki, Allah rəhmət eləsin filankəsə, belə mahir torçuydu. İndi elə bir torçu nə gəzir. O, öləndən bəri əlimiz-ayağımız kəsilib, balıq yeyə bilmirik. Bu söz-söhbət mənə çox təsir elədi.

Bir gün qərara aldım ki, mən də atam kimi torçu olum, qoy deməsinlər ki, bunun sənəti bağlandı. Çox da ki, atam vəsiyyət eləyib, övladlarından heç kim torçu olmasın. Xəlvətə gəlib atamın torunu götürdüm, özümü verdim bax, o dəryaya. Allah, Məhəmməd, ya Əli deyib, toru atdım. Toru atdım, gəldim yatdım. Sabah getdim, ayağımı dirədim, toru çəkə bilmədim. Ayə, bu nə olan işdi? Çəkhaçək, darthadart, baxdım ki, padşahın xəzinəsidi, yarıblar, apara bilməyib dəryaya atıblar. Yactanın ağzını açanda gördüm ki, içində bir dənə at, bir dəstə də gül var. Əlimi uzadanda at dilə gəldi. Dedi:

– Ay torçu, məni aparırsan gülü aparma, gülü aparırsan, məni aparma. Yoxsa peşman olacaqsan.

At üç dəfə bunu təkrar elədi. Üç dəfə bunu dedi, ancaq mən nə atdan keçə bildim, nə də güldən, ikisini də götürdüm, gətirdim evə. Atı çəkdim tövləyə, gülü də apardım evə.

İndi bu gülü açıb-bağlamaq lazım idi. Ancaq nə qədər əlləşdimsə də, gülü dəstə bağlaya bilmədim. Başladım bu gülnən oynamağa. Həmənin bu şəhərin şahı, qəzeyqüdrət, gəzməkdən gəlib bizim qapıdan keçəndə gülü görər. Mən nə bilim, yatırdım, bir də gördüm qasid qapını kəsirdi, dedi:

– Səni şah çağırı.

Dedim:

– Şah məni neynir?

Dedi:

– Bilmirəm.

Durdum gəldim şahlığa, baş əyib ədəb yerində durdum. Dedi:

– Şah, bizim üçün nə qulluq?

Dedi:

– Gedərsən, evindəki gülü gətirərsən.

Gəldim evə, gülü apardım şaha. Gülü alıb, açıb dağıtdı yerə.

Dedi:

– Gülü bağla.

Dedim:

– Şah sağ olsun, nə görmüşəm ki, gülü bağlamağı da biləm.

Dedi:

– Heç nə bilmirəm, bağla.

Nə illah elədim, gülü bağlaya bilmədim. Şah dedi:

– Ya gərək gülü bağlayasan, ya da gülü bağlayanı gətirərsən, ya da başın fərmandadı. Cəllad, – cəllad yeddi yerdən ləbbey dedi.

Dedi:

– Vur bunun boynunu.

Onacan qaylənqorçu irəli yeridi. Dedi:

– Şah, bunun boynunu vurdurma, bir az vaxt ver, gedib gətirər, gətirməz də boynunu vurdurarsan.

Qəylənqorçu məni bunun əlindən alıb çölə çıxaranda dedi:

– A bala, çıx get bu məmləkətdən.

Gəldim evə, hirsimdən başladım ağlamağa. Ağlaya-ağlaya girdim tövləyə. Burda da ağladım, ağladım. Bir xey-laq ağlamışdım ki, at dilə gəldi, dedi:

– Niyə ağlayırsan?

Dedim: – Bə nə qayırım?

Dedi:

– Ay yazıq, biçarə, niyə ağlayırsan, ağlama! Axı, mən sana dedim, məni aparırsan, gülü aparma, gülü aparırsan, məni aparma, yoxsa peşman olarsan. Hələ harasıdı. Çək məni çölə.

Çəkdim atı eşiyə. Suvar oldum ata. At düz gəldi hə-mən dəryanın qırağına. Dedi:

– Mənə elə bir qamçı çəkərsən ki, yeddi qat qarnımın altından gön qalxar. Yeddi qat da sənin ayağının.

Ata bir qamçı çəkdim, gözümü açdım ki, bir imarətin altındayam. Bu imarətin eyvanında at dayandı. Dedi:

– Bu gülün yiyəsi Gülüqahqahdı. Burada, içəridədi. Ora-da qaqqıldayır, bu gülü da onun çarhovuzunun suyu gətirib bura çıxarır. Onun yetmiş iki dənə hörüyü var. Özü orada, içəridə oturub, hörüyü isə gəlib burada durub. O, məleykədi. Sən nə hərəkət eləsən, o biləcək. Sən içəri girən kimi, o səni tanıyacaq. Deyəcək, ay biçarə, öz atanın adı ilə deyəcək, quş gəlsə, qanad salar, qatır gəlsə, dırnaq salar, nə yaxşı, bura sən hardan gəlib çıxdın? Burada dur, sana hörmət eləyim. Onda, – dedi, – o sana hörmət eləməyəcək. Anrı gedəcək, dişlərini çarxa verəcək ki, gəlib səni parçalasın. Onda sən qapının ağzında dur, bir yanını qaçaraq qoy. De ki, yox, mənə heç bir hörmət lazım döyül, mən gedirəm. Onda deyəcək, bəs nədi, nə istəyirsən? Onda deyərsən səndən ötrü bir at gətirmişəm, peşkəş, gəl ata bax, o, eşiyə çıxan kimi məni tanıyacaq. Deyəcək qiymətini de. De ki, nə qiymət, əvvəlcə min atı bir

belə sür, bir belə sür, onnan sora qiymətini deyim. O, ayağını üzəngiyə qoyub o yandan, bu yana qalxanda, sən bu yandan, o yana qalx. Elə beləcə onun belindən tut. Mən uçacam. Onu nə təhər gətirəcəm, da mənim işimdi.

Torçu dedi:

– Ay qardaş, mən qapını açanda, Gülqahqahın şöləsi məni vurdu. Bu məni görəndə dedi:

– Quş gəlsə, qanad salar, qatır gəlsə dırnaq salar, nə yaxşı gəldin?

Dedim:

– Xanım, di durma sana bir at gətirmişəm ki, iki göz istəyir tamaşa eləsin.

Bu, hörüklərini yığışdırıb bayıra çıxanda atı gördü. Dedi:

– Di qiymətini de.

Dedim:

– Ay xanım, bir min hərlən, sonra qiymətini deyim.

Gülqahqah o yannan atın üstünə qalxanda, mən də bu yannan qalxdım. Belə möhkəmcə bunun belindən tutdum, at qalxdı göyə. Gözümü açdım ki, öz evimdəyəm. Qardaş, qızı gətirdim şahlığa, gətirib gülü qoydular bunun qabağına. Qız gülü açdı da, bağladı da. Şah da buna bir könüldən min könülə vuruldu. Mən də qalandım, o da. Şah dedi:

– Toy tutulsun, – deyəndə qız dedi:

– Ay hay, toya bax, mənə bax, özümü öldürərəm.

Şah dedi:

– Bu nədi?

Dedi:

– Bəs mənim üzüyüm hanı?

Şah dedi:

– Onu kim gətirəcək?

Gülqahqah dedi:

– O məni gətirən oğlan.

İndi qız da istəyir ki, məni tələf etmək üçün göndərə üzüyün dalınca. Mən də gedəm, orada öləm.

Deyir, qardaş, elə yatırdım ki, qasid qapını kəsirdi, dedi:

– Səni şah çağırır.

Gəldim şahlığa. Dedim:

– Şah sağ olsun, bizim üçün nə qulluq?

Dedi:

– Qul sahibi olasan, get qızın yanına, hara göndərəcəm, nə qulluğa göndərəcəm, özü bilər.

Gəldim qızın yanına. Dedim:

– Xanım, bizə görə nə qulluq? – Heç üzümə də baxmadı. Yönü o yana dedi:

– Get, mənim üzüyümü gətir.

Dedim:

– Ay xanım, mən sənin üzüyünü haradan tapım?

Dedi:

– Heç nə bilmirəm, üzüyü gətirməmiş gəlmə.

Gəldim evə, girdim tövləyə. Ağladım-ağladım, gözlərim şişdi. At yenə dilə gəlmişdi, dedi:

– Ay yazıq, biçarə, hələ hardasan? Hələ bunun dalı var, – dedi, – indi ağlamaqnan iş düzələsi deyil, get şahdan yetmiş iki dənə qoyun ciyəri çəkməsi al gətir, dedi. Gəldim şahlığa, salam, bəli, salam, nədi? Dedim, mənə yetmiş iki ciyər çəkməsi ver. Şah o saat əmr elədi çobana ki, yetmiş iki dənə erkəyin ciyər çəkməsini gətir. Yetmiş iki ciyər çəkməsini gətirdim.

At dedi:

– Yüklə mənim belimə. Yüklədim, özüm də ata minib sürdüm həmən dəryanın qırağına. Dəryanın qırağına çatanda ata bir qamçı çəkdim. Gözümü açanda gördüm ki, bir

imarətin ucu burda, qulağı harda. Eyvanda gənə at əyləndi.
Dedi, düş. Düşdüm. Dedi:

– Bunu görürsənmi?

Dedim:

– Görürəm.

Dedi:

– Burada yetmiş iki döy yatır. Həmən üzük, başda oturan bir döy var, yeddi başı var, onun bığının altında, ağızındadı. Bu ciyər çəkmələri atarsan qapının ağızına. Ciyər çəkmənin birini əlində tutarsan. Onnan içəri girərsən. Yoxsa nəfəs çəkəndə səni burnuna dirəyəcək. Buraxanda aparıb qapıya yapışdıracaq. O ciyər çəkmə əlində olmasa, işin pis olacaq. Ciyər çəkməni ağızına soxarsan. Belə başlayıb, ayağına gələrsən. Çəkməni belə ağızına basanda üzük düşəcək. Üzüyü ehmalca götürüb cibinə qoy. Başla ciyər çəkməynən onun ayağına qədər hərələnməyə. Elə ki, ayağına çatdın, qaç.

Qardaş, atdan düşdüm, ciyər çəkmələri daşayıb tökdüm qapının ağızına. Döyləri görəndə qorxdum, istədim geri çəkiləm. At ayağı ilə məni içəri itələdi. Ciyər çəkməni götürüb başdakı döyə yaxınlaşdım. At necə demişdi, elə də elədim. Üzük düşdü. Üzüyü götürdüm, da atın dedi yadımdan çıxdı. Qaçdım. Mən qaçanda döylərə xəbər düşdü. Bu döy ata çatdı. At yernən, döylər göynən. Az qaldılar ki, ata çatalar. At sərhədi keçdi. Gəldim şahlığa, üzüyü verdim. Şah üzüyü verdi qıza, qız taxdı barmağına. Şah dedi:

– Toyumuzu başlayaqmı?

Qız dedi:

– Ay özün öləsən, nə toy?

Dedi:

– Bə indi nədi?

Dedi:

– Mənim ağlayan almamla, gülən almam var. Bağda birdən qaqqıldaşır birdən ağlaşırlar. Onu gətirib, düzəcəyik rəfə. Birdən ağlaşacaqlar, birdən qaqqıldaşacaqlar, camaat heyran qalacaq. Sən nə danışırsan, nə toy, nə filan? O gəlməyincə toy ola bilməz.

Şah dedi:

– Bəs onu kim gətirəcək?

Dedi:

– Məni gətirən oğlan.

O saat qasid qapının ağzını kəsdi. Gəldim şahlığa.
Dedim:

– Xanım, nədi?

Dedi:

– Nə olacaq, get mənim ağlayan almamla, qaqqılda-
yan almamı gətir.

Dedim:

– Xanım, mən onu necə gətirəcəm? O almalar hardadı?

Dedi:

– Heç nə bilmirəm. Məni gətirən onu da gətirərər.

Çıxdım. Gəldim yenə atın yanına, ağladım-ağladım, göz-
lərim şişdi, da ölən yerimdi ki, keydən-key at dilləndi. Dedi:

– Ay yazıq, ay biçarə, hələ bu harasıdı? Sən bunun
sorasına bax.

Da neyləyim, qaldım naəlac. Dedim, nə eyləyə bil-
rəm. At dedi:

– Məni çək eşiyə.

Atı çəkdim eşiyə. Min, mindim. Get, dedi, şahdan bir
dənə xurcun al, üç barmaq bir yaba al. Gəldim şahlığa, at
deyən kimi bir xurcun, bir üçbarmaq yaba aldım. At dedi:

– Sür dəryanın qırağına.

Sürdüm dəryanın qırağına. Dedi, gənə mən bir qamçı çək. Gözümü açdım, bir tapdı (təpəlik). Tapdının başında bir bağıdı. Bağın iyi cənnət kimi adamı bihuş eyləyir. At dedi, düş, düşdüm. Dedi:

– O bağı görürsənmi?

Dedim:

– Görürəm.

Dedi:

– Bu bağ döylərin bağıdı. Ağlayan alma ilə gülən alma buradadı. Enəcəksən bağa, baxacaqsan ki, birdən alma qaqqıldaşır, birdən alma ağlayır. Olmaya-bilməyə, birdən əlini uzadıb alma dərəsən ha! Bu üçbarmaq yaba ilə ağlayan almanı dərib xurcunun bir gözünə qoyarsan, güləni almanı dərib xurcunun bir gözünə qoyarsan. Onlar qışqıracaqlar ki, ay aman, ay dad qoymayın bizi apardılar. Onda onlar ordan qışqıracaqlar neçə barmaqdı? Almalar deyəcəklər, üç barmaqdı... Deyəcəklər, əşsi şeytandı, oynadıb, gətirəcək. Beş barmaq desələr o saat, bəni adam, sən də daş olarsan, mən də.

Ay qardaş, atdan düşdüm, xurcunu götürdüm düşdüm bağa. Cənnətin, behiştin qoxusu adamı bihuş edirdi. At necə demişdisə, eləcə də qaqqıldaşıb, ağlaşdılar. Xurcunun ağızını açdım, hansı alma ki ağlayır, xurcunun bir gözünə, hansı alma ki gülür xurcunun o biri gözünə qoydum. Almlar qışqırıdılar:

– Ay aman, ay dad, qoymayın, bizi apardılar.

Ordan səs gəldi:

– Neçə barmaqdı?

Dedilər:

– Üç barmaqdı.

Dedilər:

– Zərəri, yoxdu, şeytandı, oynayıb gətirəcək.

Birini əlimnən dərmək istəyirdim ki, almalar qış-qırıxdılar. Qoyub qaşdım. Çatdım ata, mindim. At bir göz qırpımında özünü yetirdi evə. Gətirdim almanı verdim qıza. Beləcə almaları düzdülər rəflərə, gəlin beləcə baxıb məətəl qalırdı. Bu dəfə şah Gülqahqaha dedi:

– Toyumuz tutulsunmu?

Qız dedi:

– Toy nədi, zad nədi?

– Dedi:

– Mənim nəyim gəlib ki, toyumuzu başlayaq.

Dedi:

– Bə indi nəyin qalıb?

Dedi:

– Mənim pişiyimlə, piyaləm. Piyaləm, diringi çalır, pişiyim oynayır.

Dedi:

– Bə onu kim gətirəcək?

– Məni gətirən oğlan.

Yatırdım, qardaş, gənə qasid gəldi. Gəldim qızın yanına.

– Xanım, bizim üçün nə qulluq?

Dedi:

– Qul sahibi olasan, get mənim piyaləmnən pişiyimi gətir.

Daha sözü çevirməyə taqqət yoxdu. Gəldim atın yanında oturdum, ağladım-ağladım, gördüm, ayə, at bu dəfə heç dillənmir. Gözümün ucu ilə ata baxdım. Gördüm, ayə, at gözündən elə tökür ki, dolu kimi. Məndən betər ağlayır. At ağladı, mən ağladım. Axırda at dilə gəldi. Dedi:

Bu bizim axırını səfərimizdi, oradan, ya Rəbb, ya salamat gələk, ya gəlməyək.

Dedi, gedərsən şahdan gənə bir xurcun, bir yay-ox alıb gətirərsən yanıma. Allaha pənah.

Gəldim şahdan bir xurcun, bir yay-ox aldım. At dedi:

– Məni çək həməən dəryanın qırağına.

Atı çəkdim dəryanın qırağına. Qardaş, gənə ata bir qamçı vurdum, baxdım ki, gəlib bir yerə çıxdıq. Burada otun, suyun sanı var, adamın sanı yoxdu. Əya, kimi oturur, kimi durur. At çatanda baxdım ki, bunlar daşdı, adam sufatında. O saat başa düşdüm ki, bunlar da bura gəliblər, hamısı daşa dönüb. Onun üçündə at ağlayırmış. At o daşların, bu daşların arası ilə gəlib çıxdı bir quyunun başına. Dedi, düş. Düşdüm. Dedi:

– Quyunu görürsənmi?

Dedim:

– Görürəm.

Dedi:

– Piyaləylə pişik bu quyudadı. Quyunun başındakı o ulduzu görürsənmi?

Dedim:

– Görürəm.

Dedi:

– Üç dəfə əyilib quyuya deyəcəksən: «Astan, Astan, Astan, çıx». Çıxdı, çıxdı, çıxmadı, yay-oxunla göydə ulduzu paraladın, paralamadın, bax bu adamlar kimi, sən də daş olacaqsan, mən də daş olacam. Da bunun ikinci yolu yoxdu.

Hə, qardaş, at gəlib durdu quyunun başında. Atdan düşdüm. Ağzımı söykədim quyuya. «Astan» deyəndə at dırnağına qədər daş oldu, məndə topuğacan. İkinci dəfə «Astan» deyəndə at dizinə qədər daş oldu, məndə dizimə qədər daş oldum. Bir də çığırdım, «Astan », pişik çıxmadı. Bu dəfə qarın altına qədər at daş oldu, mən də qurşağacan daş ol-

dum. At dedi, da əlac qaldı göydəki ulduza. Yönümü çevirdim ulduza. «Allah, Məhəmməd, ya Əli» dedim. Xudavəndi-ələm, Əli hamı darda qalanın dadına çatsın.

Bunu deyib yay-oxu çillədim (oxu tuşlayıb atmaq). Yay-ox açılan kimi göydə ulduz para-para oldu. Pişik, piyalə arxasında, yaloy kimi çıxanda at qışqırdı: «Ayə, tut xurcuna bas».

Pişiyi tutub xurcuna basanda, tilsim sındı. Burada nə qədər olan adam vardı, hamısı yüyüdü quyuya tərəf. Eləsi vardı, düz burada yüz ildi, daş olmuşdu, eləsi vardı, iki yüz ilydi, elə vardı, əlli ilydi ki, burada daş olmuşdu. Qalxdım atın belinə, həməm adamları da gətirdim bu şəhərə.

Gətirdim pişiklə piyaləni verdim Gülqahqaha. Şah bu dəfə deyəndə ki, toyumuz tutulsun. Qız dedi:

– Tutulsun. Da sözüm yoxdu.

Toy başlandı. Qız dedi:

– Gəl bir gəzək.

Şah da qoca kişiydi. Bu də məleykə. Day gözünə heç nə görünmürdü. Məni də kimiydi yada salan? Gəlib beləcə atın yanında oturub ağlayırdım, toy da çalınırdı. Vurhavur, çalan kim, oxuyan kim, yeyən kim, içən kim. Qızla şah çıxdılar ikinci mərtəbəyə. Qız dedi:

– Bax bunu belə eləsəydim, yaxşı olardı.

Üçüncü mərtəbədə bax, bu belə olsaydı, yaxşı olardı. Belə-belə şahnan bu qız çıxdılar qırxıncı mərtəbəyə. Ora çatanda qız dedi:

– Burada heç oturulası döyül. Bunu lap zay eləyiblər.

Şah dedi:

– Nəyi deyirsən?

Dedi:

– Bax bunu.

Şah əyilib baxanda qız bunun qıçından tutub qaldırdı. Şah qırxıncı mərtəbədən gəldi yerə.

Hay düşdü. Qız dedi:

– Yavaş, gedin o məni gətirən oğlanı gətirin.

Gəldilər, məni gətirdilər. Məni gətirəndən sonra şahın cıqqasını götürüb qoydu mənim başıma. Dedi:

– İndi toy başlansın, – O gələn qoşun da oldu mənim ixtiyarımda.

Qırx gün, qırx gecə toy oldu. Məleykə öz dətsi-xətti ilə kəbinini kəsdirdi mənə. Bax, həməm bu taxtda başladığ yaşamağa. Ay qardaş, o sən deyən quyudakı yeddibaşlı, on dörd qolu döy mənim arvadımı apardı. Bax mən belə bir pəhləvan, əmma onu oradan çıxarıb gətirməyə gücüm çatmır. Bax mənim nağılım budu. İndi də hər gün gəlib bu çayçada oturub-oturub gedirəm. Gədə dedi:

– Qardaş, indi ki, belə oldu gedək quyunun başına, məni salla quyuya, işin olmasın. Qırx gün sayarsan, gələrsən quyunun başına. Ölərəm, ölümü çıxararsan, diriyəm, dirimi çıxararsan.

Hər ikisi də razılaşdılar. Torçu da, gədə də gəldilər quyunun başına. Gədə döyü görməmişdi. Torçu döyü görmüşdü. Torçunun bədəni əsməyə başladı. Torçu bunu quyuya sallayan kimi qaçdı gəldi şəhərə. Gədə düşdü quyuya. Qapının birin açdı, gördü insan cəmdəyidi. O birini açdı, gördü insan başıdı. Bu yandakını açdı, gördü sursatdı. Burayı açanda gördü ki, döy başını qoyub bu torçunun arvadı məleykənin dizinin üstünə yatır. Gədə qapını açanda qız dedi:

– Ey bəni-adəm, sən buraya niyə gəldin? Bunun əlindən qurtara bilməyəcəksən.

Gədə dedi:

– Əlac yoxdu, gərək bu döyü öldürəm.

Qız dedi:

– Bunu bir kələklə öldürməsək, burdan çıxma bilmərik.
Bu döylərin canı sərçədədi.

Qız dedi:

– Sən bu yerdə gizlən, bu səni görməsin. Bu, dövr eləyib uçub gedəcək. Gələndə mən qaşqabağımı sallayacam. O, mənə deyəcək: «Niyə belə eləyirsən?» Mən də deyəcəm: «Hər dəfə uçub gedirsən, dünyanı gəşt eləyirsən, mən də qalırım bu zülmət dünyada. İndi ki, belədi, canını ver mənə, heç olmasa sən gələndə qədər mən də onunla oynayım, darıxmayım». Bəlkə bu yolla onun canını ələ keçirək.

Divin oyanmasına yaxın gədə girdi zehə. Qabağına da güzgü tutdu. Div qalxdı. Dedi: «Adəm-badam iyisi gəlir, şaq-qıdı-badam iyisi gəlir, bəni-adəm iyisi gəlir». Durdu ora vurnuxdu, bura vurnuxdu, heç nə tapa bilmədi. Mələykə dedi:

– Bura adam haradan gəldi, gör sən qədər axmaqsan ki, burada adam axtarırsan. Sənin qorxunna bura kim gələr?

Döy uçub getdi. Getdi hərləndi, gəldi. Gələndə qız qaşqabağımı salladı. Döy dedi:

– Nədi?

Dedi:

– Heç nə.

Döy nə illah elədi, qız demədi. Axırı döy dedi:

– Əşşi, bir de görüm niyə qaşqabağımı sallayırsan?

Qız dedi:

– Məni burada qoyub özün çıxıb gedirsən, adam öldürürsən, adam yeyirsən, nə edirsən, bilmirəm. Mən də qalırım bu qaranlıq yerdə tək. Heç olmasa canını mənim yanımda qoy ki, onunla söhbət eləyim, oynayım, darıxmayım.

Döy dedi:

– Bunu bayaqdan de də. Canım bax, o süpürgədədi.

Döy getdi, gədə də zehdən çıxdı. Qız dedi:

– Süpürgədə can olmaz. Bəri gəl. – Məleykə süpürgəyə elə bir ziynəm verdi ki, iki göz lazım idi buna tamaşa eləyə.

Döyün gələn vaxtı gədə girdi zehə. Başladı qız süpürgə ilə oynamağa.

Bu halətdə döy gəldi. Nərilti ilə, gurultu ilə düşəndə, döy bunu belə görəndə gülməyi tutdu. Qız dedi:

– Niyə gülürsən?

Dedi:

– Həqiqətən də, bəni-adəm ağılsız olar, sən lap ağılsızındansan, – deyəndə məleykə acıq elədi, süpürgəni tulladı, başladı ağlamağa. Döy dedi:

– Ağlama, canım bu xəkəndazdadı.

Bu minvalnan düz otuz səkkiz gün bir şeylə aldatdı. Axırda döy gördü ki, bu, doğrudan da, ürəknən bunun canına yaxınlaşır. Dedi:

– Ay ağılsız, dur gəl yanımda.

Döy öz oturduğu yerdən bir qapını açdı, qız baxdı ki, zirzəmidə bir şüşədi, şüşənin içində yeddi sərçə pırıl-daşır.

Dedi:

– Bax, mənim canım budu, – deyəndə, qız başladı dilinən şüşəni yalamağa.

Döy dedi:

– Mən də ağılsızam, bunu niyə çoxdan vermirəm buna.

Qız bunu götürüb elə bir ziynət verdi ki, heç olmayan kimi. Döy uçub gedən kimi gədə zehdən çıxdı. Şüşənin ağzını açıb başladılar bir-bir sərçələrin başını üzməyə. Sərçənin biri pırhapırnan bunların əlindən çıxıb başladı uçmağa. Bunlar sərçəni tutunca, döy özünü yetirdi quyunun başına. Sərçənin başını üzən kimi döy nərilti-gurultu ilə yerə düşüb öldü. Gədə baxdı ki, buna, doğrudan da, güc çatmazmış.

Qırx günün tamamında torçu gəldi quyunun başına. Qız dedi:

– Sən gəl qabağa düş, bu, dünya malına tamah eləyib səni quyuda qoyacaq.

Gədə dedi:

– Yox, mən səni quyuda qoyub özüm çıxıb bilmərəm.

Kəsəsi, gədə ipi bağladı qızın belinə. Torçu qızı çıxartdı. Qız gədəyə demişdi ki, bu sənin kəndirini qıracaq, indi ki, qulaq asıb birinci çıxmırsan, onda bu ağacın dibinə qara qoçla, ağ qoç gələcək. Gündə bir dəfə bunlar gəlib burada vuruşurlar. Ağacın yanında beləcə durarsan, əgər atıldın, ağ qoçun belinə düşdün, onda o səni işıqlı dünyaya tullayacaq. Yox, əgər qara qoçun belinə düşdün, onda səni qaranlıq dünyaya tullayacaq.

Torçu ipi sallayıb gədəni çəkəndə quyunun yarısında bunun ipini vurdu. Bu məleykə dedi:

– Tfu sənə, namərd. Da bunnan belə mənənə sana arvad olmaz.

Torçu döyün var-dövlətini də, qızı da götürüb getdi. Gədə qaldı quyuda. Bir az ağladı, bir az sızladı, gördü ki, yox, olan şey döyül. Gəldi qız göstərən qapını açdı. Gördü ki, qız deyən kimidi, iki yoldu, biri işıqlı dünyaya aparır, o biri də qaranlıq dünyaya. Gəldi beləcə durdu ağacın yanında. Qız deyən vaxt ağ qoçla qara qoç gəldi. Atıldı, ağ qoçun belinə düşmək əvəzinə, düşdü qara qoçun belinə. Qara qoç da bunu tulladı qaranlıq dünyaya.

Nağıl yüyürək olar. Bu o qədər qaranlıq dünyada gəzdi-gəzdi, axırda çıxdı bir şenliyə. Gəldi bir qarının qapısını döydü. Dedi:

– Qarı nənə, qonaq saxlayarsanmı?

Dedi:

– A bala, qonaq Allah qonağıdı, keç içəri.

Gədə qaldı burada. Gecənin bir vaxtıydı, bu qarının nəvəsi qalxdı, su istədi. Bu istədikcə qarı yozdurdu, bu su istədikcə qarı yozdurdu. Gədə dedi:

– Ay qarı, o uşağa niyə su vermirsən?

Dedi:

– A bala, suyumuz yoxdu.

Dedi:

– Niyə?

– Dedi:

– Biz burada suyu bir zülmənən tapırıq. Burada bir əjdaha suyun qabağını kəsib, hər gün aparıb ona bir qız veririk. O da bizə bir az su verir. İndi, sabah padşahın qızının vaxtıdır. Əjdaha padşahın qızını çəkəndə biz də bir qanlı su içəcəyik.

Gədə dedi:

– O gedəndə mənə çağır.

Qardaşoğlu, nağıl yürək olar. Qarı bunu qaldırdı. Qız oradan getdi, gədə buradan getdi. Qız əlində bir məcmeyi plov əjdahaya çathaçatda gədə özünü yetirdi, əjdahanı tikə-tikə doğradı. Plovu da qızın əlindən alıb oturdu yeməyə. Qız əlini əjdahanın qanına batırıb belə gədənin kürəyinə vurdu. Gədə plovu yeyib aradan çıxdı.

Şah car çəkirdi ki, əjdahanı öldürən kimdisə, çıxsın. Hamı yığıldı. Dedilər, qaranlıqda bəlkə qız bilməyə, birimizi göstərə. Bunlar gəlib bir-bir keçdikcə qız baxdı, dedi, yox. Da şəhərdə adam qurtardı. Dedilər, filan qarının evində bir qonaq var. Getdilər gətirdilər. Qız bunun kürəyinə baxanda, dedi, bax, budu. Şah dedi:

– Bala, nə istəyirsən, de.

Dedi:

– Heç nə.

Şah nə illah elədi, dedi, yox ki, yox. Ağzını çevirdi bir bərri-biyabana çıxıb getdi. Bu gəldi bir meşəyə çıxdı. Bu da olsun Zümrüd quşunun meşəsi. Baxdı ki, bir hündür ağac var. Gəldi bu ağacın dibində yatdı. Zümrüd quşunun yuvası da bu ağacdaydı. Quş burada balalayırdı, elə balalar ərsəyə çatandan bir əjdaha gəlib onun balalarını yeyirdi. Zümrüd quşu bala üzünə həsrət idi. Gecənin bir vaxtı bir şaqqlı, bir gurultu qopdu. Gədə baxdı bir şeydi altdan-yuxarı dırmaşır. Ağacdən da çığırtdı gəlir. Bu da Zümrüdün balalarıydı, qorxudan çığıışırdılar. Gədə qılıncı siyirib bunu doğradı. Bu əjdahanın da ətindən götürüb atdı Zümrüd quşunun balalarına. Zümrüdün balaları yeyib sakitləşdilər. Təzədən gədə qayıdıb ağacın altında uzandı.

Aradan bir az keçmişdi. Zümrüd quşu gəldi. Gördü ki, ağacın dibində bir şey yatır. Dedi, hə, mənə bala üzünə həsrət eləyən budu. O saat qayıtdı, bir dənə dəyirman daşı götürdü ki, bunun başına sala. Onacan balalar qışqırışdılar ki, haraya? Bu, əjdahanı öldürən, bizi xilas eləyən adamdı. Zümrüd dəyirman daşını kənara atıb qanadını bunun üstünə çəkdi. Gədə ayılında baxdı ki, üstündə dağ var. Gədə qalxan kimi Zümrüd dilə gəldi. Dedi:

– Mən bala üzünə həsrətdim, sən ki, əjdahanı öldürüb mənim balalarımı xilas eləmişən, balalarımın xətrinə nə de-sən, eləyəyəm.

Gədə dedi:

– Heç nə istəmirəm. Məni işıqlı dünyaya çıxart.

Dedi:

– İşıqlı dünyaya çıxmaq çox çətindi. Əmma bala mənə vadar edir ki, səni işıqlı dünyaya çıxarım. Get,– dedi, – mənə qırx dənə cəmdək gətir, qırx tuluq da su. Qa deyəndə ət verərsən, qu deyəndə su.

Gədə oradan düz gəldi əjdahanı öldürüb qızını xilas etdiyi şahın yanına. Şah əmr elədi buna qırx dənə cəmdək, qırx tuluq da su verdilər. Bu mindi Zümrüdün belinə. Zümrüd qanad çaldı işıqlı dünyaya. Göydə nə təhər oldusa, cəmdəyin biri düşdü. Az qalmışdı ki, işıqlı dünyaya çatacatda gördü ki, ət qurtarıb öz budundan kəsib quşa verdi. Quş baxdı ki, bu, o ətdən deyil. Beləcə, dilinin altında saxladı. Qanad çaldı, işıqlı dünyaya çıxdı. Dedi:

– Bu da işıqlı dünya.

Dedi:

– İndi bilirsən nə var?

Dedi:

– Bil ki, harada olsan da, sənə ölüm yoxdu. Bununla da qurtardın. Get.

Gədə dedi:

– Yox, sən get, sonra mən gedərəm.

Dedi:

– Elə şey yoxdu.

Gədə yeriyəndə ayağını çəkdi. Quş dedi:

– Bəri qayıt.

Gədə qayıtdı. Zümrüd əti dilinin altından çıxarıb oğlanın buduna çəkəndə oldu əvvəlki kimi. Gədə burada Zümrüdlə halallaşdı, gəldi düz torçunun şəhərinə.

Gədə o zaman çatdı ki, torçu bir büsat qurub gəl görə-sən, çalan kim, çağırın kim. Çatdı, qılıncı siyirməyilə torçunu cəhənnəmə vasil eləməyi bir oldu. Aləm bir-birinə dəydi. Gülqahqah bunu tanıdı. Camaatı sakitləşdirib əhvalatı, torçunun namərdliyini necə vardı, başdan ayağacan nağil elədi.

Gədə Gülqahqahı da götürüb gəldi quyunun başına. Quyunun başına çatan kimi həmə Zümrüd hazır oldu, toqqanı da gətirdi. Dedi, bu da sənın toqqan, halal olsun, sən sözünün

üstündə durub, mənim düşmənim yeddibaşlı döyü öldürdün. Mən də sözümlə üstündə durub toqqanı qaytarıram sana.

Zümrüd dedi:

– Ay məleykə, o şahlıq qalmasın, sən qayıt o şahlığa. Mən də gədəni aparacam öz vilayətinə. Səni apara bilmərəm.

Zümrüd toqqanı da götürdü, gədəni də götürdü, gəldi düz gədənin vilayətinə. Gədəni burada qoyub özü qayıtdı geri.

Aradan çox vaxt keçmişdi, da bunu heç kim tanımır-
dı. Bu gəldi, bir uşaqdan tacir Məhəmmədin oğlunu soruş-
du. Uşaq hər şeyi danışdı. Gədə o saat başa düşdü ki, əmisi
qızı bunun paltarını geyib, özünü tacir Məhəmmədin oğlu
kimi qələmə verib, bunun yoxluğunu gizlədib, neçə ildi ki,
bunun yolunu gözləyir. Gədə uşaqdan hər şeyi beş barmağı
kimi öyrəndi. Oradan düz gəldi öz dükanına. Baxdı ki, dü-
kanı necə qoymuşdu, eləcə də durur, qız da bunun paltarın-
da alverdədi. Bu qızı tanıdı. Qız bunu tanımadı. Salam,
bəli, salam. Gədə oturdu, dedi:

– Burada Əhməd tacir, Məhəmməd tacir vardı, mən
onların qonağıyam. Həmişə gələndə onlarda qalardım. İndi
onların nəslində qalan varmı?

Qız dedi:

– Əhməd tacir köçüb gedib, Məhəmməd tacirin də
oğlu mənəm.

Gədə ordan-burda söhbət eləyib çıxıb getdi.

Səhər bir də gəldi, dedi:

– A bala, sən mənə tanıyırsan, mən heç sana tanış
gəlmirəm?

Qız buna bir xeyli baxdı, ancaq tanımadı. Gədə dedi:

– Bir güzgünün yanına gəl. – Qız güzgüdə özünə, bir də
gədəyə baxanda, gördü ki, bu kimdisə, ona çox oxşayır.
Əmma gənə bir şey anlaya bilmədi. Gədə dedi:

– Onda otur, mən sana başa salım. – Bu başladı başına gələnləri nağil eləməyə. Qız gördü ki, ay dadi-bidad bu, yolunu gözlədiyi nişanlısıdı. Gədə dedi, bax, bu da toqqa. Da nə olacaqdı. Ac dəvə qanqala, naçax suya, arı bala sarmaşan kimi sarmaşdılar. Qız dedi:

– Mən şahın qızına söz vermişəm ki, sənin gəlmək muştuluğunu ona özüm çatdırım. Özü də sizi evləndirib qulluğunuzda bir qaravaş kimi durum.

Qız dükandan götürüldü düz şahın qızının yanına. Gəldi qızın yanına, o üzündən, bu üzündən öpdü. Dedi:

– Qadan alım, nişanlımız gəldi. Söz igiddə bir olar, sənin toyunu özüm edəcəm, ayağının tozunu süpürəcəm.

Şahın qızı çox sevindi. Gədə gəldi anasının yanına. Da bu dilnən deyiləsi döyül, ana-bala bir-birinə sarmaşdılar. Sonra ordan getdilər şahlığa, əhvalatı danışdılar. Kəsəsi, hər şey açıldı, aydın oldu. Təzədən gədəyə qırx gün, qırx gecə toy elədilər. Bu qızların hər ikisini aldı, qaldı şahlıqda. Onlar orda şad oldular, qardaşoğlu, biz də burda şad olduq.

MÜNƏCCİM UŞAQ

...Bunlar gözdərini açandan dədə-babadan cütçü olublar. Bu cütçü də cavan oğlan idi. Elə oldu ki, bu gəldi evləndi. Bu gəldi yaxşı yerdən çıxmış bir qız aldı, halal süd əmmiş. Onunçün deyirlər ki, arvad üç qisim olur: biri it cinsindi, biri eşşək cinsi, biri də insan cinsi. İnsan cinsi handa bir adamın bəxtinə düşər.

Bu cütçünün arvadı bir gün sudan gəlirmiş. Gördü ki, bir kişi daşın üstündə oturub arxası buna tərəf, qabağında da kitab. Kitaba baxıb nəsə deyir. Ola bilsin ki, bu molladı.

Sənəyi yerə qoyub qulaq asmağa başladı. Gördü ki, bu kitabı baxıb deyir:

– Kim olacaq olsun, hansı qadın olur-olsun, bunun bədəni pak ola, o gecəsi kişi ilə yata, uşağa qala, ondan sonra kişi ilə yatmaya, ta uşaq olana qədər. Ondan sonra o arvadın uşaq münəccim olar.

Bunu gəlin eşitdi. Bu qayıtdı evə, gəldi sənəyi qoydu. Bu gəlin bildirdi vaxtını. Gətirdi su qoydu, axşam kişi evə gələndə gətirdi bunu suya saldı, sonra özü də suya düşdü. Gecədən yatdılar. Ertəsi arvad özünü xəstəliyə vurdu. Bir-iki gündən sonra arvad bildi ki, uşağa qalıb. Arvad o saat arvadın arvadından çıxdı. Hara, düz dədəsi evinə.

Axşam cütçü gəldi. Baxdı ki, arvad evdə yoxdu. Ora arvad, bura arvad. Xəbər-soraq bildi ki, arvad dədəsi evinə gedib. Cütçü nə qədər elədisə, arvad dedi, getməyəm ki, getməyəm. Cütçü nə qədər adam göndərdisə də əmələ gəlmədi. Nə qayırdılar, nə elədilər, arvad getmədi ki, getmədi.

Qardaş, doqquz ay tamam oldu, gəlin gəldi himnin qoydu yerə. Bir oğlu oldu, üçü çıxmışdı ki, arvad dedi:

– Aparın məni ərimin evinə qoyun.

Hamı dedi:

– Bu arvad dəli olmuşdu, başına havamı gəlmişdi? Bu nədi? Haray hara çatacaq?

Cütçüyə xəbər göndərdilər, cütçü gəldi. Arabanı qoşdu, arvadını da, uşağını da arabaya qoyub evinə apardı. Təzədən qurban kəsdilər, təsəddük verdilər, arvad da sirri açmadı. Qaldı belə. Uşaq da başladı irilənməyə. Gəldi uşaq on-on iki yaşına çatdı.

Bir gün atası cütə gedirdi, uşaq əl çəkmədi. Dedi:

– Ata, məni də apar.

Cütçü uşağı da götürüb cütə getdi. Cütçü yolun qırağında, uşaq da yanında yer əkirdi. Sana hardan xəbər verim, bir padşah vardı. Bu padşah gecə yatanda aləmi-vəğiyədə gördü ki, dəryadan bir arıq sünbül çıxdı, nə ki, kök sünbül var idi, hamısını qırdı, tərki silah elədi. Bu şahın əlinin altında qırx dənə münəccim vardı. Padşah gejdənnən qalxdı, qırmızı geyib çıxdı taxta. Car elədi. Münəccimlər yığıldı. Dedi:

– Aləmi-vəğiyədə bir şey görmüşəm, gərək onu yozasınız.

Bu münəccimlər nə illah elədilər, bu vəğiyəni yoza bilmədilər. Münəccimbaşı dedi:

– Şah sağ olsun, bizə qırx gün möhlət ver, tapaq.

Şah dedi:

– Nə olar.

Baş münəccim dedi:

– Durmayın, düşün çöllərə, bəlkə bunu bir tərəfdən öyrənə bildiniz.

Münəccimin hərəsi bir dərəyə ağzını çöyürdü. Birinin yolu düşdü bu cütçü olan yerə. Bu uşaq durmuşdu, münəccim də yolnan keçirdi. Bu uşaq ona baxdı, baxdı, əlini əlinə vurdu, güldü. Güləndə cütçü dedi:

– Niyə gülürsən, a bala?

Dedi:

– Ay ata, bu haraya gedir? Bunu şah çöllərə salıb. Bu münəccimdi.

Kişi atın üstündə beləcə qurudu. Dedi: – Ayə, bu haradan bildi ki, mən münəcciməm. – Bu atı çöyürdü cütçünün yanına. Salam, bəli, salam. Dedi:

– Allah iş avanlığı versin.

Cütçü dedi:

– Xoş gəldin.

Dedi:

– Ay qardaş, sən uşağınla mənə gülürsən?

Uşaq dedi:

– Gülünəsidir də, ay əmi. Sənin şahın vəğiyə görüb, siz də yoza bilmirsiniz, düşübsünüz çöllərə. Adam gəzirsiniz, adam mən, gedək yozum, – deyəndə bu münəccim qurudu.

Tez atdan düşüb bu cütçünün əl-ayağına döşəndi. Cütçü də arabanı qoşub gəldi qapıya. Dedi:

– Ay arvad, haqq-hesab belə, – deyəndə arvad o saat başa düşdü.

Dedi:

– Ay kişi, zərər yoxdu, qoy getsin.

Nə qədər pul lazım idi. Münəccim cütçüyə verib uşağı da aldı atın tərkinə, gəldi şahlığa. Şahlığa gələndə münəccimlər hamısı qaldılar məəttəl. Dedilər: – Sabah bu uşaq vəğiyəni yozanda şah bizə çörək verərmə? – Uşaq o saat münəccimlərin fikrini bildi. Dedi:

– Qorxmayın, elə demiyəcəm.

Bunlar lap qurudular ki, ayə, bu bizim ürəklərimizdən keçənləri hardan bildi? Dedilər:

– Nə təhər deyəcəksən?

Dedi:

– Şah sizdən vəğiyəni xəbər alanda, deyin, ay şah, bizdən elə şey soruşma, onu bizim uşaq da bilir. Onda mən qalxıb deyəcəm.

Dedilər:

– Ayə, kamala bax, gör nə yaxşı söz deyir.

Bunlar durdular getdilər şahlığa. Şah dedi:

– Ay münəccimlər, nə oldu?

Dedilər:

– Şah sağ olsun, elə şeyi bizdən xəbər alma, onu bizim uşaq da bilir. Deyəndə, şah, – ay bala, qalx görüm ayağa, – dedi. Bu qalxdı. Şah baxdı ki, balaca bir uşaqdı. Dedi:

– Şah sağ olsun, sən gecə aləmi-vəğiyədə gördün ki, dəryadan arıq bir sünbül çıxdı, bütün kök sünbülü qırdı. Eləmi?

Dedi:

– Elədi, a bala.

Dedi:

– Ajdıq gələcək, enəcək, göydən. Əvvəldi. Nə qədər buğdan varsa, doldur anbara.

Şah dedi:

–Ay məni istəyən, uşağa xələt.

Gədəni gənə atın tərkində gətirib verdilər həməən cüt-cüyə. Aradan bir az keçmişdi ki, şah gənə vəğiyə gördü. Gördü ki,dəryadan arıq öküz çıxdı. Çıxdı, bütün kök öküzləri qırdı. Gənə şah münəccimləri çağırdı. Bunlar gənə möhlət aldılar münəccimbaşı dedi:

– Durmayın, gedin uşağı gətirin.

Bu münəccim yolu bilirdi. Atı qamçıladı, düz cütçünün qapısına. Cütçüyə bir ovuc qızıl verib gədəyi aldı atın tərkinə. Gədə gənə gəldi. Bu dəfə də münəccimlər gədəni götürüb gəldilər şahın yanına. Gənə dedilər, onu bizim uşaq bilir. Uşaq yuxunu gənə də əvvəlki kimi yozdu. Şah dedi:

– Məni istəyən, bu uşağa ənam.

Bu dəfə münəccimlər, qəlbi qaraldı. Dedilər, ayə, bu bizim tamam batil eliyəcək. Münnəccimbaşı dedi:

– Bu dəfə aparıb bunu öldürərsiniz, qanlı köynəniyi mənə gətirərsiniz. Yoxsa əmələ gəlmiyəcək.

Münəccimlər bunu götürüb gətirdilər, əmma uşağa hər şey əyan olur. Münəccimlər yolu bu dəfə başqa yerdən sal-

dılar. Gəlib yiyəsiz bir dərədə atdan düşdülər. Atdan düşəndə buna dedilər:

– Atdan düş.

Bu da atdan düşdü. Dedi, bura niyə gəldiniz? Dedilər:

– Heç, elə-belə gəldik.

Dedi:

– Məndən gizlətməyin, nə məqsədlə gəldiyinizi deyin.

Dedilər:

– Səni öldürməyə gəldik.

Dedi:

– Oradan çıxandan bilirdim ki, məni öldürmək üçün bura gəlirsiniz. Ancaq sizə bir şey deyim. Mən burada dururam, siz mənim boynumu vuranda siz görmürsünüz, ayağınızın altında iki dəfə qətran qazanı qaynıyır, hamınız guppultu ilə o qazan düşəcəksiniz. Mənə heç nə edə bilməyəcəksiniz. İndi özünüz bilin, – deyəndə o onun, bu onun üzünə baxdı. Dedilər:

– A bala, keçib, köynəyini çıxart, – quş vurub bunun köynəyini qana boyadılar. Uşağı da gətirib verdilər anasına. Qayıtdılar getdilər. Münəccimbaşı dedi:

– Nə oldu?

Dedilər:

– Nə olacaq, öldürdük, bu da qanlı köynəyi.

Aradan bir müddət keçdi, şah gənə də vəğiyə gördü. Car çəkdi, münəccimləri çağırdı. Çağırdılar münəccimləri. Münəccimlər nə bilirdilər, qaldılar belə. Başladılar ah-uf tökməyə ki, bax, uşağı öldürməsəydik, gətirərdik, vəğiyəni yozardıq. Daha yaxşı, şaha deyərdik, ay şah, bizdən biliklidi. Qoy bizim başçımız olsun. İndi öz əlimizlə öz evimizi yıxdıq. Bunlar ki, uşağı öldürməmişdilər, dedilər:

– Ay münəccimbaşı, icazə ver, gedək uşağı gətirək.

Dedi:

– Ayə, durmayın, tez olun gedin gətirin.

Bunlar gəldilər cütçünün evinə. Bu dəfə arvad dedi:

– Yox vermərəm.

Kişi dedi:

– Ay arvad, ver aparsınlar.

Arvad dedi:

– Mənim oğlumu aparıb fikrinizi dəyişirsiniz. Ona görə vermərəm.

Gədə dedi:

– Ay ana, bunlar fikirlərini dəyişsələr də, mən getməliyəm.

Gənə münəccimlər qızıldan-gümüşdən tökdülər cütçünün qapısına. Bayaq bir verirdilər, indi beş verdilər. Gədəyi aldılar təklərinə, gətirdilər, münəccimlər olan yerə. Dedilər:

– A bala, nə qayıracağıq?

Dedi:

– Heç nə, gənə əvvəlki kimi məni aparın şahlığa.

Bunlar gəldilər şahlığa. Şah dedi:

– Ay münəccimlər, nə oldu?

Dedilər:

– Ay şah, o vaxtdan deyirik, elə şeyi bizdən soruşma, onu bizim bu uşaqdan soruş. Bizdən dərin bir şey soruş deyək.

Uşaq ayağa qalxıb dedi:

– Şah sağ olsun, sən aləmi-vəğiyədə gördün ki, acından ürəyin qırılır, əlini atdın, bir dənə küt gəldi. Onu elə bil plov əvəzi yedin. Sabahnan qalxanda baxdın ki, iraq üzündən itə atsaydın, it yeməzdi acliğin əvvəlidi. Bu gündən anbarını möhürlə, nə qədər qızılın var, ver taxıla.

Şah dedi:

– Mənim vaxtım keçib, indi ki, belədi, vəzir, car çək, camaatı meydana yığ.

Vəzir car çəkdi, bütün məxluqat yığıldı. Şah cıqqeyi götürüb qoydu həmin uşağına başına. Dedi:

– Şahlıq bu gündən sənindi.

Şah adam göndərdi, gədənin ata-anasını, qohum-əqrabasını gətirib bu şahlığa yerləşdirdi. Gədə oldu burda şah.

İKİ QARDAŞ

Belə bir rəvayət var idi ki, o vaxt quldarlıq olub, yəni adamı mal-qoyun kimi aparıb bazarda satırdılar. İki qardaş olur, bu qardaşlardan biri çox kasıb olur. Allahdan ruzası olmur. O biri bir az yaxşı olur, özünü dolandıra bilir.

Elə olur ki, günlərin bir günündə bu qardaş axşam gəlir evə. Evə gələndə görür ki, uşaqlar acdır. Deyir:

– Ay arvad, nə qayıraq?

Deyir:

– Nə qayıracağıq, pulumuz yox, malımız yox, verək bu uşaqlara çörəkdən-zaddan alağ.

Deyir:

– Ay arvad, uşaqlar aclıqdan yata bilmirlər, bu, da məni kabab eləyir. Uşaqlardan birini göndər, gedib qardaşimgildən bir dənə çörək alsın, bu gecə yeyib yataq. Sabaha Allah kərimdi.

Uşağın birini göndərirlər qardaşının evinə. Qardaşı bir dənə Allah borcu çörək bunlara vermir. Gəlirlər, ağlaşa-ağlaşa bir nəni-vaynan yatışırlar.

Səhər açılır, xeyirli səhərlər üzünüə açılısın. Bu uşaqların birini göndərir, deyir get, o qardaşımı buraya çağır. Uşaq gedib deyir:

– Ay əmi, atam səni çağırır.

Bu çörək vermədiyindən utandığından gəlmək də istəmir. Nə isə, gəlir qardaşının öyünə. Deyir, nədi?

Deyir:

– Ay qardaş, apar məni bazarda sat, pulunu gətir ver bu uşaqlara, qoy xərcələsinlər. Ta bir tərəfə çıxana qədər.

Deyir:

– Sən nə danışırısan, dəli-zad olmamısan ki.

Bu da deyir, ay qardaş, mənim uşaqlarım tamam acından qırılır, qoy o pula bunlar bir yana çıxsınlar. Əgər dedi, sən yaxşı qardaş olsaydın, axşam bir dənə çörək verərdin, mənim uşaqları yeyib-yatardılar. İndi sənə deyirəm, apar məni bazarda sat.

Nə isə, bu qardaş bunu götürdü gətirdi bazara. Bunu bir dənə hacıya qul adına satdı. Pulunu da götürüb qayıtdı evə. Ağlaya-ağlaya gətirib pulu verdi bunun evinə. Gənə qardaş idi: nə təhər olsa, ciyəri yanırdı. Əmma heç belə ciyəri yanmaqdan, yanmasa, yaxşı idi. Kor-peşiman bir-iki gün də narahat oldu.

Sana hardan xəbər verim, hacı bu qardaşı apardı evinə. Gətirdi buna çörəkdən-zaddan verdi, dedi:

– Bilirsənmi nə var, a bala?

Dedi:

– Yox.

Dedi:

– Mənim bir dənə öküzüm var, ona baxacaqsan.

Bu dedi:

– Ay əmi, sən məni pulnan alıbsan, nə eləyirsən özün bilərsən. Nə iş deyərsən, onu da görərəm.

Nə işə, bu öküzə baxır, bir az keçəndən sonra bu deyir:

– Ay əmi, bu tək öküzdən bir şey çıxmaz, heç olmasa birini də al ki, ya arabaya, ya cütə qoşmaq olsun.

Hacı dedi:

– A bala, sən işində ol, öküzə bax.

Elə oldu ki, yaz gəldi, əkin vaxtı çatdı. Xəngənək (cütə çıxan vaxt) deyirdilər, cütə çıxmağa. Öküzü gətirib boyunduruğu boynuna qoyanda cütə çıxanda başına yumurta vururdular, yaxşı yemək-zad gətirirdilər, yeyib-içirdilər, ondan sonra başlayıb əkirdilər. Bu camaat cütə çıxanda bu dedi:

– Ay əmi, biz də çıxaq. Bə hamı çıxdı.

Hacı dedi:

– A bala, biz sabah çıxacağıq.

Sabah gejdənnən bu, öküzü çıxartdı, boyunduruğun bir tərəfinə qoşdu, dedi:

– Əmi, bə nə qayıraq?

Dedi:

– Bala, boyunduruğun o biri tərəfinə də sən qoşul.

Hacı boyunduruğun bir tərəfinə də bunu qoşub gətirdi şəhərdən kənardə yolun qırağında bir yeri var idi, guya Allah qoysa, buranı əkəcəkdi.

Sana hardan xəbər verim, tacirdən. Bu tacir hər yeddi ildən bir gəlib bu yoldan keçirdi. Yeddi ilin tamamı idi. Bu tacir qəflə-qatırnan gəldi, burdan keçəndə baxdı ki, bir adam cütə bir öküz, bir dənə də adam qoşub yer əkir. Bu tacir dedi:

– Ay uşaqlar, siz burada durun, mən bir görüm bu nə işdi?

Bu gəldi, salam, bəli salam. Dedi:

A kişi, bu nə təhər əkindi, bu nə işdi, bu nə adamdı, bu nə boyunduruğa qoşmaqdi?

Hacı dedi:

– Ayə, nəyinə lazımdı, yolunna gəlibsən, çıx get.

Bu da boyunduruğun altınna beləcə fikir verirdi. Tacir dedi:

– Buna nə veribsən, ala, iki qat qiymətini verim, bunu mənə ver.

Hacı dedi:

– Olmaz, olacağa çarə yoxdu.

Bu da boyunduruğun altınna dedi:

– Get, tacir qardaş, dünya belə də getməz.

Tacir gedənnən sonra bu başladı əkməyə. Da nə əkəcəkdidi? Allah göstərməsin, burada əkinmi olaceydi? Axşam gəldi, sabah getdi, axşam gəldi, sabah getdi. Aradan bir müddət keçdi, tarix elə gətirdi ki, hacı öldü. Hacı ölənnən sonra, qaldı bu. Hacınnın qırxınnan sonra bu, hacınnın arvadına dedi ki, xanım, da indi hacı da öldü, sən də tək arvad xeylağı, mən də burda, yaxşı deyil, apar məni bazarda birinə sat, – deyəndə hacınnın arvadı qayıtdı ki, ay ağılsız, başına qar yağsın sənin, elə ağılsız olduğuna görə də gəlib o boyunduruğa qoşulubsan da. Ağillı olsaydın, o boyunduruğa qoşulmazdın. İndi, dedi, mənim kimi can var, dövləti var, o yeyə bilmədi, məni də al, mülkə sahib ol. Da bunun ürəyindən idi. O saat camaatı yığdılar, camaat bunlara xeyir-dua verdi, hamı bildi ki, filankəs hacınnın arvadını alıb, keçdi hacınnın yerinə. Arvad aparıb torpağı, yeri, malı-mülkü, nə var idi, buna göstərdi. Hamınnan tanış elədi. Bu yaxşı nöker saxladı, çoxlu öküz aldı. Bir gün bu dedi:

– Ay uşaqlar, bilirsiniz nə var?

Dedilər:

– Yox.

Dedi:

– Bu gün gedərsiniz hacının məni qoşduğu yeri əkərsiniz.

Bunlar öküzləri qoşub, şadi-xürrəm oynaya-oynaya, başladılar yolun qırağındakı yerə getməyə. Getdilər, burda başladılar yer əkməyə. Alayın-şalayın oynaya-gülə, yeyib-icə başladılar yer əkməyə. Həmən tacirin yolu buradan idi. Bu gəldi ki, burda dəm-dəsgah, bir yeyib-icmək var ki, gəl görəsən. Tacir dedi:

– Ay uşaqlar, burada bir iş var, siz burada durun, mən bir bura dönüm, gəlirəm.

Bu tacir dəvənin başını döndərdi bura. Dedi:

– Ay qardaşoğlu, o burada boyunduruğa qoşulan adam var idi, o hanı?

Dedilər:

– Elə o buranın sahibidi. Bizi göndərib ki, gedin o yeri əkin.

Dedi:

– Bəs o hardadı?

Dedilər:

– Harda olacaq, öydə.

Bu tacir di durma, qəflə-qatırı çöyürdü bunun qapısına. Hə, di karvan töküldü qarıya, yemək-icmək, şadlıq, bunlar bir gün də burada qaldılar. Tacir dedi:

– Hə, qardaş, indi vəziyyət nə təhərdi?

Dedi:

– Qardaş, get, dünya belə də getməz.

Tacir dedi:

– Ə, bundan da yaxşı. Necə yəni belə də getməz?

Tacir getdi, aradan bir müddət də keçəndən sonra şahın vəziri öldü. Bunu aparıb vəzir qoydular. Dünya bir qərinə gənə də dolandı. Dolanandan sonra gənə həməən tacir gəldi. Bu soruşdu ki, aya, bəs mənim qardaşım nə təhərdi? Dedilər:

– Ay səni sağ ol, indi də vəzirdi, o daha yaxşı yaşayır.
– Bunlar siğə qardaş olmuşdular.

Tacir gəldi, görüşüb, öpüşdülər, yedilər-içdilər.

Bu dedi:

– Get, tacir qardaş, belə də getməz.

Tacir getdi.

Aradan bir müddət də keçdi. Şah öldü. Bunu gətirib şah qoydular. Gənə vaxt dolandı, tacir qəflə-qatırla gəldi. Dedi:

– Ayə, mənim qardaşım nə təhərdi?

Dedilər:

– İndi də qardaşın şahdı.

Tacir gəldi ki, qardaşı oturub taxtda. Görüşdülər, burda nə qədər yeyib-içdilər, çox kefdən sonra bu dedi:

– Get, qardaş, dünya belə də getməz.

Tacir çıxıb getdi.

Tacir çıxıb gedəndən sonra bu gəldi öldü. Bunu aparıldı qəbiristanlığa. Vaxt gəldi, tacir gənə gəldi. Xəbər tutdu, dedilər:

– Bə, qardaşın ölüb.

Bu dəfə bu qəflə-qatırı qoydu qəbiristanlığa. Tacir gəldi öz xərceynən buna böyük bir ehsan verdi. Qəbirin-zadın düzətdi. Camaat dağılışandan sonra qəbri qucaqlayıb ağladı. Dedi: «Qardaş, vidalaşırıq, sən axirət evində, mən də qiyamət evində, mən getdim». Qəbirdən səda gəldi ki, get, qardaş, dünya belə də getməz». Tacirin sümüyü ürpəndi, dedi: «Ayə, bu, qəbirdən də deyir, dünya belə də getməz». Bu qəflə-qatırı çəkib getdi.

Düz yeddi ildən sonra qayıdıb gəldi ki, sel qəbiristanlığı aparıb, yerində uçqundu. Dedi, hə, doğrudan da dünya belə getməz.

İndi, qardaş , dünya belə getməz.

OVÇU PİRİM

O vaxtlar ovçu Pirim adında bir nəfər vardı. Cəmi heyvanların dilin bilirdi, özü də ovçuluqdan əl çəkmişdi.

Bir gün ovçu Pirim əli belində evdə hərlənirdi. Gəldi belə aynanın qabağında durub eşiyə baxdı. Sözümdə ki, bunun bir iti var idi. Yarananan o bağda idi. İt bağdan çıxandan sonra bu öydəkilər nə illah elədilsə də, it bağa girmədi ki, girmədi. Hərləndi qapıya gələndə pişik qapının ağzında durmuşdu. İt bunu görəndə dedi:

Sən öl, səni cırıq-cırıq eləyəcəm.

Ovçu Pirim də qulaq asırdı. Pişik dedi:

– Niyə?

Dedi:

– Ə, axşama qədər təknələrin üstündə, yükün üstündə, xanımların qucağında, nə olar – dedi, – oradan çörəyin birini sürü gətir, burada mən yeyim.

Dedi:

– Bax buna görə də səni cıracam ki, tikən də tapılma-sın, – deyəndə, pişik dedi:

– Məni cırma, sabah ağanın o başdakı ala inəyi öləcək, başını aç, sən də ye, mən də yeyim. Da məni niyə cırırsan?

Bunu ovçu Pirim eşitdi. Gejdənnən oğluna dedi:

– A bala, qalx apar ala inəyi dəyərdəyməzinə sat gəl.

Gədə gejdənnən ala inəyi çəkdi bazara, gedəsiydi min manata, verdi səkkiz yüz manata gəldi.

Həmin vaxt it gənə gəldi oraya. Ovçu Pirim də aynanın qabağına gəldi. İt dedi:

– Ayə, məni oynadırsan?

Pişik dedi:

– Ayə, vallah səni oynatmıram, ağa gejdənnən aparıb inəyi satdırıb. – Dedi, – indi keçdi o öküzə.

Bunu da ovçu Pirim göndərdi satdırdı.

Genə itnən pişik vədələşmişdilər, çıxdılar oraya. İt dedi:

– İçəri girirəm, səni ordan çıxaracam.

Pişik dedi:

– İndi də keçdi ata. O var-dövlətə bərabər at ki var, ona keçdi. At da ki, öldü, itin bayramıdı. Başını aç, sən də ye, mən də yeyim. Da məni niyə öldürürsən?

Ovçu Pirim apardı atı da satdırdı, qayıtdı. İt gənə gəldi, dedi:

– Da görürəm sən məni aldadırsan, bunun ayrı çarəsi yoxdu, içəri girirəm, – deyib iki pilləkəni çıxdı.

İt iki pilləkən çıxanda pişik qapıya qısılib dırnağı ilə qapını cırmaqlamağa başladı. Ovçu Pirim də baxırdı. Onda pişik dedi:

– Məni cırma, sabah atın su vaxtında ovçu Pirim öləcək, bax onun ehsanını verəcəklər, maldan-qoyundan qıracaqlar. Başını aç, sən də ye, mən də yeyim. Bu da yalan olsa, harda ürəyin istəsə, məni tapa bilərsən. Onda məni cırsan da, sənə halaldı.

Bu, belə deyəndə sancı düşdü ovçu Pirimin qarnına, dedi:

– Ay Allah, mən nə iş idi, tutdum. Bu, bəla idi, niyə mən heyvanlardan ötürdüm. İndi də gəldi düşdü mənə.

Təzədənən hara gedəcəkdi? Ovçu Pirim qaldı qarnını ovuşdura-ovuşdura. Həmən vaxtı ovçu Pirim getdi malların-qoyunların içinə,dedi, bəs belə-belə. Dedilər:

– Bəs biz nə qayıraq? Sən öləcəksən, bizi də kəsib sana ehsan verəcəklər.

Elə həmin haqq-hesabnan ovçu Pirim pişik dediyi vaxt canını tapşırtdı. Başladılar bunun malından-qoynundan qırıb ehsan verməyə. İt bir tərəfdən, pişik də bir tərəfdən başladılar döşəməyə.

Bunun mənası budu ki, göydən bəla enəndə adamın heyvanına-zadına enir. O qadanı sovuşdurmaqdan ötəridi. Bu, qadanı qoymadı heyvanla sovuşdura, canını qurban verdi. Bu da bunnan getdi.

TACİRBAŞI MƏHƏMMƏD İLƏ QARATELİN NAĞILI

Bəli, müdrik ərənlər, pıranlar nağıl yozub-yoranlar, ərşi-kürşü bilənlər belə nağıl edirlər ki, günlərin bir günü, ayların, illərin Pir günü şah oğlu Şah Abbas cənnəti-məkan qırmızı geyinib əyləşdi taxtında. Vəzir-vəkil, əyanlar da dayandılar qulluğunda müntəzir. Şah Abbas dedi:

– Allahverdi xan vəzir! Mənim bu əmrim günü bu gündən fərmanım gecə məmləkətimin, şəhərlərinə, kəndlərinə, bəndi-bərələrinə car çəkilib, gözə çarpan yerlərdə asılmalıdır. «Ey mənim, təbələrim! Bilin və agah olun! Kim ərinə, arvadına, əyalına xəyanət edib əxlaqsızlıq edərsə, ona heç bir əncam olmayacaq. Ən ağır cəzanı alacaq, dar ağacından baş meydanda görk üçün asılacaq!

Cənnəti-məkan, şah oğlu Şah Abbas!»

Allahverdi xan vəzir dərhal ayağa durdu:

– Bəçəşim! Deyib, əmri öpüb gözünün üstünə qoydu. Əli qələm tutan mirzələrə üzünü çıxartdırıb şahın məmləkətində hökmü işləyən bütün şəhərlərə, el-obalara, bəndibərələrə göndərdi.

Bu o vaxt idi ki, tacirbaşı Məhəmmədin keyfi kök, damağı cağ, alveri şıdırğı gedirdi. Bir gün müşdərilərindən bir zənan xəylağı girdi, Tacirbaşının dükanına. Fürsəti-fövte verməyib, balaca çarşavının altından canlar yaxan al yanağını, yenicə şıldırılmış badam kimi dodaqlarını, cənnət fındığı kimi zərif burnunu Tacirbaşıya göstərdi. Tacirbaşı huşunu itirdi. Handan-hana özünə gəldi. Xanım nə gəzirdi? Elə bil bir tikə yağlı əppək olub, çıxmışdı yoxa.

Bəli, Tacirbaşı Məhəmmədin görəcəyi günləri başladı. Bir dəfə üzünü gördüyü xanımın xiffəti Tacirbaşı Məhəmmədi incəldib ipə, əyirib sapa döndərmişdi. İşdən qayıdanda əyalı nə qədər ərinə qulux göstərsə də, elə bil Tacirbaşı Məhəmməd deyildi. Elə bil şillə burulub, suruğvat olunmuşdu. Tacirbaşı Məhəmmədin əyalı Gültac xanım mükəmməl ailə təhsili almışdı, çox şeyi bilən xanım-xatun qadın idi. Anladı ki, kişisi qadın hiyləsinə, toruna düşüb. Amma bu məkirli qadının kim olduğunu anlaya bilmədi.

Nağılçılar dili yüyərək olar. Ay dolandı, gün keçdi. Bir gün həmin qadın yenə də Tacirbaşı Məhəmmədin dükanına gəldi. Salam-kəlam kəsmədən tələsik bir bükülü kağız verdi. Tacirbaşı Məhəmməd açdı kağızı gördü nə, kağızda bir kömür parçası, bir taxta qırtmağı, bir də bir ağac yarpağı var. Qaldı mat-məəttəl. Yordu başını. Yox, düşündü-danışdı. Heç nə anlaya bilmədi. Kor-peşman döndü evinə.

Gültac xanım baxdı ki, ey dili qafil! Əri heç özündə deyil. Bıçaq vursan bir çirtim qanı çıxmaz. Şuxluq etdi, dedi:

– Üz ağlığımın, baş yaylığımın sahibi! Kişinin dar günündə könül həmdəmi, əyalı olar. Dərdini mənə deməyib, kimə deyəcəksən?

Bəlkə bir köməyim dəydi.

Tacirbaşı Məhəmməd çox götür-qoydan sonra qoydu kömürü, taxta qıxmağı, bir də yarpağı Gültac xanımın qabağına.

Gültac xanım arif adam idi. Alim-üləmlərdən dərs almışdı. Anladı əşyaların mənasını-mətləbini. Dedi:

– Ev-əşiyimin qibləgahı! Bu, bir məkrdi. Bunları bilməsən yaxşıdı. Bu əşyaların sənə gətirəcəyi belə dəhşətlə nəticələnər. Bir daş altına, bir daş üstünə qoy. Ağına gələn dağlardaşlara. Tacirbaşı Məhəmməd bilirdi ki, onun əyalı Gültac xanım elimli, dərrakəli qadındır. O, bu əşyaların məna-məramını bilir. Odur ki, israr etdi. Gültac xanım gördü ki, deməsə, canından artıq istədiyi əri inciyəcək. O idi ki, dedi:

– Başımın tacı! Bil və əgah ol! Bu əşyaları sənə verən məkirli, hiyləgər, gözəl bir xanımdı. Sənə verdiyi əşyalardan kömrün mənası budur ki, həmin qadın Kömürçülər məhəlləsində yaşayır. Taxta qıxmağın mənası budur ki, həmin məhəllədə taxta körpü var. Yarpağın mənası isə o deməkdir ki, Kömürçülər məhəlləsinə gələrsən, taxta körpü keçərsən, qapının astanasında belə bir yarpaqlı ağac görərsən.

Bəli, tacirbaşı Məhəmməd iştaha gəldi. Yedi-içdi. Gecəni yatmadı. Səhəri işə gedərkən yolunu saldı Kömürçülər məhəlləsindən. Əyalı Gültac xanım necə demişdisə də, elə də oldu. Tapdı qapını. Girdi darvazadan içəri. Bunu görə Qaratelin çiçəyi çırtladı. Öz-özünə dedi: «Zəndimdə yanılamışam. Elə bu boy-buxuna, bu görkəmə belə ağıl çox yaraşır». O idi ki, tacirbaşı ikinci sınaqdan keçirmək üçün götürdü aynanı, arxasını çevirdi Məhəmmədə sarı, ayna

tərəfini də özünə. Güzgüləndi, darandı. Tacirbaşı Məhəmməd qızın nə demək istədiyini anlaya bilmədi. Kor peşiman Qaratelin evini tərk etdi, gəldi dükana. Birtəhər günün kütah etdi. Axşam kor-peşiman döndü evə. Gültac xanım yenə anladı ki, əri özündə deyil.

Dedi:

– Ey Məhəmməd! And verirəm adın Məhəmmədəli Mustafaya aç dərini. Tacirbaşı Məhəmməd bu dəfə də açdı sandığı, tökdü pambığı.

Gültac xanım dedi:

– Ey başımın vüqarı, ailəmin arı! Bil və agah ol! O, məkirli xanım aynanın arxasına sənə çevirməklə demək istəyir ki, bil və agah ol! Sənin günlər bura gəlməyin artıq-əksik söz-söhbətə səbəb olar. Çuğullar xəbər verər şaha. Sən gərək buraya gecələr qaranlıq düşəndə gələsən. Yoxsa cənnəti – məkan şah oğlu Şah Abbasın qəzəbinə düçar olarıq.

Tacirbaşı Məhəmmədə də elə bu lazım idi. İki etər, üçüncü gün Tacirbaşı dedi:

– Dilək-döləyəm! Mən bir neçə günlük səfərə çıxıram. Narahat olma. İnşallah, səfərdən tez qayıdaram.

Gültac xanım dedi:

– Uğurun xeyir olsun. Özünü qadın məkrindən qoru. İşdi, bir hadisə olsa mənə çatdır. Birdi-bir olan Allahın köməkliyi ilə hoyuna-dadına çataram.

Bəli, Tacirbaşı Məhəmməd axşam əl-ayaq yağışırlandı, özünü saldı Qaratel xanımın evinə.

Qaratel açdı süfrəni. Dünyanın naz-nemətini tökdü süfrəyə. Beləcə üç gün, üç gecə taxdılar kefə-damağa. Vaxt o vaxt oldu ki, Tacirbaşı Məhəmməd ilə Qaratel xanım gecənin oğlan çağında çıxdılar bayırda başmaq seyrinə. Üz qoydular Şah Abbasın gülşən bağına. Çarhovuzun yanında əyləşdilər.

Səhərə yaxın gül-çiçəyin ətri məst eylədi hər ikisini. Yuxu damarları boşaldı. Hər ikisi baş-başa getdilər div yuxusuna.

Səhər tezdən bağban çıxdı ki, gül-çiçəyə su versin. Çarhovuzun yanında dayanıb onun suyunu təzələmək istəyirdi ki, birdən gördü ki, iki nəfər verib baş-başa, döş-döşə. Üz qoydu şahın dərğahına. Xəbər verdi qara qullara. Qara qullar gəlib hər ikisini yuxulu-yuxulu aparıb atdılar şah Abbasın Daş qalasına. Xəbəri, çatdırdılar şah oğlu Şah Abbasa.

Bəli, köhlən at mənzildə yürək, nağılçıların dili mübarək olar. Gültac xanım 7 gün, 7 gecə yol gözlədi. Ərindən bir xəbər çıxmadı ki, çıxmadı. Bu minvalla Gültac xanımın gözü yolda, könlü intizarda qalmaqda olsun, indi xəbəri Tacirbaşı Məhəmməddən verim. Məhəmməd çox düşündü. Dağı arana, aranı dağa daşdı. Tanış gözətçilərdən birinə işarə verdi ki, Daş qalanın daşından bir parçasını atın onun evinə. Dalısiycan işiniz yoxdur. Bəli, gözətçinin tacirbaşı Məhəmmədə yazığı gəldi. Daş qaladan bir parça götürüb, üz qoydu tacirbaşının evinə. Bir dəsmala büküb daşı Tacirbaşı Məhəmmədin pəncərəsindən içəri tulladı. Şüşənin cingiltisinnən, diskinən Gültac xanım götürdü dəsmala bükülmüş daşa. Baxdı ki, bu daş şah oğlu Şah Abbasın ölüm hökmü verilmiş dustaqlar üçün tikilmiş Daş qalasının daşındandır. Gültac xanım bilirdi ki, iki gündən sonra Şah Abbas qalada dustaq olanlardan bir kişi, bir qadını dara çəkdirəcək. O idi ki, fürsəti-fövtə verməyib üç ələk qatdama bişirib, gün yaxanda oturdu Şah Abbasın elçi daşının üstündə. Qara qullar gəlib qadının gəlişinin səbəbini öyrənib şah Abbasa xəbər verdilər. Şah Abbas Gültac xanımı qəbul edib, dinlədi. Gültac xanım dedi:

– Qibleyi-aləm! Sənin şöhrətin-səxavətin sayəsində, ömür-gününə fəda olmaq üçün nəzir-niyaz demişdim. İndi 7 oba-oymaqdan əlsiz-ayaqsızları, dustaqları doyuzdurmaq

üçün bu dəfə də Daş qala dustaqlarını üç ələk qatmada bişirib gətirmişəm. İcazə versəniz onları Allah rızasına yedirib-doyuzduraram.

Şah Abbas baxdı ki, onun bəndələri sağlığında ona nəzir-niyaz verirlər. Odur ki, çağırdı Daş qalanın başçısını. Dedi:

– Bu xeyirxah qadını buraxın qalaya. Qoy gətirdiyi xörək-çörəyi versin dustaqlara. Elə Gültac xanıma da bu lazım idi. 39 zirzəmidə yaşayan dustaqları yedirib içirdi. Gördü ki, əri burada yoxdur. Soruşdu:

– Daha dustaq yoxdurmu?

Dedilər:

– İki əxlaqsız qalıb. Onlarda iki gündən sonra dar ağacından asılacaq.

Gültac xanım dedi:

– Hələ iki güərə qədər var. Onlar da nəzirimdən yeməlidir-lər. Gözətçi açdı qapını. Qayıtdı öz yerinə. Gültac xanım dedi:

– Ey bihəya! Tez ol geyin mənim paltarımı. Soyun öz paltarımı. Götür boş ələkləri, ört-basır et kələklərini.

Qaratələ də elə bu lazım idi. Geydi Gültac xanımın paltarını, götürdü boş ələkləri. Keşikçilərə minnətdarlığını bildirib, tərək etdi Daş qalanı.

Ertəsi gün şeypurlar səslədi. Şah Abbas geydi qırmızı. Oturdu taxtda. Əlini vurdu əlinə. Cəlladlar durdu əmrə müntəzir.

Gültac xanım dedi:

– Qibləgahım! Siz yer üzündə adilliyinizə görə cənnətiməkan adlanırsınız. Bəs ölüm qabağı bizə söz niyə ver-misiniz? Bəlkə biz taxsırkar deyilik. Günahsız dara çəkilirik?!

Şah oğlu Şah Abbas onlara söz verdi. Dedi:

– Buyur!

Gültac xanım dedi:

– Qibleyi-aləm! Siz əmr vermişsiniz ki, kim əyalına, ailəsinə xəyanət eləsə, məkirlə əbir başqasını tora salsə, ona əncam yoxdur. Ən ağır cəzaya layiq olacaq, dara çəkiləcək. Elədirmi?

Şah Abbas dedi:

– Bəli! Elədir!

Gültac xanım irəli gedib, tacirbaşı Məhəmmədlə ailə-nigah kağızını qoydu Şah Abbasın önünə.

Şah Abbas baxdı ki, bunlar qanuni-kəbinli ər-arvad-dır. Dedi:

– Bəs, necə olub ki, siz mənim gülşən bağımnda baş-başa, döşə-döşə yatıbsınız?

Gültac xanım dedi:

– Qibleyi-aləm, sağ olsun! Allahdan sirli olmayan sən-dən də sirli olmamalıdır. Biz bir neçə aydır ki, ailə qurmuşuq. Mən qoynumda nəsə bir tərپənmiş hiss etdim. Əh-dim vardı ki, uşağa qalsam, gecə gəlib sizin gülşən bağınızda çarhovuzun müqəddəs suyundan gələcək övladıma aydınlıq diləyim. Elə də etdik. Yatıb qaldıq. Sonra da bizi tutub gətirdilər. Sorğu-sual etmədən atdılar Daş qalaya. İndi baş bizim, fərman sizin.

Şah Abbas qadının cəsərətinə, ağılına heyran qaldı. O gündən tacirbaşı Məhəmmədi və Gültac xanıma həmişəlik süfrəsində həmsöhbət etdi.

Hə, mənim əzizlərim! Göydən üç alma düşdü, biri sizə, biri bizə, biri də gələcəkdə bu nağılı noğul edəcək əzizlərimizə.

Siz yüz yaşayın, məni də iki əlli. Amin¹

TACİR VƏ DİLƏNÇİ QIZI

Biri varmış, biri yox imiş, varlı-hallı cavan bir tacir varmış. Bu tacir şəhərin baş məhəlləsində zər-ziba dükanı açıb mətahını xırıd edirmiş. Bir gün tacir nahar edərkən baxıb görür ki, budur çarşab altından bir əl ona tərəf uzandı.

Elə bu vaxt çarşab sürüşüb düşdü qızın çiyinə. Tacirin nixtı tutuldu, gözü alacalandı. Baxdı ki, ya rəbbim. Bu bir qızıdır, yemə-içmə bax xətti-xalına. Elə bil Tanrı-taala xoş saatında, xoş dəqiqəsində qələmini çəkib onun mah-camalına. Boybuxunu sərvə-sənubər, əllər şümşad, gözlər piyalə, ağız püstə, burun fındıq kimi. Bir baxan deyir, qoy bir də baxım.

Tacir qızın ovcuna bir qızıl qoyub deyir:

– Ey mələk, sən ki, belə zərif, incə bir məxluqsan, bəs nə üçün əl açıb, dilənirsən? Əgər razı olsan, elçimi Tanrının buyruğu, peyğəmbərin çağırışı ilə evinizə göndərərdim.

Qız dedi:

– Ey tacir! Bil və agah ol. El-oba süfrəsindən yığılan bir tikə bərəkətin qədrini bilməyən, ismətinin-qeyrətinin də qədrini bilməz. Bizdə adətdir, qız özünü tanıyandan sonra üç ay el-obaya çıxıb dilənib-dolanar ki, dar-damana düşəndə ailəsinin qədrini bilsin. Dilənib-dolansın, amma ismət-qeyrətini ləkələməsin. Mənim ixtiyarım atamdadır, məsləhət onundur. O bilir.

Bəli, nağıçılar dili yürək olar. Tacir çəkiddə yüngül, vəzində ağır sovqatla üz qoydu qızın atası evinə. Qızın atası taciri görüb deyir:

– Qonaq xoş gəlib, hayıf ki, dilənməyib əl-ayağı boş gəlib. İndi gərək gedib el-obada üç ay dilənib-dolansın. «Hə» almaq üçün paydan-puşdan gətirəsən. Bəli, bu dəfə də tacir suyu-süzülə üz qoyur evinə. Açır səhəri diri gözlü. Sə-

hər tezdən üz qoyur dükana. Üç günə mətahını dəyərdəyməzinə edir xırd. Elə ki, üç ay olur tamam götürür baxırda-xuruş axça-uxçasını. Üz qoyur qızgilə. Əlindəki boxçadakı pay-puşu qoyur qızın atasının qarşısına.

Qızın atası baxır tacirin boxçasına, xırda-xuruş axça-uxçasına. Deyir:

– Oğul! Niyyətin xoş olsa da, sevdamız boşdur. Mən istəyirdim siz ağgünlü olasınız, qaragünlü yox. Görünür, sən məni anlamadın. Odur ki, özü yıxılan ağlamaz. Əgər doğrudan da qızımızı istəyirsənsə, sən gərək şəhərin baş küçəsində dilənib-dolanasan. Tacir baxır ki, qızın atası dediyindən dönməyəcək. Odur ki, səhər tezdən kəsir şəhərin baş meydandakı bazar qapısının ağzını, başlayır gəlib-gedənə əl açıb dilənməyə. Bu üç gündə tacir on il qocalır. Alnında həyadan qırıqlar əmələ gəlir. Saçlarına düşür dən. Üçüncü gün tacir şər qarışanda kəsir qızın atasının qarşısını. Qızın atası tacirin bu üç gündə nə qədər dəyişdiyini, saçına dən düşdüyünü, alnının qırışdığını görüb deyir:

– Xeyir-duanı verdim. Xoşbəxt olun. Başla toyuna. Bil və agah ol. Var-dövlətin əlindən getsə də, arın-namusun getmədi. Adam varına güvənməz, arına güvənər. Ar yağlı qismətdə deyil, ismətdədir.

– Oğlum! Bil və agah ol. Sənin istədiyini qız dilənçi qızı deyil. Şəhərin baş zərgərinin qızıdır. Günü sabahdan mənim zərgər dükanıma sahib olarsan.

GÖZƏL GÖZƏL DEYİL, KÖNÜL SEVƏN GÖZƏLDİ

Biri varmış, biri yoxmuş, Tanrı-taalanın gözü-könlü toxlugundan Sozal adlı bir cavan oğlan doğulmuşdu. Gözəl adlı qənirsiz bir bəndəsi varmış. Onlar biri-biri üçün dəli-divanə imişlər. Günlər, aylar dolanır, cavanlar Tanrının buyruğu ilə bir-birinə qovuşurlar. Cavanlar da elat əhli kimi üz qoyurlar yayı yaylağa. Az gedirlər çox, çox gedirlər az dincəliirlər. Qırırlar yolun damarını. Düşürlər əldən-dildən. Cavanlar bu laq başında süfrə açıb nahara əyləşəndə iki nəfər də enir atdan. Sən demə, bunların biri Şah oğlu Şah Abbas, biri isə Allahverdi xan vəzir imiş. Dərviş-libas olub çıxıblarmış ki, gəzsinlər məmləkəti. Şah oğlu Şah Abbas Gözəli görəndə vurulur, bir könüldən, min könüle onun hüsnü camalına.

Üzünü tutur Allahverdi xan vəzirə:

– Vəzir, doğrudurmu deyərlər: hər gözəlin bir eybi var?

Gözəllər vəfasız olur.

Allahverdi xan vəzir deyir:

– Şah sağ olsun, müdriklər buyurublar ki, yüz eşitməkdən bir görmək yaxşıdır. Sən sına, onda gözəllərin vəfalı, vəfasız olduğunu özün görərsən.

Allahverdi xan vəzirin məsləhəti Şah oğlu Şah Abbasın xoşuna gəldi. Öz-özünə dedi:

– Əgər, bu qənirsiz gözəlin sir-sifətinə binəm ağı da olsa, ərinə sadıq qalsa, and olsun babamın tacına, onları dünyanın mal-dövlətinə qərq edəcəm. Əgər ağıldan qurrey olsa, onda onun gözəl-göyçək gözlərinə mil çəkdirəcəm, sir-sifətini maqqaş ilə diddirəcəm. Məmləkətimdə ərinə sadıq olmayan gözəllərə görg edəcəyəm.

O idi ki, Şah Abbas qızı sınamaq üçün dedi:

A gəlin urşan gəlin,
Qumaşa qurşan, gəlin.
Ərin çirkin, sən göyçək,
Gəl ondan boşan, gəlin.

Onu da deyək ki, gözəl nə qədər qənirsiz idisə də, Sozal bir o qədər çirkin idi. O idi ki, Şah oğlu Şah Abbas bir könüldən min könülə vurulur onun hüsnü-camalına. Gözəl arif idi. Bildi ki, dərviş hansı simə mizrab vurur. Daşı kimin bağına atır. Qılığını pozmadan deyir:

Gəlinəm, urfan mənəm,
Zər-ziba qurşanmanam.
Ərim çirkin olsa da,
Ölsən də, boşanmanam.

Gözəlin cavabı şaha xoş gəlir. Üzünü Sozala tutub deyir:
– Xoşbəxt olun, oğlum. Al bu möhrlü kağızı. Mən Allahverdi xan vəzirlə mərcə gəlmişdim. İndi sözüm sözdür. İnşallah, yaylaqdan arana dönəndə gələrsən, xəzinədarın yanına. Yeddi arxadan dolananına çatana qədər xəzinədar-dan alarsan ənam. Müdriklər doğru deyib:

– Gözəl gözəl deyil, könül sevən gözəldi.

ALIN YAZISI

Bir varıydı, biri yoxuydu, bir padşah varıydı. Bu padşahın övladı yoxuydu. Günnərin birində padşah öz vəzirini yanına çağırır dedi:

– Mənim artıq axirətimdi. Güman var ki, bu gün-sabah o dünyaya köçəcəm. Allah məni övlad tərəfindən məhrum eliyif. Dədə-babadan qanundu, şah öləndə oğlu yerinə keçməlidir. Belə ki, taxt-tac yada qismət olmamalıdır. Mən isə övladdan məhruram.

Vəzir dönə-dönə gəlif onun ayağınan öpüf dedi:

– Padşah sağ olsun, sənin hərəmxanda beş arvadın var. Sən onların hamısını çıxarıf, yenidən evlən.

Padşah vəzirin sözünnən təzə arvad aldı. Günnərin bir günündə şaha xoş xəbər gəldi. Onun bir oğlu oldu. Uşaq bir aylığında bir yaş kimi, bir yaşında iki yaş kimi görünürdü. Belə deyillər ki, uşaq anadan olanda onun üçün gərək ram atılsın. Şah vəziri, vəkili, əyanları, saraya çağırdı. Şam ramçıya dedi:

– Oğlum üçün bir ram at, olduğu kimi de, əks halda belə boynun vurulacax.

Ramçı rəm atıf rəngi saralmış halda dizi üstə çökdü. Qorxa-qorxa dedi:

– Şah sağ olsun, sənin oğlun 15 yaşında olanda onu ilan sancıf öldürəcəm.

Padşah qəzəflənif onu zindana saldırdı.

Şah bir qala tikdirif oğlunu orda saxlatmağa başdadı. Ona bir dayə verif orda saxlamağı əmr elədi. Günnərin bir günü qulluqçu şahın oğluna yemək aparanda kiçik bir ilan balası da içəri girdi.

İllər, aylar ötdükə bu ilan balası ilə birlikdə oğlan böyüyürdü. Oğlanın on beş yaşı oldu. Şah böyük məclis qurdurdu, ramçını çağırif onun başının vurulmasını əmr elədi, dedi:

Ramçı dedi:

– Şah sağ olsun, mən ölümünən də qorxmuram, ancaq onu bil ki, mənim dediyim həmişə düz olub, bu gejə sənin oğlun öləcəm. Şah qəzəbləndi, onun boynunu vurdurdu. Gejə yarısı məclis dağıldı. Gejə ilan şah oğlunun düz ürəyinnən sancdı. Şahın oğlu dama döndü. Səhər şaha xəbər getdi. Şah ağıly-ağıly dedi:

– Allah, təala düz buyuruf, alınma nə yazıldısa, o da olajax.

ÇOBAN MUSA VƏ BƏSTİNİN NAĞILI

Deyir bizim kənddə Qiyas adında bir bəy yaşayırdı. Bu bəyin varı, dövləti başından aşırdı. Ancaq həyatda özünü həmişə bədbəxt sayırdı. Çünki bu var-dövlətə sahib olacaq övladı yox idi. Həmişə də fikri-zikri övlad idi. Ancaq buna baxmayaraq, Qiyas bəy çox zalım və qəddar idi. Qiyasın Bəyim adlanan bir gözəl arvadı var idi. Bəyim ərindən fərqli olaraq həm mülayim, həm də əliaçıq arvad idi. Qiyas bəyin qapısında çoxlu nökrəri var idi. Bəyim xanım həmişə nökrərlə mehriban danışır, onlara xəlvəti də olsa, hörmət eləyirdi. Bir gün Qiyas bəy bikef oturub fikrə getmişdi. Arvadı baxdı ki, kişisi fikr eləyir. Asta-asta yanına gəlib dedi:

– A kişi nə çox fikir eləyirsən?

Qiyas bəy dedi:

– Arvad, niyə də fikir eləməyim. Bu qədər varım-dövlətim var, ancaq bu gün-sabah ölüb getsək, varımıza sahib duran bir övladımız da yoxdu. Dünyada bundan da böyük dərd olarmı?

Bəyim arvad çox təkmimli arvad idi. Dedi:

– A kişi, yüz fikir bir borcu ödəməz. Gəl sən bu nökrərlə, kənd camaatı ilə bir az mehriban danış, bəlkə, Allah üzümüzə baxa bizə bir övlad verə.

Arvadın bu sözləri kişinin beyninə batdı. Bir həftə kəsib-kusuba əl tutdu, yetim-yesirə, nəzir-niyaz payladı. Aradan bir müddət keçdi. Allahın, bəlkə də, Qiyas bəydən çox Bəyim arvada yazığı gəldi, onlara bir gözəl qız verdi. Onlar qızın adını Bəsti qoydular. Bəsti günü-gündən gözəlləşirdi. Həm də çox ağıllı qız idi. Bunların heç birisi Bəstini maraqlandırmazdı. Düzdü, onun nökrərlərə yazığı gəlirdi. Lakin

bunların içərisində bığ yeri təzəcə tərləmiş çoban oğlan var idi. Bu, Bəstini daha çox maraqlandırırdı. Bu oğlan Qiyas bəyin çobanı Musa idi. Musa çox ağıllı, həm də çox qoçaq oğlan idi. Lakin atası çox kasıb idi. Musanın da gözü Bəstini tutmuşdu. O da həmişə qızı izləyirdi. Bunların arasında gizli məhəbbət başladı. Bu məhəbbət günü-gündən alovlanmağa başladı. Musa həmişə fikirləşirdi ki, o kasıbdır. Heç vaxt Qiyas bəy ona qız verməz. Ancaq neyləyər, bu onun özündən aslı deyildi. Çünki o Bəstini təmiz bir məhəbbətlə sevirdi. Bu məhəbbətin yolunda ölümə də getməyə hazır idi. Bəsti də Musanı dərin məhəbbətlə sevirdi.

Bəstinin gözəlliyinin sorağı hər tərəfə yayılmışdı. Hər tərəfdən ona elçilər gəlirdi. Lakin bu elçilər necə gəlirdilərsə də, eləcə də kor-peşman geri qayıdırdılar. Bəsti ilə Musanın məhəbbət macərası hər tərəfə yayılmışdı. Bu xəbər Qiyas bəyə də çatdı. O, hirsindən azca qala özünü qaldıra. Qiyas bəy arvadını yanına çağıraraq dedi ki, get qızına xəbərdarlıq elə, əgər o bir də çoban-çoluğun adını çəksə, onu öz əllərimlə tikə-tikə doğrayacağam. Bu sözlərin heç birisi Bəstiyə təsir etmir.

Musanın atası da çoban idi. Həsən kişi həm mehriban, həm də ailəcanlı kişi idi. O, oğlunun məhəbbət macərasını eşitmişdi. Bilirdi ki, Qiyas bəy heç vaxt qızını onun oğluna verməz. Ona görə də oğlunu yanına çağıraraq dedi:

– Oğul, gəl sən bu inadından əl çək. O qız sənənin tayın deyil. Heç vaxt atası o qızı sənə verməyəcək. Qoy özüm kimi kasıb bir kişinin qapısına elçi gedim.

Həsən kişi nə qədər dil tökdüsə də, Musanı fikrindən döndərə bilmədi. Axırda Həsən kişi əlacsız qalaraq kəndin ağsaqqallarını götürüb Qiyas bəyin qapısına elçi getdi. Qiyas bəy Həsən kişini qapıdan qovdu və dedi:

– Mənim sənin küçüyünə veriləsi qızım yoxdu.

Həsən kişi kor-peşiman evinə qayıtdı. Bəsti baxdı ki, atası dediyindən dönən deyil. Ona görə də Musaya xəlvəti sifariş göndərdi ki, axşam onun dediyi yerə gəlsin. Musa da gecə yarısı Bəstinin dediyi yerə gəldi. Bir xeylidən sonra Bəsti də gəlib çıxdı. Onların söhbəti çox olmadı, axırda belə qərara gəldilər ki, baş götürüb uzaq bir yerə qaçsınlar. Onlar dedikləri kimi də etdilər. Əl-əl verib kənddən baş götürüb getdilər. Gecəni səhərə kimi yol getdilər. Musa baxdı ki, Bəsti çox yorulub, dedi:

– Gəl bu kəndlərin birində gizlənək.

Musa gəlib bir qapını döydü. Bir nurani kişi çıxdı. Musa dedi:

– Allah qonağı istəmirsiniz ki?

Nurani kişi dedi:

– Qonağa da qurban olum, Allaha da.

Musa ilə Bəsti içəri girdilər. Bəsti çox yorulmuşdu. Ona görə içəri keçən kimi yatmağa yer istədi. Musa ilə ev yiyəsi xeyli söhət elədilər. Musa başına gələnləri ev yiyəsinə danışdı. Kişinin onlara yazığı gəldi. Dedi:

– Nə qədər istəsəniz, qala bilərsiniz. Burada olduğunuzu heç kim bilməz.

Qiyas bəy səhər yuxudan duranda məsələdən agah oldu. Azca qaldı ki, başına hava gəlsin. Bəsti ilə Musanın dalınca atlı göndərdi. Arvadı Bəyimə isə dedi ki, o qızı mən öz əlimlə doğramasam, onda mən kişi deyiləm. Atlılar nə qədər axtarıdılarsa, onları “gördüm” deyən olmadı. Kor-peşiman geri qayıtdılar. Qiyas bəy hirsindən bilmir ki, neyləsin. Bəyim isə ürəyində qızına haqq qazandırır. Lakin ərinin qorxusundan deyə bilmirdi. Bir neçə gün axtarış oldu. Bu axtarışların heç bir nəticəsi olmadı. Bəsti ilə Musanı “gör-

düm” deyən olmadı. Bəyim arvad baxdı ki, kişi çox qan-qan deyir, ona görə də axşam ərinin yanına gəlib dedi:

– A kişi, bütün günahlar səndədir. Əgər sən qızı vaxtında versəydin, o da sənin dediyinnən oturub-durardı. Öz cəzandı, özün də çək. İndən belə atılıb-düşməyin heç bir xeyri yoxdu. Allah üçün danışmaq yaxşı şeydi. Nə olar Musa kasıb olanda, çox ağıllı və mərifətli oğlandı. Sən qızını ona versəydin, qızın onunla daha çox xoşbəxt olardı.

Qiyas bəy baxıb gördü ki, arvad düz söz danışır. Ona görə də Musa ilə Bəstiyə xəbər göndərdi ki, mən onları bağışlayıram. Musagil də bu xəbəri eşidib kəndlərinə qayıtdı. Qiyas bəy onlara gözəl bir toy etdi. Bəsti ilə Musa xoşbəxt ailə həyatı qurdular. Atasını anası da onlara baxıb fərəhləndilər.

ŞAH OĞLU ŞAH ABBAS HAQQINDA

Deyilənlərə görə, şah Abbas çox ədalətli adam olubdu. Belə ki, hər iş vaxtı öz taxtında oturan zaman bədəni narahat olanda hiss edərmiş ki, güclü, yəni qolu zorlu gücsüzü incidir. Ona görə şah vəzirini yanına çağırtdırıb deyərmiş ki, dərviş paltarımızı geyək, çölə çıxaq.

Bir gün yenə şah Abbasla vəziri dərviş paltarını geyib bir əllərində təsbəh, o biri əllərində çəlik şəhərin yaxınlığında olan bir kənd bazarına getmişdilər. Çox gəzib-dolanıb yorulmuşdular. Dincəlmək üçün bir çayçı dükanına girib çay içmişdilər. Dükandan çıxanda gördülər ki, şəhər qarışıb, şəhərə getmək çətindir. Ona görə də məcbur olub, kənddə qaldılar. Kəndin ayaq hissəsindən kəndə daxil olan zaman birinci evin həyətinə girdilər. Evin nə hasarı, nə darvazası vardı. Ev yerdən qazma balaca bir dam idi. İçəridə çıra da

yanmırdı. Ancaq içəridən arvad ağlaşması gəlir. Şah dedi: Elə buna görə bu gün mənim bədənim narahat imiş. Qapını döydülər. Ay bacı, ay bacı – deyə çağırdılar. Arvad içəridən cavab verdi-can bacı. Vəzir dedi: Ay bacı biz yol adamıyıq, bizi bu gecə Allah qonağı elə. Arvad içəridən cavab verdi ki, Allaha da qurban olum, onun qonaqlarına da. Ancaq yeməyə çörəyim yox, yatmağa bərxanam yox, hətta yandıрмаğa çıram da yox. Qonaqlar gəlib nə özlərinə əziyyət versinlər, nə də məni utandırsınlar. Qonaqlara qurban olum, o işıqlı evlərə getsinlər.

Şah dedi ki, bizə bir gecəlik əziyyət xoşdu. Arvad məcbur olub qapını açdı. Şahla vəzir içəri girəndə gördülər ki, içəridə qaranlıqda göz-gözü görmür. Şah cibindən qovunu çıxarıb yandıranda gördü ki, içəridə qarayanız, gücsüz bir qadın, iki oğlan uşağı var. Soruşdular ki, ay bacı, gününüz niyə belədir? Arvad dedi ki, ərim ölüb, yiyəsiz qalmışıq, qapılarda işləyib bir parça çörək gətirəndə yeyirik, gətirməyəndə canımızı ağlayırıq. Şah cibindən bir qədər pul çıxarıb arvada verdi ki, dükandan pendir, yağ, çörək, qənd-çay, çıraya tökmək üçün nöyüt alsın. Arvad deyilənləri alıb gətirdi, süfrə saldı, çörək yedilər, uşaqlar sevincindən yerə göyə sığmırdılar. Bir qədər söhbət edib quru yerlərə döşənib, yatıdılar. O başdan – xoruz banlayan zaman yerdən qalxdılar. Getmək istəyən zaman şah əlini cibinə salıb gördü ki, pul qalmayıb, vəzirdə də pul olmadı. Şah əlində hərlədiyi, brilyantdan düzəldilmiş təsbəh cibində idi. O, təsbəhi arvada uzadıb dedi: Ay bacı, biz də dərvişik, dünən yıxdığımızı yedik. Səni də bu cür qoyub getmək ürəyimizi ağrıdar, al bunu, dükanına sat. Nə qədər aşağı satsan min tüməndən aşağı satma. Min tümən səni on beş il görər. Ona qədər də oğlanların böyüyüb səni saxlayar. Arvad qonaqlara dil-ağız edib onları yola saldı. Axşamdan qalan çö-

rəkdən uşaqları yedirdi. Sonra təsbehi götürüb tacir dükanına getdi. Təsbeh əlində dükana girəndə tacirin gözü bunu aldı. Tez dükandakı camaatı yola salıb, qadını yanına çağırıb, dilə tutdu. Ay bacı, təsbehi satırsanmı?

– Arvad dedi:

– Bəli satıram.

Tacir dedi:

– Neçəyə verərsən?

Arvad dedi ki, bunu mənə iki dərviş bağışlayıb, özü də deyib ki, nə qədər aşağı versən min tüməndən aşağı vermə. Tacir dedi:

– Çox bahadır. Mən onu ala bilmərəm. Bir az ucuz elədim.

Arvad dedi:

– Nə qədər verərsən?

Tacir dedi:

– Yeddi yüz tümən verərəm.

Arvad naəlac qalıb razılaşdı. Tacir pul kisəsinə baxanda gördü bu gün cəmi üç yüz tümənlik alver edib. Dedi:

– Ay arvad bu gün mənim arverim cəmi üç yüz tümənlik olub. Əgər evə getsəm gec olacaq. İstəyirsən bunu apar, qalan dörd yüz tümən sabah gəlib apararsan.

Arvadın əlacı kəsilib üç yüz tümən aldı, elə həmin dükandan özünə də, balalarına da lazım olanı aldı, evinə qayıtdı. Əyni isinmiş, ac qarnı doymuş uşaqlar sabaha qədər dərvişlərə dua etdilər.

Səhər açıldı, arvad pulun qalanını almaq üçün dükançının yanına yollandı. Tacirin dükanından içəri girib salam verdi, tacir salamı almadı. Arvad elə başa düşdü ki, içəridə adam çoxdu, tacirin başı qarışıqdı, yəqin ona görə eşitmədi. Adamlar dağılışandan sonra, arvad tacirin yanına gəlib dedi:

– Ay qardaş, mənim pulumun qalanını ver, çıxım gedim.

Tacir dedi:

– Arvad dəli olmusan, pul nədi?

Arvad dedi:

– Təsbehin pulundan qalan dörd yüz tükəni deyirəm.

Tacir dedi:

– Rədd ol burdan get, keçən il mənim evimi yarıb varımı, halımı, üstəlik bu təsbehi sən oğurlamışdın.

Arvad dedi:

– Yalan danışma, təsbeh oğurluğuydusa, dünən niyə demirdin? İndi fırlıdaq eyləyib dörd yüz manatı vermək istəmirsən.

Axırda hər ikisinin sözü düz gəlməyib başladılar dalaşmağa. Səs-küyə gözətçilər gəldilər, soruşdular ki, nə olub, niyə dalaşırsız? Tacir dedi:

– Mən sizin idarəyə keçən il evimin yarıldığını, xəzinəmin oğurladığını demişdim. Həmin oğurlanan şeylərin içində təsbeh də vardı. İndi həmin təsbehi bu arvadın əlində tutmuşam.

Gözətçilər dedilər ki, biz bu işi aydınlaşdırma bilmərik, sizin ikinizi də şikayət işinə baxan xanın yanına göndəririk, məsələni həll edər.

Odur ki, dükanı bağlayıb, təsbehlə birlikdə taciri də, arvadı da xanın yanına gətirdilər. İçəri girib əhvalatı xana danışdılar. Xan hər ikisini də içəri çağırırdı. Kişi qadının başını toplayıb bir az çöldə ləngitdi ki, sən qadınsan naməhrəmsən qoy içəri birini mən girim. Tacir içəri girən kimi xana salam verdi. Xan salamı aldı. Xan tacirə dedi:

– Buyur.

Tacir dedi:

– Bir axmaq arvad məndən əl çəkmir. Ona dörd yüz tümən borcum var. İki yüzü mənim, iki yüzü sənin, mənim canımı qurtar, bu arvadın.

Xan razılaşıdı, arvadı içəri çağırırdı. Arvad salam verdi, xan salamı almadı, üzünü tacirə tutub dedi, buyur görək şikayətin nədəndi?

Tacir dedi:

– Keçən illəri mənim xəzinəmin yarılması haqqında sənə ərizə vermişəm. Xahiş edirəm onu gətirsinlər.

Xan dedi:

– Düzdü veribsən, nə olub?

Tacir dedi:

– İndi həmin xəzinədən oğurlanan təsbehi bu arvadın əlində tutmuşam. Ancaq boynuna qoya bilmirəm.

Xan dedi:

– Təsbeh haradadı?

Tacir tez cibindən çıxarıb təsbehi xana verdi. Xan təsbehi tacirdən alan kimi dedi ki, doğurdan da, bu təsbeh sənindir. Üzünü arvada çevirib dedi:

– Danış görək bu təsbehi tacirin xəzinəsindən necə oğurlamısan?

Arvad cavab verdi ki, mən oğurlamamışam. Bu təsbehi mənə bir neçə gün bundan qabaq iki dərviş verib ki, satıb çörək pulu eyləyim, ac balalarımı saxlayın. Mən də gətirib bu tacirə yeddi yüz tümənə satdım. Tacir həmənnü dörd yüz tüməni borclu qaldı, dedi gəl səhər apar. Səhər gəlib dörd yüz tüməni istəyəndə pulumu vermədi, mənə sö-yüb təhqir etdi ki, mənim xəzinəmi sən oğurlayıbsan.

Xan dedi:

– Tacir düz deyir bu təsbeh onundu, mən bu təsbehi onun əlində çox görmüşəm. Sən oğrusan.

Yekə bir bıçağı göstərib dedi, bu bıçağı mənə Allah-tala göndərib. Bu şikayət işlərini haqq-ədalətlə kəsir. Kim günahkardısa onun əli kəsiləcək. Bıçağı əlinə götürüb küt tərəfini tacirin qoluna çəkdi. Tacirin qolu kəsilmədi. Bıçaq kəsməyəndə dedi, atana rəhmət, sən günahkar deyilsən. Sonra arvada dedi:

– Sən tut əlini.

Bıçağın iti tərəfini arvadın biləyinə çəkdi, biləyi kəsib yerə tulladı. Dedi:

– Axmaq qadın, oğru, doğurdan da, sənsən.

Onu itələyib, qovdular. Arvad ağlaya-ağlaya evinə döndü. Uşaqlar gördü ki, anaları gəlir. Elə bildilər ki, kefi yuxarı olduğu üçün oxuya-oxuya gəlir. Uşaqlar analarının qabağına qaçdılar. Yaxınlaşanda gördülər ki, anaları oxumur, ancaq ağlayır, onlarda ona qoşulub ağlaşdılar.

Bu vaxt qonu-qonşu tökülüb gəlib qara yandırır yaraya basdılar, tökülən qanı birtəhər kəsib sarıdılar. Arvad başına gələnləri danışdı. Onusuz da çətinliklə yaşayan ailə, indi bir parça çörəyə də möhtac qaldılar.

Sizə hardan danışım, Şah oğlu şah Abbasdan. O səhər tezdən öz taxtında oturan zaman bədəni çox narahat olur. Buna görə vəzirini çağırıdır, tapşırır ki, dərviş paltarlarımızı geyək camaata baş çəkək. Vəzir etiraz etmək istəyəndə, şah tələb edir ki, əmrimi yerinə yetir. Hər ikisi dərviş paltarını geyərək bazara yollanırlar.

Bir az kənd-kəsəkdə, bazarda gəzib dolanırlar, ancaq heç bir qeyri-adi hadisəyə rast gəlmirlər. Geri dönmək istəyəndə görürlər hava qaralır, yenə də gecəyə qalırlar. Yolları həmin kənddən düşür. Ötən dəfə qonaq qaldıqları evin qənşərindən keçəndə yenə də, içəridən ağlaşma səsi gəldiyini

eşidirlər. Şah deyir ki, görünür bu qadın adətkardır. Qapını döyürlər. «Ay bacı, ay bacı» - deyib çağırırlar.

Arvad içəridən deyir:

– Çor bacı, zəhrimar bacı.

Şah dedi:

– Yol adamıyıq bizi Allah qonağı elə.

Arvad dedi:

– Rədd olun ordan, axmaq uşağı. O günləri iki sizin kimisi gəlmişdi. Mənə oğurluq təsbeh verib biləyimi kəsdirdi. Siz də bir oğurluq şey verin, başım kəsilsin, balalarım qalsın yetim.

Şahla, vəzir yalvarıb yapışb qapını açdırdılar. Qonaqlar içəri girəndə qadın gördü ki, bunlar ötən gün gələnlərdir. Dərvişləri tanıyan kimi, arvad başladı salamat əli ilə bunların başına gözünə döyməyə. Onlar birtəhər arvadı sakitləşdirib dedilər, biz də təsbehi bazardan almışıq, oğurluq olduğunu bilməmişik. Arvad sakitləşəndən sonra başına gələnləri yerbəyer danışdı. Onlar heç bir söz demədilər, öz paltarlarında quru yerə döşənib yatışdılar. Səhər açıldı, yola düşməyə hazırlaşdılar. Şah əlini cibinə salıb bir kisə qızıl çıxarıb arvada verdi, dedi, al bunu ömrünün axrına qədər ye, ancaq bizə qarğış eləmə. Dərvişlər çıxıb getdilər.

Şah Abbas taxta çıxan kimi, üç adam çağırırdı. Onların hərəsinə bir tapşırıq verdi. Biri şəhərin başında yaşayan tacirin, o biri isə divan işinə baxan xanın, üçüncüsü isə qolu kəsilmiş arvadın arxasınca getdilər. Birinci adam tacirin yanına gəlib Şah Abbasın onu görmək istədiyini bildirdi. Tacir dedi, şaha da qurban olum, onun xəbərçisinə də. Yəqin məni özgə diyarlara mal gətirmək üçün göndərəcək. Öz-özünə fikirləşdi, gəlirim pis olmayacaq. Xəbərçinin külfətinə donluq parça, ət, çay, yağ qoyub yola saldı. Dükanın qa-

pısına qıfıl vurub şahın hüzuruna yollandı. Yol boyu şahın ürəyincə olsun deyə çox fikirləşdi, özünü mərifətli adam kimi göstərmək istədi. İçəri girib hündürdən salam verdi. Şah salamı yüngülvarı aldı, oturması üçün yer göstərdi.

İkinci xəbər aparən divan işinə baxan xana deyəndə ki, səni şah çağırır, o, elə fikirləşdi ki, yəqin divan işlərinə yaxşı baxdığım üçün şah mənim vəzifəni artıracaq. Qazancım lap çox olacaq. Divanxanadan çıxıb şahın sarayına gəldi. Şahın hüzuruna gəlib salam verdi, şah salamı alıb, oturması üçün yer göstərdi.

Üçüncü xəbəçi biləyi kəsilməmiş arvadın evinə gəlib deyəndə ki, səni şah çağırtdırır. Arvadın ürəyi getdi. Fikirləşdi ki, yəqin indi də qonaqların verdiyi qızıl oğurluqdu. Şah onun boynunu vurduracaq. Arvad qorxusundan büzüşmüşdü. Şahın hüzuruna gəlib salam verdi. Şah salamı alıb, qadına oturması üçün yer də göstərdi. Arvad oturmaq istəyəndə yaralı qolu bədəninə dəyib ağrıdı, bərk ofuldadı.

Şah soruşdu:

– Nə oldu, niyə zarıyorsan? Arvad biləyini göstərüb ağladı.

Şah dedi:

– Günahın nədir, nə səbəbə sənin qolunu kəsiblər?

Arvad əri öləndən bu yana çəkdiyi əzab-əziyyətdən, başına gələnlərdən danışmağa başladı. Bir gecə onun evinə qonaq gəlmiş dərvişlərdən, ona verdikləri brilyantlardan düzəlmiş təsbehin ucbatından bu günlərə qaldığını, tacirlə xanın onun başına gətirdikləri oyunları yerbəyer danışdı. Xanın onun biləyini necə kəsib atdığını danışandan sonra, şah tacirdən soruşdu: Arvad düzmü deyir? Tacir dedi, düz deyir, günahkar olduğu üçün, haqq bıçağı onun biləyini kəsdi, mənim yox.

Şah tacirdən təsbehi istədi. Tacir təsbehi qurşağından çıxardıb şaha verdi. Şah təsbehi əlində tutub, tacirdən soruşdu:

– Təsbeh sənindirmi?

Tacir dedi:

– Bəli, mənimdi.

Şah ikinci dəfə soruşdu, tacir yenə dedi ki, mənimdir. Şah öz-özündə fikirləşdi ki, atalar üçdən deyib, qoy bir də soruşum, bəlkə, düzünü deyər. Üçüncü dəfə soruşdu. Tacir yenə də yalanının üstündə durdu, dedi ki, təsbeh mənimdir. Şah bir söz deməyib, taxtdan düşüb başqa otağa keçdi. Otaqda dərviş paltarını geyinib başqa qapıdan camaat oturduğu yerə gəldi. Arvad dərvişi tanıdı tez hay-həşir saldı və dərvişin yaxasından yapışdı ki, mənə təsbeh verən budur. Dərviş birtəhər canını qurtarıb qaçdı. Şah o biri otağa gəlib yenə də şah paltarını geyinib taxtında oturdu. Şah tacirə üzünü tutub dedi:

– Təsbehin sənin olduğunu sübut etmək üçün üç nəfər şahid gətirə bilərsənmi?

Tacir dedi:

– Baş üstə şahım gətirərəm. Mənə dörd saat vaxt ver.

Şah razı oldu. Tacir yolda fikirləşirdi ki, bu şahidləri hardan tapsın, bu vaxt gördü ki, yolla üç nəfər hambal gəlir. Tez onların qabağına keçdi, salam verdi, hara getdiklərini soruşdu. Palanımızı görmürsən, hamballığa gedirik deyə cavab verdilər. Tacir dedi:

– Günə nə qədər qazanırsınız?

Hamballar dedi:

– İşimiz çox olanda altı manat.

Tacir sevincək “hərənizə on tümən versəm, mənə şah hüzurunda şahidlik edərsinizmi?” – dedi. Adamlardan biri soruşdu ki, nədə şahidlik edəcəyik. Şahın qarşısında brilyantdan düzəldilmiş bir təsbeh var, siz deyəcəksiniz ki, onu biz toydayda, yolda tacirin əlində görmüşük. O biri hambal dedi:

– Birdən təsbəh sənin olmaz, yalançılıq etdiyimizə görə şah bizə cəza verir. Tacir utanmadan atasının-anasının goruna and içdi ki, təsbəh mənimdir. Razılaşırlar. Oradaca şahidlərin hərəsinə altı manat verib, dörd manatını da şahidlikdən sonra verəcəyini dedi. Hambalların əynindəki paltarlar cır-cındır idi. Tacir qorxdı ki, birdən hiyləsinin üstü açılar. Ona görə də hamballara dedi ki, əyninizi dəyişin. Hamballar xurcundan paltarlarını çıxarıb geyindilər. Hər üçünün adını soruşdu. Adlarının üstünə ad qoydu. Birinin adı Hacı Məhəmməd, o birinin adı Kərbəlayi Əli, üçüncüsünün adını isə Məşədi Hüseyn qoydu.

Hambalların biri deyir bəs bizim palanlarımız nə olsun? Tacir görür ki, yaxınlıqda bir keçəl uşaqlarla çilikağac oynayır. Tacir keçəli çağırıb bir manat verir ki, axşamacan bu palanı gözlə. Keçəl deyir:

– Baş üstə. Dördü də getdilər sarayın qabağına, şaha xəbər verdilər ki, tacir şahidləriynən bərabər gəlib. Dördünü də buraxdılar içəri. Şah ürəyində belə fikir etdi ki, evi yıxılmış tacir bu yazıqları da azara saldı. Şah tacirdən soruşdu bunlar kimdi?

Tacir dedi:

– Şah sağ olsun, bunlar mənim şahidlərimdir.

Şah şahidlərdən soruşdu ki, nə barədə gəldiyinizi bilirsinizmi?

Şahidlər dedi:

– Bəli, bilirik.

Şah dedi ki, verilən suallara yalan cavab versəniz günahkar olacaqsınız. Cavab verdilər ki, yalan danışsaq dilimiz qurusun. Şah şahidlərin üçünün də adını soruşdu. Birinci cavab verdi ki, Hacı Məhəmməd.

Şah dedi:

– Atan rəhmət, Hacıya gedibsən, yalan-palan danışmassan.

Şah təsbehi yuxarı qaldırdı ki, bunu tacirin əlində görmürsənmi? Cavab verdi ki, bir dəfə min dəfə. Şah dedi: Mən bir dəfə soruşuram. Bir az bundan cəza alsan, günahı özündə gör, məni günahkar görmə. İkinci dəfə təsbehi şahidə göstərib dedi ki, bunu tacirin əlində görmürsənmi? Bəli görmüşəm. Üçüncü dəfə də təsbehi tacirin əlində gördüyünü dedi. İkinci şahid də, birincinin dediklərini təsdiq etdi.

Şah qabaqkı şahidləri danışdıqca, üçüncü şahid fikirləşdi ki, birdən yalanımızın üstü açılar, şah boynumuzu vurdurar, onda yeddi qızımı kim dolandırar? Atalar deyib «düz söz hər sözdən yaxşıdır, ona görə də düzünü deyəcəyəm». Şah üçüncü şahidi qaldırdı. Adını soruşdu. Şahid cavab verdi ki, a başına dönüm alxa adımımı deyim, yoxsa qondarma adımımı deyim? Şah dedi bu nə deməkdir?

Şahid cavab verdi ki, bir saat bundan qabaq mənim adım Hambal Hüseyndi. Sonra o tacir tovlayıb mənim adımlı qoymuşdu Məşədi Hüseyin. Bizim üçümüz də hamballıq palanlarımız darvazanın ağzındadı. İnanmayan, getsin baxsın.

Şah dedi:

– Taciri tanıyırsanmi? Bir saat bundan qabağa qədər yox. İndi özünü bizə tanıtmışdır.

Şah dedi:

– Təsbehi tacirin əlində görmürsənmi? Dedi: xeyr görməmişəm. Şah dedi: atalar üçdən deyib, yaxşı fikirləş təsbehi tacirin əlində görmüsənmi? Hambal dedi: Şah sağ olsun, taciri görmədiyim halda, təsbehi əlində necə görüm. Bu bizi pulla sahib tutub. On manat verəcəyinə söz vermişdi. Onun altı manatını verib dörd manatını da şahidlikdən

sonra verəcəkdı. Hambal Hüseyn aldığı altı manat pulu şahın qabağına qoydu.

Şah əlindəki təsbehin başındakı baş muncuğu isti oda tutdu. Muncuq iki yerə palçalandı. Şah Abbas taciri yanına çağırıb, muncuğun içindəki yazını göstərüb dedi ki, bura nə yazılıb? Tacir gözünü zilləyib, gözüm görmür dedi. Şah xanı çağırıldı. Xan oxudu, «Şah oğlu, şah Abbas üçün yadigar». Axırncı dəfə şah tacirə söz verdi. Tacirin qorxusundan səsi çıxmadı.

Şah Abbas əmr etdi. Tacir iki şaqqa olunsun darvazanın önündən asılsın, əməlləri yazılıb üstündən asılsın. Xanı assınlar, boğazı incəlib üzülənə qədər asılı qalsın. Vardövləti biləyi kəsilməmiş arvada verilsin. Yalan danışdıqlarına görə iki şahidi də boğazına qədər torpağa basdırsınlar. Həqiqəti açan hambalı xəzinəyə aparsınlar. Götürə bildiyi qədər daş-qaş götürsün. Tacirin varı kasıb-kusuba bölüşdürülsün. Qolu kəsik arvadın yerdən qazma damı xanla tacirin ailəsinə verilsin. Hökm qətidir, şikayət ola bilməz.

AT VƏ ÇAQQAL

Günlərin bir günü, çaqqal bərk acımışdı. Çox fikirləşdi bir şey çıxmadı. Axırda gəlib bir qurda yoldaş oldu. Qurd baxdı ki, dağ ətəyi bir çəməndə ayağı çidarlı bir at otlayır. Dedi:

– Çaqqal qardaş, at əti ilə aran necədir?

Çaqqal dedi:

– Ömrün uzun olsun, qurd lələ. Ət ola, çaqqal ola.

Qurd dedi:

– Elə isə gəl arxamca.

Bəli, qurd çaqqalla gəlib çatdı at otlayan yerə.

Dedi:

– Ayə, qurd çaqqalla gəlib çatdı at otlayan yerə.

Dedi:

– Ayə, çaqqal qardaş! Keç irəli, gör gözlərim qızarıbmı?

Çaqqal irəli keçdi. Başladı titrəməyə. Dedi:

– Ay qurd lələ, gözlərin qan çanağıdı. Baxmaqdan qorxuram.

Qurd dedi:

– Qorxma! İndi keç gör qıçlarım necə, əsirmi? Çaqqal qurdun arxasına keçəndə görür ki, qurdun qıçları tir-tir əsir.

Dedi:

– Qurd lələ, əsir də heç sözdü?!

Qurd dedi:

– Ayə, çaqqal qardaş! Bax gör tüklərim necə, biz-biz olubmu?

Çaqqal dedi:

– Qurd lələ! Tüklərin kirpi tikanına dönüb.

Bunu eşidən qurd bayaqdı atılıb atı parçaladı. Qurd, çaqqal atın ətindən yeyib, oldular məst. Bu minval ilə çaqqal oldu qurdun sağ əli.

Günlərin bir günü qurd urcah oldu çaqqalın kələyinə. Düşdü ovçunun qurduğu tələyə. Çaqqal başladı acından köpük qusmağa. Çox gəzdi az, az gəzdi çox dincəldi. Bir gün gördü ki, bir tülkü kol dalında siçan tutmaq üçün durub pusquya. Yaxınlaşdı dedi:

– Aya, bədbəxt! Nə vaxtacan siçan güdəcəksən? Siçan sənə haranı doyduracaq? Gedək at ovuna.

Tülkü dedi:

– Ay axmaq! At hara, sən hara? Səninki toyuq-cücə boğmaqdır.

Çaqqal dedi:

– İnanmırsan, gəl dalımca. Görərsən ki, bəyənmədiyin bu çaqqalı necə analar doğub? Mən səni at ətinə qonaq edəndə görərsən.

Bəli, tülkü ilə çaqqal üz qoydular yola. Az getdilər, üz getdilər. Dərə-təpə düz getdilər. Gəlib bir ilxı olan yerə çatdılar.

Çaqqal dedi:

– Tülkü qardaş, biz ilxını birdən qırmayaq. Gündə biri bizə bəsdı. İndı o kənarda duran ayğırı görürsənmi? Bax bu saat onu parça-parça etmək bu lələşinə borc olsun. Sən keç qabağa, gör gözlərim qan çanağı kimi qızarıbmı?

Tülkü irəli keçib, baxdı ki, çaqqalın gözünün nuru soğulub sapsarıdır.

Tülkü dedi:

– Çaqqal qardaş! Qızarmayıb.

Çaqqal dedi:

– Aya, keç arxama, qıçlarım necə, əsirmi?

Tülkü keçdi çaqqalın arxasına heç nə görmədi. Dedi:

– Çaqqal qardaş! Şələ quyruğunu qıçlarına elə sıxıbsan ki, heç nə görünmür.

Ay axmaq! Barı tükərim necə, kirpi kimi biz-biz olubmu?

Tülkü dedi:

– Ay çaqqal qardaş! Vallah, tükün suya düşmüş ölü siçan kimi bir-birinə yapışıb.

Çaqqal dözməyib dedi:

– Ay bədgür oğlu, bədgür! De ki, gözün qızarıb, qıçların tir-tir əsir, tükün də biz-bizdir.

Tülkü dedi:

– Nə deyirəm, çaqqal qardaş, sən deyən olsun.

Tülküdən bu sözləri eşidən çaqqal bayaqdı atıldı ayğırın sağrısına, bunu görən ayğır əvvəl-əvvəl çəçiyə qalxıb, sonra da çaqqala bir təpik vurdu. Çaqqal yumbalanıb düşdü dərənin di-

binə. Tülkü yetirdi özünü çaqqala. Gördü, ayə, çaqqalın gözlərinə qan sağılıb, qıçları tir-tir əsir, tükləri də olub biz-biz. Dedi:

– Ayə, çaqqal oğlu-çaqqal! Məni gül kimi ovumdan edib, niyə ac-susuz mağmın qoydun? Sənin bu halından mənə nə fayda. O at, o da sən. Get ətindən indi ye-yat.

XIII GÜLMƏCƏLƏR

ƏN MƏĞRUR HEYVAN ŞİRDİR

Bir gün oğlu sirkdə qəfəsdə şiri görüb atası Padar Yusifdən soruşur:

– Ata, dünyada ən qüvvətli, ən dəhşətli, ən qoxulu və ən məğrur heyvan hansıdır?

Padar Yusif deyir:

– Oğul dünyada ən güclü, ən məğrur heyvan şirdir.

Oğlu dedi:

– Bəs nə üçün onda insanlar şiri qəfəsə salıb, ona şişin ucunda bir parça ət verməklə onu, meymun kimi istədikləri tərzdə oynadırlar?

ADSIZ BARMAĞINI ADLANDIRAQ

Bir gün Padar Yusifin oğlu anasından soruşur:

– Anacan, mən kiçik olanda həmişə qonşumuzun qızı ilə gizlənpaç oynayırdım. İndi böyüyəndən sonra o mənimlə niyə oynamır?

Anası dedi:

– Hə, oğul bala! Başa düşdüm, anan sənə qurban. Atana deyərəm, qonşu qızın adsız barmağını adlandırıraq. Sonra nə qədər istəsəniz ikiniz də gizlənpaç oynayarsınız.

MİLİS İŞÇİSİ

Bir gün Padar Yusif oğlundan soruşur:

– Oğlum böyüyəndə nə işin sahibi olmaq fikirindəsən?

Oğlu dedi:

– Milis işçisi.

Padaroğlu dedi:

– Niyə məhz milis işçisi?

Oğlu:

– Ona görə ki, hamı ona baş əyib, təzim edir. Elə sən də.

PİTİGİMİ MÜƏLLİM ƏLİMDƏN ALDI

Bir gün Padar Yusif oğlunu götürüb ali məktəbə qəbul imtahanına gətirir. Oğlu hamı kimi inşa yazmaq üçün imtahana girir. Padar Yusif də başqa ata-analar kimi kəsir institutun qabağını, baxır ki, heç yarım saat keçməmiş oğlu pörtmüş halda içəridən çıxdı. Bunu görən Padar Yusif oğluna deyir:

– Oğlum, axı inşa yazmağa dörd saat vaxt verirlər. Sən nə tez çıxdın?

Oğlu deyir:

– Atacan! Bəxtim gətirmədi. Pitigimi müəllim əlimdən aldı.

BUNU F. ENGELS DEYİB

Bir gün oğlu Padar Yusifdən soruşur:

– Atacan, bu gün anatomiya müəllimiz insanın əmələ gəlməsindən danışarkən dedi ki, insanlar isti yerlərdə yaşayan meymunlardan əmələ gəliblər. Bu doğrudurmu?

Atası dedi:

– Bəli, bunu təkcə sənin anatomiya müəllimin deməyib, bunu o böyüklükdə F. Engels deyib.

Oğlu:

– Bəs elə isə şimalda yaşayan adamların ulu əcdadları kim olub? Axı, şimal isti ölkə deyil?

BƏRƏKALLAH, OĞLUM

Bir gün Padar Yusif rəhbəri olduğu sinifinə girib deyir:

– Balalar, bilirsiniz ki, dərs kitabları çatışmır. Bizim sinifdə 30 uşaq var. Bizə isə cəmi 27 kitab veriblər. İndi biz elə etməliyik ki, heç kəs narazı qalmasın.

Oğlu deyir:

– Ata niyə narahat olursan? Sinifdə gələnlərin sayı 26 nəfərdir. Onların hərəsinə bir-bir kitab ver. Birini isə dövrüyə kitabı et. Onda hamı razı qalacaq. Heç kəs bir-birindən inciməyəcək.

Padar Yusif deyir:

– Bərəkallah kamalın, oğlum! Sən haqlısan.

ƏRİNİ ÇOX İSTƏYƏN ARVAD, XÖRƏYİNİ DUZLU EDƏR

Bir gün Padar Yusif arvadına açıqlanıb deyir:

– Bu nədir? Bişirdiyin xörək təmiz qır-boradır. Ağıza da almaq olmur.

Arvad gülümsəyib, deyir:

– Hırsınlı, ay kişi! Allahına şükür et. Bə, eşitməyib-sən, arvad ərini çox istəyəndə xörəyini duzlu edər.

ƏVEYİ-CƏDDİMİZDƏN DAMAZLIQDIR

Bir gün həftə bazarında bir nəfər Padar Yusifin inəyinə müştəri düşür:

– A qardaş! Malın bazarlı olsun. İnəyin xasiyyəti, südü necədir?

Padar Yusif deyir:

– Qardaş, əveyi-cədimizdən damazlıqdır. Gündə iki dəfə sağılır. Hər sağanda da bu bircə balamın canına and olsun bir vedrə süd verir.

Müştəri deyir:

– Elə isə sövdamız mübarək! – deyib pulunu sayıb, inəyi alır.

Müştəri gedənnən sonra Padar Yusifin oğlu atasına deyir:

– Atacan, özün hey bizi öyrədirsən ki, yalan danışmayaq. Hər şeyi olduğu kimi düz danışaq. Amma özün bir cıncır süd verməyən inəyin tərifi niyə göyə qaldırdın?

ARTIQ PUL UŞAĞIN İNTİZAMINI POZUR

Bir gün Padar Yusif məktəbdə valideyn iclasında deyir:

– Yoldaş valideynlər, bir dəfəlik eşidin, bilin! Məktəbə gələndə uşaqlarınıza 5 manatdan artıq pul verməyin. Artıq pul uşaqların intizamını pozur, dərstdən yayındırır, kinoya qaçırlar.

İclasda iştirak edən Padar Yusifin arvadı deyir:

– A Padar oğlu, bəs özün hər səhər oğluna niyə bir qırmızı onluq verirən? Yalvar-yaxar edib oğlunu dilə tutursan?

SƏN DƏ GƏRƏK İÇKİNİ ATASAN

Bir gün Padar Yusif oğluna deyir:

– Oğlum, maşallah, daha böyümüsən. Bığ yerin tərleyib. Toy-nişan məclisində içkiyə meyilli olma. İçki adamı dost-tanış yanında başı aşağı edir.

Oğlu deyir:

– Baş üstə, ata! Mən heç bir məclisdə içki içmirəm. Bu şərtlə ki, sən də gərək bu günnən toy-nişan məclislərində təam atası olmayasan. Məclisdə layiq oldu-olmadı hər kəsin şəninə müdrik sözləri ucuz xərcləməyəsən?!

DÜNƏN İŞIQLAR YANMIRDI

Bir gün dərsdə Padar Yusif üzünü uşaqlarına tutub deyir:

– Kim dərsimizə hazırdır, gəlib danışsın?

Şagirdlər başını aşağı salıb dinmirlər.

Padar Yusifin əsəbləşdiyini görən oğlu deyir:

– Atacan nə üçün əsəbləşirsən? Özün bilirsən ki, dünən işıqlar yanmırdı.

Bu axşam işıqlar yansa, and içirik vicdanımıza hamımız sabah hər iki dərsimizə hazır gələrik.

BİZƏ FALA BAXMAQ DƏRSİ ÖYRƏTMƏYİBLƏR

Bir gün Padar Yusifin oğlunun saçlarını oxşayıb deyir:

– Canım, ciyərim! Gözümün işığı oğlum, böyüyüb məktəbi qurtaranda nə olacaqsan?

Oğlu deyir:

– Atacan məktəbi qartarmağıma hələ altı il var. Məktəbdə isə bizə fala baxmaq dərsi öyrətməyiblər.

HİND FİLMİNƏ BAXMIŞIQ

Bir gün Padar Yusif şagirdlərini dərse hazır gəlmədiyi üçün bərk danlayır. Hamınızın gözünüz papaq-papaqdır. Elə bil səhərə kimi yatmayıb daş daşımısınız? Atasının əsəbləşdiyini görən oğlu deyir:

– Atacan, bizdə heç bir günah yoxdu. Hamımız evdə iki seriyalı hind filminə baxmışıq. Bizdə nə günah? Siz Respublika radio və televizor şirkətinə yazın ki, gecə saat 22-dən sonra mavi ekranda xarici filmlər göstərməsinlər.

«VOLQA» MAŞINI UDACAQSAN

Bir gün maaş alarkən kassir Padar Yusifə deyir:

– Padaroğlu, bu hər biri 30 qəpiklik uduş vərəqəsinin paçkasını da götür. Sümüyümə damıb, mütləq «Volqa» maşını udacaqsan.

Padar Yusif kassirin ijməsini başa düşüb deyir:

– Payın artıq olsun! Əvvəl maşını saxlamaq üçün qaraj və sürücülük vəsiqəsi alım. Sonra gəlib səndən uduş vərəqəsi alaram.

SAAT DÜNƏNİN BU GÜNKÜ VAXTIDIR

Bir gün Şunquruq Mədəd ortalıqda görür ki, dostu Padar Yusifin qolunda saati yoxdur. Tez saatına baxıb soruşur:

– Aya Padaroğlu! Deməzsənmi saatin neçədir? Zəhrimar saatımın yenə əqrəbi ilişib.

Padar Yusif Şunquruğun ijməsini başa düşüb, qolunu qulağına yaxınlaşdırıb deyir:

– Aya Şunquruq, sənin o kal başına and olsun, saat düz dünən bu günkü vaxtdır.

NƏ İLƏ MƏŞQUL OLAR?

Bir gün Padar Yusifin oğlu atasından soruşur:

– Atacan, sənin ki bu qədər məzəli-məzəmlərin var. Niyə özün yazıb çapa vermirsən?

Padar Yusif deyir:

– A bala, adam başqasının çörəyinə bayis olmaz. Əgər mən bütün məzəli-məzəmlərimi özüm toplayıb çapa hazırlasam, bəs onda Mürsəl əmin nə ilə məşğul olar?

YAZ KEŞİŞ VAZGENƏ

Bir gün Padar Yusifin oğlu atasından soruşur:

– Atacan, heç qonşu da, qonşunun torpağına, mal-qarasına, var-yoxuna göz tikərmə?

Padar Yusif deyir:

– Oğlum! Allaha şükür, savadın var. Yaz keşiş Vazgenə. Belə işdə onun sərişdəsi çoxdur.

KOROĞLUNUN ATININ ADI NƏDİ?

Bir gün Padar Yusifin oğlu Yunis atasının pencəyinin düyməsindən yapışıb soruşur:

– Atacan, Koroğlunun atının adı nədi?

Padar Yusif deyir:

– Səkkizinci sinifdə oxuyursan, hələ o böyüklükdə sərkərdənin atının adı da «Qıratdır».

Yunis bu sözüə bənd imiş kimi, atasının pencəyinin düyməsini dartıb qırıb, atır.

Padar Yusif:

– Ə, sən nə edirsən?

Yunis dedi:

– Atacan! Özün dedin qır at, mən də qırıb atdım.

O, YAXŞI BİLƏR

Bir gün Padar Yusif ailəsi ilə şam süfrəsinə əyləşəndə Yunis atasından soruşur:

– Atacan! Kəmərliyə Kor Kərim, Kor Alı, Kor Əhməd, Kor Məhəmməd, Kor Yusif, Kor Vəli, Kor Hüseyn, Kor Səməd nə bilim daha kimlər... Bəs nə üçün Möhtər Alının oğlu Rövsənin adına Aşıq Dərya Məhəmməd, Aşıq Avdi babam, Aşıq Calal əmim, Aşıq Şəmistan əmim, Aşıq İncəli Kərəm, Aşıq Sadıq, Aşıq Yahya «Kor kişinin oğlu» yox, «Koroğlu» dastanı söyləyirlər, mahnı qoşub oxuyurlar? Bizim kənddə bu qədər korlardan biri haqqında dastan qoşub-söyləyirlər?

Padar baxdı ki, oğlu onun yaxasından əl çəkməyəcək. Dedi:

– Oğul, bala! Saxla bu sualını da Mürsəl əmin gələndə ona verərsən. Belə ijmələri o yaxşı bilər.

TƏRSİNƏ BAŞA DÜŞÜR

Bir gün Padar Yusif ahıl-cahal ilə ortalıqda şirin söhbət edərkən, Şunquruq Mədəd başı alovlu özünü yetirir oraya. Salam-kalamsız başladı, nə başladı:

– Ə, Padaroğlu! Nə istəyirsən bizim bu fağır uşaqdan? İki gündü salıbsan sinifdə gözüm çıxdıya. Uşağı yiyəsizmi görübsən? Dünən uşağı bir bölük şagirdin içərisində qaldırıbsan ki, «Qovun» nəyə deyilir? Uşaqçıqaz da kişi balası kimi ədəb-ərkanla cavab verib:

– Qovun Qədir babamın otardığı buynuzlu, buynuzsuz heyvan sürüsünə deyilir. Uşağa «iki» yazıbsan ki, nə vaxt öyrənərsən, o vaxt da «iki» ni düzəldərəm.

Bu gün də yazıq uşaqı qaldırıbsan ki, türk dilində qoşma nəyə deyilir? A camaat, uşaq da deyib ki, müəllim qoşma Calal əminin sazda çalıb oxuduğu on bir hecalı şeirə deyilir. Sənsə götürüb yenə yazıq sövmyə «iki» yazıbsan.

Padaroğlu dedi:

– Aya, Şunquruq! Bil və agah ol. «Qovun», «Aşırıq Qərrib və Şahsənəm» dastanındadı. Boğazına ləkutə çıxsin. Bostanda iştahla kəsib yediyin yemişin ədəbi dildə işlənən başqa bir adıdır. O ki qaldı «Türk dilində qoşma» bu köməkçi nitq hissəsidir. Sənin oğlunun dediyi ədəbiyyatda işlək məqamı geniş olan, Yazılı və Xalq ədəbiyyatında şairlərin, aşıqların tez-tez müraciət etdiyi şeir şəkli. İndi anladınmı? Mən, nə edim ki, oğlun da səni kimi hər şeyi tərsinə başa düşür.

OLSA, YAXŞI ŞEYDİR

Bir gün Şunquruq Mədəd ortalıqla Padar oğlundan soruşur:

– Ayə, Padaroğlu! Deyirlər arıxlamaq üçün ən yaxşı müalicə çox yağlı yeməmək, pəhriz saxlamaqdır.

Padaroğlu deyir:

– Doğru deyiblər, a Şunquruq! O kal başın üçün yağlı yemək olsa, pəhriz yaxşı şeydir.

İKİ EVLİ PİŞİK KİMİ

Bir gün Şunquruq Mədəd ortalıqda Padaroğlunu pərt etmək üçün dedi:

– Ayə, Padaroğlu! Nə yeyirsən, maşallah göz dəyməsin ortan-ortandan keçib, gözlərin çuxura düşüb?

Padaroğlu arif adam idi. Şunquruğun ijməsini başa düşüb dedi:

– Sən de mənim kimi ikievli pişik kimi olsan, bilərsən. Şunquruq! Bil və agah ol. Analığım döyəndə-söyəndə anamın, atalığım döyüb-söyəndə atamın yanına qaçıram. Anam atalığımdan, atam da analığımdan keçmir. İnşallah! Düşsən mənim günümə, sən də verərsən mənim tək eninə-uzununa.

GÖR KİŞİNİ, DÜZƏLTSİN İŞİNİ

Bir gün Padaroğlu ortalığa çıxmışdı. Gördü dostu Şunquruq Mədədin qanı qaradı. Bıçaq vursan qan çıxmaz. Dedi:

– Ayə, Şunquruq! Dəryada gəminmi batıb? Bu nə sirsifətdi? Şunquruq dedi:

– A, Padaroğlu! Dərdim çoxdu, dərmanı yoxdu. Kimə gənəşirəm əl-ayağım güməşir. Bəlkə bir əlac edəsən? Uşaq institutu bitirib, təyinatla rayona göndərilib. Bir aydı uşaq rayona ayaq dəyməkdən zinhara gəlib. Bilmirəm nə edim?

Padaroğlu dedi:

– Ayə, Şunquruq! Qoy babalını mənim boynuma. Göndər kişini, düzəltsin işini.

Şunquruq arif adam idi. Bildi ki, Padaroğlu mizrabı hansı simə vurur. O idi ki, gəldi evdə üşələdi boxçasını. Düzəltdi üzü qırmızı paçqa axçanı. Tapdı kişinin qadasını, verdi sadağasını.

Şunquruq gördü Padaroğlunu. Dedi:

– Allah oğlun Unusu dar-amanda qoymasın. Gördüm kişini, verdim kişini, düzəltdim oğlumun işini.

CALA DA SATMAMIŞDIM Kİ?

Bir gün Padaroğlu camışını həftə bazarına satmağa aparır. Camışın halayını müştəri tutan olur. Bazar əhli, müş-

tərilər yığışır Padaroğlunun başına. Kimi camışın yaşını, kimi öynədə nə qədər süd verməsini soruşur. Padaroğlu da ədəb-ərkanla deyir onlara camışının yaşını, öynədə nə qədər süd verir onu. Bir sözlə, camışın xar-xasiyyəti. Axırda dəmiyə kənddən bir nəfər alır camışı.

Camış sahibi elə ki, camışı aparır kəndə, görür ki, Padaroğlunun dediyi hər öynədə bir sərnici süd əvəzinə, camış heç bir cam də süd vermir. Kişi üz tutur həftə bazarına. Tutur Padaroğlunun yaxasından. Deyir:

– A kişi! Heç saç-saqqalından utanırsan?! Bəs deyirdin camışın hər sağılında bir sərnici süd verir. Heç bir cam də süd vermir.

Padaroğlu görür pis yerdə axşamladı. Şunquruq Məddəd də söhbətə qulaq asır. Bilir ki, bir sözü Şunquruq bildi, ya bütün aləm. Odur ki, özünü o yerə qoymur. Deyir:

– A kişi! Mən sənə camış satdım. Daha Cəllillərin cala-cələsini də satmadım ki? Camışı cala-cələdə saxlayırlar. Daha dəmyədə saxlamazlar ki...

SƏNƏ ARMUD DƏRİRƏM

Padar Yusif yatmışdı. Gecənin oğlan çağında yuxusunda da görür ki, armud yeyir. Hövələng yuxudan ayılır. Ağzı sullanır. Əynini geyib, özünü verir Koxalığın yaylaq armudunun başına. Başlayır toqqanın altını bərkitməyə. Vaxt o vaxt olur ki, sədr eşidir. Atı sürür armud ağacının dibinə. Deyir:

– Ayə, a insan! Kimsən, düş aşağı.

Padar Yusif görür pis yerdə axşamlayıb. Özünü sındırır. Deyir:

– Mənəm, a Mahmud qağa! Bildim ki, iclasdan gələcəksən. Sənə armud dərirəm.

ÖLÜSÜ, DIRİSİYİLƏ

Padar Yusif bir gün toy məclisində görür ki, şairlər be-yitləşir. Sarı adlı birisi əl-qol ata-ata başlayır şeir deməyə:

– Məclisdə aləm şənlənir öz Sarısıyla.

Padar Yusif özünü saxlaya bilməyib deyir:

– Sarı qələt eləyir, şeir deyir ölüsü, dirisiylə.

BALTANI CİN APARIB

Padar Yusif bir gün ulağı qabağına qatıb meşədən odun gətirməyə gedir. Odun qırıb, şələ bağlayır. Su içmək üçün bulağa enir. Bu vaxt onu güdən meşəbəyi Mollaxalı oğlu baltanı götürüb gedir.

Padar Yusif uzunqulağın tayını çatır. Nə qədər axtarırsa, baltanı tapa bilmir. Kor-peşman üz qoyur evə. Meşənin qurtaracağında meşəbəyi kəsir yolunu. Deyir:

– A, Padar oğlu! Mal dili boyda əlində razılıq kağızın yoxdur, amma bu axsaq ulaqla taladın meşəni. Ver baltanı.

Padar Yusif nə qədər yalvar-yaxar edir ki, bu dəfə keçsin günahından. Bir də kağızsız meşəyə getməyəcək. Amma meşəbəyi dediyindən dönmür.

Padar Yusif deyir:

– A meşəbəyi! And oslun heykəl başına. Baltanı verədim, amma baltanı cin aparıb, səni də, məni də qabaqlayıb.

MƏNƏ DƏ PADAR YUSİF DEYƏRLƏR

Padar Yusif bazardan aldığı təzə qaloşunu geyib əmi-oğlusugilə – çənə söhbətinə gedir. Evin qənşərindəki arxdan keçəndə qaloşları soyunub qoyur arxın qırağında. Əmisi oğlu ilə çənə söhbəti uzanır. Əl-ayaq yığışırılanda:

– Gecəniz xeyirə qalsın! – deyib qaloşlarını axtarır. Tapa bilmir, naəlac qalıb əmisiyoğlunun çəkəklərini taxır ayağına. Üz qoyur evə. Arxı keçəndə görürkü qaloşlar arxın qırağındadır. Qalır mat-mətəl. Öz-özünə deyir:

– Sən bir şeytanın işinə bax ha! Bir az da geciksəm iş şuluq olacaqdı. Şeytan olasan, qaloşun təzəliyini hamıdan yaxşı biləsən. Ay özün öləsən, sənə qaloş verəm. Mənə də Padar Yusif deyərlər.

HƏR KƏS ÖZ ARŞINI İLƏ ÖLÇÜR

Bir gün obanın say-saltal cavanları Padar Yusifin yanına gəlirlər. Cavanlardan biri deyir:

– A, Padar oğlu! O günü qonşu oymağına xeyir işə getmişdik. Xeyir işdə tirəkeşlik saldılar.

Biri dedi:

– Bizim obanın adamları çox kobuddur.

İkincisi dedi:

– Bizim obanın adamları başdan-ayağa şər-xətadır.

Üçüncü qoca etiraz edib dedi:

– A bala! Ürəyinizi sıxmayın. Obanızın adamları xeyir-şər adamlarıdır. Dostluğa möhkəm, düşməyə qənim, qərribə əl tutandır. Tikələrinin düşmənidirlər.

Padar Yusif deyir:

– A bala! Belə söhbətdən qanınızı qaraltmayın. Onlar düz deyir. Çünki onların hər biri obamız haqqında qədir-qiyməti öz arşınları ilə ölçür.

DAYIMIN DOĞMACA BACISIDIR

Padar Yusif qızına deyir:

– Qızım! Aranda öfkəmiz bişdi. Yığış yaylağa gedəcəyik.

Padar Yusifin qızı ev-eşiyi yır-yığış edir. Yaylaq ərməğanın xurcuna rahlayır. Obaşdan ata-bala üz qoyurlar yaylağa. Qonşu kəndin içindən keçəndə bir ağbirçək deyir:

– Bıy, başıma xeyir! Qıza bax, utanmır. Atası yaşda kişinin minib tərkinə.

Padar Yusifin qızını söz götürür. Deyir:

– Ay, nənə! Günah-vəbala batma. Bu kişinin arvadı mənim dayımın bacısıdır.

BİZDƏ AYRANI SATMIRLAR

Kəndin baməzə cavanları yaylaqda Padar Yusifə qonaq gəlirlər.

Padar Yusif anlayır ki, nə isə burada bir ijmə var. Özünü o yerə qoymur. Arvadını səsəyib deyir:

– Arvad! Qonaq-qara üçün çay-çörək hazırla.

Cavanlardan biri deyir:

– A, Padaroğlu! Süfrən bol olsun, toxuq. Gördük ki, həyətdə nəhrə qurulub. Atan ehsanına bir az təzə ayran ver, ciyərimizin odunu söndürək.

Padar Yusif bir sərnici ayran gətirib qoyur cavanların qarşısına.

Cavanlar ayrandan içib sərinləyirlər. Bir-biri ilə himləşirlər. Cavanlardan biri deyir:

– A, Padaroğlu! Allah gözünü işığa gətirsin. Yanğımızı söndürdük. Bə ayranına nə verəcəyik?

Padar Yusif özünü o yerə qoymayı. Deyir:

– A, bala! Halal-halal xoşunuz olsun. Bizdə ayranı satmırlar. Küçükləmiş qancığa tökürlər.

HEYF Kİ, TİKANI ÇOXDU

Bir gün mərkəzdən gələn təlimatçı iclasda pambığın əkilməsindən, səpilməsindən, ona qulluq edilməsindən, dərilməsindən, bir qəzasının belə itkisinə yol verilməməsindən uzun-uzadı məruzə edir. İclasdan sonra təlimatçı Padar Yusifə qonaq olur. Padar Yusifin evi kəndin ucqarında idi. O idi ki, Padaroğlu yolu kəsə etmək üçün Həvvə dərəsindəki qanqallığın içindən keçən çığırla üz qoyur evə.

Qanqal yenicə çiçək açmışdı. Adama boy vermirdi. Təlimatçı soruşur:

– A, Padaroğlu! Bu hansı mədəni bitkidi, burada əkib-siniz?

Padar Yusif baxır ki, qonağı qanqalla pambığı tanı-mır. Deyir:

– Bu pambıqdır, başına dönüm!

Təlimatçı deyir:

– Olarmı, sahəni bir az gəzək?

Padar Yusif deyir:

– Niyə olmur, başına dönüm.

Təlimatçı yuxa geyinmişdi. Əlinə, çiyinə qanqalın ti-kanları neştər kimi batır.

Təlimatçı deyir:

– A, Padaroğlu! Pambığınız çox yaxşıdı. Hamısı da çiçək açıb. Heyif ki, tikanı çoxdu.

CAN HƏKİMLİYİNDƏN KƏSİLİB

Padar Yusif baxır ki, kənddə əl-ayağı tutan uşağını gön-ərirlər ali məktəbə. Fikir başlayır Padar oğlunu içərisindən gəmirməyə. Çox fikir-zikirdən sonra çağırır arvadını. Deyir:

– Arvad! Uşağın yoluna bir az azuqə hazırla. Göndəri-rəm Bakıya, can həkimliyinə.

Arvad şaqqana çəkib uğunur. Deyir:

– Bıy, başıma xeyir! Kişi başına at təpib, nədi? Oğlun hertnən-merti qanmayır, istəyirsən can həkimliyində oxusun?

Padaroğlu deyir:

– Orası elə olmağına elədi, arvad! Oğlumuz hert-mert qansaydı nə vardı? Göndərərdim qadasın aldığı müəllim-liyə, incinarlığa, texnikuma. Lap elə Şunquruq Mədədin oğ-lunun oxuduğu gözəl-göyçək sənət məktəbinə. Üzüqara qa-yıtmazdı üzümüzə. Neynəyim, oxşayıb dayılarına. Ortalıq-da söz-söhbət düşəndə, Şunquruq kimilərinin tənəli sözlə-rindən sınımaq üçün dilim uzun olar deyərəm:

– Mənim oğlum elə-belə institutdan kəsilməyib ey, zarafat deyil, canına fəda olduğum o boyda can həkimliyi institutundan kəsilib.

CİJİM DEYİR Kİ...

Bir gün kəndin lağ-lağı, bığburma cavanları ortalıqda Padar Yusifdən soruşurlar:

– A, Padaroğlu! Nə vaxt anadan olubsan?

Padar Yusif deyir:

– And olsun, sizin heykəl başınıza. Bu günkü kimi ya-dımdadır, rəhmətlik cijim deyərdi ki, oğlum, eşşəkqudu-randa Fır Məhəmmədə güllə dəyəndə sən anadan olubsan.

BİR DİLİM DƏ ARTIĞ VERƏCƏYƏM

Padar Yusifi külfət basmışdı. Ala qarğa balalarının içində baş çıxardı bilmədiyi kimi, Padaroğlu da balalarının

içində başını itirmişdi. Süfrəyə on beş əl birdən uzanırdı. Süfrənin bin-bərəkəti çıxırdı yoxa.

Bir gün Padar Yusif həftə bazarından qarpız alıb dö-nür evə. Baxır ki, o dilimi çəkib qurtarınca, qalacaq qarpız nüvərinə tamarzı. Hələ qarpızı dilimləməmişdən deyir:

– Balalarım! Yavaş yeyənə, bir dilim də artıq verəcəm.

MƏN HƏLƏ ATAM EVİNDƏ QIZ İDİM

Padar Yusif yaxşı bilirdi ki, bibisi anasından nə az, nə də çox öncə yaş faraş idi. Amma bibisi özünü heç o yerə qoy-murdu. Bir gün Padaroğlu süfrə başında bibisindən soruşur:

– Bibican! İmanına qurban, söz gəlişi soruşuram. Sən böyüksən, ya cijim?

Bibisi ijmənin nə yerdə olduğunu duyub çeçəyir. Deyir:

– Ömür-günüm! Niyə uşaq-muşaq söhbəti edirsən. And olsun babanın oxuduğu kitaba. Mən hələ atam evində subay-salt qız idim. Cijimin əlində iki uşağı vardı.

O BAXIR ÖLÜSÜNƏ

Bir gün Padar Yusif Şunquruq Mədədə qonaq gedir. Şunquruq ijməni başa düşür. Padaroğluna qarpız kəsir. Di-limini edir nazik-qazdilimi.

Padaroğlu Şunquruğun ijmə qurduğunu bilir. Özünü o yerə qoymur. Başlayır dilimin üçünü birdən ötürməyə. Şun-quruq görür ki, bu xına, o xınadan deyil. Deyir:

– A, Padaroğlu! Sizin yerdə ölünü necə basdırırlar?

Padar Yusif anlayır ki, Şunquruğun yaralı yerinə to-xunub. Deyir:

– A, Şunquruq! O baxır ölüsünə.

SAQQIZ ÇEYNƏMƏK YAXŞIDIR

Padar Yusif baxır ki, arvadı həftə bazarına hazırlaşır. Deyir:

– Arvad! Atan ehsanına, mənə də bir çeynəm saqqız al. Saqqız adını eşidən arvadı elə bil şəppə vurur. Deyir:

– A, kişi! Deyəsən, səninki dualıqdı. Get mollaya, qoy sənə ağıl duası yazsın. Mən saqqız çeynəyən kişi ilə bir yastığa baş qoymaram. Dur, düş qabağıma, gedək kənd sovetinə.

Padar Yusif baxdı ki, iş şuluqdu. Başladı yalvarmağa:

– Ay, pir olmuş! Bir eşit, gör nə deyirəm. İşdə hamı bir-birindən qeybət qırır. İstəsəm də, istəməsəm də mən də qoşuluram onlara. Qeybət qıran qalır qıraqda. Dilə-dişə düşürəm mən.

Arvad baxır ki, kişi düz deyir. Deyir:

– Hə, indi anladım, kişi! Dünyanı bir-birinə vuran arvad kimi qeybət qırmaqdan, saqqız çeynəmək yaxşıdır.

CİBİMDƏ SIÇANLAR CÜRTDƏŞİR

Bir gün Padar Yusif oğluna deyir:

– Oğul, bala! Bil və agah ol. Yalan danışmaq qəbahətdir. Allahın , bəndənin yanında üzü qaralıqdır.

Oğlu dedi:

– Atacan, bəs onda o günü dayım səndən əlborcu 100 manat pul istəyəndə vermədin. Dedin:

– Bu bircə oğlumun canı üçün cibimdə siçanlar cürtdəşir.

İÇMƏ ÇAXIRI, AÇMASIN PAXIRI

Ahıl-cahıllar bir gün dünyagörmüş müdrik qocadan soruşdular:

– Dünyada ən dəhşətli şey nədir?

Müdrik qoca dedi:

– Dünyada ən dəhşətli şey içki əyyaşlığıdır. İçkidə üç heyvanın qanı var. Birincisi ceyran qanıdır. İçmə, içdin ceyran qanının həddini keçmə. İkinci donuz qanıdır. Keçdin donuz qanına burunla yer eşərsən. Üçüncü ilan qanıdır, həddini aşarsan, beli qırıq ilan kimi yerdə sürünüb, ev-eşiyini də tapmazsan. Odur ki, deyərlər:

– İçmə üç heyvanat qanından çaxırı, açmasın el-obada paxırı.

ATAMIN SAĞLIĞINDA ALAYDIN

Bir gün bir nəfər Padar Yusifin yanına gəlib dedi:

– Mərhum atan mənə bir tümən, bir abbası borclu idi, gəldim ki, o borcu verəsən, görəyimdi.

Padar Yusif dedi:

– Vallah rəhmətlik mənə heç nə yazıb qoymayıb. Get əl boyda bir kağız gətir ki, o səndən həqiqətən bir tümən, bir abbası borc pul almışdır.

Borc sahibi dedi:

– Axı atan rəhmətə gedib?

Padar Yusif dedi:

– Onda görək borcunu atamın sağlığında ayıldın.

MÜSƏLMANIN DANIŞIĞI BELƏDİR

Padar Yusif ortalığa gələndə ondan soruşdular?

A Padaroğlu, nə vaxt anadan olmusan?

Padar Yusif cavab verdi:

– Öyünnəri.

Adamlar dedi:

– Ayə, Padaroğlu! Sən nə danışırsan? Öyünnərinin bəyəm ili, ayı, tarixi olmazmı?

Padaroğlu dedi:

– A başına dönüm, məni niyə qınayırsınız? Müsəlmanın əbabi-əcdadından tarixi-danışığı belədir. Mən köhnə bazara təzə qırx qoymayacağam ki?!

XOŞ GETDİNİZ

Bir gün Padar Yusif oğlunu instituta qəbula gətirir. Oğlu baxır ki, qapının girəcəyində «XOŞ GƏLMİSİNİZ» sözü yazılıb, amma çıxacağında «XOŞ GETDİNİZ» sözü yazılmayıb. O idi ki, atasına dedi:

– Ata, mən bu instituta iş vermirəm. Bu institutda adamı bir tərəfli qarşılayırlar. Gedək, adamı hərtərəfli qarşılayan institut axtarıb tapaq.

XIII QARAVƏLLİLƏR

ƏN ÇOX XOŞUN NƏDƏN GƏLİR?

Bir dəfə Padar Yusifdən soruşurlar:

– A Padaroğlu, ən çox nədən xoşun gəlir?

Padaroğlu dedi:

– Lap yekələrin tərəfindən.

– Bəs ən çox acığın nədən gəlir?

Dedi:

– Lap balacaların tənqidindən. Özündən böyük varsa, dur yerini ona ver.

Bir dəfə Padar Yusif oğluna dedi:

– Gözümün işığı, ev eşiyimin yaraşığı bil və agah ol! Avtobusda, tramvayda, qatarda gedərkən səndən böyük varsa, dur yerini ona ver. Özündən çox kiçik, yenə həmçinin. Bu sənə hörmət gətirər.

Oğul dedi:

– Baş üstə, atacan! Dediklərinin hamısına əməl edəyəm. Birdən işdi əzrayıl can almağa gəldi, onda hörməti kimə edim?

Nə üçün anamla evləndin?

Bir dəfə oğlu Padar Yusifdən soruşur:

– Atacan, anam gəncliyində çoxmu gözəl idi?

Padar Yusif:

– Bəli, oğlum! Allah taala elə bil xoş günündə, xoş saatında, xoş dəqiqəsində, xoş saniyəsində qələmini onun hüsnü-camalına çəkmişdi. O, əsil elat gözəli idi.

Oğlu dedi:

– Bəs elə isə, nə üçün onda anamla evlənmisən? Nə üçün, sən elə hey gözəllərin vəfasızlığından, etibarsızlığından danışırısan?

ARAMIZDA YA İKİ, YA DA ÜÇ YAŞ FƏRQ OLAR

Bir gün Padar Yusif qonşu kəndə qonaq gedir. Ev sahibi çay çörək süfrəsində soruşur:

– A Padaroğlu! Sən xeyirxah adamsan. El-oba ağsaq-qalışan. Mədəd kişinin oğlu bizim qızdan əl çəkmir. Düzü biz də ailəni, elə oğlanın özünü, yaxşını yaxşı bilmirik. Bizə bir məsləhət.

Elə Padar Yusifə də belə girəvə lazım idi. Şunquruq da vaxtı ilə Padaroğluna elçilikdə ijmə qurmuşdu. Fürsəti-föv-tə verməyib deyir:

– Nə deyim, ay qardaş! Allah mübarək eləsin. Misal var deyərlər: «Düzənə rəhmət, pozana nəhlət». Amma qardaş, bir adamın ki, ayaması Şunquruq ola, gör onda balası nə olar. Atalar nahaqdan deməyib ki, oğul atasının kövşənini əkər. O ki, qaldı oğlanın yaşına, vallah utanıram da deməyə, aramızda elə bir fərq olmaz. Olsa-olsa ya iki, ya da üç yaş fərq olar.

NƏ QƏDƏR GÖYLƏRƏ QALXSAN DA, YERƏ ENƏRSƏN

Bir padşah varmış. Oba-oymaq əlindən cana gəlibmiş. O padşah olandan el-obanın ağ günü göy əskiyə düyülüb-müş. Ahıl-cahıl hamı qara geyinibmiş.

Bir gün aşpaz şaha noxud qovururmuş. Baxır ki, ey dili qafil noxudların hamısı tavada sakit qovrulur. Amma biri hey tavadan hoppanıb gah yerə, gah da tavaya düşür. Aşpaz özünü tənginəfəs yetirir padşaha. Deyir:

– Qıbləyi-ələm. Baş mənim, fərman sənin. Öldür məni. Padşah deyir:

– Aşpaz! Ölübsən o dünyadan, dirisən bu dünyadan xəbər ver. Açı mətləbi.

Bəli, aşpaz gördüklərini nağıl edir padşaha.

Padşah əlini-əlinə vurur:

– Cəllad!

Cəllad əl-əl üstə durur padşahın əmrinə münətəzir.

Deyir:

– Bə-çəşmi, qibleyi-aləm! Fərman səndən, boyun vurmaq məndən.

Padşah deyir:

– Çağır vəzir:

Vəziri çağırırlar. Vəzir deyir:

– Qibleyi-aləm! Bəndəyi-fəqiriniz qulluğunuzdadı.

Padşah deyir:

– Aşpazın dediyi sirri açmaq üçün sənə 40 gün vaxt verirəm. Əgər sirri açmasan başın fərmandadır.

Bəli, nağılçılar dili yüyrək olar. Vəzir təğyiri-libas olub üz qoyur yola. Az gedir çox, çox gedir az, qırır padşahın fərmanı keçən məmləkətdə yolun damarını. Çatır üç yol ayrıcında bir pıranə qocaya. Deyir:

– Əssalamın-əleyküm, babacan.

Qoca deyir:

– Vəssalamün-əleyk, oğlum.

Vəzir deyir:

– Babacan, təksən ya yol-yoldaşın var?

Qoca deyir:

– Bala! Əgər ağlın yoxdur, bəs gözlərinə nə olub?

Vəzir baxır ki, qocanın xatirinə dəydi. Bir qədər də getdikdən sonra baxır ki, taxıl zəmisini vağnayıb.

Deyir:

– Babacan! Ağlın nə kəsir, bu taxıl zəmisini biçildi, ya biçiləcək?

Qoca deyir:

– Yaxşı olar ki, ağına dua yazdırasan.

Vəzir baxır ki, qoca mətləbi anlamadı. Bir qədər də gedəndən sonra görür ki, camaat cənazə aparır. Vəzir deyir:

– Babacan! Görəsən bu mərhum ölüdür, ya diri?

Qoca bərk əsəbləşib deyir:

– Oğlum! Sənin işin Allaha qalıb. Başında papaq yox, yuva gəzdirəsən yaxşıdı.

Vəzir baxır ki, qoca dünyanın gərdisindən nə hert qanır, nə də mert.

Bəli, nağılçılar dili yüyrək olar. Gün yaxar-yaxmaz vəzir qoca ilə çatır bir şəhərə.

Vəzir deyir:

– Babacan! Heç olmasa, bu gecəlik məni qonaq saxla.

Qoca deyir:

– Oğlum! Bizlərdə adamı qonaq edirlər, cüdamı yox. Səninki cüdamlıqdır.

Vəzir baxır ki, qocanın ondan zəhləsi gedir. Başlayır yalvar-yaxaya.

Nələc qalan qoca axırda razılaşır.

Qoca ilə vəzir evə daxil olanda, onları cavan bir qız qarşılayır. Deyir:

– Qonaq Allah qonağıdır. Buyurun içəri.

Qoca deyir:

– Qızım! Bu qonağa üz vermə. Üz versən astar da istəyəcək. Bunun işi bir Allaha qalıb. Ağına nə gəlir, üyüdür. Ağzını qaytanı yoxdur, danışığının da sərhəddi.

Bəli, şam süfrəsində qoca başlayır qonağı yandan qızına çənə tərptəməyə. Yolda qonaq nə demişdi qoyur qızının ovcuna.

Qız xa-xa çəkib gülür.

Qoca deyir:

– Qızım! Mən sözümü bilmədim, ya...

Qızı deyir:

– Ateyi-mehriban! Sən sözünü də bildin, yerini də. Amma qonağımız hər nə ki buyurub, düz buyurub. Qonağımız sözlü-sovlu adamdır. O səndən soruşub ki, ixtiyar adamsan, ehtiyatsızlıq edib, yaşının bu çağında nə əcəb əlinə əsa almamısan. Sonra da soruşub ki, dünyagörmüş ixtiyarsan, ağılın nə kəsir bu zamanın sahibi yeri, toxumu borc götürübsə heyif özünün deyil yox özünüdürsə, vaxt-vədəsi tamamdır. Taxıl vağnıyır, biçmək lazımdır. O ki qaldı qonağın üçüncü sualına. Qonaq demək istəyir ki, dünyanı yorub, yola veribsən. Ağılın nə kəsir, bu adam sağlığında el-oba qayğısına qalıb, kasıb-kusuba əl tutubsa, mərddirsə ölsə də, diridir. Əgər evlər yıxıb, anaları ağlar qoyubsa, əl-ayaqsıza əl tutmayıbsa ölüdür ki, öldür. Amma ateyi-mehriban bil və agah ol. Qonağımız sözlü-sovludur. Qonağımız bilməlidir ki, dünyada elə sirr yoxdur onun çarəsi olmasın.

Bəli, vəzir baxdı ki, axtardığını tapıb, açdı dərđini qıza.

Qız çox fikirləşdi. Axırda dedi:

– Qonaq qardaş! Bil və agah ol. Dünya xali deyil. Padşahına ərz eylə ki, rəiyyətinə az divan eyləsin. Məmləkəti çərəz kimi qovurub, ağ gününü göy əksinə düyməsin. Xalqı qara geyməsin. Hər qaranlığın bir işıqlı gələcəyi var. Noxud demək istəyir ki, məmləkətin padşahı nə qədər özünü dartıb, fikri-zikriylə göylərdə gəzsə də, bir gün yerə düşüb,

tavada qovurulan noxudlar kimi, qara torpağa quylanıb qıvrılacaq. Qaramat-qaramat gətirər.

Bəli, nağılçıların söz-sovuna görə, vəzir üz qoydu padşahının barıgahına. Nə ki eşitmişdi, qoydu qibleyi-aləminin ovcuna. Padşahda tutduğu əbəd əməldən utandı. Başladı o gündən ölkəni ədalətlə idarə etməyə. Məmləkətin camaatı soyundu qəm libasını, geydilər dəm libasını.

BAŞ TUTMAYAN SƏFƏR

Badı-badii giriftar. Ələk-ələk içində, ələk-xələbir içində, xələbir hamam içində. Hamam saman içində. Dəvə dəlləklik edir, köhnə hamam içində.

Dəvə dəlləklik elədi, öküz başın qırxdırdı, camış ağaca çıxdı. Qarışqa şıllaq atdı. Öküzün qıçına batdı. Qarışqanı öldürdüm, onun uzun-uzun qıçından keçilməz dərya üzündən körpü saldım. Körpünün üstündən az getdim, üz getdim, dərə-təpə düz keçib, gecəni gündüzə, gündüzü gecələrə qatdım, çox gedib az, az gedib çox yatdım, nəhayət, bir iynə boyu yolunu keçib qan-tər içində mənzil başına çatdım. Yol yorğunluğundan bazara getdim. Tapdım bir yabı, yabının da qalmayıb tabı. Dedim:

– Mehtər, sat bu yabını mənə.

Dedi:

– Tap bir sövdəgər.

Tapdım bir sövdəgər, göstərdi etibar.

Mehtər satdı yabını, demədi adını. Yabını aldım dəstimə. Yəhəri basdım üstünə. Az getmişdim, üz getmişdim, dərələrədən sel kimi, təpələrədən yel kimi, badeyi-sərsər kimi, bir arpa boyu yol getmişdim ki, yabı ərəşənədi-ürşənədi, çul olub yerə düşəndi. Düşdüm yabıdan. Dedim:

– Necə adlansın bu işin adı, bir arpa boyu yol gedib, ərəşəndin-ürşəndin, çul olub yerə döşəndin. Yabı gəldi dilə. Dedi:

– Ay fağır kişi! Məni almağına çox da ax-ux eyləmə. Keç qabağa, bax gözlərimə.

Kişi keçdi qabağa, baxdı yabının gözlərinə. Gördü yabının gözləri dumağdı. Dedi:

– Yabı, ay könlümün babı, Allaha bax, az məni yandırıb-yax. Yoldaşlarım getdi, məni qəmgin etdi. Gəl yolu dəstələ, sən onları kəsə gedib üstələ. Arpanı bol eylərəm, belinə məxmərdən çul eylərəm, tərifi cümlə-cahanda eylərəm, dastan söylərəm. Yabı yerindən durdu, ərəşənədi-ürşəndi. Az getdi, üz getdi bir qarış yol getdi. Qurtardı həvəsi, çıxdı nəfəsi, kişi çatdı evində əzana, bərəkallah bu qərəvəllini yorub-yozana.

BİR DƏ SƏNİNLƏ ORTAQ OLSAM, KİŞİ DEYİLƏM

Biri var imiş, biri yoxmuş bir kasıb kişi varmış. Bir gün kişi əlinə bir az darı keçirib hənddəki yerini əkib, səpir. Üzünü Allaha tutub deyir:

– Ey ulu Tanrı! Çevir məni başına. Cəsarətlənib, adını tutduğum üçün bağışla. Builki darımı sənənlə ortaqlı əkirəm.

Bəli, nağılçılar dili yüyrək olar. Darı o ili elə gəlir, elə bir göz gərəkmış tamaşasına. Kişi gündə bir dəfə gəlib darı tarlasına baxıb, tay-tuşuna, qohum-qonşusuna yandı-qındı verib hey qürrelənərmiş ki, Tanrı ilə darısını ortaqlı əkdiiyi üçün peyğəmbər gəlib tarlasında namaz qılıb. Ona görə də bu il məhsulu bol olacaqdır.

Bəli, günlər keçib, həftələr aylara çevrilir. Darı başlayır yetirib vaqnayır. Kişi başlayır darını biçib gətirməyə. Döyür darını, sovurub tığlayanda ənşər-mənşər qopur. Göy qara bulud, göy çüyüd olur. Əsir qara yel, çaxır şimşək, başlayır leysan yağış. Nağılçılar demiş, yağışın “tut ucundan çıx göyə”.

Bəli, ərəsey qopur, nə qopur. Yer-göy bir-birinə qarışır. Bir yandan külək, bir yandan da yağış darı tığından nişan qoymur. Elə bil burada hey darı tığı yoxmuş. Bunu gören kişi əlini qaldırır göyə. Deyir:

– Ey fələk, sən açdın başıma olmazın kələk. İndi nə qədər istəsən çal, çaxmağını, yağdır leysanını, apar sox gözünə ehsanını. Mən kişi olmam, birdə səninlə ortağ olsam.

O MƏNİM QIZIMI VURDU, MƏN DƏ ONUN ARVADINI

Bir kişinin gözünün ağı-qarası bircə qızı vardı. Bir sözü iki olmazdı. Bir gün əziz xələf qız ərə gedənnən bir ay sonra qayıdır atası evinə. Şikayətlənir ərindən. Açıq sandığı, tökür pambığı. Qoparır qaraçı vay-şüvəni: o kobutdur, sillə ilə vurdu məni. Mən də acıq edib gəldim evimizə.

Atası soruşdu:

– Gözümün işığı! Ərin sənin hansı üzünə sillə çəkdi?

Qız dedi:

– Bax, bu sol üzümə.

Atası yerindən durub, var gücü ilə qızın sağ üzünə elə bir sillə vurdu ki, sədəsə şirin yuxuda yatanları oyatdı. Dedi:

– Hə, mənim əziz qızım! İndi get ərinə de ki, o mənim qızımı vurdu, mən də onun kəsəyən arvadını.

SÖZ DƏYİRMANDAKIDI

Bir gün keçəl göygöz Kosanın dəyirmanına dən gətirir. Kosa istəyir ki, keçəli aldatsın. Deyir:

– Keçəl gəl, buradaca bir şərt kəsək. Kim-kimi bağladı, ona bir il pulsuz-parasız nökrə olsun.

Keçəl dedi:

– Mən razı! Amma bir şərtim var.

Göygöz Kosa dedi:

– Şərtin nədir?

Keçəl dedi:

– Sənin şərtinə bağlansam gətirdiyim taxıl-tərnə də sənin, yox, əgər şərtinə əməl etsəm, mən haqlı olsam onda söz dəyirmandakıdı. Gərək sən mənə bir ilə nökrə olmağına, dəyirmanın və qatırın bir il mənə işləməyə qazının yanında qol qoyub, dilindən kağız verəsən. Bəli, göygöz Kosa ilə, Keçəl qazının yanında şərt kəsib, dillərindən kağız verib, qol qoyurlar. Elə oradaca da göygöz Kosa Keçələ bir abbası pul verir və deyir:

– Keçəl, gərək bazara gedəsən, bazardan elə şey alasan ki, ondan həm özümüz, həm qatırımız, həm də toyuq-cücəmiz yesin. Keçəllər bic olar – demişlər. Bu Keçəl də atasının toyunu anasının qarında görünərdəndi. Bayaqdı, Keçəl “bə-çeşmi” deyib üz qoydu bazara. Bir az var-gəl etmişdi ki, gördü bir kişi özünü yeyib yatırır. Bazara gəlin, bazara gəlin. Yemiş nə yemiş, qabığı qalın, tumu yağ, özü bal.

Keçəl elə bil yuxudan ayıldı. Özünü yetirdi yemiş satana. Bir abbaslıq yemiş alıb, döndü qazı ilə göygöz Kosanın yanına. Kəsdi yemişi, payladı məclis əhlinə, soydu qabığını verdi qatıra. Tumunu tökdü toyuq-cücələrə. Hamı qaldı mat-mətəl. Keçəl dedi:

- Söz sənindir, ağa qazı.
Qazı üzünü tutdu göygöz Kosaya. Dedi:
– Söz dəyirmandakıdı.

BU DA SƏNƏ QƏLƏM

Bir gün tərəkəmə Avropadan təhsildən qayıtmış qonşusunun yanına gedir. Deyir:

– Hamı yoldan sağlıqla ay qonşu, həmişə evində-
eşiyində. Allah səni üstümüzdən əksik etməsin. Şükür ölmə-
dik, bizdən də mirzə oldu. Barmaqlarına qurban kağız ya-
zasan, göndərim oğluma.

Qonşusu dedi:

– Ay qonşu, sən nə danışırsan, kəndin bu ortalığında
qələm nə gəzir. İnşallah gələrsən evdə yazaram. Tərəkəmə
elə bildi qonşusu onu əkir. Gedib arxın qırağındakı qələmə
ağacından bir qələm kəsib gətirdi. Dedi:

– Qonşu, sən allah mızaq eləmə. Əldən qalan, əlli il
qalar. Buyur, bu da sənə qələm.

BU DA BİR İJMƏDİ

Bir gün bir kişi evə bir qarğa gətirir. Qarğanı salır qə-
fəsə. Bunu görən arvadı kişisindən soruşur:

– Ay kişi, xalq çöldən, bağdan bülbül, kəklik tutub
qəfəsə salır. Bu neyvənt qarğa bilmirəm nəyinə gərəkdir?

Kişi deyir:

– Arvad bilmədiyin iş qarışma. Alimlər deyiblər ki,
qarğa üç yüz il yaşayır. Yoxlayacağam görüm, doğrudanmı
qarğa üç yüz il yaşayır.

Arvad dedi:

– Ay rəhmətdik oğlu! Bəyəm sən üç yüz il yaşayacaqsan ki, alimlərin yalan, doğru dediklərini biləsən?

Kişi getdi fikrə. Dedi:

– Doğrudan a! Bə o alimlər məgər üç yüz yaşayıblar ki, bu sözləri deyiblər. İşə bax, bu da alimlərdə kələk qurmaq üçün bir ijmədi.

ELƏ YOLDA DA BANLAR

Nağıl yorub-yozanların söz-sovuna görə, bir gün xondu Keçəl bir xəsisə qonaq olur. Baxır ki, ev sahibinin bir xoruzu var, hey keçiləsi deyil. Gecənin xırt yarısı xondu Keçəl aranı xəlvət edib, xoruzu salır xurcuna. Başlayır geyinməyə. Bunu görən ev sahibi:

– Əyə, keçəl! Səhəri siçanha yeməyib? Yat, obaşdan xoruzun ilk banında gedərsən.

Xondu keçəl:

– İman yeyəsi ol! Allah ev-eşiyin şən eləsin. Yolçu yolda gərək. Xoruzun ilk banının düşər-düşməzi olar. Xoruz ilk banını yolda da banlar.

BƏLKƏ DAŞI ƏVVƏLDƏN GÖTÜRÜB

Bir gün ala qarğa balalarını yuvadan pərvazlandırarkən deyir:

– Ay mənim tükü ipək, özü gül, uçuşu külək-göyçək balalarım! Bilin və agah olun. Elə ki, gördünüz bəni-insan əyildi yerə tez qanad açıb uçun. Bilin ki, o yerdən sizi vurmaq üçün daş götürür.

Tükü ipək kiçik bala dedi:

– Ay bizim ağıllı-nağıllı anamız! Biz niyə gözləməliyik ki, insan əyilib yerdən daş götürəndə uçaq. Bəlkə, o daşı elə əvvəldən götürüb?

GEDİN SU İÇİN

Bir kişinin iki arvadı var imiş. İkisi də özlərini ərinə elə göstərmişlər ki, guya onu çox istəyirlər. Bir gün kişi arvadlarını sınamaq üçün özünü vurur ölümcüllüyə. Arvadlar baxır ki, ölü kölgəsi basıb kişinin gözünü. Başlayırlar bir-biri ilə çənə söhbətinə. Birinci arvad deyir:

– Yaxşı oldu öldü. Çoxdandır ki, könlümə halva yemək düşmüşdü.

İkinci arvad da qoşulur ona. Deyir:

– Sən məndən çox yaşayacaqsan. Hələ ki, qohum-əqrəbəsi kişinin ölümündən xəbər tutmayıb bölək ev-eşiyi, yeyək halvasını. Bəli, arvadlar böldü ev-eşiyi, yedilər halvanı. Başladılar:

– Of yandıq, ax yandıq, ay kişi! Ölüm sənə yox bizimdi ay kişi! İndi sənsiz biz nə edəcəyik, ay kişi! Of yandıq, ax yandıq, ay kişi! Hayımıza-hoyumuza, dadımıza kim çatacaq ay kişi? Bunu görəndə kişi sıçrayıb qalxır döşəkdən. Deyir:

– A köpək uşağı! Sizi mənim ölümüm yox, halvam yandırır. Gedin su için.

BAŞINI POZAMMARAM, BƏRƏKƏTİ QAÇAR

Bir gün Padaroğlunun Maral inəyi doğubmuş. Bu kiçik çillənin tubyan elədiyi vaxt idi. Padaroğlu baxır ki, inəyi soyuqladacaq. O idi ki, üz qoyur, qonşusu Şunquruq Mədəd-

gilə. Yalvar-yaxar edir ki, heç olmazsa bircə pud arpa versin. Onun yarma-qırmasının həlmi ilə 5-10 gün inəyi soyuqdan saxlaya bilsin. Bir pud arpa adını eşidən Şunquruq deyir:

– Ayə, Padaroğlu! Biz od-kor qonşusuyuq. Canımı istəsən mızıq etməzdim. Məndən elə şey istəyirsən verə bil-mərəm.

Padaroğlu dedi:

– Ayə, Şunquruq! Bir Çuval arpa öv dirəyinə söykək olub. Bir pud arpa nədir ki, onu mənədən mızıq edirsən? Dünyanın axırı deyil ki, bir gün də gələr sənə mənə işin düşər.

Şunquruq deyir:

– Elə olmağına elədir. Amma qardaş bizim əbabi cədimizdən belə bir qanun var, başı pozulmamış çuvaldan, anbardan taxıl-tərnə, un versək bərəkəti gedər. Ev binsiz-bərəkətsiz olar.

Padar Yusif baxdı ki, pis yerdə axşamladı. O idi ki, kor-peşman üz qoydu Kürdoğlu Məhəmmədgilə. Kürdoğlu Məhəmməd baxdı ki, şərin beyvaxt vaxtında dayısı Yusif kəsdi kəndərini. Dedi:

– Ay dayı, xoş gəlibsən? Sən hara, bu beyvaxt vaxtı bizim qapı hara? Səsləyərdin, özüm gələrdim. Niyə əziyyət çəkirdin?

Padar Yusif dedi:

– Sağ ol, a bala! Üzün ağ olsun. İşim bir az əngələ düşüb. Maral inək doğub. Bir az arpa lazımdır, yarma həlili verim. Soyuqlamasın.

Kürdoğlu dedi:

– Dırnağı bərk olsun. Bir pud arpa nədir, sadağa olsun sənə qara kəklinə.

Padar Yusif Kürdoğlundan bir pud əvəzinə, iki pud arpa alıb üz qoyur evə.

Bəli, nə baş ağırlığı, vaxt gəldi dolandı. Bir gün Padar-oğlu maaş alıb evə gələndə gördü ki, Şunquruq Mədəd kəsdi qabağını. Dedi:

– A qonşu! Sən olasan Allah, rayona gedəsiyəm. Kimə gedirəm pul çıxıb ceyranın belinə. Hamı deyir 5 aydı pul üzü görmürük. Müəllimləri kor. Eşitdim ki, sizin maaşınızı veriblər. İki Məmmədəmin ver.

Padar-oğlu dedi:

– Aya, Şunquruq! Vallah bilmirəm sənə nə deyim. Bizim əbabi-cəddimizdən bu günə pulun siftəsini borc vermirik. Versək başı pozular. Bin-bərəkət göyə uçar.

XAN ARXINDA ÖZ KEFİNDƏDİRLƏR

Bir gün Padar Yusifi əmisi oğlu Padar Mustafa ilə Borçalıda yaşayan əmisi oğlu Padar Tahiri qonaq çağırır. Əmi oğulları gün dönəndə Padar Mustafanın direktor vilisi ilə üz qoyurlar Gödək yerin yanından. Padar Mustafa baxır ki, ey dili-qafil bir sürü qaz girib sütün taxılın içinə. Buğumundanca sümbülü qarıppa edirlər. Cin vurur beyninə. Əmisi oğlu Padar Yusiflə qazları tutub doldururlar vilisə. Yolda Padar Yusif deyir:

– Aya, əmi oğlu! Yaxşı oldu. Bu qazları da apararıq verərik Qızxanım bibimə. Deyərik bibi əliboş gəlməkdən xəcalət çəkdik. Gətirdik ki, evimiz saya-səhradadı. Xan arxadakı başınızın üstündə. Bu da bizdən sənə damazlıq.

Bəli, əmi oğullar öpüşdülər, görüşdülər, yedilər-içdilər. Kefləri oldu cağ. Şər qarışanda döndülər Kəmərliyə. Padar Yusif gördü kü, arvadı məhəlləni götürüb başına. Ay filan, bə bizim qazları görmədinizmi? Oğlu Yunis dedi:

– Ay, ciji! Sabah Aldərəsinin yanından Gödək yer tərəfə gedirdilər. Yəqin tülkü damazlığını o söz...

Padar Yusif dedi:

– Yox, oğul! Qazlar Borçalıda Tahir əmingilin “Xan arxı”nda öz keflərindədir.

İLƏN VURAN ALA ÇATIDAN QORXAR

Bir gün Padar Yusif gün şaxıyanda çöldən evə qayıdımış. Görür ki, Aldərəsində başını əzdiyi ala ilanın tayı dananın mıxının yanında qıvrılıb yatıb. Padar Yusif ərənlərdən-piranlardan eşitmişdir ki, ilanın tayını öldürəndə, o biri tayı tayının intiqamını alacaq. O idi ki, əlindəki yava ilə ilanı budayır. Sonra da gedib baltanı götürür ilanı doğram-doğram edir. Qan-tərin içərisində evə girir. Arvadına deyir:

– Ay qız! Çıx, o gün Aldərəsində öldürdüyüm ilanın tayını öldürdüm. Onu dananın mıxının yanından götür, çəpərin üstünə qoy. Qurd-quş gəlib yesin.

Padar Yusifin arvadı tez bayıra çıxır ki, ilanın ölüsünü çəpərin üstünə qoysun. Baxır ki, nə ilan, nə filan. Əri dananın ala çatasını kəsik-kəsik edib. Hövlənk içəri girib deyir:

– Ay kişi! Yığvalı dönmüş! Sən nə edibsən, güc-bəla ilə hördüyüm ala çatını ilan bilib doğrayıbsan, indi dananı nə ilə bağlayacam?

Padar Yusif deyir:

– Ay rəhmətliyin qızı! Mən haradan bilim mıxa dolanan dana çatısıdı? İlan vuran ala çatıdan qorxar.

AĞLINA DUA YAZDIR

Bir gün Padar Yusif axşamdan damda mal-qaranı əlaflayarkən yadından çıxıb çıranı yanılı qoyub. Gecənin oğlan çağında oyanıb ki, mal-qaranın əlafını dəyişsin. Damın qapısını açanda görüb ki, içəridə işıq yanır. Tez çığırbağır salıb arvad-uşağı oyadır ki, ay haray, qoymayın dama oğru girib. Səs-küyə bayıra çıxan arvadı özünü Padar Yusifə yetirir. Görür ki, kişi əlində yava:

– Qoymaram bir nəfər sağ çıxa. Hamınızı qıracam. Mənə də Padaroğlu deyərlər. Gör gecənin oğlan çağında kimin qapısına oğurluğa gəliblər?

Sizin özünüz öləsiniz...

Arvad baxdı ki, kişi bu saat kəndi oyadacaq.

O idi ki:

– A kişi, belə dur görüm. Kişini kənar edən Padar Yusifin arvadı qapını açıb girdi içəri. Baxır ki, nə oğru? Axşamdan çıranı Padar Yusifin özü yanılı qoyub. Dedi:

Ayıbını qara yer örtün kişi, saç-saqqalın ağarıb, amma ağılın ağarmayıb. Əlinlə qoyduğunu unutmusan. Get mollaya dua yazdır.

SÖZÜMÜZ SÖZDÜR

Bir gün Şunquruq Mədəd öz-özünə deyir:

– Mən Şunquruq olam, amma İncə çökəyində hamı Padar Yusifdən danışa. Arvadına deyir:

– Arvad! Mən uzaq səfərə gedirəm. Narahat olma.

Şunquruq üz qoyur İncə dərəsinə. Qırır yolun damarını. Dar ikində özünü yetirir Padar Yusifgilə. Döyür qapını. Deyir:

– Ay, qardaş! Yol adamıyam. Qonaq istəməzsənmi?
Padar Yusif deyir:

– Qonaq, allah qonağıdır.

Bəli, Şunquruq calayır günü həftələrə, həftələri aylara.

Padar Yusif görür ki, qonaq qara daş kimi düşdüyü yerdən tərpnmək istəmir. Him eləyir arvadına. Padar Yusifin arvadı arif idi. Bilir ki, kişi hansı simə mizrab vurur. Buxarının yanında qıvrılıb yatan məstan pişiyi götürüb, başlayır bel-başını tumarlamağa:

Pişik, pişik söyünə,
Siçan düşüb öyünə.
Qonaq bu gün burdadı,
Sabah gedər öyünə.

Şunuruq mətləbi anlayır. Başlayır öz-özünə dodaqaltı zümzüməyə:

Pişik, pişik söyünə,
Siçan düşməz öyünə.
Qonaq bu il burdadı,
Çətin gedər öyünə.

Padar Yusif baxır ki, balta daşa rast gəlib. Deyir:

– Arvad, tamam unutmuşam. Bizi atan evi qonaq çağırır. Bəlkə bir-iki gün gecikdik. Açarın saxlanc yerini qonağa göstər. Gedəndə qoysun yerinə.

Bəli, Padar Yusif, arvadı qonaqla halallaşib üz qoyurlar qaynatasıgilə. Üç gün qalıb, qayıdırlar evlərinə. Padar Yusif baxır ki, ev sakitlikdi. Əlini qaldırır göyə:

– Şükür, sənə, ey Yaradan! Qurtardın canımızı bu qır-saqqızdan.

Bu vaxt Şunquruq Mədəd taxtın altından çıxıb deyir:

– A, Padar Yusif! Şükürün hələ tezdi. Sənə Padaroğlu deyərlər, mənə də Şunquruq. İl tamam olunca getdi yoxdu. Sözüümüz sözdü.

HƏR KƏS ÖZ ATA-ANASININ PAYINI YESİN

Bir gün Padar Yusif maaş almışdı. Xeyli vaxt idi ki, dilinə ət dəyməmişdi. Ortaqlıqda bir nəfər yağlı bir erkəyi alışma etmişdi. Tamah güc gəlir bir kilo da Padar Yusif alır. Evə gələndə arvadı Şövkətə deyir:

– Arvad, sən atanın goru, hələ ki, evdə heç kəs yoxdu, bu erkək ətindən biti qoy. Xeyli vaxtı ürəyim biti istəyir. Heç olmasa, bir dəfə gözümüzün qurduunu öldürək.

Şövkət deyir:

– Atam-anam, ay Usuf! Düz deyirsən, bir dəfə də biz insan balası kimi ər-arvad qazanı özmüz üçün asaq.

Bəli, yaxşı deyiblər: «Sən saydığını say, gör fələk nə sayır». Xörək hazır olub ortaya gələndə arvadı fikirləşdi:

– Gəl kişiyyə kələk gəl. Doldur camı qoy soyuducuya. De ki, ay Usuf, mən payımı atama aparacam. Xəstədi. O günü mənə andırdı ki, a bala, ürəyim yaman biti istəyir. Şövkət elə də etdi. Öz payını cama doldurub soyuducuya qoydu.

Bunu görən Padar Yusif da qazanda qalan xörəyi iri bir qaba doldurub, qoydu soyuducuya. Dedi:

– Atana Allah rəhmət eyləsin, ay arvad! O günü anam-atam da mənə dedilər ki, a bala, ay Usuf! Könlümüz yaman biti istəyir. Gör, alışma eyləyən olsa, bir pay da sən al. Elə mən də payımı sənə kimi ata-anama aparacağam.

Şövkət gördü ki, ərinə qurduğu ijmə baş tutmadı. Dedi:

– A Padaroğlu! Gətir, sənənin payın bir az çoxdu. Heç olmasa nöyüsmüzü qaytaraq.

Padaroğlu dedi:

– Ay Şövkət! Gəlsənə, hər kəs elə öz ata-anasının payını yesin. Nöysünü də öldürsün.

QIZIM SİZDƏN HEY RAZILIQ EDİR

Padar Yusifin evdə arvadının dedi-qodusundan qulağı qut olmuşdu. Arvad deyildi ki, aralıq atı, kor Fatı kimi gecə-gündüz ayrıncı calanmış zəvziək qarılar kimi hey deyirdi:

– Sən kişi deyilsən? Qızının qaynanası bircə balanı işlətməkdən ağ gününü düyüb göy əskiyə. Uşaqçıgaz saralıb sapa, incəlib ipə dönüb. İynənin gözündən saplamaq olar. Hörümçəkdən can diləyir. Burnunu sıxsan canı çıxar. Nə yediyini bilir, nə içdiyini. Qapı-bacada işləməkdən aqronom atı kimi bir dəri, bir sümükdür. Gözləri ağara qalıb. Sənə deyirəm, ya göyünələ qızını ayır ev elə, ya da gətir verən-xanana. Uşağının başından keçməyibsən ki?

Padar Yusif baxdı ki, arvadı keçdi su-suvatında balağı batdaq, dabanı çatdaq, küpə qadınların çəkə söhbətinə. Yağsız cəhrə kimi dızılısı, cırıltısı kəsilməyəcək. Dedi:

– Ay, rəhmətlik qızı! Bir səbr elə. Fikirləşək görək nə edirik. Axı, heç qızımız bu günə qədər qaynanasından giley-güzar eyləməyib, razılıqdan başqa. Deyirəm, qudamız Şunquruqla da bir məsləhətləşək. Belə işlərdə onun səriştəsi çoxdur.

Bəli, Padar Yusif, Şunquruq çay süfrəsində əyləşəndə arvad dil-boğaza qoymadı. Açdı ağzını, yumdu gözünü. Tökdü ağzının acısını qızının qaynanasının ünvanına.

Şunquruq dünyagörmüş adam idi. Mətləbi anladı ki, Padaroğlunun arvadı qızının yerinə su calamaq istəyir. O idi ki, öz-özünə dedi:

– Hə, quda! Doğrudan, sənin işin çox müşküldü. Çox yaxşı oldu ki, arvadın bu söhbəti açdı. Elə mənəm də arvadım sənə quda olandan bəri, bu bir ildə aşımaya ilan zəhəri qatıb. Nə yediyimi bilirəm, nə içdiyimi. İmanım Allaha, elə hey deyir ki, qızım qaynanasının əlindən quruyub qaxaca dönüb. Evdə bir şeyə ixtiyarı çatmır. Yazıq dan atandan, gün batana qapı-bacada, ev-eşikdə firfıra kimi fırlanır. Yə-nə də qaynanası yazığı salıb gözümlə çıxdıya. Sən qızına nə var, bir əri, bir də yazıq qoca qaynanası. Özü bişirib, özü düşürür, özü də pay-puş çəkir. Maşallah qapıdan girməzdi. Amma mən qızım bir çətənə xılın içindədi. Pay-puş çəkəndə ala qarğa kimi özünə pay da düşür. Bükülüb abırına, aramızdakı haqqı-salama. Deyirəm, aradakı söz-sov yoğnumamış qızığızımı aparım evimə. Vallah, qızım evində bu qədər işləsə idi, divarımın bir daşı qızıldan, biri də gümüşdən olardı. Olmuşuq qohum, olaq olmamış.

Padar Yusif bir Şunquruğa, bir də arvadına baxdı. Gördü bu xına, o xınadan deyil. Qaş düzəlttikləri olub, vurub göz çıxartdılar.

Dedi:

– Ayə, Şunquruq! Mən arvadım zarafat eyləyir.

Padaroğlunun arvadı da fürsəti-fövtə verməyib dedi:

– A, quda! Padaroğlu düz deyir. Təki bütün qaynanalar mən qızımın qaynanası kimi olsun. Kişinin qızı pirdi. Səni sınayırdım.

Şunquruq dedi:

– Hə, quda! Elə mən də zarafat edirdim. Kaş bütün qaynanalar sən kimi olsun. Qızım sizdən hey razılıq edir.

SÖYLƏYİCİLƏR HAQQINDA MƏLUMAT

MİFOLOJİ MƏTNLƏR. Mətnlər 1970-ci ildə Qazax rayonunun Qaymaqlı kənd sakini Mustafa Əfəndidən yazıya alınmışdır. Mustafa Əfəndi ərəbcə, farsca mükəmməl savadlıdır.

ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR. Mətnlər Yuxarı Salahlı kənd sakini Ələsgər Ələsgərovdan (58 yaş), Elman Süleymanovdan (54 yaş, ali təhsilli), Əmir Rəsulovdan (60 yaş) yazıya alınmışdır.

QAÇAQ KƏRƏM HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR. Mətnlər Qazax mahalının Qıračkəsəmən kənd sakini, 1904-cü il təvəllüdlü Mansurov Hosu Alı oğlundan, 96 yaşlı Fatma Pənah qızından, Daşsalahlı kəndinin sakini Rafiq Binnət oğlu Həsənovdan yazıya alınmışdır.

MƏMMƏD KOXA HAQQINDA RƏVAYƏTLƏR. Məmməd koxanın qardaşı oğlu, Daş Salahlı kənd sakini Əvəz Avdı oğlundan, 52 yaşlı, ali təhsilli Arif Veysovdan, 54 yaşlı Məqsəd Cəbiyevdən, Çaylı kənd sakini, 59 yaşlı, orta təhsilli Gümüş Qocayevdən yazıya alınmışdır.

İNAMLAR VƏ SINAMALAR. İNANCLAR. Mətnlər Qazax rayonu, Daş Salahlı kənd sakini 80 yaşlı Əliyeva Səlimi Şamil qızından yazıya alınmışdır.

MÖVSÜM VƏ MƏRASİM NƏĞMƏLƏRİ. MƏRASİM FOLKLORU. NOVRUZ MEYDAN TAMAŞALARI. Mətnlər Qazax rayonunun Daş Salahlı kənd sakini, 95 yaşlı Göyüşova Qızxanım Sarı qızından yazıya alınmışdır.

ATALAR SÖZLƏRİ. DEYİMLƏR. Mətnlər Qazax mahalının Qıračkəsəmən kənd sakini, 1904-cü il təvəllüdlü Man-

surov Hosu Alı oğlundan, Qazax rayonunun Daş Salahlı kənd sakini, 95 yaşlı Göyüşova Qızxanım Sarı qızından yazıya alınmışdır.

TƏKƏRLƏMƏLƏR. Qazax rayonunun Daş Salahlı kənd sakini, 65 yaşlı Süleymanova Asiya Alı qızından yazıya alınmışdır.

BAYATILAR. Mətnlər Ağstafa rayonunun Yaradullu kənd sakini, 1926-cı ildə anadan olmuş Hüseynova Güllü İbrahim qızı tərəfindən söylənmiş, AMEA Folklor İnstitutunun Qazax-Borçalı bölməsinin elmi əməkdaşı Alməmmədova Afayət Rüstəm qızı tərəfindən yazıya alınmışdır.

AĞILAR. Mətnlər Qazax rayonunun Xanlıqlar kənd sakini Əsgərova Sarabəyimdən yazıya alınmışdır.

TAPMACALAR. Mətnlər 1913-cü ildə anadan olmuş Ağstafa rayonunun Poylu stansiyası sakini Ocaqverdiyeva Gülbətindən yazıya alınmışdır.

NAĞILLAR. Ağstafa rayonunun Köhnəqışlaq kənd sakini, 1928-ci ildə anadan olmuş Mustafayev Talış Hüseyin oğlundan, Aşıq Məhəmməd Cəfər oğlundan, Qazax rayonunun Xanlıqlar kənd sakini Həmişəliyeva Gülçiçəkdən, 125 yaşlı Ələsgər babadan, Qazax rayonunun Daş Salahlı kənd sakini, 65 yaşlı Süleymanova Asiya Alı qızından yazıya alınmışdır.

GÜLMƏCƏLƏR. Bayatını söyləyən Qazax rayonu, Daş Salahlı kənd sakini 80 yaşlı Hüseynova Nəbat Qulu qızından, 1904-cü il təvəllüdlü Mansurov Hosu Alı oğlundan yazıya alınmışdır.

QARAVƏLLİLƏR. Bayatını söyləyən Qazax rayonu, Daş Salahlı kənd sakini 45 yaşlı Hacıyeva Təzəgül Xıdır qızından, Aşıq Məhəmməd Cəfər oğlundan yazıya alınmışdır.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

AFA	3
I MİFOLOJİ MƏTNLƏR	8
II ƏFSANƏ VƏ RƏVAYƏTLƏR	
Məndən görmürlər ki	20
Kimin yadında qalacaqdır	20
Xatın görər.....	21
Gözü yolda olan	21
Borclu qalırsınız.....	22
Arısı az idi.....	22
Tazı oğlu	22
Tələdən boyun qaçırmaq olmaz.....	23
Şah və qız	23
Ana sözünə baxmayan zərər çəkər	24
Atam-matam.....	25
Haqqı qanan qonar keçər, danan ölər köçər.....	26
Yaxşılığın axırı pislikdir	27
Qaçaq Kərəm haqqında rəvayət.....	29
Qazaxlı Qaçaq Kərəm	30
Kərəm, İsmayıl və İsrafil qardaşlığı	43
<i>Məmməd koxa haqqında rəvayətlər</i>	
Məmməd koxa	45
Ailə başçısı Məmməd	46
Qoylarda.....	47
Baş tutmayan qəsd	47
Bayram sovgatı	48
Qubernator Məmməd	48
Kazanda	49
Qatarda	49
Allah mənnən ağilsiz deyil ki	51
Xasılıq	51
Bir çarılıq gön	52

III İNAMLAR VƏ SINAMALAR	53
IV İNANCLAR	56
V MÖVSÜM VƏ MƏRASİM FOLKLORU	
Novruz meydan tamaşası	61
Yel çərşənbəsi	97
Xıdır Nəbi	112
Bahar-Novruz mərasimləri, toy-yas mərasimləri.....	113
Toy adətləri	125
Yas mərasimləri	161
VI ATALAR SÖZLƏRİ	170
VII TƏKƏRLƏMƏLƏR	178
VIII BAYATILAR	180
IX AĞILAR.....	204
X ANA-QADIN, QIZ-GƏLİN HAQQINDA	
DEYİMLƏR	206
XI TAPMACALAR	214
XII NAĞILLAR	
Tamah.....	225
Zərgər	226
Naxırçının nağılı.....	240
Əhmədlə məhəmməd	250
Münəccim uşaq	285
İki qardaş	292
Ovçu pirim.....	298
Tacirbaşı Məhəmməd ilə Qaratelin nağılı.....	300
Tacir və dilənçi qızı.....	307
Gözəl gözəl deyil, könül sevən gözəldi	309
Alın yazısı.....	310
Çoban Musa və Bəstinin nağılı	312
Şah oğlu Şah Abbas haqqında	315
At və çaqqal.....	326

XIII GÜLMƏCƏLƏR

Ən məğrur heyvan şirdir.....	330
Adsız barmağını adlandırmaq	330
Milis işçisi.....	330
Pitigimi müəllim əlimdən aldı	331
Bunu f. Engels deyib.....	331
Bərəkallah, oğlum.....	332
Ərini çox istəyən arvad, xörəyini duzlu edər	332
Əveyi-cəddimizdən damazlıqdır	332
Artıq pul uşağın intizamını pozur.....	333
Sən də gərək içkini atasən.....	333
Dünən işıqlar yanmırdı.....	334
Bizə fala baxmaq dərsi öyrətməyiblər	334
Hind filminə baxmışıq	334
«volqa» maşını udacaqsan	335
Saat dünənin bu günkü vaxtıdır	335
Nə ilə məşqul olar?.....	335
Yaz keşiş vazgenə	336
Koroğlunun atının adı nədi?	336
O, yaxşı bilər	337
Tərsinə başa düşür.....	337
Olsa, yaxşı şeydir	338
İki evli pişik kimi	338
Gör kişini, düzəltsin işini	339
Cala da satmamışdım ki?.....	339
Sənə armud dərirəm.....	340
Ölüsü, dirisiylə	341
Baltanı cin aparıb	341
Mənə də padar yusif deyərlər.....	341
Hər kəs öz arşını ilə ölçür	342
Dayımın doğmaca bacısıdır	342
Bizdə ayrıntı satmırlar.....	343
Heyf ki, tikani çoxdu	344
Can həkimliyindən kəsilib	344

Cijim deyir ki	345
Bir dilim də artıq verəcəyəm	345
Mən hələ atam evində qız idim	346
O baxır ölüsünə	346
Saqqız çeynəmək yaxşıdır	347
Cibimdə sıçanlar cürtdəşir	347
İçmə çaxırı, açmasın paxırı	348
Atamın sağlığında alaydın	348
Müsəlmanın danışığı belədir	349
Xoş getdiniz	349

XIV QARAVƏLLİLƏR

Ən çox xoşun nədən gəlir?	350
Aramızda ya iki, ya da üç yaş fərq olar	351
Nə qədər göylərə qalxsan da, yerə enərsən	351
Baş tutmayan səfər	355
Bir də səninlə ortağ olsam, kişi deyiləm	356
O mənim qızımı vurdu, mən də onun arvadını	357
Söz dəyirmandakıdı	358
Bu da sənə qələm	359
Bu da bir ijmədi	359
Elə yolda da banlar	360
Bəlkə daşı əvvəldən götürüb	360
Gedin su için	361
Başını pozammaram, bərəkəti qaçar	361
Xan arxında öz kefindədirlər	363
İlan vuran ala çatıdan qorxar	364
Ağlına dua yazdır	365
Sözümüz sözdür	365
Hər kəs öz ata-anasının payını yesin	367
Qızım sizdən hey razılıq edir	368

Söyləyicilər haqqında məlumat	370
--	------------

**Azərbaycan folkloru antologiyası,
XXI kitab, (Qazax folkloru),
Bakı, «Elm və təhsil» nəşriyyatı, 2012.**

Nəşriyyat direktoru:
Prof. Nadir Məmmədli

Kompüterdə yığdı:
Səadət Əliyeva

Nəşriyyat redaktoru:
Sürəyya Əlizadə

Korrektor:
Günay Oruczadə

Kompüter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Kağız formatı: 60/84 16/1
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 376 səh.
Tirajı: 400
Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab AMEA Folklor İnstitutunun Redaksiya-Nəşriyyat
şöbəsinin Kompüter Mərkəzində yığılıb səhifələnmiş,
“Nurlan” NPM-də hazır deopozitivlərdən
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.